

muzeum
KOMENSKÉHO
V PŘEROVĚ

ŠKOLA A VELKÁ VÁLKA

ŠKOLA A VELKÁ VÁLKA

ŠKOLA A VELKÁ VÁLKA

MUZEUM
MUZEA A VELKÁ VÁLKA **a 20.**
100 LET OD VYPUKNUTÍ I. SVĚTOVÉ VÁLKY **století**

*Publikace byla vydána za finančního přispění
statutárního města Přerova.*

*Muzeum Komenského v Přerově je příspěvkovou organizací
zřízenou a financovanou Olomouckým krajem.*

© Muzeum Komenského v Přerově, 2014

ISBN 978-80-87190-31-9

OBSAH

Úvod	7
Přerovské školství v letech 1914–1918	
Jarmila Klímová	9
Velká válka a vesnické školy na příkladu Drahotuška	
Helena Kovářová	25
Velká válka a c. k. ústav ku vzdělávání učitelů v Kroměříži	
Jitka Zezulová	33
Profesoři a žáci kroměřížského gymnázia a Velká válka	
Martina Šlancarová	41
Jevíčská reálka ve stínu událostí první světové války	
Robert Jordán, Lukáš F. Peluněk	51
„A tak na počátku této hrozné války započal se nový školní rok.“ Velká válka ve světle školních kronik	
Petr Juřák	57
Mělnické děti a učitelé za cizí války. Svědectví školních kronik o letech 1914–1918	
Dalibor Státník	63
Důsledky Velké války pro evangelické školství na Děčínsku	
Václav Zeman	72
„...a žákyně z vyšších tříd pletly pro vojsko punčochy a nátepníčky.“ Reflexe první světové války ve vybraných školách česko-bavorského pohraničí	
Bohuslav Rejzl	81
Velká válka a vzdělávání budoucích učitelů v jihočeské Soběslavi	
Věra Trníková	95
České střední školy v Českých Budějovicích v době Velké války	
Miroslav Novotný	105
Dívčí výchovavací ústavy dámského spolku Ludmila v Českých Budějovicích v době Velké války	
Klára Novotná	116
Trampoty učitele s válkou aneb „Metamorfóza tvorů pozemských v podzemské“	
Josef Márc	128

Změna vhodných textů v nevhodné. Cenzura učebnic a žákovských knihoven českých obecných a měšťanských škol v době první světové války Marta Konířová	144
Zemský ústřední spolek jednot učitelských 1914–1918 Jiří Pokorný	152
Marie Knížková, vychovatelka legionářských sirotků Jana Bartošová	158
Česko-slovenské vzťahy a spolupráca v oblasti školstva počas prvej svetovej vojny Janka Štulrajterová	165
Bezprostredný vplyv prvej svetovej vojny na slovenské školstvo po vzniku Československej republiky Igor Marks	175
Seznam autorů	182

ÚVOD

Muzeum Komenského v Přerově realizovalo v roce 2014, v rámci 100. výročí vypuknutí první světové války, výstavní projekt nazvaný Za císaře pána a jeho rodinu: Přerov na prahu první světové války. Jeho hlavní součástí byla stejnojmenná výstava, která představila české výtvarné umění, umělecké řemeslo a každodennost města Přerova před vypuknutím tzv. Velké války a rovněž místní školství před válkou i v jejím průběhu.

V rámci projektu se uskutečnila řada doprovodných akcí (přednášky, muzejní noc, prohlídka města, byl vydán katalog k výstavě, nazvaný Za císaře pána), ale nejdůležitější z nich bylo vydání publikace Škola a Velká válka, která se vám nyní dostává do rukou.

Cílem publikace je přiblížit vliv první světové války na školství v českých zemích: školy, učitele i žáky. Již při přípravě vlastní výstavy se ukázalo, že školství, které jako součást socializace a akulturace vždy odráží podmínky dané společnosti, je ovlivňováno jak obecnou situací válečné doby, tedy událostmi v zázemí obecně (např. nedostatek surovin, materiálu a potravin, odchod mužů na frontu či cenzura), tak vnitřními podmínkami své domény (např. tlak na vlasteneckou a vojenskou výchovu, nedostatek učitelů, zabírání školních budov vojskem, využití žáků i učitelů při peněžních i surovinových sbírkách, zapojení žáků do polních prací a učitelů do rekvizic). Konkrétní projevy těchto dvou základních sil jsou pak pozměňovány místními podmínkami: regionem, typem školy, strukturou žáků i jednotlivými osobnostmi z řad učitelů i veřejnosti. Pokus o zobecnění by pak vedl ke ztrátě právě těchto odlišností, které tvoří nezanedbatelnou část celého obrazu školství za Velké války.

Proto tuto monografii tvoří celkem 18 studií od 19 autorů z vysokých škol, muzeí a archivů z České i Slovenské republiky, které jsou zaměřeny převážně na konkrétní region, typ školy či osobnosti. Nejprve jsou řazeny texty pojednávající o školství a Velké válce v jednotlivých regionech, z pochopitelných důvodů začínáme v Přerově a jeho blízkém okolí. Kromě Přerova jsou zastoupeny i oblasti méně či více vzdálené od místa vydání této knihy (Kroměříž, Jevíčko, Frýdecko-Místec, Mělnicko, Děčínsko, Klatovsko, Soběslav, České Budějovice). V jedné z kapitol se autor zamýšlí nad postavením učitelů za války a přináší konkrétní příklady z Čech i Moravy. Poněkud obecnější tematice se věnují kapitoly o cenzuře učebnic a žákovských knihoven a činnosti Zemského ústředního spolku jednot učitelů v době války. Časově vymezení publikace se poněkud vymyká, ale do tematiky zcela zapadá, kapitola o Marii Knížkové, poválečné vychovatelce legionářských sirotků. Publikaci uzavírají slovenští kolegové, kteří se zabývají československými vztahy během války a jejím vlivem na slovenské školství. Autoři publikace jsou přesvědčeni, že tímto způsobem budou zdůrazněny obecné, společné rysy dění ve školství za války, a zároveň zachyceny důležité a výjimečné detaily.

Jelikož jsou jednotlivé části zaměřeny výrazně specificky, rozhodli jsme se nevytvářet společnou bibliografii v závěru publikace, ale uvést u jednotlivých studií soupis pramenů a literatury, které se jich nejvíce týkají. Domníváme se, že toto pojetí ocení zejména zájemci o konkrétní region či problematiku, kteří by v souhrnné bibliografii obtížněji identifikovali relevantní zdroje. Z téhož důvodu nebylo na závěr zařazeno společné shrnutí, které by opět kvůli značnému zobecnění muselo pominout jednotlivé detaily; české a anglické anotace jsou zařazeny ke každé části jednotlivě.

Publikace byla vydána za finančního příspěvní statutárního města Přerova a díky podpoře zřizovatele muzea, Olomouckého kraje. Věřím, že se stane zdrojem cenných a zajímavých informací a přiblíží Vám dosud poněkud opomíjenou problematiku vlivu první světové války na české školství.

Mgr. Lubor Maloň
vedoucí oddělení společenských věd
Muzea Komenského v Přerově

Zkratky archivů a muzeí

LA PNP	Památník národního písemnictví, Literární archiv
MKP	Muzeum Komenského v Přerově
MZA Brno	Moravský zemský archiv v Brně
NA	Národní archiv
SNA	Slovenský národní archiv
SOA Litoměřice	Státní oblastní archiv v Litoměřicích
SOA Plzeň	Státní oblastní archiv v Plzni
SOA Praha	Státní oblastní archiv v Praze
SOA Třeboň	Státní oblastní archiv v Třeboni
SOkA České Budějovice	Státní okresní archiv České Budějovice
SOkA Domažlice	Státní okresní archiv Domažlice
SOkA Děčín	Státní okresní archiv Děčín
SOkA Frýdek-Místek	Státní okresní archiv Frýdek-Místek
SOkA Klatovy	Státní okresní archiv Klatovy
SOkA Kroměříž	Státní okresní archiv Kroměříž
SOkA Mělník	Státní okresní archiv Mělník
SOkA Prostějov	Státní okresní archiv Prostějov
SOkA Přerov	Státní okresní archiv Přerov
SOkA Tábor	Státní okresní archiv Tábor
VOA	Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů
ZA Opava	Zemský archiv v Opavě

Prerovské školství v letech 1914–1918

Jarmila Klímová

Anotace

Kapitola je věnována popisu událostí ve vztahu k moravskému městu Přerov v průběhu první světové války. V úvodních částech se zabývá situací na konkrétních prerovských obecných, měšťanských a středních školách. Další text objasňuje válečné povinnosti žactva a učitelstva a jejich odraz na dění v Přerově. V kompletním znění jsou podána Válečná příkázání pro školní děti, vydaná c. k. zemskou školní radou v Brně v roce 1917.

Abstract

Schools in Přerov during the World War I

The chapter is dedicated to the description of the events related to the town of Přerov in the course of World War I. In the prologue it deals with the situation on particular general, town and secondary schools in Přerov. The further text clarifies the reflection of pupils' and teachers' war duties on events in Přerov. The complete version of War Commandments for School Children issued by the school council in Brno in 1917 is the final part of this chapter.

Přerov před válkou

Přerov byl v té době rychle se rozvíjejícím městem s více než dvaceti tisíci obyvateli, v lidnatosti na sedmém místě na Moravě. Díky železnici byl důležitou dopravní křižovatkou. Na jeho území se nacházely dva pivovary, dva cukrovary, tři mlýny, strojnické závody se slévárnami, továrna na marmelády a ovocné konzervy, podniky na výrobu hnojiv a barev, mydlárny, několik vápenek, továrna na stavivo. Od počátku 20. století se město vyvíjelo i stavebně – byl postaven mj. moderní most (1903), městská nemocnice (1913), evangelický kostel na Velkých Novosadech (1908), byl zřízen městský park Michalov (1904), rozmáhala se bytová výstavba Stavebního a bytového družstva Lešetín (od r. 1908) i stavba škol: dvě budovy na Palackého ulici (1900), pedagogium (1910), hospodářská škola na Osmeku (1912). Národnostně byl Přerov převážně českým městem; v roce 1910 se k německé řeči přihlásilo 1 517 osob.¹

Školy

V polovině roku 1914 existovalo v Přerově pět českých veřejných obecných škol: 1. obecná škola chlapecká (Palackého ulice č. 25), 2. obecná škola chlapecká (Komenského třída), 3. obecná škola chlapecká (Malá Dlážka), 1. obecná škola dívčí (ulice B. Němcové), 2. obecná škola dívčí (Malá Dlážka). V klášteře na Šířavě probíhalo vyučování v soukromé obecné škole dívčí a soukromé měšťanské škole dívčí – obě měly právo veřejnosti. Měšťanská škola chlapecká a dívčí pod společnou správou byly umístěny v Palackého ulici č. 19. Do českých obecných a měšťanských škol chodilo 3 500 žáků a žákyň.

C. k. státní vyšší gymnázium v Přerově vyučovalo ve vlastní budově na Komenského třídě. Bylo chlapecké, dívky nemohly být řádnými studentkami, jen privatistkami nebo hospitujícími privatistkami. Během války jich na prerovském gymnáziu studovalo kolem

---

1 DRECHSLER, Aleš, Věra FIŠMISTROVÁ a Jiří LAPÁČEK. *Dějiny města Přerova v datech*. Přerov: Město Přerov, 2006, s. 90. ISBN 80-239-7202-2.

dvaceti ročně. Zemská střední škola hospodářská sídlila od roku 1912 v novostavbách na Osmeku. V Havlíčkově ulici byla v září 1914 otevřena nová budova pro odbornou školu strojnickou. Pro soukromý ústav ku vzdělávání učitelů (dívčí pedagogium) bylo určeno tzv. pedagogium v ulici B. Němcové. Jedinou vyšší školou, která neměla vlastní prostory, byla veřejná obchodní škola gremiální – prozatímně byla umístěna v obecní budově na Horním náměstí č. p. 10 (dnes sídlo matky). Stavba její vlastní budovy v Bartošově ulici byla započata roku 1913, kdy byly položeny a vybetonovány základy, škola však byla dokončena až v roce 1923. Pro školní účely byla využívána i jednopatrová obecní stavba u kostela sv. Vavřínce na rohu Dolního náměstí a Bratrské ulice (Bratrská č. p. 115, tzv. stará pošta). Později byla zbořena a na jejím místě byla v roce 1926 postavena budova městské spořitelny (dnes Komerční banka).

Do odborných škol byly začleněny různé zaměřené pokračovací školy a kurzy. Pro německy mluvící obyvatelstvo, zejména z rodin železničních zaměstnanců a místní židovské komunity, fungovala německá obecná škola a židovská škola s německým vyučovacím jazykem.²

Změny během války

První světová válka vypukla 28. července 1914, kdy Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku Srbsku, vzápětí byla provedena mobilizace rakousko-uherské armády. V té době byly už čtrnáct dní školní prázdniny, které se konávaly od 16. července do 15. září. V první mobilizační výzvě byla část učitelů-mužů povolána do armády a ostatnímu učitelstvu bylo doporučeno, aby se vrátilo do místa služby.

Již v polovině srpna 1914 vydala zemská školní rada v Brně následující prohlášení: „*Školní mládež může v této těžké době osvědčovat svůj patriotismus tím, že se radostně a činně dá do služeb v zájmu všeobecnosti pomáháním při pracích hospodářských, působením v sociální oblasti (práce na zahrádě, na polích, při žních, obstarávání pošlék).*“ Učitelé, kteří nebyli zatím odvedeni, měli vyvíjet vlasteneckou činnost. Tou byla především organizace a dohlížení na pomoc ze strany mládeže. Učitelky měly navíc pečovat o děti školního a předškolního věku, pokud byli jejich rodiče zaneprázdnění, venku i ve škole. Učitelstvo se mělo dát k dispozici úřadům, účastnit se prací kancelářských, zásobovacích, zařizování peněžních sbírek, zprostředkovávat písemný kontakt mezi vojáky a jejich rodinami, pracovat v Červeném kříži, vypomáhat v nemocnicích.³

Vážné problémy nastaly v Přerově v polovině září 1914, když probíhaly zápisy žactva do škol a zjišťovalo se, že pro výuku citelně chybí odvedení učitelé i školní budovy, zabrané pro vojenské účely 57. pěším plukem z Tarnova, v němž byli jako rezervisté většinou Češi, Poláci a čeští Němci. Z osmi set vojáků se časem jejich počet rozrostl až na dva tisíce. Vojškem bylo obsazeno gymnázium, měšťanská škola v Palackého ulici č. 19, obecná chlapecká škola v Palackého ulici č. 25, obecná chlapecká škola na Komenského třídě a jediná obecná škola na pravém břehu Bečvy, na Malé Dlážce. Budova pedagogia byla o prázdninách roku 1914 upravena na rezervní vojenskou nemocnici Červeného kříže, na celou válku.

Počátek výuky na obecných a měšťanských školách v Přerově byl stanoven na 21. září 1914. K tomu ale nedošlo, neboť do místností v 1. obecné chlapecké škole, kam byly sko-

² Základní přehled historie přerovských škol během let 1914–1918 s fotodokumentací je podán v publikaci KLÍMOVÁ, Jarmila, Kamil LUKEŠ a Petr SEHNÁLEK. *Za císaře pána*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 2014, s. 40–55. ISBN 978-80-87190-27-2.

³ *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1914, roč. 32, č. 15, 15. 8. 1914, s. 117–119.

Budova pedagogia, v letech 1914–1918 vojenská nemocnice, Muzeum Komenského v Přerově

ly původně přiděleny, byla umístěna zatímní nemocnice a vyučování bylo odloženo na neurčito. Žákům bylo doporučeno, aby se zaměstnávali doma, a učitelé byli určení k výpomocné službě na okresním hejtmanství. Představitelům města a učitelstva se podařilo vyjednat, aby alespoň jedna škola v Palackého ulici byla uvolněna pro výuku – bylo rozhodnuto o vyklizení a dezinfekci budovy č. 25. Na opětovném zahájení vyučování měli zásluhu okresní školní inspektor Ferdinand Vaněk, profesor gymnázia Karel Bořecký a ředitel měšťanských škol Vilém Šalek, vše podpořil předseda okresní školní rady a okresní hejtman Karel svobodný pán Regner z Bleylebenu. Školní rok 1914/1915 začal s dvouměsíčním zpožděním.

Po odchodu rezervistů 57. pluku v září 1915 byl v gymnáziu zřízen vojenský rekonvalescentní dům. Všech osm ročníků gymnazistů se na dobu války přesunulo do strojnické školy v Havlíčkově ulici. Také tuto novostavbu obsadilo částečně vojsko – pro velitelství 57. pěšího pluku a jeho skladiště; zabrali i dvůr. Učilo se v ní více škol. Strojnické dílny a stroje v nich byly půjčeny od dubna 1915 firmě Krátký Přerov, která zde v nočním provozu vyráběla střelivo. V srpnu 1915 bylo na strojnické škole započato s vyučováním ve speciální třídě pro válečné invalidy, jíž do konce války prošlo 117 mužů. Podle typu postižení a schopností těchto žáků bylo obsahem kurzů naučit se psát levou rukou a na stroji, odborně kreslit, zvládat pomocné kancelářské práce, živnostenské počty a písemnosti a výpočty pro kovoobráběcí řemesla. Zahrnuta byla práce v dílnách a příprava ke zkouškám pro obsluhu parních strojů. Výuka probíhala i o prázdninách.

Budova 2. obecné školy na Komenského třídě (č. p. 724 a 758) byla před válkou využívána také průmyslovou školou pokračovací a německou obecnou školou. V září byla zabráná vojskem, zprvu do zápisu, na týden, posléze až do skončení války. Všichni žáci z ní přešli na Palackého ulici č. 25. Měšťanské školy z Palackého ulice č. 19 byly rozdě-

leny. Dívčí škola se přestěhovala do kláštera, chlapecké třídy do prvního patra strojnické školy. V Palackého č. 25 se z důvodu obsazení vlastních budov učily chlapecké obecné a celá německá škola, i některé dívčí třídy z Malé Dlážky. V červenci 1915 byl zde zřízen po dobu prázdnin vojenský lazaret. Na Malé Dlážce bylo při zahájení školního roku oznámeno, že ještě ten den se ve škole ubytuje armáda. Chlapecké třídy obecné školy přešly na Palackého ulici, dívky byly vyučovány tamtéž a částečně v klášteře na Šířavě.

Pedagogium v ulici B. Němcové bylo sídlem dvou škol. První obecná škola dívčí byla od 26. října přemístěna do klášterních škol na Šířavě. Pro Soukromý ústav ku vzdělávání učitelek v Přerově byly uvolněny tři místnosti (dvě učebny a společná ředitelna se sbornou) v obecní budově č. p. 115 na rohu Dolního náměstí.

Začátkem roku 1914 se v budovách kláštera na Šířavě, který patřil kongregaci Školských sester III. řádu sv. Františka, nacházely pro děvčata od 6 do 14 let: obecná škola, sídlící v sousedství klášterního domu, měšťanská dívčí škola v třípodlažní stavbě na Trávníku (dnes základní umělecká škola), další dvoupodlažní budova s tělocvičnou, pracovnicí a studovnicí. Areál doplňoval penzionát pro mimopřerovské chovanky ve dvorním traktu a rozlehlá klášterní zahrada. V době války nabídla kongregace své prostory přerovským veřejným dívčím obecným a měšťanským školám ze zabraných budov, ve střídavém vyučování, protože její vlastní školy měly v té době kolem 400 žáků.

Ve dvou školních budovách k organizačním změnám nedošlo. Zemská střední škola hospodářská jako jediná začala výuku včas. Obchodní škola gremiální existovala ve stísňených podmínkách, které neměly žádnou rezervu.

Vyhlášení samostatného československého státu 28. října 1918 zastihlo přerovské žáky i učitele v době uzavření škol kvůli silné epidemii španělské chřipky. Vojskem poničené budovy se musely dát do pořádku, takže školy zůstaly na „válečných“ místech. Do vlastních budov se po jejich úklidu, vyčištění a dezinfekci chlapci a dívky vrátili nejdříve v lednu (pedagogium) a březnu 1919 (Palackého č. 19 a 25). V budově na Malé Dlážce se učilo od 10. března 1919. Vyučování gymnazistů ve vlastní škole započalo školním rokem 1919/1920. Nejdéle to trvalo pro žáky 2. obecné školy chlapecké – výuka byla různě přesouvána, určité pravidelnosti bylo dosaženo od března 1919, celá škola se však společně sešla na Komenského třídě až 7. října 1920.

Podmínky pro školy během první světové války byly bezpochyby obtížné. Ve srovnání s jinými městy na Moravě měl Přerov výhodu v tom, že náhradní rozmístění školáků nebylo po dobu následujících čtyř let změněno.

Školní každodennost

Vznikem válečné situace přibýly žákům i učitelům povinné vlastenecké (patriotické) činnosti, které určovaly úřady a ministerstva. Byly to rozličné peněžní sbírky, úpisování celkem osmi válečných půjček, sběr rostlin, kovů a různých (dříve odpadových) materiálů. Školy sbíraly a shromažďovaly teplé šatstvo pro vojáky, děti šily, pletly a vyráběly části oděvů. Intenzita této činnosti se stále zvyšovala, byla vykazována a úřady kontrolována.

Zesílila cenzura, a to nejen učebnicích textů a literatury. Když se objevily na rozvrzích a držátkách psacích potřeb vedle sebe barvy slovanské trikolory (bílá, červená a modrá), byla škola povinna zamezit rozšiřování takovýchto předmětů a zabavit je. Kvůli tomu byly vyřazeny i trojbarevné kasičky na peněžní sbírky nebo změněny krabičky od sirek.

Děti byly od vstupu do školy přesvědčovány o výjimečnosti panovnické rodiny a jejich členů, ujišťovány o přízni císaře vůči všem obyvatelům říše. K tomu mělo přispět i císa-

řovo heslo Vše pro dítě! František Josef I. ho vyhlásil v roce 1908, při oslavách šedesátého výročí svého nástupu na trůn. Projevil přání, aby bylo postaráno o chudé, zanedbané a opuštěné děti a sirotky. Od roku 1911 byl tak na počest císařova jubilea vždy 2. prosince slaven Dětský den. Podle místních podmínek začínal zpravidla slavnostní mší v kostele. Ve škole byla pak připravena slavnost: učitelé přednesli oslavnou řeč, děti zdobily portrét císaře, zpívaly písně a recitovaly básně. Uskutečnila se peněžní sbírka a její výtěžek byl zaslán zemské komisi pro ochranu dětí a péči o mládež. Za války byly peníze určeny převážně pro sirotky po padlých vojácích rakouské armády. Za panovníkovu náklonnost a ochranu měli školáci projevovat vděk a vyjadřovat se o císaři se zbožným uctíváním (adorací). Důležitá byla forma a jazyk těchto projevů, v nichž převládaly emoce nad racionalitou prohlášení, jak dokumentuje text školního diktátu z té doby: „Školní mládež oslavuje narozeniny a jmeniny Jeho Veličenstva v nejoddanější úctě a v nejhlubším vděku. K nejmilostivějšímu panovníku a jeho nejjasnějšímu rodu lne nejvřelejšími city dětinné lásky. K Bohu pronáší nejvroucnější modlitbu, aby dopřál Jeho Veličenstvu neúplnějšiho zdaru ve všem počínání. Zároveň vysílá k Všemohoucímu své nejsrdčnější přání, aby ráčil milého našeho vládcu dlouhá léta při zdraví zachovati.“⁴

Adorace císaře Karla, dobová pohlednice, MKP

Účast mládeže a učitelstva na oslavách císaře, Rakousko-Uherska a jeho válečných vítězství byla vyžadována i na celoměstských akcích. V roce 1915 se bez jejich přítomnosti neobešlo přejmenování Dolního náměstí na Náměstí Františka Josefa a následné odhalení pamětní desky na přerovské radnici u příležitosti císařových jmenin 4. října 1915, kdy se shromáždilo téměř celé obyvatelstvo města, studující všech škol, spolky a korporace. Zároveň bylo rozhodnuto, že na místě projektovaného panovníkova pomníku na náměstí bude během oslav císařových narozenin 18. srpna 1915 odhalen ozdobný

⁴ ŠMÍD, Josef. *Diktáty dynasticko-vlastenecké a z doby světové války pro školu obecnou a měšťanskou*. Praha: C. k. školní knihosklad, 1917, s. 25.

stánek, v němž bude umístěn dřevěný tzv. obranný štít s černým křížem a se znakem města Přerova. Do něj pak byly zatloukány hřeby nebo štítky, které se prodávaly za poplatek (hřeby stály 20 a 40 haléřů, 1, 2 nebo 5 korun, štítek 20 korun). Peníze vybrané za tyto „hřeby dobročinnosti“ byly předávány ve prospěch vdov a sirotků po padlých vojácích přerovského okresu. V rámci prorakouské vlastenecké výchovy se žáci a studenti zapojovali buď organizovaným prodejem hřebů a štítků nebo jejich zakoupením, na dražší hřeby a štítky se skládaly celé třídy.⁵

Socha Wehrmanna, umístěná na přerovském nádraží, MKP

Školní mládež byla zapojena do pomoci armádě, a to nejen v hodinách ručních prací. Menší děti připravovaly z vlněných a bavlněných látek cupaninu a stříhaly, prošívaly nebo lepily papírové ponožky a vložky (podešve) do bot pro vojáky jako ochranu proti zimě. Dívky vyráběly pro vojsko teplé součásti oděvů podle jednotných návodů, které jim byly zaslány prostřednictvím školních úřadů. Háčkovaly a pletly ponožky, kukly, nátepnice, nákolence, náholenice, čepice, rukavice, šály, zhotovovaly onuce, šily vesty a břišní pásy. V Přerově to byly zvláště žákyně dívčích škol a ústavu pro vzdělávání učitelek. Jeho chovanky (děvčata od 15 let) byly vyzvány rovněž k dobrovolným službám ve všeobecném zájmu – charita, pomoc v hospodářství u rodin s osobami povolanými k vojenské službě, v nemocnicích, při dozoru nad dětmi, při šití pro nemocnice, k podpoře snah Červeného kříže. Pro místní rezervní nemocnici šily z materiálu dodaného dárce nebo obcí spodní kalhoty, nemocniční košile, prostěradla, kapesníky, obvazy, utěrky a žínky. Ško-

⁵ Nákup nebyl anonymní, neboť zájemci o přítlučení hřebu byli zapisováni a jejich seznam a poukázaná částka byly průběžně zveřejňovány v deníku Přerovský obzor. Víme tak, že se zapojily všechny vrstvy obyvatel Přerova, lidé z okolí, ranění z vojenské nemocnice i vojáci 57. pěšího pluku. Na přerovském nádraží byla za války instalována dřevěná socha (Wehrmann – místními označován jako Obranný muž), která byla na stejném principu pokrývána zakoupenými hřeby a štítky. Socha i štít se dochovaly ve sbírkách přerovského muzea.

ly musely vykazovat výsledky sbírek a počty oděvních součástí, zaslaných vojsku, a tím byly nuceny k jejich plnění. Pokud nevyrobily nic, musely svou nečinnost zdůvodnit. Údaje shromažďovala okresní školní rada, která je předávala nadřízeným orgánům k souhrnům a publikování, mimo jiné v regionálním tisku nebo vládním věstníku. Např. během šesti týdnů ke konci roku 1915 zhotovily žákyně obecných a měšťanských škol přerovského okresu 715 párů nátepnic, 267 párů rukavic, 105 párů gamašů (návrleků k holinkám), 120 kukel, 4 pletené kabáty, 901 břišních pásů z flanelu, 708 párů onucí.⁶

Škola se měla dát do služeb armády a posilovat vlastenecké citění. Byl-li někdo z povolání učitelů, starších žáků či absolventů školy vyznamenán, mělo to být uvedeno ve všeobecnou známost. To mělo povzbuzovat nadšení těch, které vojenská služba teprve čekala. Dělo se tak prostřednictvím školních pamětních listů, výročních zpráv nebo jmenování při školních bohoslužbách. V informovanosti hrály důležitou roli místní noviny *Přerovský obzor*, úřední věstník okresního hejtmantství (uváděl mj. přehledy dárců finančních sbírek) a také *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*, který přinášel kromě nařízení a úředních zpráv i jména padlých a vyznamenaných učitelů obecných škol.⁷

Stálá pozornost byla věnována péči o chudé děti, hlavně z rodin, kde byl živitel rodiny na frontě. V Přerově vznikl roku 1916 zásluhou obce a místní školní rady „polévkový ústav“. Osvědčil se pro děti, které chodily mnohdy do školy 1–2 hodiny a setrvaly zde přes polední přestávku. Očekávány byly dary (i v naturáliích – potraviny, otop) od zámožnějších osob, nadací a institucí. Z těch pomáhal při válečném strádání nejvíce Červený kříž. Pořádal ve školách peněžité sbírky, na něž děti přispívaly nepatrnými částkami (třeba 1 haléř), ale opakovaně, a tak bylo dosaženo příznivého výsledku. Školy, učitelé i školní dítky byly vyzvány ke spolupůsobení v pořádání Týdne Červeného kříže s cílem získat další příjmy pro organizaci, která ošetřovala raněné a pečovala o rodiny a pozůstalé po vojácích. Prostřednictvím dětí měla škola působit i na rodiče. Za dozoru dospělého roznášeli žáci po bytech agitační a poučné tiskopisy a členské přihlášky, přebírali peněžní dárky do pokladniček a prodávali oficiální odznaky Červeného kříže. V roce 1917 byl založen spolek *České srdce*, jehož cílem bylo např. shánět potraviny a šatstvo pro nejhudší a organizovat pobyty městských dětí na venkově. Stranou nezůstávaly místní charitativní nadace a organizace, v Přerově jmenovitě Dobročinný spolek *Vlasta*.

Učitelstvo

Na začátku školního roku 1914/1915 byli v Přerově postrádati nejvíce učitelé na gymnáziu a středních odborných školách, kde byly profesorské sbory tvořeny až na výjimku muži. Vládl názor, že válka rychle skončí, některé školy se rozhodly svízelnou situaci řešit na tuto předpokládanou krátkou dobu vlastními silami. Na středních školách rozdělili chybějící úvazky a intenzivně se suplovalo. Na měšťanských a obecných školách byly hodiny rovněž přerozděleny, došlo ke spojování tříd a větší břímě bylo naloženo na učitelky. V roce 1915 již požadovala vedení škol na zástup úředně prozatímně určené učitele a učitelky a byli přijímáni kandidáti učitelství.

Změny v pedagogických sborech i na ředitelských místech byly běžné. Ředitelé zvláš-

⁶ *Přerovský obzor*. 1916, roč. 7, č. 8, 9. 1. 1916, s. 4.

⁷ *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1916, roč. 34, č. 7, 15. 8. 1916, s. 37–38; č. 14, 31. 7. 1916, s. 71–73; č. 17, 15. 9. 1916, s. 93–94.

tě středních škol se snažili své učitele z činné služby vyreklamovat pro nezbytnost k výuce. Podařilo se to jen občas, mnozí z nich strávili na vojně celou válku, pokud měli to štěstí, že přežili. Učitelé, kteří nenarukovali, byli zahlceni prací ve škole a mimo ni, složitou výukou v prozatímních prostorách, rodinnými starostmi. Drahota stoupala, ale učitelské platy nikoliv; učitelstvo nedostávalo zprvu ani žádný tzv. drahotní a nákupní přírůstek, který vylepšoval platy státním zaměstnancům.

Školy si solidárně vypomáhaly půjčováním učitelů na neobsazené předměty. Pro nedostatek učitelů k výuce chlapců byli na měšťanskou školu v Přerově převáděni nebo zde suplovali mužští kolegové z obecných škol. Na Moravě byl od roku 1904 zaveden celibát učitelek, který znamenal, že ve školství mohly působit jen svobodné ženy – provdáním se dobrovolně vzdaly služby. I během války se počítalo s tím, že škole budou věnovat více času, protože nejsou zatíženy starostmi o obživu a existenci vlastní rodiny. To se týkalo tzv. literních učitelek, většinou absolventek učitelských ústavů. Vedle nich pracovaly ve školách industriální učitelky, které vyučovaly ruční práce a mohly být za určitých podmínek provdány.⁸

Na měšťanské dívčí škole obdržela celoroční „dovolenou“ učitelka Marie Poláková, jež byla okresní politickou správou jmenována vedoucí silou v kanceláři a nad ošetřovatelským personálem ve vojenské nemocnici v pedagogii.⁹

Školní třída v pedagogii, přeměněná na nemocniční pokoj, MKP

⁸ Situace v obecné škole na Malé Dlážce byla tak obtížná, že v březnu 1916 byla povolána na dva měsíce na výpomoc vdaná bývalá literární učitelka Aloisie Holá, choť c. k. finančního komisaře.

⁹ Marie Poláková (1877–1949) vykonávala tuto funkci od 1. září 1914 do července 1915. Zbytek války učila na přerovské měšťance a v roce 1919 se stala dlouholetou úspěšnou ředitelkou nově vzniklé odborné školy pro ženská povolání.

Z gymnázia bylo postupně odvedeno 18 učitelů a žáci z vyšších ročníků – do konce školního roku 1916/1917 celkem 75 studentů. Konaly se pro ně v mimořádných termínech válečné maturity. Během války padl v Rusku profesor gymnázia František Kubovň (1885–1915) a na frontách zemřelo 32 žáků a absolventů školy. Z rakouské armády zběhlo a do zahraniční armády (legií) vstoupilo 55 studentů a absolventů.

Poté, co byl na strojnické škole pro nedostatek místností a učitelských sil ve školním roce 1915/1916 otevřen jen 1. ročník, podařilo se řediteli vyreklamovat učitele a dílove-doucí, kteří již vykonávali vojenskou službu. Tento typ vzdělání byl totiž potřebný pro válečný průmysl.

Z ústavu pro vzdělávání učitelek byli do armády povoláni dva učitelé a ředitel. Na této škole byla velmi složitá personální situace, protože zbývající učitelé působili zároveň na gymnáziu a museli i tam suplovat hodiny za odvedené kolegy. Na středních školách v Přerově učila v letech 1914–1918 hlavní předměty jen jedna žena – Bohumila Fiedlerová. Roku 1912 byla přijata v dívčím pedagogiu jako suplující učitelka pro češtinu, pedagogiku, dějepis, zeměpis a tělocvik. Od 24. června 1917 byla jmenována definitivní učitelkou. Svůj vliv sehrálo i to, že jí nehrozil osud odvedených kolegů.

V hospodářské škole se povedlo řediteli některé pedagogy vyreklamovat; snad z politických důvodů se to však nepodařilo u profesora Vratislava Stöhra (1873–1918), který prošel ruskou frontou a zemřel v listopadu 1918 v Dalmácii.¹⁰

Na gremiální škole museli začátkem školního roku 1914/1915 tři učitelé z pěti nastoupit do zbraně. Byl snížen počet tříd bez ohledu na naplněnost. Učilo se sice od 1. října, ale bylo nutné zavést zkoukaci (společnou výuku chlapců a dívek) a pro nedostatek subvencí a vyučujících zrušit výuku v kupecké škole pokračováci. Vyreklamování učitelů se nedařilo, v říjnu 1916 padl na Balkáně profesor Matouš Přidálek (1878–1916). Situaci ztěžovalo mj. i obtížné zastupování povolaných profesorů odborných předmětů stejně kvalifikovanými učiteli.

Ve sbírkách pracoviště dějin školství Muzea Komenského v Přerově se k válečným osudům přerovských učitelů nacházejí zajímavé archivní materiály, a to jmenovitě o legionáři Richardu Kleiberovi (1891–1941), pozdějším starostovi města, a o Sylvestru Plevovi (1882–1941), učiteli, starostovi přerovského Sokola, který zemřel jako člen protifašistického odboje.¹¹

Žactvo

V nově rozmístěných školách bylo zorganizováno polodenní vyučování – od pondělí do soboty se v jedné učebně střídaly dvě třídy různých škol, jedna dopoledne, druhá odpoledne. Vyučovací hodina byla redukována na 45 minut. Ve zkrácené hodině i dni se nedařilo předepsaná témata probrat ani řádně provcičit, s domácí přípravou se nedalo počítat. Výuka trpěla častými výpadky z důvodu nedostatku otopu – dříví a uhlí (nejvíce při velmi mrazivé zimě 1917/1918), odchodem učitelů k vojsku nebo k příkázaným činnos-tem či výskytem spály a dalších infekčních nemocí, kdy vyučování ve třídě bylo kvůli nut-

¹⁰ Byla publikována Povídka o Jugoslávii, kde autor Josef Hajšman, aniž by jmenoval, popisuje konec života vojáka, jenž se zastřelil na ústupu rakouských vojsk z Albánie a byl pohřben u městečka Sutomore. Lze ho identifikovat jako prof. Stöhra. Viz: *Vzpomínky: Zemská vyšší hospodářská škola 1875–1935*. Přerov, 1935, s. 71, 145–148.

¹¹ Viz též: KLÍMOVÁ, Jarmila. Starosta Richard Kleiber: zajatec v Rusku i ředitel školy. *Přerovský deník*, 4. 4. 2014, příloha, s. 12.

né dezinfekci přerušeno na 8–12 dní. Připočteme-li veškerý čas, který musela škola místo učení věnovat sběrové a pomocné činnosti, znamená to výraznou ztrátu vyučovací doby. Byl kladen důraz na učivo hlavních předmětů, u nichž byla snaha zachovat plný počet hodin. V závislosti na typu školy se nevyučoval krasopis, zpěv, tělocvik a kreslení; zůstala nepovinná němčina.

Střední školy měly povinnost přispět soustavným pěstováním vojenského tělocviku a vojensko-vlasteneckodynamistického ducha ke zdatnosti rakouské armády. Od roku 1915 byla zavedena vojenská příprava žáků nad 16 let, která přeměnila tělocvik na klasifikovaný vojenský výcvik, pořadová a pochodová cvičení s německými a českými povely.¹²

Výrazně se změnil rodinný život. S postupující válkou se dostávaly do popředí otázky zajištění základních životních potřeb, které se dotýkaly dětí ve městě i na venkově. I když naše

území nebylo zasaženo přímým bojem, trpělo i civilní obyvatelstvo. Rodiny zůstaly bez otců a starších synů, kteří byli ve válce, matky byly nuceny hledat si zaměstnání, aby

Milý Vanýšku, 15. 10. 1917.
 Což pak jste do vody spadl, že i Vás vůbec
 nic neslyšel? Dejte zas o sobě vědět a hlavně
 napište zas jednu něco nového z Přerova.
 Což pak se tam už vůbec nic neděje? U nás
 vše při starém, jednotvárně až hrůza. Ne dovolenou
 dovolenou přijít si kousek kátr. nebo v postelici
 Zdraví Vás
 Pleva

Válečný lístek od učitele Sylvestra Plevy z 15. 10. 1917. Adresátem je Rudolf Vanýsek, učitel přerovské měšťanské školy, MKP. Text: Milý Vanýšku, což pak jste do vody spadl, že o Vás vůbec nic slyšel? Dejte zas o sobě vědět a hlavně, napište zas jednou něco nového z Přerova. Což pak se tam už vůbec nic neděje? U nás vše při starém, jednotvárně až hrůza. (...) Zdraví Vás Pleva.

¹² Průběh vojenských cvičení v Přerově je popsán v textu: KOČÍ, František. Zemská střední hospodářská škola za války. In: *Jubilejní almanach: 50. výročí zemské hospodářské školy*. Přerov, 1925, s. 88–91.

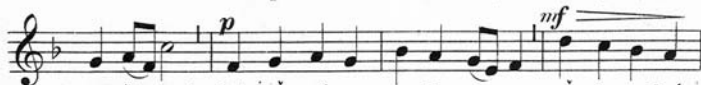
41. Rakouská národní hymna.

Slavně.

Nápěv složil Jos. Haydn.

1. Za-cho-vej nám, Ho-spo - di - ne, Cí - sa - ře a
2. Pl-ňme vě-rně po - vi - mmo - stí, chra-ňme prá - vo
3. Če - ho na - byl o - bčan pi - lný, vo - jín zbra - ní
4. Stů - jme k so - bě ka - ždou chví - li: svo - rnost je - nom
5. Cí - sa - ři po bo - ku vlá - dne, ro - dem, du - chem

1. na - ši zem! Dej, ať z ví - ry moc Mu ply - ne, ať jemoudrým
2. po - če - stně, a když tře - ba, so - cho - tno - stí v boj se de - jme
3. za - stá - vej; u - mě - ním a vě - dou si - lný duch se zmá - hej,
4. mo - ci dá; spo - je - né kde vládnu sí - ly, sna - dno vše se
5. spří - zně - ná, v krá - se, kte - ráž ne - u - va - dne, Cí - sa - řo - vna

1. vla - da - řem! Ha - jme vždy ko - ru - ny Je - ho
2. sta - te - čně! V pa - mě - ti po - vdě - čně mě - jme
3. ja - smě skvěl! Bo - že, slá - vy rač po - pří - ti,
4. vy - ko - ná. Když se ru - ka k ru - ce vi - ne,
5. vzne - še - ná. Bo - že, ra - číž ro - zkvět no - vý

1. pro - ti ne - přá - te - lům všem: o - sud trů - nu
2. slá - vu vo - jska ví - tě - znou, jmě - ní, krev i
3. že - hnej vla - sti mi - le - né: slu - nce Tvé nechť
4. pak se dí - lo po - da - ří; říš Ra - kou - ská
5. Ha - bsbur - ské mu do - mu dát: Fra - nti - ško - vi

1. Ha - bsbur - ské - ho Ra - kou - ska jest o - su - dem.
2. ži - vot de - jme za Cí - sa - ře, za vlast svou!
3. v mí - ru sví - tí na Ra - kou - sko bla - že - né!
4. ne - po - mi - ne: slá - va vla - sti, Cí - sa - ři!
5. Jo - se - fo - vi, A - lžbě - tě rač po - že - hnat!

K prorakouské výchově patřilo znát rakouskou národní hymnu. Reprodukce z knihy Jana Maláta Zpěvník pro školy obecné a měšťanské, 2. díl, z roku 1895.

rodinu užívaly, s tím musely pomáhat i děti. Chlapci i dívky se podíleli na obstarávání potravin a věci denní potřeby, starali se o mladší sourozence. Povinná školní docházka končila ve 14 letech, mnohé děti pak pomáhaly doma nebo šly za vydělkem. Pokud rodiče během docházky požádali a schválil to školní úřad, byla žákům povolena úleva (uvolnění) z vyučování pro práce na poli nebo v hospodářství. V Přerově se dotýkaly školní úlevy zvláště přespolních dětí z měšťanek. V době války, kvůli nedostatku pracovních sil a zhoršení sociální situace rodin, byly nadřízenými úřady školy přímo vybízeny k tomu, aby vstřícně posuzovaly veškeré žádosti o uvolnění dětí, které mohlo trvat od jednoho do čtyř měsíců.

Mladistvým do 16 let byl zakázán pobyt venku po 9. hodině večerní, pouliční prodej květin a zápalek, návštěvy kinematografu (kromě vybraných představení).¹³ Když otcové odešli na frontu a matky nastoupily do zaměstnání, děti tím získaly nebyvalou svobodu. Chodily za školu, toulaly se po městě, navazovaly kontakty s vojáky, kouřily na veřejnosti, navštěvovaly hostince a hrály tam karty. Již ve školním věku muselo nemálo žáků a žákyň pracovat pro obživu rodiny za příležitostnou mzdu. Následkem bídy a hladu se často naučili krást, obvykle potraviny, uhlí a lehce zpeněžitelné věci.¹⁴ Delikvence mladistvých vzrostla, návštěva školy se zhoršovala a přerovské úřady konstatovaly „zpuštění, zanedbání mládeže a zlořády.“ Zvýšit kvalitu vzdělání a morálku dětí bylo pak nutným úkolem v prvních poválečných letech.

V roce 1917 vydala c. k. moravská zemská školní rada Válečná příkázání pro školní děti, která shrnovala povinnosti žactva. Jako propagační leták se měla dostat ke každému dítěti, do každé rodiny, být vyvěšena v každé učebně. Základní body byly formulovány jako desatero – morální apel, s dalšími podrobnými praktickými pokyny.

„1. Nemyslete vždy toliko na sebe, nýbrž také na ostatní!

Neboť nejen vy samy chcete jísti, nejen vy samy potřebujete šatů, botů a mnoho jiných předmětů, nýbrž všichni potřebují potravu a šatstvo. Musíme však v obou věcech tím vystačiti, co nám poskytuje naše vlastní země, jelikož krutí nepřátelé nic k nám nepřipustí. Proto buďte šetrné a skromné! Co pomůžete ušetřiti svým odříkáním, to prospěje ostatním a zmaří záměr nepřátel, aby nás vyhladověli. Obmezíte-li se poněkud v požívání pokrmů, ve spotřebě důležitých předmětů, přinesete také vy malou oběť pro vlast. To vám přece nebude za těžko! Pomněte, jak veliké oběti přinášejí vaši otcové a bratři, kteří snášejí nevýslovné námahy a strádání, ba dokonce život svůj nasazují za vlast!

2. Šetřte proto vším, zvláště však chlebem a brambory!

Nespotřebujte více chleba než tolik, kolik jest dovoleno příslušnými předpisy úředními! Každým soustem nad ustanovenou míru zmenšujete zásobu pro veškerenstvo. Šetřte také brambory, neboť jsou pro výživu lidu tak důležité jako chléb! Nebuďte nespokojeny, dostanete-li chléb nebo brambory bez omastku, neboť všichni musíme šetřiti tukem!

3. Zachovávejte svědomitě dni bezmasé!

Maso může býti nahrazeno jinými výživnými i vydatnými pokrmy. Jen tehdy, bude-li

¹³ Vyhlaška týkající se potlačování zanedbalosti a zpuštění mládeže. *Úřední věstník c. k. okresního hejtmanství a c. k. okresní školní rady v Přerově*. 1916, 20. 7. 1916, s. 56.

¹⁴ V protokolech z konferencí obecné školy na Malé Dlážce je uvedeno několik takových případů. V lednu 1917 uložilo okresní hejtmanství škole zavést disciplinární řízení se žačkou 5. třídy, která ukradla na nádraží jablka a uhlí – obdržela 4. stupeň z mravů a před všemi žákyněmi důtku ředitelky. V květnu téhož roku byl žák 5. třídy potrestán pětkou z mravů za krádež 25 kg uhlí na nádraží a tři další žáci za jině krádeže mimo školu trojkou z chování. Za nedovolenou návštěvu kina byl v květnu 1918 žákyní 5. třídy udělen 3. stupeň z mravů.

přesně zachovávalo toto přikázání, bude možno pro naše statečné vojíny uhsopdařiti potřebné maso.

4. Neodhazujte, co jest jedlé!

Zbytků pokrmů lze s užítkem upotřebiti ke krmení domácích zvířat. Válka ztenčila velice jich počet. Jest tudíž třeba získati hojnost krmiva, aby opět mohlo býti vychováno mnoho dobytka.

5. Uvarujte se všeliké škody v zahradách a na polích!

Šetřte ovocných stromů, nechte jich plody uzráti! Ničte různé škůdce na polích a v zahradách! Sbírejte tam všechny plodiny, jichž lze využítovati k výživě lidí a zvířat!

6. Šetřte obuvi, šatstva a prádla!

Kůže a vlny jest malá zásoba a to, co jest pohotově, přichází především v úvahu pro boty a šaty vojáků; neboť jen dobře vypravení vojáci mohou snéstí námahy válečné. Nepohíbejte bez potřeby po ulicích, vyhýbejte se kalužinám a zdvějším, neklouzejte se na ledě bez bruslí, šetřte, kde můžete, botů i šatů a noste je, pokud jen možno jest jich užívat!

7. Zacházejte šetrně se dřívím, uhlím a svítivem!

Neakládejte příliš mnoho topiva do kamen; vzpomeňte si na vojáky, kteří v zákopech musí snášeti větší zimu! Šetřte petrolejem a svíčkami! Úlohy dané ve škole a jiné práce konejte, pokud možno, za světla denního!

8. Hospodařte s papírem, motouzem a jinými předměty!

Jest o všechno toto nouze a ušetříte také rodičům mnoho výdajů.

9. Vypomáhejte při pracích polních a v domácnosti!

Velmi mnoho otců jest nyní ve zbrani pro vlast. Vaše matky musí nejen spravovati domácnost, nýbrž také obdělávati pole nebo konati práci řemeslnickou, vést obchod kupecký, snad i choditi do továrny neb na práci nádenickou. Podporujte je všemi svými silami! Chcete-li jen, můžete své dobré matce mnohé břímě ulehčiti, mnohou malou práci převzítí. Jak se vám odmění milý otec, až se z války vrátí! Vy děvčata můžete ještě tím zvláště prospěti, že nejen pro domácí potřebu, nýbrž i pro vojíny v poli budete hotoviti prádlo, ponožky a p.

10. Závodte navzájem v lásce k vlasti!

Osvědčte tuto lásku také tím, že nejen samy budete zachovávatí tato přikázání, která od vás přeče jen malé oběti požadují, nýbrž že také budete nabádati své sourozence, své spolužáky a ostatní dítky, by je rovněž zachovávali. Tak vykonáte též svou povinnost k vlasti a pomůžete ji chrániti proti nepřítelům.¹⁵

Text měl být předčítán při výuce a zejména se děti měly podle něj řídit. K tomu měl dopomoci dohled a spolupráce učitelů.

Sbírký předmětů, plodin a druhotných surovin byly řízeny centrálně a na více úrovních. Ve Vídni byla umístěna hlavní sběrna, v každém okrese určen sběrací výbor, který dozíral a podporoval sběr, ve větších místech odběrný. Některé zboží bylo zapláceno podle stanovených cen. Požadována byla součinnost žactva a učitelstva, školy byly sběrnými místy. Sbíralo se celý rok, o prázdninách, podle počasí – okresními a místními školními radami bylo povolováno volno z vyučování. Akce byly doporučovány, později i nařízeny, hlášení o výsledcích (sběr v kilogramech a výše přijatého finančního obnosu) bylo povinné, zapojení do akcí bylo v zájmu školy.

¹⁵ *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1917, roč. 35, č. 1, 15. 1. 1917, s. 8–9.

Školní dítky se měly zaměřit na olejnaté plody a jádra (slunečnic, tykví, melounů, okurek a peckovin), na pícíny (mj. javorové a lipové plody, listy kopřiv), na vláknité rostliny (lodyhy kopřiv), na čajové náhražky (listy ostružiníku, jahodníku a maliníku), na kávové náhražky (jeřabiny, plody hlohu, kořeny pampelišky, limbové oříšky, šípky, dřínky), plané ovoce, lesní plody a houby, lipový květ, jitrocel; tomu byl sestaven „sběrací kalendář“ od dubna do října.¹⁶ Pro krmení dobytka děti sbíraly a sušily přes prázdniny za dozoru učitelů listy ze stromů a keřů (lesní seno). Les byl zdrojem žaludů, kaštanů, bukvic a duběnek. Duběnky se používaly pro obsah třísloviny k činění kůží v koželužském průmyslu, z bukvic se vyráběl olej. Žaludy a kaštany byly namáčeny ve vodě, aby pozbyly hořkosti, pak se sušily, sešrotovaly a využily jako krmivo pro drůbež. Ke krmení prasat, drůbeže a ryb byli sbíráni a sušení také chrousti.

V popředí sběru druhotných surovin stály kovy, hlavně cín, olovo a mosaz. Mosazné mozdíře byly vyměňovány za železné, byly odevzdány i školní zvonky a vyhledávány kovové předměty v kabinetech. Sběr kovů za spolupůsobení školní mládeže proběhl nejprve ve vlastních a sprátených rodinách, pak organizovaně na jaře 1915 a v roce 1916 (cín, olovo, hliník). V Přerově ho garantovala a provedla měšťanská škola, chlapci od 10 let, po svolení rodičů. Město bylo rozděleno na obvody, hoši chodili v přidělených ulicích dům od domu v době vyučování. Kovy se shromažďovaly ve sběracích místnostech, pak se dále třídily. Akce nazvaná Zlato dal jsem za železo byla řízena ministerstvem vnitra v zimě 1915, školy byly zapojeny v roce 1916. Sbíralo se zlato, stříbro, platina i drahokamy, evidenci vedl pověřený učitel a po zhruba měsíci sbírky se vše odevzdalo. Dítě, které darovalo zlato nejméně za 3 K, mělo dostat na památku železný prsten, a pokud bylo zlata nad 10 gramů, zvláštní pamětní list.¹⁷ Školáci se podíleli na sběru kaučuku a vlny (podzim 1915, léto 1916) a byli poučeni o významu sběru kostí, přikázaném od roku 1917. Z kostí se získával tuk k výrobě mýdla, svíček a glycerinu, byly zpracovávány na hnojiva (kostní moučka), kostní kliš a kostní uhlí.

Kopřivy sbírali v roce 1915 vojáci, od roku 1916 bylo přibráno civilní obyvatelstvo. Sběr vyšel na prázdniny, to však nesmělo účasti žactva ani učitelstva bránit. V létě a na podzim se sklízely odkvetlé kopřivy, drhly se, odděleně se užívaly stonky s vlákny, která jsou velmi jemná, dobře se barví a sají vodu, a listy a semena. Vlákna se sprádala a tkalo se z nich kopřivové plátno. Z něj se pro výstroj vojska vyráběly uniformy, ochranné příkrývky, plachty, tlumoky, pytle na písek, stany, provazy, sítě. Sbíraní ostružinového, malinového a jahodového listí mělo vysokou prioritu, protože dovoz pravého čaje z Číny a Ruska byl zcela přerušen. Ostružinové listy byly zpracovány, podrobeny lehkému kvašení a pražení a byly náhražkou čaje s účinky proti úplavici pro frontu, léčebné ústavy a zajatecké tábory. Školy sušily společně nasbírané listí ve svých prostorách a odesílaly v bednách.

Poté, co se podařilo s obtížemi zvládnout sklizeň v roce 1914, bylo od roku 1915 nařízeno, aby do těchto prací byla zapojena mládež nejen z venkova, ale i z měst. V hospodářství a zahradě byly pro školní mládež určeny tyto práce: pletí plevele, sázení a sklizeň zeleniny, protrhávání a sklizeň řepy, pomoc při senoseči, česání chmele, sklizeň a zpracování ovoce, sklizeň obilí, sbíraní brambor, práce ve vinohradech. Učitelé na venkově měli za úkol být příkladem v pěstování zeleniny, luštěnin a brambor, v chovu domácích

¹⁶ *Úřední věstník c. k. okresního hejtmánství a c. k. okresní školní rady v Přerově*. 1916, s. 39.

¹⁷ *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1916, roč. 34, č. 7, 18. 4. 1916, s. 36–37.

zvířat (králíci, drůbež) a včelařství, působit jako poradci pro obyvatelstvo. Zelenina se intenzivně pěstovala na školních pozemcích (Školní zahrada – válečná zahrada).¹⁸

Chybějící produkty byly nahrazovány. Nedostatek kůže na boty vedl k rozšíření dřevěných podešví. Mládež byla vyzvána ke zvýšené péči o obuv a poučena, že chodit bosky do školy „není nečestné“. Škola šetřila papírem, v sešitech se snížil počet listů, psalo se bez okrajů, kreslilo po obou stranách listů, i na starší výkresy, na procvičování byly doporučený břídlíkové a lepenkové tabulky, zadávalo se méně úloh (písemek). Všechny popsané školní sešity, kreslicí čtvrtky, tiskopisy, starší nedůležitá korespondence, seznamy, obálky se pak měly sbírat a odevzdat ke skartaci pro papírenský průmysl.

Doba války donutila lidstvo šetřit potravinami a naučila je všímát si zvýšenou měrou přírodních darů, mezi nimiž bývají houby označovány jako „lesní maso“. K tomuto tématu vydal Jan Macků u nakladatele R. Prombergera v Olomouci roku 1914 knihu *Český houbař*, určenou k jejich poznávání. V roce 1917 zorganizovalo ministerstvo kultury a vyučování kampaň s cílem zapojit do sběru hub učitelstvo i žactvo. Základem rozšíření znalosti hub a jejich popularizace měla být zmíněná kniha, vhodně opatřená ilustracemi, které byly vydány na pohlednicích a jako školní nástěnné obrazy.¹⁹

Od roku 1915 až do konce války legální zásobování nestačilo. Prodej potravin, předmětů denní spotřeby, oděvů a obuvi fungoval na lístky, poukázky nebo průkazy. Nedostatek uhlí a dříví omezoval topení a vaření, nedostatek petroleje svícení. Na všechno se stály před obchody, pekárny a mlékárnami dlouhé řady. Čekat mnoho hodin ve frontě – to bývala běžná povinnost i pro děti, často na úkor vyučování. Na Moravě byly zavedeny postní bezmasé dny – tři dny v týdnu se maso nesmělo prodávat ani konzumovat, aby se zmenšila spotřeba. Předražené brambory, mléko, mouka a tuky byly k dostání na venkově (načerno). V roce 1917 vyrukovala státní propaganda s výrazem „*vyhladovací válka*“.²⁰ Bylo vysvětlováno, že vyhladovět obyvatelstvo je taktika nepřítelů a že kázeň ve spotřebě a nereptání proti situaci v zásobování je projevem vlasteneckého uvědomění. Zatajování zboží, jeho překupnictví a předražování bylo trestáno a nahlíženo jako pomoc nepříteli. K morální podpoře obyvatelstva byly vydávány tendenční spisy a nevyhly se ani tvorbě pro děti. V příloze vládního věstníku byly publikovány verše Josefa Kaluse, určené k opisování na tabuli a k diktování.

„Jahůdka už zraje v lesa vonném chladu, hub jsou plny háje – Nebojme se hladu! Stromy hýří květem ve třešňovém sadu, slibně kynou dětem – Nebojme se hladu! Kvetou keře malin v rozvalinách hraedu, lísek, hafer, kalin – Nebojme se hladu! Ažtě podzim v lese přejme léta vládu, v klín nám bukvic střeše – Nebojme se hladu! Sbírat šípky, trnky budem do úpadu: plnit koše, hrnky – Nebojme se hladu!“²¹

Během války strádali děti i dospělí. Učitelé museli pod stálým tlakem přispívat finančně na válku, vést k loajálním úkonům žáky a dozorovat nad nimi. Byli povolováni k práci na úřadech, k veřejným pracím při soupisech a kontrolách, k nevďěčné účasti při rek-

¹⁸ *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1917, roč. 35, č. 10, 31. 5. 1917, s. 65–67.

¹⁹ Rok nato byla kniha doplněna spiskem Houbová kuchyně: 100 vyzkoušených receptů. Akce se ministerstvu příliš nevydařila. V povinných hlášeních o stavu splnění tohoto úkolu se nejčastěji dočteme, že houby nerostou, protože v létě roku 1917 bylo mimořádné sucho.

²⁰ *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1917, roč. 35, č. 1, 15. 1. 1917, s. 1–3; č. 8, 30. 4. 1917, 53–55.

²¹ *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1917, roč. 35, zvláštní příloha, s. 4.

vírování (zabavování zásob) a byli pověřeni řadou nových administrativních úkonů. Řediteli byla odesílána na vyšší místa vynucená hlášení o vlasteneckém chování sboru a zactva. O prázdninách se učitelé i učitelky směli z místa služby vzdálit jen na povolení a byli povinni držet dozor nad žáky, jejichž rodiny byly zaměstnány polními pracemi, pomáhat při žních nebo se s dětmi věnovat nejrůznějším sběrům pro potřeby hospodářství a vojska.

Situace na přerovských školách v průběhu první světové války se příliš nelišila od podmínek v okolních městech, snad s tím rozdílem, že nebylo nutno řešit národnostní konflikty s německy mluvícím obyvatelstvem. Školní rok 1914/1915 začal později a komplikovaně. Přijatelně vyřešené přemístění škol a skutečnost, že během války nedošlo v Přerově k žádným ubytovacím změnám vojska, ušetřily učitelům i žákům další stěhování a zajistily, až na drobné výjimky, nekomfortní, avšak v rámci možností stabilní výuku. Bylo pro ni nepostradatelné i využití prostor klášterních škol na Šířavě – tato situace se zopakovala ještě v letech 1939–1945.

Prameny

Zemský archiv v Opavě, Státní okresní archiv Přerov, fondy a kroniky zmíněných škol; fond Místní školní rada Přerov; fond Okresní školní výbor Přerov.

Muzeum Komenského v Přerově, podsběrka Archiválie, písemnosti a dokumentace dějin školství a kmenologie, fond Pětitřídní obecná škola chlapecká a dívčí v Přerově.

Periodika

Přerovský obzor. 1914–1918.

Úřední věstník c. k. okresního hejtmánství a c. k. okresní školní rady v Přerově. 1914–1918.

Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském. 1914–1918.

Literatura

Dějiny přerovského školství. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 2012, 207 s. ISBN 978-80-87190-21-0.

DRECHSLER, Aleš, Věra FIŠMISTROVÁ a Jiří LAPÁČEK. *Dějiny města Přerova v datech*. Přerov: Město Přerov, 2006, 190 s. ISBN 80-239-7202-2.

KLÍMOVÁ, Jarmila, Kamil LUKEŠ a Petr SEHNÁLEK. *Za císaře pána*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 2014, 55 s. ISBN 978-80-87190-27-2.

MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb Česká každodennost 1914–1918*. Praha: Nakladatelství ČAS, 2013, 133 s. ISBN 978-80-7475-024-3.

ŘEZNIČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska*. Praha: Libri, 2007, 215 s. ISBN 978-80-7277-163-9.

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 492 s. ISBN 80-7106-274-X.

Učitelé v práci a v boji: sborník vzpomínek a studií 1848–1918. Praha: Práce, 1971, 367 s.

Výroční zprávy a výroční sborníky zmíněných škol.

Velká válka a vesnické školy na příkladu Drahotuška

Helena Kovářová

Anotace

Kapitola se zabývá konkrétními osudy učitelů z Drahotuš, Klokočí, Hrabůvky, Milenova, Podhoří, Slavíče, Velké, Radíkova a Uhřínova v období let 1914–1918. Někteří muse-li narukovat k vojsku. Například Joža Harna z Velké se vrátil jako ruský legionář, Josef Sedláček z Drahotuš po superarbitraci kvůli zranění spravoval školu pro vojáky se zraněním mozku a poruchami řeči v Praze, František Dohnal z Drahotuš byl v rakouské armádě povýšen na poručíka, ale po návratu do školy měl problémy s přizpůsobením se školnímu prostředí. Učitele Richarda Trčka z Milenova zachránila od vojny povinnost obhospodařovat jeden z největších statků v Milenově, což mu nevratně podlomilo zdraví. Dva učitele (Jan Matějček z Podhoří a Josef Cvek z Radíkova) se podařilo vyreklamovat zpět. Kromě toho umírali učitelům na frontě synové (Kašpar z Klokočí, Karlíček z Velké, Zapletal a Marák z Drahotuš). Budovy škol byly i na vesnicích s dobrou dopravní dostupností zabírány pro vojenské účely (Klokočí, Velká, Hrabůvka, Drahotuše), jinde byla výuka na několik měsíců zastavena kvůli nedostatku učitelských sil (Podhoří). Učitelé také zaznamenali neblahý vliv válečných událostí na mládež. Kapitola konkrétně uvádí, že válka zasáhla do života všech vrstev obyvatelstva, na příkladu školství.

Abstract

The Great War and the village schools on the example of region Drahotuše

The chapter deals with particular destinies of teachers from town Drahotuše and surrounding (villages Klokočí, Hrabůvka, Milenov, Podhoří, Slavíč, Velká, Radíkov and Uhřínov) in the period 1914–1918. Some of them had to join the army. For example Joža Harna from Velká battled in Russia and returned as the Czechoslovakian legionnaire. Josef Sedláček from Drahotuše was injured by fighting and he continued the career as the teacher in a school for soldiers with brain injuries and disorders of speech in Prague's hospital. František Dohnal from Drahotuše was promoted to lieutenant in the Austrian army, but he had problems with adapting to the school environment after the end of the First World War. Teacher Richard Trčka from Milenov was duty to do agriculture work at one of the largest farmstead in the village and he need not to pass through the hell of war. But his health was irreversibly undermined by teaching and farming at the same time. Only two teachers (Jan Matějček from Podhoří and Josef Cvek from Radíkov) were released from army upon requests of municipality and school inspector. Some of the teachers loosed their sons, who died on the battlefield (Kašpar from Klokočí, Karlíček from Velká, Zapletal and Marák from Drahotuše). The school buildings were occupied for military purposes not only in town, but also in villages with good transport links (Klokočí, Velká, Hrabuvka, Drahotuše). Elsewhere has been teaching for a few months stopped due to lack of teacher supply (Podhoří). Teachers noticed to the school chronicles also adverse impact of war events on youth. The general thesis says the First World War affected the live of all social classes of the population. The chapter specifies this on the example of education.

Tato kapitola se zabývá konkrétními osudy škol a učitelů vesnického prostředí, a to v okolí městečka Drahotuše v období let 1914–1918: pětitřídní obecná škola v Drahotuších (příškolená osada Rybáře), dvoutřídní obecná škola v Milenově a ve Velké (příškolená obec Lhotka), jednotřídní obecná škola v Hrabůvce, Klokočí, Podhoří, Radíkově, Slavíči a Uhřínově. Ve sledovaném regionu převažovalo na počátku 20. století české obyvatelstvo. Na rozdíl od sousedních Hranic či Lipníka zde neprobíhal boj s německým školstvím. Jedinou obcí, kde byla národnostně horká půda, byla malá horská víska Uhřínov.¹ Region je vhodným modelovým příkladem pro analýzu vlivu válečných událostí na české školství na venkově.

Život v městečku Drahotuše a v několika okolních vesnicích změnil příchod 56. pěšího pluku z Wadovic u Krakova v září 1914, který zde pobýval až do října 1915. V listopadu 1915 do konce války jej nahradil 36. pluk z Kolomeje. Vojáci měli být ubytováni v nedalekých Hranicích, ale město bylo přeplněno lůžky rezervní nemocnice a uprchlíky z Haliče. Vojsko zabralo mimo obecních a soukromých prostor také školy v Drahotuších², Klokočí³, Velké⁴ a Hrabůvce.⁵ Umísťovalo do nich kanceláře a skladiště, ve Velké se ve třídách konaly odvozy branců a ve třídě byla na čas kasárna pro jednoholeté dobrovolníky. Kromě Velké se jednalo o nově postavené budovy a zejména v Drahotuších pobyt vojáků utrpěla značné škody, protože vojenským účelům sloužily třídy, kabinety, tělocvična a školní zahrada až do roku 1918.⁶ Bylo nutné hledat náhradní prostory pro výuku v soukromých bytech. V malých, nízkých, temných a chladných místnostech bez sociálního zařízení seděly děti v přeplněných lavicích.⁷ Podmínkou pronájmu bylo absolutní ticho a dům byl uzamčen, dokonce i pro okresního školního inspektora.⁸ O nápra-

¹ Založena roku 1882 jako soukromá škola Ústřední Matice školské v Praze, roku 1885 předána do zemské správy. Zemský archiv v Opavě (dále ZA Opava), Státní okresní archiv Přerov (dále SOKa Přerov), fond Okresní školní výbor Hranice (OŠV), b. č. 216.

² Otevřena v září 1912. Drahotuše se v letech 1914–1918 staly vojenským městečkem. Blíže *Drahotuše: historie a přítomnost*. Hranice: Město Hranice 2008, s. 109. ISBN 978-80-254-5791-7; BEDNÁŘ, Václav. Okolnosti pobytu Edith Steinové v Hranicích v roce 1915. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov 2004*. Přerov: Státní okresní archiv Přerov, 2004, s. 122. ISBN 80-86388-20-4; ZA Opava, SOKa Přerov, fond Okresní úřad Hranice (OÚ), inv. č. 736, k. č. 93.

³ Otevřena v říjnu 1911. Vojsko ji zabralo několikrát na kratší čas, poté byla zavřena od března do září 1915. Kvůli nedostatku paliva se nevyučovalo od listopadu 1917 do dubna 1918. Blíže *Klokočí: dějiny a přítomnost obce*. Klokočí: Obecní úřad Klokočí, 2007, s. 60, 131–132. ISBN 978-80-254-4244-9.

⁴ Vojáci ve škole pobývali od 21. 9. 1914 do 31. 10. 1914, dále od konce června 1915 do října 1915, od prosince 1915 do února 1916. ZA Opava, SOKa Přerov, fond ZŠ Velká, inv. č. 7.

⁵ Postavena v letech 1913–1914. Poprvé se vojáci z obce museli vystěhovat kvůli epidemii tyfu na podzim 1914. Školu zabrali v únoru 1915, poté od prosince 1915 do ledna 1916. ZA Opava, SOKa Přerov, fond ZŠ Hrabůvka, inv. č. 2; OŠV Hranice, b. č. 176 a 135, inv. č. 55–56.

⁶ Armáda se vystěhovala ze zruinované budovy až 21. 6. 1918. Náklad na renovaci byl odhadnut na 70 000 K. Celodenní výuka začala až 3. 12. 1918. Blíže KOVÁŘOVÁ, Helena. Historie školy do roku 1945. In: *Základní škola Drahotuše: almanach k 100. výročí otevření školní budovy*. Hranice: Základní a mateřská škola Hranice-Drahotuše, 2012, s. 24–25. ISBN 978-80-260-3732-3.

⁷ „Sedí tam chudáci směštnáni a smačkáni v lavicích jako kuřátka v kukani!“ KARLÍČEK, H. V.: Drahotuše: moravské Wadowice! *Přerovský obzor*. 1915, roč. 6, č. 148–149, 28. a 29. 5. 1915, s. 2–3.

⁸ V inspekční zprávě 1914/1915 se píše, že třídy jsou odděleny jen dveřmi nebo tenkou stěnou a je nutná přísná kázeň, sborem se říká jen šepem. ZA Opava, SOKa Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 150; fond ZŠ Drahotuše, inv. č. 3.

vu špatné situace se marně zasazoval okresní školní inspektor Čeněk Kramoliš.⁹ Zastupitelé města nepodnikli v této záležitosti nic, proto intervenovalo u vojenského velitelství přímo vedení školy a podařilo se získat zpět jednu učebnu, kde probíhalo střídavé vyučování.

V blízkých vesnicích byly sice místnosti po měsíci či dvou uvolněny, vyčištěny a upraveny znovu pro výuku, ale k záboru a následnému přerušení vyučování docházelo opakovaně. Ve Velké byla škola i byt správce zabrán v jeho nepřítomnosti a jednalo se o přesunu žáků do sousedních Hranic nebo Hrabůvky. Děti z Klokočí měly povoleno chodit do blízkých Drahotuš. V Hrabůvce slíbil setník ponechat jednu třídu volnou, ale správce Jubilejní národní školy císaře a krále Františka Josefa I. měl obavy o možnostech dodržení slibu, pokud by přišel rozkaz z vyšších míst. Učitelé byli v době zastavení výuky přiděleni kancelářskou službou u různých úřadů. V Klokočí mělo oficiální přerušování výuky a poskytování úlev pro polní práce neblahý vliv na absenci. Ještě ve školním roce 1918/1919 dosáhlo omluvené zameškání výuky 9 % a neomluvené 10 %.¹⁰

Ke kuriózní situaci došlo v Podhoří, kam byl za odvedeného správce školy Jana Matějčka přikázán učitel František Rozsypal. Obec odmítla platit náklady na jeho byt, protože to nebyla její povinnost. Ani okresní školní rada nezměnila stanovisko obce vyjádřením, že hmotné náklady jsou nesrovnatelně menší než ztráta vyučování. Učitelé byla dána možnost odejít jinam. V prosinci 1914 zaslalo představenstvo Podhoří okresní školní radě vyjádření, že si vyučování po čas války nepřeje. Škola byla skutečně zavřena až do září 1915, kdy „na konec války ani dosti malé naděje nebylo.“¹¹ Správa školy pak byla svěřena Františce Matějčkové (sestra odvedeného učitele), která bydlela v nedalekém Lipníku.

Učitelé zaznamenali proměnu, kterou prošli žáci škol v důsledku abnormálních životních podmínek. Absence otcovského dozoru, dlouhodobé soužití s vojáky, napjatá atmosféra dobročinných sbírek na straně jedné a rekvizic potravin na straně druhé zhoršily morálku žáků a uvolnily domácí i školní kázeň. V Klokočí, kde počet vojáků až šestkrát převýšil počet obyvatel, docházelo k častým krádežím a výjimkou nebyly ani soudní spory. Zasáhnout musel i vrchnoporučenský úřad.¹² V červenci 1916 musela vydat okresní školní rada výnos, že úlevami pro starší žáky z důvodu účasti na polních pracích nesmí trpět výchova a mravy dětí.¹³ Děti měly pracovat pod dozorem starší osoby ve zvláštním oddělení. Došla totiž hlášení, že starší žáci a žákyně pracují na poli společně s osobami, které v jejich přítomnosti neslušně mluví a zpívají. Jak zaznamenal učitel ve Velké i v Klokočí, již v prvním roce války uměli všichni chlapi německé komando, děti užívaly při hovoru polská slova a úsloví.¹⁴ V jinak strohé kronice ve Slavíci je zapsán zákaz pro mlá-

⁹ Od vojenského velitele dostal jasnou odpověď: „Starost o vojsko je nyní potřebnější než starost o žáky. Buďte rád, že tolik jsem vám povolil.“ KRAMOLIŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská tiskárna, [1926], s. 10 a 48.

¹⁰ Školu navštěvovalo 34 žáků. ZA Opava, SOKA Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 150; fond ZŠ Klokočí, inv. č. 1.

¹¹ ZA Opava, SOKA Přerov, fond ZŠ Podhoří, inv. č. 1.

¹² Příklad krádeže Jaroslava Kechra projednávaný okresním soudem byl hlášen 1. 7. 1915 okresní školní radě. ZA Opava, SOKA Přerov, fond OŠV, inv. č. 55.

¹³ KRAMOLIŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská tiskárna, [1926], s. 71.

¹⁴ V obci Velká se školní děti nedopouštěly nějakých větších nepřístojností. ZA Opava, SOKA Přerov, fond ZŠ Velká, inv. č. 7.

dež mladší 17 let toulat se večer venku, stejně jako návštěva hostinců, konzumace alkoholu a kouření.¹⁵

Neblahý vliv na vývoj dětské psychiky měla účast příbuzných v přímých bojích v kontrastu s oficiální propagandou, jejíž hláskou troubou se stala právě škola. Žáci byli zamklí, nesoustředili se na učení, ale „*měli na mysli své a známé lidi na bojišti, ba dokonce občas znenadání notili tu neb onu ponurou válečnou melodii.*“¹⁶ Ke zlepšení nálady dětí nepřispělo nařízení o vybudování tzv. válečného koutku za účelem předvést žákům, jaký boj jejich otcové a bratři vedou a povzbudit je k vlasteneckým citům. Shromáždovány byly manifesty, mapy, pohlednice, dopisnice, pamětní listy dobročinných sbírek atd. Během několika týdnů vznikly v každé škole, ale rychle zanikly.¹⁷ Učitel ve Velké charakterizoval situaci ve školním roce 1917/1918 takto: „*Ty děti, co tu zůstávají... to jsou bledí, neduživí, ustrašení, zamklí tvorové, bez dětské radosti a bezstarostnosti.*“¹⁸ Některé děti u sebe mívaly velké částky peněz jako nikdy předtím. Selky s početnou rodinou sice byly bez muže, ale dostávaly velkou podporu od státu a díky vlastnímu hospodářství netrpěly takovou nouzí jako lidé ve městě. Pokud dospělí děti našly práci, mohly si vydělat jako dělníci tolik, kolik dostávali někteří učitelé.¹⁹ Pro učitele, s platem stoupajícím o 25 % při 100–500% inflaci, byla starost o rodinu, zvláště pokud děti studovaly, velice obtížná. Jediný syn Josefa Cveka, učitele v Radíkově, si učebnice půjčoval z chudinských knih. Starší učitelé s početnou rodinou František Zapletal z Drahotuš a Hubert Karlíček z Velké, využívající služební byt, si nestihli našetřit na vlastní bydlení v penzi, do které odcházeli v letech 1924–1925.²⁰

Přestože učitelé byli jako státní úředníci zaměstnáváni také mimo školu (písaři na úřadech, upisování válečných půjček, soupisy půdy a rekvizice zásob) nemohli i přes objektivní obtíže rezignovat na kvalitu výuku. Z dochovaných inspekčních zpráv je jasné, že okresní školní inspektor prováděl pečlivé kontroly. Přihlížel k překážkám jako polodenní výuka, nedostatek pomůcek a učebnic,²¹ ale dobrá hodnocení uděloval jen na základě píle a viditelných výsledků. V říjnu 1916 vytýkal vyreklamovanému učiteli Janu Matějčkovi liknavost při vedení třídní knihy, kroniky i matriky školy.²²

Tragédii války pocítili učitelé ze sledovaného regionu většinou ve vlastní rodině nebo

¹⁵ Ve školním roce 1916/1917. ZA Opava, SOkA Přerov, fond ZŠ Slavíč, inv. č. 3.

¹⁶ Zápis z roku 1915. ZA Opava, SOkA Přerov, fond ZŠ Milenov, inv. č. 5.

¹⁷ *Nařízení zemské školní rady v Brně ze 4. 7. 1916.* ZA Opava, SOkA Přerov, fond ZŠ Milenov, inv. č. 5; KRAMOLÍŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora.* Zábřeh: Společenská tiskárna, [1926], s. 73.

¹⁸ ZA Opava, SOkA Přerov, fond ZŠ Velká, inv. č. 7.

¹⁹ Ke srovnání platů dělníků a učitelů ZA Opava, SOkA Přerov, fond ZŠ Velká, inv. č. 7; fond ZŠ Milenov, inv. č. 5; fond OŠV Hranice, b. č. 139.

²⁰ ZA Opava, SOkA Přerov, fond ZŠ Radíkov, inv. č. 32 a 33; fond OŠV Hranice, b. č. 129, 139.

²¹ V Milenově žáci po zákazu používání dosavadních čítanek v roce 1916 četli několik měsíců jen z katechismu a Bible nebo vůbec. Ve Velké musel správce předepsané sešity shánět přímo v tiskárnách či městských obchodech, protože místní obchodníci je odmítali objednat. V Radíkově byla ve školním roce 1916/1917 výuka psaní na dva týdny přerušena. ZA Opava, SOkA Přerov, fond ZŠ Milenov, inv. č. 5.; fond ZŠ Radíkov, inv. č. 32; fond ZŠ Velká, inv. č. 7.

²² „*Zdá se, že Vás učitelský stav netěší, že jste učitelem jen proto, abyste měl plat.*“ ZA Opava, SOkA Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 131.

sami narukovali na frontu. Syna ztratil ředitel školy v Drahotuších František Zapletal.²³ Učiteli v Klokočí Antonínu Kašparovi jeden syn zemřel a druhý, Milan, padl do zajetí na italské frontě.²⁴ Manželům Čeňkovi a Regině Marákovým, učitelům v Drahotuších, zemřel syn Oldřich jako ruský legionář v bojích u Buzuluku. Druhý odvedený syn Břetislav se sice vrátil a studoval práva, ale zemřel v roce 1921 při mobilizaci během války s Maďarskem.²⁵ Marák sám byl také odveden, záhy však vojenské povinnosti zproštěn, protože v pětitřídní škole s 288 žáky by z osmi pedagogů zůstali jen ředitel, jedna učitelka literární a jedna industriální.²⁶ Zajímavé je, že tento poválečný ředitel školy, starosta města a Sokola, byl při inspekci před začátkem války chválen za zařazování praktických výkladů do přírodopisu a naopak při inspekci ve školním roce 1917/1918 za něj inspektor převzal výuku a ukázal, jak učit praktičtěji a srozumitelněji. Bohužel se nedochovaly další prameny, které by nám osvětlily, jak těžce prožíval období války. Jeho manželka Regina trpěla depresemi ze ztráty obou synů.

Nejstaršího syna ztratil také nadučitel z Velké Hubert Karlíček.²⁷ On sám byl jedním z redaktorů hranického týdeníku Hlasy z Pobečví, který přestal vycházet po otištění zprávy o zatčení pro nevinné výroky na základě udání „*zuřivě Němky*“ a článku zakončeného slovy: „...*Lidově řečeno: Pozor na hubu!*“ v prvních dnech války.²⁸ V roce 1915 otiskl Přerovský obzor jeho článek o situaci ve „*vojenském městečku*“ Drahotuše s mnoha prázdnými, cenzurovanými místy. Následujícího roku řešil okresní školní inspektor ústní udání na Karlíčka pro neuvážené řeči v hospodě a jednou jej zachraňoval hostinský z Velké.²⁹ V červenci 1918 přednášel na manifestační schůzi učitelstva hranického a lipnického okresu o špatných hmotných a jiných poměrech učitelů a účastnil se deputace na hejtmanství. Pečlivě sledoval vývoj událostí a do školní kroniky v září 1918 zapsal vzletnými slovy své naděje vkládané do rýsuující se národní samostatnosti. Přesto nepropadl negativismu vůči všemu rakouskému. Například nostalgicky vzpomínal na rakouskou státní hymnu.

²³ Karel František Zapletal sloužil u zásobovací jednotky v Sarajevu. *Základní škola Drahotuše: almanach k 100. výročí otevření školní budovy*. Hranice: Základní a mateřská škola Hranice-Drahotuše, 2012, s. 76. ISBN 978-80-260-3732-3.

²⁴ Byl znechucen životem, válkou a osudem svých dětí. *Klokočí: dějiny a přítomnost obce*. Klokočí: Obecní úřad Klokočí, 2007, s. 60, 177, 182. ISBN 978-80-254-4244-9.

²⁵ *Základní škola Drahotuše: almanach*, s. 80.

²⁶ O učitelce ženských ručních prací Terezii Šejdové zaznamenal inspektor v roce 1913/1914, že je nábožná, slabého zdraví, zadání práce za ni předčítaly žákyňe. V roce 1914/1915 jí bylo kvůli nedostatku pedagogických sil v Drahotuších povoleno vyučovat za dozoru ředitele Zapletala literární předměty ve 2. třídě. Cítila se významovaná. Inspektor její metodu hodnotil jako neurčitou, ale snažila se a výsledky uspokojovaly. V říjnu 1918 zemřela. ZA Opava, SOKA Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 150; fond ZŠ Drahotuše, inv. č. 3.

²⁷ Čerstvý absolvent realky v Lipníku Jaroslav Karlíček zemřel na tetanus jako jednorozční dobrovolník v nemocnici v Přerově v říjnu 1915. *Kroniky obce Velké u Hranic*. Velká: Město Hranice 2010, s. 117, 129; ZA Opava, SOKA Přerov, fond ZŠ Velká, inv. č. 7.

²⁸ „*Potrvají-li dosavadní poměry, nebude moci náš list z příčin technických vycházeti*“. Hlasy z Pobečví, 1914, roč. 17, č. 31, 1. 8. 1914; č. 32, 8. 8. 1914. Obnoveny byly až v roce 1922.

²⁹ Okresní hejtman Emil rytíř Wychodil z Hanaburku a okresní školní inspektor Čeněk Kramolíš se snažili chránit učitele před policejním vyšetřováním. *KRAMOLIŠ, Čeněk. Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská tiskárna, [1926], s. 8, 17–19, 82. Po dobytí Bukurešti a smrti císaře Františka Josefa I. se Karlíček s dalšími sousedy z Velké stavil na cestě z trhu v hostinci. Potajmu se roztrpčovali a poté sestoupili do sklepa, kde zapěli píseň Kde domov můj. *Kroniky obce Velké u Hranic*. Velká: Město Hranice, 2010, s. 120.

Třetina z celkového počtu pedagogických pracovníků ve sledovaném regionu byla v letech 1914–1915 odvedena k vojsku (Čeněk Marák, Jan Matějčíček, Josef Cvek, Josef Sedláček, František Dohnal, Joža Harna). Jediný Marák nemusel vojenskou službu nastoupit. Ostatní učitelé se obce za pomoci okresního školního inspektora a okresního hejtmána snažily vyreklamovat zpět, ale vše bylo rázně zamítnuto moravským místodržitelem s poukazem na vlasteneckou povinnost učitelů.³⁰ Teprve po změně na postu místodržitele v roce 1916 se podařilo získat zpět Jana Matějčíčka z Podhoří a Josefa Cveka z Radíkova.

Učitel v Drahotuších Josef Sedláček byl v květnu 1917 po zranění superarbitrován. Již v době, kdy se léčil v 3. záložní vojenské nemocnici v Praze s vlastním zraněním, úspěšně pomáhal „*svou originální metodou*“ u pacientů s mozkovou poruchou. Navázal spolupráci s MUDr. Rudolfem Jedličkou, psychiatrem prof. Antonínem Heverochem, kteří spolu s vládním radou R. Marschnerem (zástupce Státní zemské ústředny pro péči o vracející se vojíny v Praze) a ředitelem dělnické úrazové pojišťovny Fleischmannem patří mezi zakladatele tzv. cerebroškoly. Tento ústav se staral o vojíny se zraněním mozku a poruchami řeči a navazoval na Jedličkův ústav. Spolu s ústavem ve Štýrském Hradci patřili k jediným institucím svého druhu v monarchii. Sedláček se stal v letech 1917–1919 pedagogickým správcem této léčebny a školy v Praze.³¹

Další učitel v Drahotuších František Dohnal sloužil do konce války a v roce 1916 byl povýšen na poručíka. K výuce se vrátil až v lednu 1919. Zpočátku měl problémy s adaptací na školní prostředí. Rodiče si na něj několikrát stěžovali, že děti bije a mají modřiny. Okresní školní inspektor jej důrazně upozornil, že používání tělesných trestů ve škole zakazuje zákon.³²

Mladší učitel z Velké Joža Harna se v červenci 1916 dostal do zajetí v ruském táboře Darnica u Kyjeva. V březnu 1918 vstoupil do legií a byl zařazen k 5. pluku Tom. Masaryka. Dostal se do Vladivostoku a bojoval na ussurijské frontě. Zpět do vlasti cestoval v roce 1920 na americké lodi *President Grand* přes Suezský průplav a Terst.³³

Mladšího učitele v Milenově Richarda Trčku sice zachránila od vojny povinnost obhospodařovat jeden z největších statků v Milenově, ale fyzické a duševní vyčerpání mu nevratně podlomilo zdraví. Poté, co jeho švagr narukoval na vojnu, zůstal Trčka jediným mužem v hospodářství. Od září 1915 pravidelně dostával úlevu od povinnosti každodenně vyučovat kvůli hospodářským pracím. V zimě pak ve škole s dětmi doháněl zameškaný čas. V dubnu 1918 požádal na základě lékařského vyšetření o propuštění ze školní služby.

---

³⁰ Dr. Oktavianem Regnerem rytířem von Bleyleben, který byl současně předsedou zemské školní rady. KRAMO-LIŠ, Čeněk: *Vzpomínky z učitelského a spisovatelského života*. Olomouc: Promberger, 1948, s. 118–121; KRAMO-LIŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská tiskárna, [1926], s. 50–53; ZA Opava, SOKa Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 124.

³¹ V září 1918 bylo v léčebně 98 chovanců a Sedláčkovy výsledky byly výběrné. ZA Opava, SOKa Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 106 a 150.

³² ZA Opava, SOKa Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 96.

³³ Žákům později vypravoval své zážitky, ale nikdo je bohužel nezapsal. Blíže *Kroniky obce Velké u Hranic*. Velká: Město Hranice, 2010, s. 118; *Klokočí: dějiny a přítomnost obce*. Klokočí: Obecní úřad Klokočí, 2007, s. 177. ISBN 978-80-254-4244-9. KOVÁŘOVÁ, Helena. Učitel Joža Harna a Klokočí aneb Kroniky versus pamětníci. In: *Nám i budoucím: muzejní, osvětová a vlastivědná činnost učitelů*. Přerov, Muzeum Komenského v Přerově, 2007, s. 145–156.

Začínala se u něj projevovat tuberkulóza. Lékař mu zakázal mluvení a pobyt v prašném prostředí školní třídy.³⁴

Správce školy v Hrabůvce František Stupárek byl kvůli tříselné kýle uznán neschopným vojenské služby. I přes tento fyzický handicap musel v zimě několik měsíců docházet třikrát týdně do sousedního Radíkova, kde vyučoval za odvedeného Josefa Cveka. Delší chůze na cestě se značným převýšením do Radíkova, navíc v zimě, pro něj byly náročné a způsobovaly bolesti.

Učitel v Uhřínově Engelbert Vašíček nebyl odveden kvůli špatnému zdravotnímu stavu. V malé vesnici sousedící s německým Středolesím byly zvýšené nároky na učitele kvůli národnostním třenicím. Již před válkou se snažil získat místo jinde i kvůli špatné dopravní dostupnosti obce, což znemožňovalo studium jeho dětí. V roce 1917 byl prezentován do Hlinska u Lipníka.³⁵

S pokračováním války přibývalo dobročinných sbírek, a to jak mezi žáky, tak dům od domu. V prvních letech války se dařilo sebrat někde vyšší, jinde nižší částku. Klesaly však možnosti a ochota obyvatel přispívat na ně. Obtěžování rodičů a dětí, výzvy k přinášení obětí ve prospěch druhých v době vlastního nedostatku se stupňovaly. Například ve Slavíči se v roce 1917/1918 stávalo, že výsledek sbírky na Červený kříž byl nulový.³⁶ V Milenově se učitel v kronice utěšoval slovy: „*Minula doba diagramů, pomíne i doba sbírek!*“ S největším odporem se setkala sbírka z prosince 1916 na studia válečných sirotků ve Vídni. Překvapení vyvolalo nařízení o sběru nepotřebného papíru, včetně popsaných sešitů v roce 1916: „*Myslili jsme, že není již co sbíratí, a ejhle, ministerstvo našlo ještě potřebné předměty.*“³⁷ V roce 1917 musel učitel ve Slavíči Jan Směkal zdůvodňovat, proč nezaslal žádné knihy ve sbírce pro rakouské zajatce. Školní knihovna byla slabá a knihy z ní vyřazené nebyly pro zaslání vhodné nebo byly příliš chatrné.³⁸ Počátkem roku 1918 se neúnosnou situací zabýval také školský výbor poslanecké sněmovny. Místní okresní školní rada doporučila ponechat dvě sbírky do roka: Dětský den a Týden Červeného kříže. Ale již v květnu byla nařízena nová veřejná sbírka, kdy žáci nevybírali mezi sebou a nechodili dům od domu, ale jen vypomáhali prodejem květin.

V tomto textu je na příkladu školství konkretizováno obecné tvrzení, že válka zasáhla do všech oblastí života obyvatelstva na celém území válčících států. Podmínky pro výuku se v místech s dobrou dopravní dostupností a většimi ubytovacími kapacitami (např. v panském dvoře) zhoršily zabíráním školních budov pro potřeby vojska a nedostatkem pedagogů odváděných k armádě. Při výzkumu byl brán zřetel také na dochované doklady o negativním vlivu na chování žáků. Učitelé, kteří zůstali v zázemí, se museli vyrovnávat se smrtí svých synů, potýkali se s finančními problémy, přibývalo jim povinností, které plnili ve volném čase. Často museli vzdor svému vlastnímu přesvědčení prokazovat loajalitu státních úředníků při rekvizicích, agitaci pro válečné půjčky, dobročinných sbírkách a komunikaci s vojenskými veliteli. Přesto se objevovala udání,

³⁴ ZA Opava, SOkA Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 107.

³⁵ KRAMOLIŠ, Čeněk: *Vzpomínky z učitelského a spisovatelského života*. Olomouc: Promberger, 1948, s. 103–105; ZA Opava, SOkA Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 138.

³⁶ V dřívějších letech se vybíralo průměrně 21 K, zakoupeny pamětní listy a byli dokonce získáváni noví členové. ZA Opava, SOkA Přerov, fond ZŠ Slavíč, inv. č. 3.

³⁷ KRAMOLIŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská tiskárna, [1926], s. 86 a 67.

³⁸ ZA Opava, SOkA Přerov, fond OŠV Hranice, b. č. 96.

ze kterých jen díky okresnímu školnímu inspektorovi a okresnímu hejtmanovi nebyly vyvozeny žádné sankce a represe. Důsledky války mnozí pocítovali na fyzickém i duševním zdraví nebo finanční situaci ještě dlouho po jejím skončení.

Prameny

Nevydané

ZA Opava, SOKA Přerov, fondy Okresní školní výbor (OŠV) Hranice; Okresní úřad (OÚ) Hranice; Základní škola (ZŠ) Drahotuše, Hrabůvka, Klokočí, Milenov, Podhoří, Radíkov, Slavíč, Velká.

Vydané

Kroniky obce Velké u Hranic. Velká: Město Hranice, 2010, s. 117, 129.

Periodika

Hlasy z Pobečví. 1914, roč. 17, č. 31, 1. 8. 1914; č. 32, 8. 8. 1914.

Literatura

BEDNÁŘ, Václav. Okolnosti pobytu Edith Steinové v Hranicích v roce 1915. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov 2004*. Přerov: Státní okresní archiv Přerov, 2004, s. 114–131. ISBN 80-86388-20-4.

Drahotuše: historie a přítomnost. Hranice: Město Hranice 2008, 335 s. ISBN 978-80-254-5791-7.

Klokočí: dějiny a přítomnost obce. Klokočí: Obecní úřad Klokočí, 2007, 224 s. ISBN 978-80-254-4244-9.

KARLÍČEK, H. V.: Drahotuše: moravské Wadowice! *Přerovský obzor*. 1915, roč. 6, č. 148–149, 28. a 29. 5. 1915, s. 2–3.

KOVÁŘOVÁ, Helena. Učitel Józsa Harna a Klokočí aneb Kroniky versus pamětníci. In: *Nám i budoucím: muzejní, osvětová a vlastivědná činnost učitelů*. Přerov, Muzeum Komenského v Přerově, 2007, s. 145–156.

KRAMOLIŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská tiskárna, [1926], 131 s.

KRAMOLIŠ, Čeněk: *Vzpomínky z učitelského a spisovatelského života*. Olomouc: Promberger, 1948, 189 s.

Základní škola Drahotuše: almanach k 100. výročí otevření školní budovy. Hranice: Základní a mateřská škola Hranice-Drahotuše, 2012, 163 s. ISBN 978-80-260-3732-3.

Velká válka a c. k. ústav ku vzdělávání učitelů v Kroměříži

Jitka Zezulová

Anotace

Učitelství ústav v Kroměříži byl založen roku 1891, vyvrcholily tak dlouholeté boje a spory, ve kterém moravském městě má být tato škola umístěna. Kroměřížské městské zastupitelstvo slíbilo podporu škole ve všech směrech, a to rozhodlo. V prvním školním roce 1891/1892 nastoupilo do školy 49 studentů a ředitelem školy byl jmenován Antonín Krondl. Při škole působila cvičná obecná škola. Učitelství ústav si získal velmi brzy dobrou pověst a zájem o studium vzrůstal. Ve školním roce 1903/1904 byly přijaty první studentky. Velmi aktivní byl život školy – zejména literární a hudební, vycházel studentský časopis Lípa atd. Ve školním roce 1912/1913 byla zavedena ve škole výuka vojenské přípravy, studenti byli cvičeni ve střelbě. V srpnu 1914 byla budova školy obsazena vojskem, které koncem září 1914 odešlo. V budově cvičné školy byla ale vojenská nemocnice po celou dobu války. Válečná doba ovlivnila výrazně život školy, jejich učitelů i studentů. Někteří učitelé odešli na frontu a také mnozí studenti, kteří absolvovali tzv. válečné maturity. Ve válce padl profesor Jaroslav Krupička a osm studentů. Doba rozvoje kroměřížského učitelství nastala po roce 1918.

Abstract

The Great War and C. K. Institute for training teachers in Kroměříž

The on-going disputes over which Moravian town should become the location of a teacher training institute finally ended in 1891 when the school was established in Kroměříž. In the end, the decision to locate the school in Kroměříž was influenced mainly by the promise of the town council in Kroměříž to support the school in all ways. Antonín Krondl was appointed headmaster and 49 students attended the school in the first year (1891/1892). The institute included a teacher training primary school. Shortly after its establishment, the institute gained a sound reputation. The first female students were enrolled in the 1903–1904 academic year. The school life was very rich, namely in terms of art and music, and there was even a student magazine called Lípa. The 1912–1913 academic year saw the introduction of military training; students were trained in shooting. From August to the end of September 1914, the school buildings were occupied by troops. However, the teacher training primary school building served as a military hospital during the whole of the First World War. War times had a great impact on the school life and its students and teachers; a number of teachers and some students who had passed so called „war period leaving exams“ left the school to fight in the war. Professor Jaroslav Krupička and 8 students were among the many who died in the war. It was only after 1918 when the teacher training institute in Kroměříž experienced further development.

C. k. ústav ku vzdělávání učitelů v Kroměříži měl za sebou téměř čtvrtstoletý úspěšného působení, když vypukla první světová válka. Ta poznamenala nejen chod samotné školy, ale zejména život jeho profesorů, žáků i studentů. Učitelství ústav byl složen ze samotného učitelství ústavu, kde studenti ve čtyřech ročnících získávali základy a znalosti pro své učitelské poslání. Nedílnou součástí ústavu byla rovněž cvičná škola, jed-

nalo se o obecnou školu s 5 postupnými ročníky. V obou případech šlo o školy prestižní – zájem o studium na učitelském ústavu byl značný a umístění dítěte do cvičné školy učitelského ústavu se stalo pro mnohé kroměřížské rodiče prestižní záležitostí. Dáno to bylo výsledky i výbornými pedagogy, kteří na ústavu i cvičné škole působili. Tuto skvělou pověst si škola podržela po celou dobu své existence.¹

Učitelský ústav v Kroměříži vznikl v roce 1891, vyvrcholily tak dlouholeté boje a spory o to, ve kterém moravském městě má být tato škola umístěna. Kroměřížské městské zastupitelstvo slíbilo podporu škole ve všech směrech, a to rozhodlo. V prvním školním roce 1891/1892 nastoupilo do školy 49 studentů a ředitelem školy byl jmenován Antonín Krondl. Při škole působil cvičná obecná škola. Na učitelském ústavu se vyučovalo: náboženství, vychovatelství a nauka vyučovací, historie a vědy pomocné, mluvnice, písemnosti a znalost literatury, matematika, popisující přírodovědy (zoologie, botanika a mineralogie), přírodopis (fyzika a základy chemie), geografie, nauka o ústavě vlastenecké, polní hospodářství, psaní, kreslení (geometrické i od ruky), hudba a tělocvik. Nepovinné předměty: a) ruční práce – dřevařské, b) modelování, c) těsnopis. Ke škole patřil také pozemek – zahrada pro praktická cvičení.

Učitelský ústav si získal velmi brzy dobrou pověst a zájem o studium vzrůstal. Ve školním roce 1903/1904 byly přijaty první studentky. Velmi aktivní byl život školy – zejména literární a hudební, vycházel studentský časopis Lípa atd.²

Předzvěsti napjaté doby a válečné hrozby se stalo zavedení výuky vojenské přípravy od školního roku 1912/1913. Tou přípravou byly zvláště střelby, které se konaly od října 1912 do června 1913. Účastnilo se jich 16 studentů 3. ročníku. Ostré střelby se konaly v únoru 1913 a účastnili se jich studenti 3. a 4. ročníku. A na závěr výuky se 20. června 1914 konala na kroměřížské vojenské střelnici střelba o ceny, soutěžili studenti i ostatních kroměřížských škol a studenti učitelského ústavu byli úspěšní – získali osm cen.³

Dne 28. června 1914 byl zastřelen v Sarajevu následník trůnu a jeho manželka a události začaly nabírat rychlý spád. Školní rok 1913/1914 byl ukončen 4. července 1914, maturitní zkoušky se konaly od 6. do 10. července 1914. Vypuknutí první světové války 28. července 1914 připadalo na dobu prázdnin, již od 3. srpna 1914 byla obsazena vojskem budova ústavu i cvičné školy, která se stala vojenskou nemocnicí pro raněné.⁴

Zahájení dalšího válečného školního roku 1914/1915 se opozdilo, neboť v budově školy byli umístěni vojáci. Ti se odstěhovali teprve 18. září a místnosti se musely vyčistit a vydezinfikovat. Vojenská kuchyně ale zůstala rozložena na dvoře před okny školy. Cvičná škola zůstala vojenskou nemocnicí a byla pro žáky nepřístupná. Proto se hledalo řešení, kam umístit 142 žáků cvičné školy – a tak 1. třída byla umístěna ve sborovně, 2. a 3. byly spojeny a umístěny ve velké místnosti v 2. patře budovy, kde býval 4. ročník. Ten byl přemístěn do fyzikálního kabinetu. V knihovně se učili žáci 4. třídy a učitelé, ti našli útočiště ve „varhanovně“, tedy hudebně. Jak se uvádí v kronice: „*Náš ústav při*

¹ Podklady k příspěvku jsou čerpány: Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA Brno), Státní okresní archiv Kroměříž (dále SOKA Kroměříž), fond B-e 184 Státní československý koedukační ústav učitelský Kroměříž.

² Viz STRÍŽOVÁ, Jitka: Kroměřížské české střední školství 1874–1988. In: *Studie Muzea Kroměřížska '89*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1989, 136 s.

³ MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 184 Státní československý koedukační ústav učitelský Kroměříž, *Kronika ústavu a různé poznámky*, inv. č. 220, s. 30.

⁴ Tamtéž s. 32.

všech obtížích byl ještě nejlépe umístěn a vyučování v ročnících normální, ve cvičné škole skoro normální.“ Další školní budovy ve městě – česká a německá reálka, školy Komenského, Palackého i cvičná škola byly obsazeny vojskem a sloužily jako vojenské nemocnice. V kroměřížských obecných a měšťanských školách se téměř do Vánoc 1914 neučilo, vedení města hledalo řešení jejich umístění. Nakonec docházeli žáci obecných a měšťanských škol na odpolední vyučování jak do učitelského ústavu, tak i do arcibiskupského semináře a několik tříd bylo umístěno i v kasárnách. Jan Přecechtěl v kronice učitelského ústavu uvádí: „... a v kasárnách Františka Josefa naproti p. Rakoviče. Tam bylo mnoho štěnic, děti je nosily domů v šatech a v knihách...“⁵

Školní rok 1914/1915 – tedy první válečný rok (jsou tak nadepsány maturitní a třídní katalogy učitelského ústavu) – byl válečnými událostmi výrazně poznamenán. Na škole vyučoval ředitel Jan Přecechtěl, hlavní učitelé Josef Dostál – školní rada, Josef Jedlička, Tomáš Hořava, Alois Bouda, Jaroslav Krupička, katecheta – P. Antonín Kubíček, dva učitelé hudby – Julius Roucher, Stanislav Šula, tři cviční učitelé a jedna cvičná učitelka a čtyři výpomocní učitelé.

Cvičný učitel Jan Berák byl povolán již 30. července 1914 do armády a nebyl přítomen celý školní rok. Žádný zástup za něj však nebyl přijat, protože kvůli nedostatku místností k vyučování ve cvičné škole byla 2. a 3. třída spojena. Na frontu odešel 1. února 1915 profesor Jaroslav Krupička, který působil na škole od roku 1908. Za něj suploval učitel František Pecha. Pro nemoc odešel ze školy cvičný učitel František Sitta, za kterého byla přijata učitelka Marie Zapletalová. S výukou ve cvičné škole vypomohl během roku i učitel Eduard Svoboda, který již byl v důchodu. Nejvíce žáků ve třídě, a to 70, měl cvičný učitel František Huráb, který učil sloučenou 2. a 3. třídu. V Kroměříži našli – na počátku války – také útočiště i posluchači ukrajinského kněžského semináře, kteří byli několikrát na hospitaci ve cvičné škole učitelského ústavu.⁶

Na počátku uvedeného školního roku studovalo ve čtyřech ročnících celkem 138 studentů (1. – 38, 2. – 26, 3. – 43 a 4. – 31), z tohoto počtu bylo 11 absolventů jiných středních škol (nejčastěji absolventi gymnázia). Před ukončením školního roku nastoupili do vojenské služby 4 studenti z 2. ročníku, 15 studentů ze 3. ročníku a 26 studentů ze 4. ročníku, celkem tedy odešlo do války 45 studentů (tj. 35 % z počtu 130 studentů, kteří školní rok 1914/1915 ukončili). Maturitní zkoušky se konaly v tomto roce šestkrát, pouze jednou v normálním termínu (tuto maturitu absolvovalo 5 studentů a 1 externistka) a čtyřikrát předčasně (vykonalo 22 studentů v termínech 26. listopadu 1914 a 20. března, 12. dubna a 15. června 1915). Úspěšně maturitní zkoušku absolvovalo 26 studentů, 2 studenti s vyznamenáním a 3 studenti od zkoušky odstoupili. Předčasné maturitní zkoušky byly povoleny ministerstvem kultu a vyučování zvláštním výnosem.⁷

I v tomto školním roce se konaly oslavy jmenin i narozenin císaře Františka Josefa I. a zemřelé císařovny Alžběty. Ty se slavily „sv. mší a zpíváním hymny rakouské“. Tak se slavila rovněž vítězství rakousko-uherské armády. Konaly se hospitace inspektorů na škole. Učitelský ústav a jeho studenti i profesori měli podporu a zájem veřejnosti,

⁵ MZA Brno, SOkA Kroměříž, fond B-e 184 Státní československý koedukační ústav učitelský Kroměříž, *Kronika ústavu a různé poznámky*, inv. č. 220, s. 33.

⁶ Tamtéž, s. 35.

⁷ MZA Brno, SOkA Kroměříž, fond B-e 184 Státní československý koedukační ústav učitelský Kroměříž, *Protokolární zápisy profesorského sboru*, inv. č. 247.

svědčí o tom dary peněžní i věcné, které ústav od příznivců dostával. Nic na tom neměnila ani těžká válečná doba. O tom jak byla složitá, svědčí i zápis ve školní kronice, který zapsal ředitel ústavu Jan Přecechtěl pro rok 1914/1915: „*Poněvadž se ve městě objevovalo mnoho udavačů, byli pp. kolegové několikrát upozorněni a chovaní napomenuti, aby ve svých rozhovorech se vyhýbali kritice politických událostí a událostí válečných.*“ Kroměříž bylo město vojenských nemocnic, ve dne i v noci přijížděly na nádraží vlaky plné raněných i umírajících vojáků, kteří byli ihned rozděleni do jednotlivých nemocnic. Kroměříž byla „stanicí“ pro těžce raněné (v některých dnech přivázely vlaky 60–80 raněných) a „karanténní“ stanice.⁸ Stále se zhoršovalo rovněž zásobování obyvatelstva potravinami – byly zavedeny „chleбенky“ a přísně byly dodržovány přiděly mouky.

I přes složitou situaci se na konci školního roku 1914/1915 konaly školní výlety (na Buchlov a Chříby) a o prázdninách tzv. tři vojenské výlety (3. srpna do Kostelan, 3. září na Rusavu a 11. září do Tovačova a Brodku u Přerova).

Nedílnou součástí života se staly různé sbírky – upisovaly se válečné půjčky, sbíraly se kovy, léčivé byliny, látky a také se konala „*patriotická slavnost zatloukání hřebů do štítu*“, při které byly vybírány finanční prostředky.

Další školní rok 1915/1916 začal „*ve znamení války*“, jak uvádí školní kronika. Do 1. ročníku nastoupilo 37 studentů, do 2. pak 35 studentů, do 3. pouze 22 studentů a do 4. ročníku 44 studentů. Do cvičné školy chodilo 92 chlapců a 33 dívek. Vojenskou službu ale brzy nastoupilo 37 studentů (4 z 2. ročníku, 3 z 3. ročníku a 30 ze 4. ročníku). Ze studentů 4. ročníku předčasně 16 maturovalo – 10 studentů již 13. října 1915 a 3. prosince 1915 dalších 6 studentů. Místo tělocviku byla prováděna vojenská cvičení „*na místě, na pochodu a střelby*“. Při pravidelných inspekcích byly vyřazovány „*závadné a neschválené*“ učebnice. Ve 2. pololetí tohoto roku opustilo vojsko budovu cvičné školy a byly zde ubytovány italské děti, které utíkaly spolu s rodiči z míst, kde vedla fronta. Příliv raněných vojáků se zmenšoval s tím, jak se posunovala fronta, ale zase přicházelo více vystěhovalců, zvláště Židů z Haliče.⁹

Válečný školní rok 1916/1917 začal 16. září a nastoupilo celkově 124 studentů (1. ročník 38, 2. ročník 40, 3. ročník 25 a 4. ročník 21 studentů). Cvičnou školu navštěvovalo 140 žáků (95 chlapců a 45 děvčat). Učitelství sbor byl stejně obsazený, prof. Jaroslav Krupička byl na frontě a učitel L. Heiniš byl vyreklamován z vojenské služby a od konce října 1917 opět učil 4. třídu cvičné školy. K významné změně došlo v listopadu 1916, kdy odešel dlouholetý ředitel ústavu Jan Přecechtěl do výslužby a vedením školy byl pověřen Josef Dostál. Ten byl jmenován ředitelem kroměřížského učitelství ústavu výnosem ministerstva kultury a vyučování ze dne 31. ledna 1917, ale dalším výnosem ze dne 30. dubna 1917 byl jmenován ředitelem brněnského učitelství ústavu a novým ředitelem kroměřížského ústavu jmenován dr. Vladimír Janků. Skutečná změna se uskutečnila až koncem července 1917.¹⁰

⁸ MZA Brno, SOkA Kroměříž, fond B-e 184 Státní československý koedukační ústav učitelství Kroměříž, *Kronika ústavu a různé poznámky*, inv. č. 220, s. 36.

⁹ MZA Brno, SOkA Kroměříž, fond B-e 184 Státní československý koedukační ústav učitelství Kroměříž, *Kronika ústavu a různé poznámky*, inv. č. 220, s. 37.

¹⁰ Vladimír Janků působil jako ředitel učitelství ústavu v Příboře. Od 1. 5. 1917 byl jmenován ředitelem kroměřížského učitelství ústavu, kde působil jako ředitel do 31. 8. 1923. Ale od 15. 7. 1919 do 31. 8. 1923 byl na dovolené.

Během roku se konalo 8 předčasných maturitních zkoušek, a to 23. října, 6., 9. a 13. listopadu 1916, 27. ledna, 9. února, 3. a 28. dubna 1917. Pro velký nedostatek uhlí byly vyhlášeny uhelné prázdniny od 3. února až do 1. března 1917, kdy začalo 2. pololetí. Výuka v tomto školním roce byla komplikována tím, že šest členů profesorského sboru bylo předsedy komisí, zjišťujících zásoby potravin, a tak muselo být vyučování omezeno.¹¹

Do nového školního roku 1917/1918 nastoupilo 128 studentů (1. ročník 32, 2. ročník 38, 3. ročník 37 a 4. ročník 21 studentů). Ze zapsaných studentů vykonávalo 32 vojenskou službu, takže do školy docházelo 96 studentů. Do cvičné školy chodilo 95 chlapců a 53 děvčat, tedy 148 žáků. Velká změna nastala na postu ředitele, kde se od 1. srpna 1917 ujal funkce dr. Vladimír Janků. K dalším změnám nedošlo. Dne 19. října 1917 navštívil učitelský ústav olomoucký arcibiskup Lev Skrbenský z Hříště. Nový ředitel byl loajálním úředníkem, zakládal si na pořádání dalších a dalších sbírek a také se snažil, aby co nejvíce studentů odešlo do vojenské služby. Pro nedostatek uhlí byly vyhlášeny uhelné prázdniny již od 17. prosince 1917 do 28. ledna 1918. Během roku se konalo 5 předčasných maturitních zkoušek a jedny v normálním termínu.¹²

Velmi bouřlivě byl v Kroměříži oslavován 1. máj 1918, kdy se konal manifestační tábor lidu před Nadsklepím, kde se sešli občané města i okolí. Přítomen byl starosta města Kroměříže M. Barták a téměř kompletní městská rada, představitelé okolních obcí (např. starosta Chropyně A. Homolík), ale také inspektor arcibiskupských statků a nechyběli ani studenti z kroměřížských středních škol, mezi nimi i posluchači učitelského ústavu. Vystoupilo několik řečníků a poslanec říšské rady V. Votruba přednesl národní přísahu pronesenou Aloisem Jiráskem na manifestaci v Praze dne 13. dubna 1918. V projevu dr. Žúrka pak zazněl požadavek na spravedlivý mír a ukončení války. Manifestace byla zakončena zpěvem hymny Kde domov můj a Hej Slované. Průvod lidí se pak přesunul na Velké náměstí a tehdejší kroměřížský tisk vyjádřil přesvědčení, že: „*kroměřížská oslava májová patří mezi nejmohutnější a nejdůstojnější na celé Moravě...*“¹³

Na podzim 1918 čerpal ředitel školy dr. V. Janků zdravotní dovolenou a zastupoval jej ThDr. Antonín Kubíček, profesor náboženství, který působil na škole od září 1903. Vypuknutí epidemie španělské chřipky bylo důvodem uzavření učitelského ústavu od 11. října 1918 do 5. listopadu 1918. A tak vznik samostatné Československé republiky oslavovali studenti i profesori po svém. Sešli se na slavnostním shromáždění v Kroměříži a dne 29. října 1918 složil zástupce ředitele dr. Kubíček úřední slib do rukou představitelů Okresního národního výboru v Kroměříži. Celý profesorský sbor i studenti se pak zúčastnili bohoslužby, která byla sloužena jako poděkování za dosažení samostatného Československa. Pravidelná výuka byla obnovena 6. listopadu 1918 a ke shromážděným studentům i učitelům promluvil dr. Kubíček.¹⁴

Dozvuky těžkých válečných let odeznívaly jen velmi pomalu, a to i na půdě kroměřížského učitelského ústavu. Po vzniku Československé republiky v říjnu 1918 a ukon-

¹¹ MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 184 Státní československý koedukační ústav učitelský Kroměříž, *Kronika ústavu a různé poznámky*, inv. č. 220, s. 38.

¹² Tamtéž s. 38.

¹³ Podrobněji: ZEZULOVÁ, Jitka. Kroměřížský 28. říjen 1918. In: *Archivní sborník Státního okresního archivu Kroměříž 2003*. Kroměříž: Státní okresní archiv, 2003, s. 131–137. ISBN 80-239-2329-3.

¹⁴ MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 184 Státní československý koedukační ústav učitelský Kroměříž, *Kronika ústavu a různé poznámky*, inv. č. 220, s. 41.

čení Velké války v listopadu 1918 se jen pomalu měnily poměry ve společnosti. S nadšením přijali změny studenti – aktivně se zapojili do oslav vzniku samostatné republiky i do jejího budování. Nicméně poměry ve škole zůstávaly takřikající stejné – neoblíbený ředitel dr. Vladimír Janků dál setrval ve své funkci a nic nechtěl měnit. Na jeho straně stály úřady a proti němu pak studenti i větší část profesorského sboru. Vyčítali mu hlavně přílišnou loajalitu k Rakousko-Uhersku a snahu poslat co nejvíce studentů do vojenské služby. Jeho necitlivý přístup a neochota k vyřizování žádostí studentů o uvolnění z armády – vybírání dovolené atd. – vynesl dr. V. Janků velký odpor studentů a nechuť jej jako ředitele učitelského ústavu respektovat. Koncem roku 1918 nastoupil dr. Janků zdravotní dovolenou, ale situace nebyla řešena a ke změně ředitele nedocházelo. Ředitel dr. V. Janků neměl dobrou pověst i ve městě, byl chápán jako „nepřítel českého národa“ a také nebyl uznávanou pedagogickou kapacitou. Jako pedagog si své žáky nezálskavou svou odborností, ba naopak jeho hodiny pedagogiky byly velmi kritizované, i jeho znalosti. Zpochybňován byl i způsob, jakým se dostal na místo ředitele kroměřížského ústavu. A tak byla 24. března 1919 vyhlášena stávka na kroměřížském učitelském ústavu, na protest proti řediteli dr. V. Janků. Cílem bylo jeho odvolání z ředitelského postu.¹⁵

Studenti odešli ze školy po osmé hodině a sešli se v sokolovně, kde zvolili výbor, který je měl zastupovat a podnikat další kroky. Pak bylo setkání rozpuštěno. Nově zvolený výbor se sešel již odpoledne, byli přizváni i zástupci Národní rady pro město Kroměříž setník Hrabánek, zemský inspektor Franta, zástupce spolku učitelů Gardavský, zástupce sociální demokracie Ečer a všichni třídní profesori učitelského ústavu. Přítomni byli „*aspirantky a kolegové z jiných ústavů*“ – jak uvádí místní kroměřížský deník Haná ze dne 25. března 1919, který o všem podrobně informoval. Na schůzi byl zvolen předseda (Němec) a místopředseda (Mikula) a také dva zapisovatelé (Peč a Vrba), všichni to studenti učitelského ústavu. Pak bylo formulováno vyhlášení, které shrnuje situaci a vyzývá k odvolání ředitele dr. V. Janků z jeho postu.¹⁶ Studenti prohlašují, že ředitel Janků všemožně umlčoval jejich snahu po vzdělání a měli připravené i pádné důkazy. Zvláště pak žádali, aby jejich stávka nebyla chápána jako projev anarchie či lenosti. A zdůrazňují, že: „*My víme sami nejlépe, jak těžké úkoly jsou na nás skládány a chceme studovat, nemůžeme však studovat pod člověkem, který když našemu národu bylo nejhůře, tu z podlízavosti a z touhy po povýšení bojoval proti...*“ Pak hovořili jednotliví studenti o své zkušenosti s chováním ředitele dr. V. Janků, který často studentům vyhrožoval, citují: „*Já se postarám, abyste byl ve dvou dnech u pluku a v poli!*“¹⁷

Shromáždění bylo také seznámeno se zprávou, kterou studenti napsali již 15. prosince 1918 a kde uvádějí, že „*zodpovědné místo ředitele zdejšího uč. ústavu ve školním roce 1917–1918 zastával a dosud zastává Dr. Janků. V čele ústavu nestojí vychovatel, školský odborník, u něhož bychom mohli hledati rady nebo pomoci, nýbrž c. k. rakouský úřední prototyp byrokratismu. Za jeho vedení ústav dle našeho náhledu vlastenecké, ideální učitele vychovati nemohli. Ředitel Dr. Janků při každé příležitosti nutil nás do rakouského patriotismu...*“ A jsou uváděny konkrétní případy, kdy vyhrožoval vyloučením ze studia studentům, kteří při nedělní mši v kostele nezpívali rakouskou hymnu, nebo vyhrožoval a šikanoval studenty, kteří žádali dovolenou před nastoupením vojen-

¹⁵ Stávka chovanců učitelského ústavu v Kroměříži. *Haná*. 1919, roč. 11, č. 68. s. 2–3.

¹⁶ Stávka chovanců učitelského ústavu v Kroměříži. *Haná*. 1919, roč. 11, č. 69. s. 2.

¹⁷ Tamtéž.

ské služby atd. Studenti ale vyčítali řediteli dr. Janků i jeho pedagogické působení: „*Pan ředitel Janků nás učil loni ve II. ročníku pedagogice. Jeho neschopnost se snad nikde jinde tak jasně neprojevila, než při vyučování. Dr. Janků vzdor tomu, že od každého při každé příležitosti vyžadoval vojenskou disciplínu a pořádek, docházel do hodin velmi zřídkka přesně. Pravidelně se opozdil, ne však o několik minut, často přišel o čtvrt hodiny i více, dokonce i o půl hodiny později. Někdy vůbec nepřišel. Pedagogiku „přednášel“ tím způsobem, že dal látku, jež se měla probírat z knihy jednoduše přečíst. Při tom mu obyčejně některé slovo dalo podnět k dlouhému výkladu, jenž neměl s pedagogikou nic společného. Taková jeho oblíbená povídání charakterizovala pana ředitele. My jsme se na ně těšili. Zabíhal do nich do fyziky, politiky, pořádku a náboženství... Výsledky takového vyučování byly, že jsme si pedagogiku neosvojili. Dr. Janků zkoušel pak tak, že vyvolaný odříkával nadřevený paragraf, aniž by mu rozuměl. Vysvětloval-li něco pan ředitel, pak to bylo vše možné, jen nic z oboru pedagogiky.*“¹⁸

Řediteli bylo rovněž vyčítáno, že „*nebyl přítelem mládeže*“ a zacházel se studenty „*kaprálským způsobem*“, což se nejvíce projevovalo, když šel student s nějakou žádostí do ředitelny – byl totiž ve většině případů vyhozen a někdy jen beze slova ukázal ředitel na dveře. Takovým jednáním si studenty, ale ani ostatní profesory určitě na svou stranu ředitel Janků nezískal.

Na konec schůze byla přečtena a odsouhlasena rezoluce – „*studenti všech čtyř ročníků učitelského ústavu v Kroměříži, shromáždění na schůzi dne 24. března 1919 v sále sokolovny dávají jednodenní protestní stávkou výraz nespokojenosti a nedůvěry svému řediteli dr. Vladimíru Janků. Porokovauše o neudržitelných poměrech na zdejším ústavě žádají, aby byl jmenovaný ředitel z místa tak důležitého a zodpovědného neprodleně odstraněn...*“ Podle jejich návrhu měl vést ústav některý z profesorů, kterého by zvolil profesorský sbor školy, a také žádali, aby nebyli vůdci stávky potrestáni. Protokol z jednání schůze a také rezoluce byly zaslány ministerstvu vyučování a národní osvěty.¹⁹

Slovo dostali také pozvaní zástupci – zemský školní inspektor Franta upozornil studenty na nezákonné jednání, ale zároveň zdůraznil, že jednali z neznalosti, neboť jich ředitel školy neseznámil s výnosem ministra vyučování, který neschvaloval studentské stávky. Dodal ale, že ví o neinformovanosti studentů učitelského ústavu, kterým ředitel výnosy ministerstva zatajoval a neseznamoval je včas s jejich obsahem. Ocenil „*klidné, důstojné a solidární jednání a vystupování, které získalo sympatie celé veřejnosti.*“

Studenty podpořil také zástupce učitelů Cyril Gardavský, který uvedl, že „*...svým činem octlí jste se na cestě nezákonné. Chrání vás však, jak již jednou pravil pan zemský inspektor, neznalost onoho výnosu, ale chrání vás též všechno české učitelstvo okresu kroměřížského, uhersko-brodského a přerovského. Svým činem hlásíte se jen o své právo, mítí ředitelem člověka plné pedagogické iniciativy, který by vám byl otcem. Že p. dr. Janků takovým není, může dosvědčiti starostenský sbor přerovský, jenž zamezil jeho nově jmenování. Bylo úmyslem rakouské vlády, když jej sem dosadila, aby vycházeli z kroměřížského ústavu učitelé smýšlení nečeského.*“²⁰

Zástupce sociálních demokratů Ečer pak uvedl, že stávka se stala záležitostí celé veřejnosti a vyjádřil studentům podporu. To také učinil zástupce profesorského sboru učitel-

¹⁸ Stávka chovanců učitelského ústavu v Kroměříži. *Haná*. 1919, roč. 11, č. 70. s. 2.

¹⁹ Stávka chovanců učitelského ústavu v Kroměříži. *Haná*. 1919, roč. 11, č. 71. s. 2.

²⁰ Stávka chovanců učitelského ústavu v Kroměříži. *Haná*. 1919, roč. 11, č. 71. s. 2.

ského ústavu a okresní školní inspektor Josef Jedlička, který zároveň vyzval studenty, aby dokázali, že „*stávkovali z touhy po práci a poctivě se připravili na další vyučování*...“ Schůzi zakončil předseda Němec, který poděkoval řečníkům za pronesená slova i podporu a ukončil jednodenní stávku studentů kroměřížského učitelského ústavu.²¹

Postoj kroměřížské veřejnosti nebyl jednoznačný, větší část obyvatel podporovala studenty. Studentská stávka ale neurýchlila rozhodování úřadů a ředitel dr. Vladimír Janků byl ze své funkce odvolán až v roce 1923. Nicméně od 15. července 1919 do 31. srpna 1923 to bylo jen formální postavení, neboť v uvedenou dobu byl na „dovolené“. Na jeho místo nastoupil Josef Jedlička, který se těšil velké důvěře a oblíbě jak profesorského sboru, tak studentů i kroměřížské veřejnosti. A hlavní „strůjci“ stávky – ti dostali sníženou známku z chování.²²

Vcelku krátký úsek ze života kroměřížského učitelského ústavu, zahrnující léta 1914–1919, ukazuje, jak významnou úlohu v životě města Kroměříže tato střední škola hrála. Válečné události ovlivnily všechny studenty i profesory. Velký rozvoj této kroměřížské střední školy nastal po roce 1920 – byla přestěhována do nové budovy, kde byla umístěna i cvičná škola. Ředitel Josef Jedlička patřil k významným osobnostem učitelského ústavu i města – stal se i starostou Kroměříže. Rozvoj ústavu pokračoval i v dalších letech 20. století a dá se konstatovat, že pokračuje i v současné době na Vyšší pedagogické a sociální škole a na Střední pedagogické škole v Kroměříži.

Prameny

MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 184, Státní československý koedukační ústav učitelský.

Periodika

Haná. 1919, roč. 11.

Literatura

Památník státního koedukačního ústavu učitelského v Kroměříži 1891–1948. Kroměříž: Sjezdový přípravný výbor s redakčním kruhem 1948, 127 s.

STRÍŽOVÁ, Jitka. Kroměřížské české střední školství 1874–1988. In: *Studie Muzea Kroměřížska '89*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1989, 136 s.

ZEZULOVÁ, Jitka. Kroměřížský 28. říjen 1918. In: *Archivní sborník Státního okresního archivu Kroměříž 2003*. Kroměříž: Státní okresní archiv, 2003, s. 131–137. ISBN 80-239-2329-3.

---

²¹ Stávka chovanců učitelského ústavu v Kroměříži. *Haná*. 1919, roč. 11, č. 71. s. 2.

²² *Památník státního koedukačního ústavu učitelského v Kroměříži 1891–1948*. Kroměříž: Sjezdový přípravný výbor s redakčním kruhem, 1948, s. 14–15.

Profesoři a žáci kroměřížského gymnázia a Velká válka

Martina Šlancarová

„Boj, všude boj, kam oko zře.“ (J. Neruda)

Anotace

České gymnázium v Kroměříži bylo po dlouhých bojích s německou menšinou a státní mašinerií slavnostně založeno v roce 1882. Od školního roku 1891/1892 probíhala výuka v nové školní budově na Fürstenberkově náměstí (dnešní Masarykovo nám.), kde škola sídlí dodnes. Život profesorů a studentů výrazně narušila první světová válka (1914–1918). Od školního roku 1915/1916 v budově gymnázia sídlila i reálka, jejíž budova byla zabrána vojenskou nemocnicí. Muselo proto být zavedeno střídavé vyučování. Mnozí vyučující a studenti vyšších ročníků narukovali do války, proto docházelo také k redukci výuky. Úroveň výuky a zvláště maturit v této době značně poklesla – maturanti skládali válečné maturity. A z fronty přicházely smutné zprávy o kroměřížských padlých, padl profesor tělocviku Metoděj Malý a 18 žáků. Do osnov byla zařazena vojenská příprava a výuka střelby. Pro toto období bylo typické, že stát využíval žactvo a profesorské sbory škol k různým sbírkám, například pro Červený kříž. Učitelé také „dobrovolně“ upisovali část svých platů na válečné účely.

Abstract

Professors and Students of the Grammar School in Kroměříž

After endless fights against the German minority and state machinery, the Czech Grammar School in Kroměříž was finally opened with ceremony in 1882. Since the 1891–1892 academic year, the classes were held in a new school building in Fürstenberk square (today's Masarykovo square) that the school has occupied to present. The First World War (1914–1918) influenced the school life greatly. The school buildings in which the so called “Realschule“ (a special type of grammar school concentrating on natural sciences and living languages newly opened as part of the school in the 1915/1916 academic year) were used for the needs of a military hospital. The so called „alternating classes“ had to be introduced. With a number of professors and students of higher classes joining the army, the classes had to be reduced. The level of education and of the so called war period final exams fell rapidly. Meanwhile, the number of dead Kroměříž citizens reported in the front line news kept increasing and included e.g. the PE teachers Metoděj Malý and 18 students. The curriculum introduced military education and shooting. During the war period, teaching staff and students were used by the state for various collections for e.g. the Red Cross. Teachers „voluntarily“ agreed to part of their salaries being deducted for war needs.

Město Kroměříž si získalo pověst jako město škol, proto je často nazývané Hanácké Athény. Již v roce 1687 zde bylo založeno piaristické gymnázium, které proslavili nejen jeho profesoři, ale i úspěšní žáci. Na tomto gymnázium i na dalších kroměřížských školách¹ se ještě ke konci 19. století vyučovalo německy, což vadilo stále sebevědomější český mluvící části obyvatel města. Boj o „českou“ Kroměříž nebyl dramatický, zato však dlouhodobý a úporný. Stále více studentů proto odcházelo studovat na česká gymnázia

do Brna nebo Olomouce. Studenti přinášeli velké množství zlatých do obecní pokladnice a město tak přicházelo o velkou část příjmů.

V tisku se začaly objevovat zprávy o založení českého gymnázia od března 1869.² Na této agitaci se podíleli hlavně venkované z okolí Kroměříže. Ti se také zasloužili o svolání tábora lidu, který se konal 29. června 1869 na vojenském cvičišti před Vodní bránou. Z těchto snah však české gymnázium nevzešlo a trvalo ještě dlouho, než došlo k jeho zřízení.

Obrat k lepšímu nastal, když se do čela hnutí postavil JUDr. Jan Kozánek, advokát a c. k. notář. Ten se jménem kroměřížských občanů dne 27. března 1882 obrátil na zemskou školní radu v Brně se žádostí, aby umožnila městu Kroměříži zřídit nižší gymnázium s českou vyučovací řečí. Požadoval, aby již na počátku školního roku 1882/1883 byly otevřeny všechny čtyři třídy, nebo alespoň 1. třída a v následujících letech pak další. Zemská školní rada odpověděla, že z finančních důvodů nemůže být české nižší gymnázium zřízeno v požadovaném roce, ale až v roce následujícím. Pokud by ale chtěli žadatelé sami na své náklady zřídit 1. třídu soukromého gymnázia, nebude jim bránit. Tato zpráva byla přijata s radostí a hned bylo založeno Družstvo pro zřízení a vydržování českého gymnázia v Kroměříži. Předsedou družstva a zároveň také prvním ředitelem gymnázia se stal František Višňák.

První školní rok Českého nižšího gymnázia v Kroměříži byl slavnostně zahájen 16. září 1882 a zapsáno bylo 158 žáků. Ti byli rozděleni do tří oddělení: A – 59, B – 56, C – 44 žáků. Dvě třídy, kancelář školy a přírodopisný kabinet byly umístěny v budově Nadsklepi, zbývající třída pak v jiné obecní budově. Kladl se důraz hlavně na výuku klasických jazyků, jazyka českého i německého a na tzv. realie. Od školního roku 1883/1884 bylo gymnázium převzato pod státní správu, výnosem Františka Josefa I. Úspěšnému rozvoji školy nic nebránilo, zájem o studium byl značný.

Kroměřížské zastupitelstvo se obrátilo v září 1885 na ministerstvo kultury a vyučování s žádostí o postupné rozšíření gymnázia z nižšího na vyšší. Žádost podpořili moravští poslanci na říšské radě i zemská školní rada, ale nebylo jim vyhověno. Zejména díky velkému úsilí starosty Vojtěcha Kulpa bylo o tři roky později vydáno císařské rozhodnutí z 25. července 1888, na jehož základě povolilo ministerstvo rozšíření gymnázia s názvem České vyšší gymnázium v Kroměříži.

Nastal však velký problém – umístění školy. Město tedy rozhodlo o postavení nové školní budovy. V soutěži zvítězil projekt architektů Juliuse Tebicha a Josefa Karáska z Brna. K položení základního kamene došlo dne 7. července 1889 za hojně účasti žáků a obyvatel Kroměříže. Škola byla postavena na místě bývalé vojenské nemocnice. Slavnostní vysvěcení budovy se konalo dne 21. září 1890 za účasti olomouckého arcibiskupa Fürstenberga.

Ve všech třídách nové školní budovy bylo zahájeno vyučování ve školním roce 1891/1892. Na konci 19. století bylo kroměřížské gymnázium třetím největším ústavem na Moravě (434 žáků v roce 1891). Od roku 1909 neslo gymnázium nový název: České státní gymnázium v Kroměříži. Ředitelem gymnázia v té době byl profesor Bedřich Fial-

¹ Přehledné informace o kroměřížských středních školách viz KRAŤOCH, Jan. *Kroměříž: město a okolí*. Brno: Národohospodářská propagace ČSR, 1932, 172 s.

² K dějinám gymnázia například LAJKEP, Zdeněk. In *110 let českého gymnázia v Kroměříži: almanach 1882–1992*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel gymnázia, 1992, s. 9–17; PÁLKA, Petr. *České gymnázium v Kroměříži*. In: *120 let českého gymnázia v Kroměříži: 1882–2002*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel Gymnázia Kroměříž, 2002, s. 5–29 ISBN 80-238-9649-0.

Dnešní podoba budovy kroměřížského gymnázia, SOKA Kroměříž

ka, který se narodil v roce 1854 ve Frenštátě pod Radhoštěm. Po studiích na gymnáziu v Olomouci a na univerzitách v Praze a ve Vídni působil jako profesor v Olomouci a v Pelhřimově. Od roku 1882 vyučoval na gymnáziu v Kroměříži klasické jazyky. Ve funkci ředitele gymnázia byl v letech 1908–1924. Kolegové i žáci na profesora Fialku vzpomínali vždy jako na laskavého a dobrotivého člověka. Zemřel v roce 1929.³

Život školy narušila první světová válka, která výrazně dolehla na celé školství. V tomto období se neustále zdůrazňovala „loajálně dynastická“ a „vlastenecká“ výuka v rakouském duchu jako hlavní podmínka zdárné výchovy mládeže.⁴ Pro toto období bylo typické, že stát využíval žactvo a profesorské sbory škol k různým sbírkám (finančním i materiálním), např. na Vavřín pro naše hrdiny. Učitelé „dobrovolně“ upisovali část svých platů na válečné účely – 1 % ze svých příjmů Červenému kříži. Jak se dovídáme z pramenů, učitelé spolu s žáky prodávali kokardy, pohlednice... Nejvíc kupců nalezaly obrazy Jeho Veličenstva císaře,⁵ což ale nebyl případ gymnázia, v jehož archívním fondu uloženém ve Státním okresním archivu v Kroměříži se dochovaly prázdné tiskopisy nabídky Válečného kmetrovství Vídeň na portréty císaře Karla I.

Kronika gymnázia nebyla v době první světové války vůbec vedena. Zápisy nejstarší gymnaziální kroniky, dochované ve Státním okresním archivu Kroměříž, jsou datovány

³ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA Brno), Státní okresní archiv Kroměříž (dále SOKA Kroměříž), fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, Osobní spisy (C–G), *Osobní spis ředitele Bedřicha Fialky*, inv. č. 165, k. č. 7.

⁴ O českém školství v období 1914–1918 obecně viz VESELÁ, Zdeňka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 68–70. ISBN 80-210-0458-4.

⁵ MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, *Korespondence 1912–1939, Nabídka válečného kmetrovství Vídeň – obrazy Jeho Veličenstva císaře Karla I.*, inv. č. 155, k. č. 2.

od počátku existence ústavu od roku 1882 do roku 1907.⁶ V poslední poznámce proza-
tímní správce profesor Bedřich Fialka (pozdější ředitel) uvedl, že „od dalšího vedení dějin
gymnázia Kroměříž upuštěno, protože všechny důležitější události ústavu se týkající
obsaženy jsou ve výroční zprávě...“⁷ Většina informací týkajících se tématu byla tedy zís-
kána z výročních zpráv,⁸ almanachů,⁹ maturitních protokolů, třídních katalogů a osob-
ních spisů profesorů, dochovaných v archívním fondu Gymnázium Kroměříž, uloženém
ve Státním okresním archivu Kroměříž. Pokud jde o oběti válečného běsnění z řad stu-
dentů a profesorů kroměřížského gymnázia, seznamy nejsou úplné, protože nebyly nikdy
oficiálně zveřejněny, údaje vychází z publikovaných výročních zpráv a ze školních alma-
nachů.

Ve školním almanachu z roku 1982 je zajímavá vzpomínka JUDr. Antonína Plačka,
absolventa gymnázia z roku 1922, která mě utvrdila v přesvědčení, že pamětníky je potřeba
brát s rezervou: „Do priny jsme nastupovali bezprostředně po vypuknutí první svě-
tové války, a naplno jsme zažívali obtíže jí vyvolané: polodenní vyučování, když budo-
va gymnázia sloužila i realce, často nedostatečně vytopené učebny a přerušování
vyučování pro nedostatek uhlí a celkově neradostné prostředí etapního a lazaretního
města. Hned v primě nám skončilo kreslení a tělocvik, když oba profesori, Malý a Syl-
la, narukovali a na bojištích padli. Tísňivé válečné ovzduší znemožňovalo jakoukoli ved-
lejší výchovnou činnost, nebylo povinných předmětů, žádná praktika, nebylo školních
výletů a procházek. Přirozeně tím do jisté míry trpěla i kvalita výuky...“¹⁰ Profesor Malý
skutečně padl (v roce 1915 na ruské frontě), ale profesor Sylly¹¹ se z války vrátil a dne
22. prosince 1918 byl přidělen na gymnázium v Uherské Skalici.¹² Na Slovensku vyučo-
val kromě výtvarné výchovy také matematiku a krasopis.¹³

Nelehké období první světové války poznamenalo život studentům a profesorům na
této oblíbené střední škole, kvůli odvedeným vyučujícím docházelo k redukci výuky.
Ve školním roce 1915/1916 se například po odvedení profesora Malého nevyučoval tělo-
cvik, protože vedení gymnázia se nepodařilo sehnat náhradu. Úroveň výuky a zvláště
maturit v této době značně poklesla. Maturanti skládali předčasné, tzv. válečné maturi-
ty: jen ve školním roce 1916/1917 maturanti, kteří byli odvedeni, skládali válečné matu-

⁶ MZA, Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, *Kronika školy (1882–1907)*, inv. č. 1.

⁷ Tamtéž, s. 115.

⁸ *Výroční zprávy c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži* za školní rok 1914–1915, 1915–1916, 1916–1917, 1917–1918.

⁹ Viz almanachy vydávané k jednotlivým výročím gymnázia: *České gymnasium v Kroměříži: 1882–1972*. Kroměříž: Gymnasium, 1972; *Sto let českého gymnázia v Kroměříži: 1882–1982*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel školy při gymnázium v Kroměříži, 1982; *110 let českého gymnázia v Kroměříži: almanach 1882–1992*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel gymnázia, 1992; *120 let českého gymnázia v Kroměříži: 1882–2002*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel Gymnázia Kroměříž, 2002; *Almanach k 130. výročí založení Gymnázia Kroměříž: 1882–2012*. Praha: Triton, 2012.

¹⁰ Viz PLAČEK, A. Vzpomínky těch nejstarších. In: *Sto let českého gymnázia v Kroměříži: 1882–1982*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel školy při gymnázium v Kroměříži, 1982, s. 26–28.

¹¹ MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, Osobní spisy (So-Š), *Osobní spis profesora Miroslava Sylly*, inv. č. 165, k. č. 14.

¹² MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, Osobní spisy (So-Š), *Osobní spis profesora Miroslava Sylly*, inv. č. 165, k. č. 14.

¹³ *Výroční zpráva gymnázia v Uherské Skalici* z let 1918–1919, s. 7–10 (uložena v Muzeu Komenského v Přerově).

rity dokonce osmkrát. Poddůstojníci učili studenty cviky s puškou podle německých povelů a důraz byl kladen také na výuku střelby. A z fronty přicházely smutné zprávy o kroměřížských padlých.

Školní rok 1914/1915

Ve školním roce 1914/1915 nastoupilo v průběhu ledna až června vojenskou službu pět vyučujících (Miroslav Sylla, Richard Sicha, Dominik Kocian, Jan Kaláček a Metoděj Malý)¹⁴ a 49 žáků.¹⁵

Ministerstvo kultu a vyučování svým výnosem ze dne 8. října 1914 povolilo, aby žáci nejvyšších tříd mohli být na svou žádost neprodleně připuštěni k maturitě, když prokázali, „že *byli odvodní komisí uznáni způsobilými k vojenské službě, tuto službu již nastoupili nebo vbrzku nastoupí.*“¹⁶

Této možnosti ve školním roce 1914/1915 využilo 13 abiturientů (18. listopadu 1914, 6. a 13. března a 6. dubna 1915).¹⁷ Většinu z nich byla maturitní zkouška ze všech předmětů

úplně prominuta, jmenujme například Jindřicha Pátera, narozeného v roce 1895 ve Velkých Těšanech. U jiných najdeme v maturitních protokolech sice maturitní otázky, za všechny zmiňme přerovského rodáka Karla Mezírka, narozeného v roce 1895,¹⁸ ale s poznámkou, že písemná zkouška byla prominuta, tzn. že nebyli známkováni. Jako téma písemných prací řádných maturit z českého jazyka byl v tomto školním roce zvolen příhodný citát J. Nerudy: „*Boj, všude boj, kam oko zře.*“

Pravidelné sbírky žactva na válečné účely vynesly ve školním roce 1914/1915 celkem 309 rakouských korun, na protězy se vybralo 108 korun. Profesorský sbor odvedl v témže roce 421 korun, z toho na protězy 39 korun.¹⁹

Profesor Metoděj Malý, SOKA Kroměříž

¹⁴ Srov. *Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1914–1915*. Kroměříž: České státní vyšší gymnázium v Kroměříži, 1915, s. 44–45.

¹⁵ Tamtéž. Počet žáků, kteří nastoupili vojenskou službu, byl spočítán na základě seznamu žáků za školní rok 1914/1915. s. 51–55.

¹⁶ Tamtéž, s. 43.

¹⁷ Tamtéž, s. 36.

¹⁸ MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, *Hlavní protokol o zkouškách dospělosti 1910–1918*, inv. č. 134.

¹⁹ Srov. *Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1914–1915*. Kroměříž: České státní vyšší gymnázium v Kroměříži, 1915, s. 45.

Profesor Miroslav Sylla, SOkA Kroměříž

z fronty nekončily: své mladé životy položilo za císaře a vlast v roce 1915 osm žáků či absolventů ústavu.

Suplující učitel a jednoroční dobrovolník Metoděj Malý se narodil dne 29. října 1888 ve Valašském Meziříčí. Po maturitě na místním gymnáziu studoval na filozofické fakultě c. k. české Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze.²³ Zimní semestr 1911/1912 strávil jako řádný posluchač na univerzitě v Jeně. Na gymnáziu v Kroměříži vyučoval od školního roku 1912/1913 tělocvik a jazyk německý, a to v celkovém počtu 16 hodin týdně. Ve školním roce 1912/1913 si přivydělával výukou šermu. Jeho výdělek činil ve školním roce 1914/1915 celkem 1 120 korun. Od školního roku 1914/1915 vyučoval tělocvik také na arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži. V osobním spisu Metoděje Malého se dochoval zajímavý přípis zemského školního inspektora, kterého profesor během září 1914 žádal o navýšení úvazku na gymnáziu. V dopise doslova stojí, že „by suplující učitel Malý nemohl v Kroměříži existovat, kdyby v arcibiskupském gymnáziu zřízena byla vojenská nemocnice, nač prý dle vyjádření pana starosty Dr. Bartáka se pomýšlí a on by byl

Školní rok 1915/1916

Školní rok 1915/1916 začal kvůli stavebním úpravám školní budovy až 26. září 1915 obvyklými bohoslužbami v kostele sv. Jana Křtitele. Budova reálky (dnešní pedagogické školy) byla změněna ve vojenskou nemocnici a profesoři a žáci se přestěhovali do budovy gymnázia, kde probíhala výuka obou ústavů: vždy půl dne jeden, půl dne druhý, střídavě tak, že první tři dny v týdnu byli žáci reálky vyučováni dopoledne a druhé dva dny odpoledne a žáci gymnázia v tytéž dny na střídačku.²⁰ Střídavé vyučování obou škol v jedné budově pokračovalo až do dubna 1918, tj. téměř tři roky.

Ve školním roce 1915/1916 nastoupili na frontu tři vyučující (Josef Lipový, Rudolf Svoboda a Jaroslav Reiniš) a pět žáků.²¹

Velká tragédie gymnáziu postihla dne 9. října 1915: na ruském bojišti padl „na poli cti a slávy“ suplující učitel tělocvik Metoděj Malý.²² A smutné zprávy

²⁰ Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1915–1916. Kroměříž: České státní vyšší gymnázium v Kroměříži, 1916, s. 11.

²¹ Tamtéž, sbor učitelský, s. 9, seznamy žáků, s. 48–52.

²² Tamtéž, s. 37.

²³ MZA Brno, SOkA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, Osobní spisy (L–Ma), Osobní spis Metoděje Malého, inv. č. 165, k. č. 11.

*tak zbaven vedlejšího výdělku.*²⁴ Profesorův existenční problém byl zdá se vyřešen příplatkem k platu (renumerací), od února 1915 pobíral místo 1 120 korun 1 280 korun.²⁵ Vojskou službu nastoupil dne 21. června 1915. Jak již bylo uvedeno, profesor Malý padl na ruské frontě dne 9. října 1915. Výkonost byrokratického systému c. k. úřadů dokládá v jeho případě dopis zemské školní rady v Brně z února 1918, který zesnulému profesorovi přiznává za výuku šermu ve školním roce 1913/1914 jednorázový příplatek 200 korun.²⁶ Finance samozřejmě připadly jeho dědicům. Profesor Malý byl svobodný, takže se zřejmě jednalo o rodiče či sourozence, o tom ale jeho osobní spis mlčí.

I ve školním roce 1915/1916 složilo 13 studentů odvedených na frontu válečnou maturitu: 12. října, 29. listopadu 1915, 1. dubna, 6. května 1916.²⁷

Dle výnosu ministerstva školství ze dne 2. června 1915, č. 533, byla pro žáky vyššího gymnázia zavedena výuka vojenských pochodových cvičení. Výcvik býval svěřen profesorům-důstojníkům a důstojníkům jmenovaným vojenským velitelstvím – instruktorům. Studenti se také povinně museli zúčastňovat střeleckých cvičení a výcviku s puškou. V Kroměříži převzal dozor při střeleckých cvičeních profesor Kaláček a poté profesor Čejna, který byl z činné vojenské služby propuštěn.²⁸

I v tomto školním roce pokračovaly sbírky na válečné účely: ve prospěch Červeného kříže bylo vybráno mezi profesory 160 korun, od žáků 281 korun, kromě toho ředitelství uspořádalo sbírku na čestný hřeb do dřevěného štítu (profesoři 25 korun, žáci 25 korun), na ponorku U 12 (sbor 36 korun, žáci 45 korun) a sbírku kovů (vybráno 30 kg). Žáci se zúčastnili sběru lípového květu a jitrocele.²⁹

Školní rok 1916/1917

I ve školním roce 1916/1917 skládalo 14 maturantů, kteří byli odvedeni předčasně, tzv. válečné maturity, a to dokonce osmkrát: 8. listopadu 1916, 10. a 30. ledna, 8. a 17. února, 8. a 17. března, 30. dubna 1917, přičemž do války byly povolávány stále mladší ročníky, 10 abiturientů odešlo na frontu přímo ze 7. třídy.³⁰ Šest studentů prospělo s vyznamenáním, osm prospělo všemi hlasy.

Školu i nadále ve výuce omezoval nedostatek profesorů a stísněné prostory, o které se musela dělit s reálkou. Tělocvika a výtvarná výchova se nevyučovala vůbec, povinná němčina pouze na nižším stupni gymnázia, na vyšším podle aktuálního stavu sboru, naopak pod vedením profesora Kaláčka nadále pokračovala střelecká cvičení a výcvik s puškou. Jan Kaláček si jistě zaslouží naši bližší pozornost.

Profesor Jan Kaláček (1878–1941) se narodil v roce 1878 v Osíčanech u Ivanovic na Hané. Po maturitě na gymnáziu v Kroměříži studoval v letech 1899–1903 osm semest-

²⁴ Tamtéž, dopis zemského školního inspektora J. Petráčka ze dne 28. 9. 1914.

²⁵ Tamtéž, dopis c. k. zemské školní rady moravské v Brně ze dne 27. 2. 1915.

²⁶ Tamtéž, dopis c. k. zemské školní rady moravské ze dne 12. 2. 1918.

²⁷ *Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1915–1916.* Kroměříž: České státní vyšší gymnázium v Kroměříži, 1916, s. 29.

²⁸ Tamtéž, s. 34.

²⁹ *Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1915–1916.* Kroměříž: České státní vyšší gymnázium v Kroměříži, 1916, s. 42.

³⁰ *Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1916–1917.* Kroměříž: České státní vyšší gymnázium v Kroměříži, 1917, s. 22.

rů na Filozofické fakultě v Praze latinu a řečtinu. Jako suplující učitel působil poté na gymnáziích v Prostějově, Brně a Vyškově. V roce 1907 byl jmenován skutečným učitelem a v roce 1910 profesorem. Od roku 1909 do roku 1920 působil jako profesor jazyka latinského, řeckého a českého na gymnáziu v Kroměříži. Profesor se v roce 1908 oženil s Marií, rozenou Pavlasovou. Byl otcem dvou dětí: dcery Drahomíry (*1909), která studovala v Kroměříži na veřejné obchodní škole pro ženská povolání, a syna Otty (*1911), který se po maturitě věnoval studiu na filozofické fakultě v Praze. V roce 1914 podle údajů v osobnostním výkazu činil plat J. Kaláčka 4 120 korun. Dne 25. května 1915 obdržel povolávací rozkaz na frontu, kde působil ve 302. dělostřeleckém pluku v náhradní baterii. Z fronty se vrátil dne 7. listopadu 1915. Od prosince 1915 převzal dozor při střeleckých cvičeních. V jeho osobním spise se

Professor Jan Kaláček, SOkA Kroměříž

dochovala také žádost ze září 1917 adresovaná c. k. zemské školní radě v Brně, týkající se profesorova synovce, studenta gymnázia Františka Kaláčka.³¹

Po celý školní rok 1916/1917 probíhaly pravidelné sbírky na válečné účely: na Červený kříž, Obětní dny, na Šestý den a jiné, celkem byla vybrána značná suma 962 korun. Žáci se také intenzivně věnovali sběru léčivých bylin, plátna, vlny, obvazů a sbírky kovů. Při kancelářských pracích na c. k. hejtmanství pomáhalo deset žáků, deset profesorů sepisovalo potraviny po celém okrese.³²

Školní rok 1917/1918

Školní rok začal dne 19. září 1917 jako obvykle slavnostní bohoslužbou. Vánoční prázdniny trvaly kvůli nedostatku uhlí od 20. prosince 1917 až do 21. ledna 1918.

Početní stav profesorského sboru byl i nadále kvůli probíhající válce nedostatečný, tělocvik a kreslení se opět nevyučovalo, stejně tak musela být zastavena výuka šermu, střeleckých cvičení, výcviku s puškou a vojenských pochodových cvičení, protože „*nebyl, kdo by je řídil.*“³³

³¹ MZA Brno, SOkA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, Osobní spisy (Ch–Ke), *Osobní spis Jana Kaláčka*, inv. č. 165, k. č. 9.

³² MZA Brno, SOkA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, Osobní spisy (Ch–Ke), *Osobní spis Jana Kaláčka*, inv. č. 165, k. č. 9, s. 31.

³³ *Výroční zpráva c. k. Českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1917–1918*. Kroměříž: České státní vyšší gymnázium v Kroměříži, 1918, s. 7, 22.

I v tomto školním roce složilo 10 abiturientů předčasné, tzv. válečné maturity, a to v sedmi možných termínech: 22. října, 22. listopadu, 20. prosince 1917, 9. března, 11. května, 16. května, 11. června 1918.³⁴

Po celý školní rok 1917/1918 probíhaly pravidelné sbírky na válečné účely: na Červený kříž, pro vdovy a sirotky po padlých vojínech a jiné, celkem bylo odvedena značná částka 1 348 korun.³⁵

Školní rok 1918/19

Školní rok začal dne 18. září 1918 jako obvykle slavnostní bohoslužbou. Válečné maturity složilo 6 absolventů v termínech 21. října, 9. a 27. listopadu 1918 a 10. února 1919.

Významným okamžikem pro dějiny města se stal 1. květen 1918, kdy se před budovou Nadsklepí uskutečnila za účasti celé městské rady velká lidová národní demonstrace.

Sbírky žactva a sboru byly v tomto školním roce směřovány do fondu pro vdovy a sirotky po českých vojínech na Moravě (257 korun), do fondu legionářů (2 495 korun) a jiných.³⁶ V této souvislosti si jistě zaslouží naši vzpomínku i student gymnázia, legionář Jindřich Páter, který v necelých dvaceti letech padl na ruské frontě.

Jindřich Páter se narodil v roce 1895 v rodině mlynáře ve Velkých Těšanech u Kroměříže.³⁷ Jeho otec Josef Páter vybudoval v roce 1891 větrný mlýn ve Velkých Těšanech. Jindřich začal na gymnáziu v Kroměříži studovat ve školním roce 1907/1908. Válečnou maturitu složil dne 6. března 1915,³⁸ poté odešel na ruskou frontu, kde se přidal k československým legiím. Padl na samém konci války v roce 1918. Nelehký osud měli i jeho sourozenci. Bratr Josef Páter bojoval na italské frontě, vrátil se s podlomeným zdravím a zemřel v roce 1924 na zápal plic. V roce 1940 zemřel otec Josef a řízení mlýna převzal syn František,³⁹ který i přes protektorátní zákazy pokračoval v mletí obilí. V roce 1942 byl gestapem za předání vojenské pušky a munice partyzánům zatčen. Zemřel v cele smrti na Pankráci v roce 1944.

Kroměřížané se o převratu a vyhlášení samostatného Československa dozvěděli až dne 29. října 1918.⁴⁰ Ale školy byly v této době kvůli epidemii španělské chřipky zavřeny, a tak až dne 6. listopadu 1918 byla do auly gymnázia svolána školní oslava, při níž ředitel „*pozdravuje účastníky coby novorozeňata československé republiky a poučuje žactvo o významu světodějného převratu u nás. Aulou gymnaziální poprvé rozléhají se zvuky národní hymny Kde domov můj a Nad Tatrů sa blýská.*“⁴¹

³⁴ Tamtéž, s. 19.

³⁵ Tamtéž, s. 25.

³⁶ *Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1918–1919.* Kroměříž: České státní vyšší gymnázium v Kroměříži, 1919, s. 14.

³⁷ MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond A-8 Okresní úřad Kroměříž, *Sčítací archy obce Velké Těšany z roku 1910, č. p. 39 – majitel Josef Páter.*

³⁸ MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž, *Hlavní katalog o zkouškách dospělosti (1910–1918)*, inv. č. 134.

³⁹ K osudům Františka Pátera viz SVÁTEK, J. Dopisy Františka Pátera ze sekerárny pražské Pankráce. *Zpravodaj muzea Kroměřížska.* 1982, roč. IV, s. 3–11.

⁴⁰ Viz ZEZULOVÁ, J. Kroměřížský 28. říjen 1918. In: *Archivní sborník Státního okresního archivu Kroměříž 2003.* Kroměříž: Státní okresní archiv, 2003, s. 131–137. ISBN 80-239-2329-3.

⁴¹ *Výroční zpráva c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži za školní rok 1918–1919.* Kroměříž, 1919, s. 13.

Doba první světové války byla nelehkou zkouškou nejen pro všechny studenty a profesory kroměřížského gymnázia. I toto těžké období se vedení gymnázia podařilo překonat. Ve výhledu byly další těžké zkoušky, totiž druhá světová válka a nelehký čas komunismu. Kroměřížské gymnázium si i nadále zachovává pověst elitní výběrové školy a zodpovědně připravuje studenty na vysokoškolská studia v 21. století.

Prameny

MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond B-e 187 Gymnázium Kroměříž; fond A-8 Okresní úřad Kroměříž.

Literatura

České gymnasium v Kroměříži: 1882–1972. Kroměříž: Gymnasium, 1972, 129 s.

Sto let českého gymnázia v Kroměříži: 1882–1982. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel školy při gymnáziu v Kroměříži, 1982, 150 s.

Almanach k 130. výročí založení Gymnázia Kroměříž: 1882–2012. Praha: Triton, 2012, 149 s. ISBN 978-80-7387-578-7.

KRAŤOCH, Jan. *Kroměříž: město a okolí*. Brno: Národohospodářská propagace ČSR, 1932, 172 s.

LAJKEP, Zdeněk. In margine českého gymnázia v Kroměříži. In: *110 let českého gymnázia v Kroměříži: almanach 1882–1992*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel gymnázia, 1992, s. 9–17.

PÁLKA, Petr. České gymnázium v Kroměříži. In: *120 let českého gymnázia v Kroměříži: 1882–2002*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel Gymnázia Kroměříž, 2002, s. 5–29. ISBN 80-238-9649-0.

PLAČEK, A. Vzpomínky těch nejstarších. In: *Sto let českého gymnázia v Kroměříži: 1882–1982*. Kroměříž: Sdružení rodičů a přátel školy při gymnáziu v Kroměříži, 1982, 150 s.

SVÁTEK, J. Dopisy Františka Pátera ze sekerárny pražské Pankráce. *Zpravodaj muzea Kroměřížska*. 1982, roč. IV, s. 3–11.

VESELÁ, Zdeňka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, 147 s. ISBN 80-210-0458-4.

Výroční zprávy c. k. českého státního vyššího gymnázia v Kroměříži. 1914/1915, 1915/1916, 1916/1917, 1917/1918.

Výroční zpráva gymnázia v Uherské Skalici. 1918/1919.

ZEZULOVÁ, J. Kroměřížský 28. říjen 1918. In: *Archivní sborník Státního okresního archivu Kroměříž 2003*. Kroměříž: Státní okresní archiv, 2003, s. 131–137. ISBN 80-239-2329-3.

Jevíčská reálka ve stínu událostí první světové války

Robert Jordán, Lukáš F. Peluněk

Anotace

Kapitola se zabývá dějinami státní reálky Františka Josefa I. v Jevíčku mezi lety 1914–1918. Text představuje náhled do denního života školy, ovlivněného válečnými událostmi. Největšími problémy byly zejména prodlevy v zásobování, odvody učitelů i studentů reálky na frontu a jiné. Představeny jsou rovněž životopisy některých významnějších osobností z řad profesorů a studentů jevíčské reálky, jejichž životy byly také ovlivněny událostmi první světové války.

Abstract

Realschule in Jevíčko in the Shadow of the 1st World War Events

The chapter deals with the history of the Realschule of František Josef I in Jevíčko between 1914–1918. The text shows the daily life of the school members which was mostly influenced by the 1st World War events. The greatest problems were for instance the lack of supplies, conscriptions of professors and students, etc. Life stories of some most significant personalities – professors and students – are also introduced there. Their lives were greatly influenced by the 1st World War.

Každá školní instituce prochází již od svého založení mnohdy složitým historickým vývojem. Výjimkou není ani gymnázium v Jevíčku, které má skutečně pohnuté dějiny.¹ Následující text si bere za cíl přiblížit atmosféru tehdejší státní reálky císaře a krále Františka Josefa I. v období první světové války. Dříve, než představíme situaci jevíčské reálky ve vymezeném údobí, a také pro snadnější pochopení kontextu, je nutné seznámit se s dějinami města Jevíčka, s počátky tamější reálky a vývojem školy do vypuknutí první světové války.²

„Jevíčko – kdysi klenot v koruně měst královských, později však už jen zlatý peníz rukama šlechty procházející a lesku svého zbavovaný a pak už jen jako papírová bankovka v transaktech a smlouvách založená – město ve své bídě poměněné, znovu však

¹ Zájemce o dějiny jevíčského gymnázia můžeme odkázat na následující literaturu. Jedná se o dva jubilejní sborníky, které vyšly v uplynulých dvou desetiletích: JORDÁN, Robert et al. *Gymnázium Jevíčko 1897–1997: almanach k 100. výročí založení školy*. Jevíčko: Gymnázium Jevíčko, 1997, 169 s.; *Gymnázium Jevíčko 1897–2007: almanach k 110. výročí založení Gymnázia v Jevíčku*. Zpracoval kolektiv autorů. Jevíčko: Gymnázium Jevíčko, 2007, 102 s.

² K dějinám města Jevíčka, respektive jeho širšího regionu Malé Hané, máme v současnosti dostatečné množství literatury. Viz POPELKA, Benjamin. *Vlastivěda moravská. 2. Místopis Moravy. Jevíčský okres*. Brno: Musejní spolek 1912, 222 s.; MACKERLE, Jaroslav. *Osvobozené Jevíčko: zápisky z konce války*. 2. vyd. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku, 1995, 32 s.; MACKERLE, Jaroslav. *Letopis města Jevíčka*. 2. vyd. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku, 2008, 279 s. ISBN 978-80-254-1124-7; TOVÁREK, František. *Kapitoly k letopisům města Jevíčka*. Jevíčko: Historicko-vlastivědný sdružený klub pracujících, 1987; PINKAVA, Jaroslav. *Jevíčko v letech 1848–1918*. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku 1993, 268 s.; PINKAVA, Jaroslav. *Jevíčský sborník: statě z dávné i nedávné minulosti města*. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku, 1997, 177 s. ISBN 80-238-0554-1; SUCHOMEL, Jan. *Čtení o Jevíčku a Malé Hané: minulost a současnost*. [Jevíčko]: J. Suchomel, 2007, 133 s. ISBN 978-80-254-5142-7; PLECH, František. *Jevíčko – městská věž*. Jevíčko: Městský úřad Jevíčko, 2009, 53 s. ISBN 978-80-254-2229-8. Jedná se o výběrovou bibliografii, řazenou chronologicky dle vydání.

*českým hlaholem čile k životu se probouzející.*³ Takto poeticky a vcelku výstižně popsal v roce 1946 významný rodák a historik Jevíčka Jaroslav Mackerle toto město, ležící na severozápadní Moravě, v úrodné oblasti Malé Hané. Tento svérázný region je tvořen geomorfologickou sníženinou táhnoucí se přibližně mezi městy Boskovice na jihu a Moravská Třebová na severu. Jak již zaznělo, město Jevíčko bylo v minulosti královským městem. Rok jeho založení neznáme, povýšeno na město královské však bylo roku 1258, v pozdější době ovšem několikrát změnilo svého majitele.

V uvedeném úryvku Jaroslav Mackerle zároveň nastínil události, které ovlivnily město Jevíčko na konci 19. století. Do té doby leželo toto město na národnostní hranici, obklopeno ze tří stran vesnicemi s českým obyvatelstvem, severně od města začínalo území s převahou německého obyvatelstva, německý jazykový ostrov známý také jako Hřebčsko. Němci měli správu města Jevíčka ve svých rukou až do roku 1892. Tehdy poprvé se podařilo českým vlastencům zvítězit v obecních volbách a prvním českým starostou Jevíčka se stal lékař MUDr. Jan Klimeš. Nové vedení města vzápětí začalo podnikat různé kroky k jeho rozvoji. Vedle zakládání průmyslových podniků a nových spolků k těmto krokům patřila i snaha o zřízení vyšší reálky.

Po několikaletém úsilí, také za pomoci řady příznivců, bylo dosaženo úspěchu. Zemská vyšší reálka s českým vyučovacím jazykem byla zřízena roku 1897. Stala se tak na dlouhou dobu jedinou střední školou na území tehdejšího jevíckého soudního okresu.⁴ K založení reálky zásadním způsobem přispěl také příkladný postoj města, které se zavázalo postavit pro školu novou budovu a významně přispívat na její provoz.

Jevícká reálka se pro město a jeho okolí stala prestižní záležitostí, věnovaná péče se kladně odrazila na úrovni školy. Škola si rychle získala velké renomé, o studenty neměla nouzi, byl zde pro ně zřízen i internát.

Na provoz školy kromě města přispívali i četní mecenáši, jejich seznam jen za prvních deset let existence školy obsahuje několik desítek jmen. Tito podporovatelé tak umožnili, mimo jiné, rychle vybudovat školní knihovnu a rozsáhlý fond školních pomůcek a sbírek. Tradičním mecenášem ústavu byla i jevícká záložna.⁵ Zvláštní pozornost byla věnována podpoře žáků z chudých rodin. Jistý místní velkouzenář například řadu let platil pěti nejchudším studentům obědy.

Jevícká reálka, linoryt J. Mackerleho z roku 1932

³ MACKERLE, Jaroslav. *Osvobozené Jevíčko: zápisky z konce války*. 2. vyd. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku, 1995, s. 7.

⁴ POPELKA, Benjamin. *Vlastivěda moravská. 2. Místopis Moravy. Jevický okres*. Brno: Musejní spolek 1912, s. 56.

⁵ JORDÁN, Robert et al. *Gymnázium Jevíčko 1897–1997: almanach k 100. výročí založení školy*. Jevíčko: Gymnázium Jevíčko, 1997, s. 17.

Tuto nevšední přízeň začala reálka brzy oplácet. Škola se stala střediskem vzdělání a kultury v širokém okolí, do města přibyli její profesori, kteří se zapojili na české straně do společenského života. Od roku 1904 vycházely z reálky desítky absolventů, kteří nezapomínali na svou školu, respektive na svůj rodný kraj.

Lze tedy konstatovat, že vyšší reálka v Jevíčku si již od prvních let své existence vybuodovala velmi dobré renomé a stala se institucí se zásadním významem pro rozvoj vzdělání na Malé Hané. Stejně tak byla významná pro kulturní a společenský život města Jevíčka a jeho širokého okolí.⁶

Na počátku první světové války byla jevíčská reálka ve stavu dlouhodobého rozvoje úspěšného ústavu, který se vyrovnal s počátečními obtížemi, vybavil se bohatě pro svou činnost, přešel od zemské pod státní správu a začal vychovávat desítky zdatných studentů.

Válečné události však dolehly i na město Jevíčko. Již od 2. srpna 1914 odcházeli na frontu první povolanci. Začalo se zhoršovat zásobování obyvatelstva a objevovaly se první případy spekulování s potravinami, zejména s obilím. Chybět začala i sůl. Do města začali být umisťováni váleční uprchlíci, od léta 1915 do února 1917 zde pobývala skupina utečenců z poloostrova Istrie, v létě 1916 zde přebývalo 300 uprchlíků z Haliče. Na různé manuální práce pak byli do města přiděleni ruští a italsí váleční zajatci.⁷ Postupem času se ještě více zhoršovalo zásobování potravinami, městská rada proto velmi pečlivě dohlížela na tuto záležitost, aby se dostalo na všechny potřebné, stejně si rada počínala v případě uhlí a dřeva na topení.

První světová válka zcela rozhodně zasadila těžkou ránu poklidnému a perspektivnímu vývoji ústavu. Vedle tíživé hmotné situace profesorů i studentů bylo vyučování narušováno povoláváním profesorů do armády. Profesor Jaroslav Zapletal byl na ruské frontě zajat, vstoupil do legií a vrátil se až roku 1920. Obětí války se stal profesor Edmund Kolkop, který padl 18. září 1915 u Zielony v Haliči. Smuteční oznámení obsahuje XIX. výroční zpráva ústavu za školní rok 1915/1916. Je zde podrobně připomínán život profesora Kolkopa, velmi kladně je zmiňována i jeho činnost mimoškolní, a to jednak vědecká při spolupráci na českém slovníku, jednak v různých funkcích v Jevíčku. Mluví se o něm jako o velmi milém a srdečném kolegovi, horlivém učiteli, laskavém vychovateli a upřímném rádci. Pod tímto oznámením jsou dále uvedena jména padlých z řad bývalých žáků ústavu.⁸

Podobné informace lze pak nalézt i v dalších výročních zprávách ústavu. Souhrnnou zprávu obsahuje například XX. výroční zpráva za rok 1916/1917. Přidává další jména padlých a referuje i o jiných skutečnostech. Jsou zde zmíněni ti studenti a profesori, kteří dostali nějaké vyznamenání. Profesor Josef Prokopec, hodností nadporučík, byl vyznamenán Signem laudis a německým železným křížem II. třídy. Vyznamenání Signum laudis obdržel i absolvent z roku 1912 František Sedlák.⁹

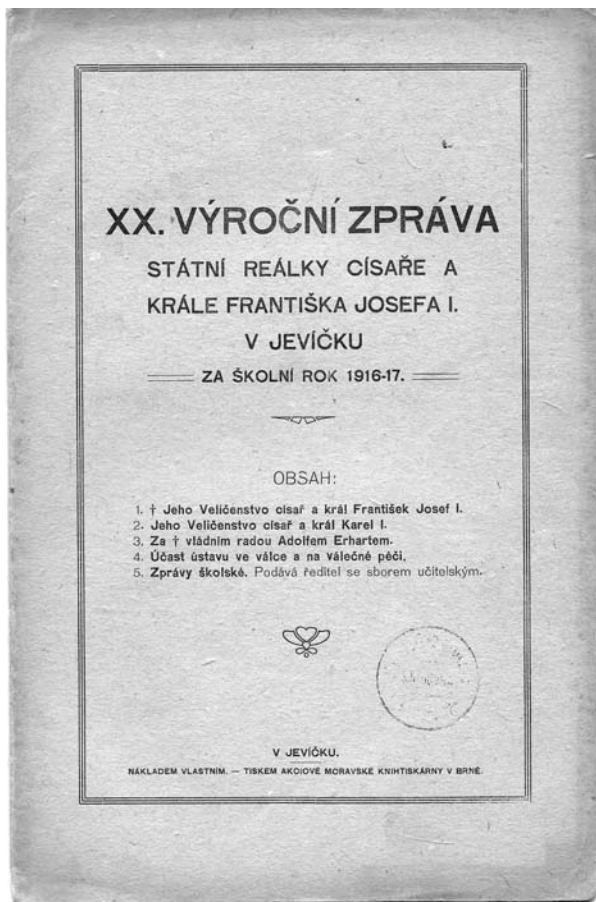
⁶ JORDÁN, Robert et al. *Gymnázium Jevíčko 1897–1997: almanach k 100. výročí založení školy*. Jevíčko: Gymnázium Jevíčko, 1997, s. 21.

⁷ PINKAVA, Jaroslav. *Jevíčko v letech 1848–1918*. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku 1993, s. 119.

⁸ XIX. výroční zpráva Státní reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1915/1916. Jevíčko: Státní reálka císaře a krále Františka Josefa I., 1916, s. 12.

⁹ XX. výroční zpráva Státní reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1916/1917. Jevíčko: Státní reálka císaře a krále Františka Josefa I., 1917, s. 4.

Ve zmíněné výroční zprávě jsou jednotlivě vypočítáváni všichni profesori, kteří byli povoláni do vojenské služby. Čtyři z nich nastoupili již 1. srpna 1914. Rozhodující zřejmě bylo, že měli hodnost nadporučíka. Dalších sedm bylo postupně povoláno během války, dva nejmladší suplující učitelé byli tak ve službě jen několik měsíců. V dalším odstavci výroční zprávy jsou jmenováni všichni studenti a abiturienti, kteří kdy nastoupili vojenskou službu. Nastoupit do armády museli například hned po maturitě všichni absolventi v roce 1915, o 2 roky později je následoval i jejich třídní profesor, významný geolog Josef Ryš. V následujících školních rocích byla situace obdobná.¹⁰

XX. výroční zpráva Státní reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1916–17

Za zmínku stojí ještě jedno jméno. Již v roce 1914 musel narukovat student Ján Papánek. Bojoval na italské frontě, kde brzy padl do zajetí. Stal se příslušníkem legií v Itálii, do boje se však nezapojil. V létě roku 1918 jej povolal Milan Rastislav Štefánik do Říma a pověřil jej redigováním legionářského časopisu *V boj!* Po návratu z Itálie si Papánek dokončil střední školu a absolvoval práva na pařížské Sorbonně. Později pracoval v diplomatických službách československého státu. Za druhé světové války zastupoval prezidenta Beneše v USA. Na jaře roku 1945 se zúčastnil jako československý delegát konference v San Francisku, na které došlo k založení OSN. Jako člen koordináčního výboru patřil mezi 14 osob, které formovaly závěrečný text Charty OSN. Od léta roku 1945 zastupoval

¹⁰ XX. výroční zpráva Státní reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1916/1917. Jevíčko: Státní reálka císaře a krále Františka Josefa I., 1917, s. 5.

ČSR na půdě OSN. Po únoru 1948 vyvolal jednání Rady bezpečnosti k situaci v Československu. Na podzim roku 1948 se jej pokusila komunistická vláda odvolat, ale neuspěla. Papánek zasedal u OSN až do skončení svého funkčního období v prosinci 1950. Dlouhá léta se pak věnoval pomoci emigrantům z Československa, spoluzaložil Radu svobodného Československa, přednášel na významných amerických univerzitách, psal knihy a přispíval do různých novin a časopisů. Zemřel v roce 1991 ve věku 95 let.¹¹

Zajímavé informace poskytuje i článek ve výroční zprávě 1916/1917 pod názvem Pomocná akce sboru učitelského a žactva. Z textu se dozvídáme, že bylo v této době vybíráno na činnost Červeného kříže, ale i na různé speciální fondy, např. na protézy, na podpůrný fond pro osiřelé studenty po padlých vojácích a na útulny pro vojáky. Přispívalo se i koupí pamětních listů, válečných kokard, námořnických kalendářů, válečných map, pohlednic a nálepek.¹²

Studenti se účastnili aktivně tzv. prodejních dnů Červeného kříže, pomáhaly jim i dívky, které v té době mohly na reálce studovat jako privatistky. Rádné studium bylo dívkám povoleno až od roku 1919, tedy mimo záběr našeho příspěvku.

Upisovalo se i na válečné půjčky, a to z několika zdrojů, kromě sbírky mezi žactvem a profesorským sborem přispělo i ředitelství ústavu ze školních fondů a také podpůrný spolek pro nemajetné studenty.

Nebylo zapomenuto ani na válečné zajatce, kterým byla odeslána bedna knih. Mnoho knih bylo také věnováno nedalekému sanatoriu, kde se léčili ranění.

Vyroční zprávy reálky ovšem ukazují i běžný život školy v té době. Je zřejmé, že vyučování nebylo nijak zanedbáváno a profesorský sbor se přes veškeré obtíže snažil vychovat z žáků reálky nejen schopné studenty, ale také dobré občany. Podařilo se v těchto letech posílit dobrou úroveň školy a udržet její postavení v regionu i pro další léta.

Pokusme se nyní o určité shrnutí situace na státní reálce v Jevíčku mezi lety 1914–1918. Na frontu muselo narukovat více než 50 studentů reálky a 11 profesorů, někteří se vrátili jako legionáři, 21 z nich však na bojištích první světové války padlo. Byli to: Vincenc Burkoň, Adolf Dobeš, Alois Fikr, Vladimír Halama, Bohumil Krejcar, Antonín Maršálek, Josef Nechuta, Karel Nechuta, František Němec, František Popelák, Stanislav Pospíšil, Viktor Růžička, Filip Schuppler, Vojtěch Schüch, Karel Synek, Arnošt Ševčík, Jaroslav Šimon, Josef Trčka, Jindřich Vašíček, Vladimír Vyhlídal a Hubert Zezula. V naprosté většině se jedná o dodnes běžná místní příjmení.¹³ Pamětní deska se jmény padlých byla u příležitosti 40. výročí založení školy v roce 1937 umístěna ve vestibulu školy. Za okupace však musela být odstraněna, dochovaly se jen fotografie.¹⁴

Závěrem zmiňme ve zkratce vývoj jevíčské reálky po první světové válce. Již během války jevíčští občané pozorně sledovali nejen dění na jednotlivých bojištích, ale také měnící se politickou situaci. V květnu 1918 se Jevíčko připojilo k národní přísaze ve pro-

¹¹ O životě Jána Papánka bližšie viz MICHÁLEK, Slavomír. *Ján Papánek, politik, diplomat, humanista 1896–1991*. Bratislava: Veda, 1996, 279 s. ISBN 80-224-0451-9.

¹² XX. *vyroční zpráva Státní reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1916/1917*. Jevíčko: Státní reálka císaře a krále Františka Josefa I., 1917, s. 5.

¹³ JORDÁN, Robert et al. *Gymnázium Jevíčko 1897–1997: almanach k 100. výročí založení školy*. Jevíčko: Gymnázium Jevíčko, 1997, s. 22.

¹⁴ JORDÁN, Robert et al. *Gymnázium Jevíčko 1897–1997: almanach k 100. výročí založení školy*. Jevíčko: Gymnázium Jevíčko, 1997, s. 22.

spěch samostatnosti, jinak ale společenský a kulturní život ve městě po dobu války víceméně utichl. Zpráva o vyhlášení samostatného státu dorazila do Jevíčka ještě 28. října 1918 a rychle se rozšířila po celém městě. Již toho večera se konala první oslava, slavilo se i v dalších dnech, největší manifestace proběhla 3. listopadu.¹⁵ Založení Republiky Československé tedy bylo v Jevíčku, respektive na její realce, příznivě přijato, s jistou nadšátkou pak lze také říci, že mezi lety 1918–1938 jevíčská reálka zažívala své zlaté časy, avšak již pod označením reálné gymnázium.

Druhá světová válka opět dokázala, že válečné události zcela postihují všechny oblasti lidského života a zejména pak školství. Roku 1941 bylo jevíčské reálné gymnázium uzavřeno a do budovy školy bylo v posledních letech války provizorně přestěhováno gymnázium z Berlína. O těchto spletitých událostech však bude pojednáno jistě někdy jindy.

Literatura

JORDÁN, Robert et al. *Gymnázium Jevíčko 1897–1997: almanach k 100. výročí založení školy*. Jevíčko: Gymnázium Jevíčko, 1997, 169 s.

MACKERLE, Jaroslav. *Osvobozené Jevíčko: zápisky z konce války*. 2. vyd. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku, 1995, 32 s.

MICHÁLEK, Slavomír. *Ján Papánek, politik, diplomat, humanista 1896–1991*. Bratislava: Veda, 1996, 279 s. ISBN 80-224-0451-9.

PINKAVA, Jaroslav. *Jevíčko v letech 1848–1918*. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku 1993, 226 s.

PEPELKA, Benjamin. *Vlastivěda moravská. 2. Místopis Moravy. Jevický okres*. Brno: Musejní spolek 1912, 222 s.

XIX. výroční zpráva Státní reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1915/1916. Jevíčko: Státní reálka císaře a krále Františka Josefa I., 1916.

XX. výroční zpráva Státní reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1916/1917. Jevíčko: Státní reálka císaře a krále Františka Josefa I., 1917

---

¹⁵ PINKAVA, Jaroslav. *Jevíčko v letech 1848–1918*. Jevíčko: Městský úřad v Jevíčku 1993, s. 125.

„A tak na počátku této hrozné války započal se nový školní rok.“ *Velká válka ve světle školních kronik*

Petr Juřák

Anotace

Kapitola se zabývá odrazem událostí první světové války ve školních kronikách. Věnuje se okolnostem, které předcházely jejímu vyhlášení, situaci na bojištích, záležitostem válečného hospodářství a jeho vlivu na chod škol a na život žáků a učitelů. V textu je rovněž reflektováno závěrečné období existence rakousko-uherské monarchie a vznik samostatného Československa.

Abstract

The Great War in the light of the school chronicles

The chapter deals with the reflection of the events of World War I in school chronicles. It deals with the circumstances that preceded its publication, the situation on the battlefield, the issue of the war economy and its impact on the running of schools and the lives of students and teachers. The text also reflected the final period of the Austro-Hungarian monarchy and the establishment of independent Czechoslovakia.

Úvod

První světová válka poznamenala naši společnost v mnoha ohledech, postihla všechny její vrstvy. Někoho zasáhla přímo, když na různých bojištích zahynuli mužští členové rodin – otcové, dědové, synové. Řadu lidí pak poznamenala nepřímo – omezeným zásobováním potravinami a dalšími surovinami, nutností zajistit pro válečný průmysl některé komodity, např. rekvizicemi. Vypuknutí války a její více než čtyřleté trvání se rovněž projevilo na školním prostředí. Mnozí učitelé narukovali do armády, hodně z nich se již domů nikdy nevrátilo. To se odrazilo na kvalitě školní výuky, vliv mělo i to, že některé budovy začaly být využívány např. jako lazarety.

Na období první světové války je možno pohlížet ve světle mnoha pramenů, jedním z nich jsou i dochované školní kroniky. Na Frýdecko-Místecku je do současnosti dochovaná naprostá většina školních kronik. Pro zpracování tohoto příspěvku byly použity kroniky z několika škol na Frýdecko-Místecku. Styl a faktografická obsažnost těchto zápisů je různá, v některých případech učitelé psali své záznamy velmi podrobně se zdůrazněným úspěchů rakousko-uherské armády a apoteózou Františka Josefa I., v jiných případech byl jejich styl velmi laxní. Ze zápisů bylo patrné, že pouze splnili povinnost, která od nich byla požadována, tedy udělat záznam o válce a některých vojenských akcích armády. Podrobněji se však válkou odmítali zabývat. V rámci zápisů ve školních kronikách je zřetelné odlišení záznamů, týkajících se chodu školy, školní výuky a problémů žáků od záznamů věnujících se vyhlášení války a událostem na bojišti. Tento druhý typ záznamů je většinou uvozen nadpisem, např. Kronika válečná nebo Válečný rok. V rámci těchto, různě dlouhých a faktograficky obsažných pasáží, je možno v různých školních kronikách sledovat několik stejných tematických linií.

Sarajevský atentát

Velký prostor je v kronikách věnován okolnostem sarajevského atentátu na následní-

ka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku, průběhu vyšetřování tohoto zločinu a důvodům vyhlášení války Srbsku. To je samozřejmě vylíčeno v nejhorších barvách, je označeno jako hlavní viník konfliktu. Rakousko-Uhersko je naopak popisováno jako stát, který o válku neusiloval, byl k ní v podstatě donucen postojem Srbska k atentátníkům a k vyšetřování celé kauzy. „*Dne 28. června 1914 rozléta se po celé říši smutná zpráva z dalekého jihu našeho mocnářství, z Bosny. Tam totiž prodlévala jeho cis. a král. Výsost p. arcivévoda Frant. Ferdinand se vznešenou svou chotí, aby řídil velké vojenské cvičení. Při prohlídce hlavního města Bosny Sarajeva byli od zfanatizovaných spiklenců zastřeleni. Oba vysocí a vznešení manželé v nejkratší době ranám podlehli. V celé říši zavládl smutek, zpráva o zavraždění všechny občany ohromila. ... Vyšetřováním spiklenců a strůjců děsné sarajevské vraždy se zjistilo, že se oni na ni v sousední říši, Srbsku, dlouho připravovali a že tam mnozí spolustrůjcové onoho děsného činu se ukrývají a zastávají úřady. I požádala naše sl. vláda srbskou vládu, aby dovolila našim úřadům, aby mohly býti přítomny při vyšetřování oněch spoluviníků. Srbská vláda to nedovolila. I byl nucen náš vznešený, staříčkový panovník, aby moc a vážnost říše uhájil, zbraněmi Svěho práva a práva celé říše vymáhati.*“¹

Narozeniny a výročí Františka Josefa I.

V kronikách byla pravidelně zmiňována výročí korunovace a narozenin císaře Františka Josefa I., často v souvislosti s válečným konfliktem a možností jeho brzkého ukončení. V roce 1914 učitel obecné školy v Bílé U Kostela psal: „*V den památných narozenin císaře a krále, jež slaveny byly celou říší za okolností historicky tak významných, jedna prosba se linula ze srdcí a úst všech: Kéž položí brzy statečná armáda svému vojévduci v ruce palmu vítězství! Kéž navrátí se zase dny míru a pokoje! Kéž ozářen je podvečer života našeho císaře a krále jasným vítězným míru!*“²

S výročí nastoupení Františka Josefa I. na trůn byla spojena i jedna válečná událost, a sice dobytí Bělehradu rakousko-uherskou armádou dne 2. prosince 1914. Tato událost byla považována doslova za symbol. „*Jižní armáda přinesla k 66. výročí našeho mocnáře velmi významný dar. Bělehrad je v rukou našeho vojska. Pád Bělehradu je více než důležitou epizodou v nynější válce.*“³

Ve školních kronikách bylo rovněž reflektováno úmrtí císaře Františka Josefa I. dne 21. listopadu 1916 a následný nástup Karla I. na trůn. „*Smrt milovaného mocnáře jest předmětem myšlenek, hovorů, modliteb. Usnul klidně, tiše, bez bolesti, když posel smrti políbil Jeho starostmi stíženou skrář a uvedl Jej do říše věčného míru. ... jak žil, tak umřel, jsa zářivým příkladem věrného plnění povinností. ... Nebylo mu přáno, aby skrářně Jeho byly ověněny vavříny konečného vítězství. On – kníže míru – za války umírá!*“⁴ Nikdo si tehdy neuvědomoval, že s jeho odchodem odešla rovněž jedna epocha a brzy nastanou velké změny v uspořádání Evropy, které nikdo v takovém rozsahu nečekal.

¹ Zemský archiv v Opavě (dále ZA Opava), Státní okresní archiv Frýdek-Místek (dále SOKA Frýdek-Místek), fond Základní devítiletá škola Bílá-Baraní, *Kronika obecné školy Bílá-Baraní, 1. díl (1904–1939)*, inv. č. 1.

² ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

³ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

⁴ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

Popis válečných konfliktů

V některých školních kronikách je uveden opravdu velmi podrobný popis celého válečného konfliktu, včetně toho, kdo, kdy a komu vyhlásil válku. Jako jeden z největších viníků bylo označeno Rusko, které prý eskalovalo napětí a z pouze lokálního konfliktu mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem způsobilo konflikt nejprve celoevropský a v důsledku toho pak celosvětový. „*Vinou Ruska se stalo, že celá Evropa nalézala se v přítomné době ve válečném stavu. Proti mobilizaci Ruska ozvalo se Německo... a pak to šlo už přirozeným chodem. Německo vypovědělo válku Rusku, po Rusku následovala Francie, která vpadla na území německé. Po té následovala výpověď války Anglie Německu, a hned na to výpověď války Rakouska Rusku a výpověď války Srbska Německu...*“⁵

Velký prostor byl věnován především bojištím, na kterých se angažovala rakousko-uherská armáda. Tuhé boje se vedly hlavně v Haliči, kde proti sobě stáli vojáci rakousko-uherské monarchie a Ruska. V kronikách je často detailní popis těchto bojů, zmiňovány jsou především bojiště u Přemyšlu a Ivangorodu. V těchto lokalitách se válečná štěstěna přesouvala z jedné bojující strany na druhou. Chvilí byla oblast v rukou Ruska, chvíli zase v rukou spojených rakousko-uherských a německých vojsk. Především Přemyšl byl brán jako symbol obratu ve válečném konfliktu. Když byl 3. června 1915 dobyt rakousko-uherskou armádou, popisovali tuto událost učitelé např. těmito slovy: „*Od dnešního rána 3 hod. 30 min. jest pevnost Přemyšl opět v našich rukou za součinnosti našeho a německého vojska. Toť asi počátek brzkého vítězného skončení vnucené nám války.*“⁶

Velmi nelibě byl vnímán vstup Itálie do války na straně Trojdohody. Vyhlášení války Rakousko-Uhersku italským králem v květnu 1915 bylo považováno za zradu. „*Itálie dopustila se věrolomnosti, již v dějinách není rovno, proti naší říši. [...] Itálie neměla prazádné příčiny k válce proti nám, naopak, kdyby byla jednala jen poněkud čestně, pak bylo její povinností jíti s námi.*“⁷

Očekávání míru

Již krátce po vypuknutí války mnozí učitelé, tak jako celá společnost, očekávali její brzký konec. Zatímco v počátečním období to bylo spojováno s porážkou Srbska, později to bylo uváděno ve spojitosti s náladou obyvatelstva v jiných bojujících státech v Evropě. Vesměs byly používány fráze uváděné v denním tisku a dodávané do nich státními úřady. „*Ve Francii touží se po brzkém skončení války. Neutrální státy také naléhají na mír. Dle mínění italského diplomata, převezmou diplomaté počátkem března [1915] úlohu zbraní, a tato úloha bude spíše skončena než zápas zbraní. Mír bude uzavřen nejspíše v Římě.*“⁸ Jelikož však válka nekončila, naopak se konflikt stále více rozrůstal, tyto zprvu přebírané optimistické názory byly postupně redukovány, místy se do zápisů kro-

⁵ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

⁶ SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

⁷ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

⁸ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

nik dostávaly osobní poznatky učitelů. Někteří učitelé si v kronikářských zápisech neodpustili komentovat situaci ve společnosti. Někdy to byl postoj doslova propagandistický „*Kromě vzdálených nepřátel musíme také bojovat proti nepřátelům bližším, jako jest malomyslnost, nedůvěra, přílišný strach o budoucnost aj.*“⁹

Narušení chodu škol a školní výuky

Válka zasahovala dost citelně do školní výuky. Projevovalo se to již od samého počátku. V některých kronikách byly uvedeny zmínky o odvodech a počtu mobilizovaných a padlých vojáků z řad učitelstva. Toto bylo však uvedeno spíše jen na okraj. Ke konci roku 1914 bylo mobilizováno 46 učitelů z Místecka. Z nich se na bojiště dostalo 23, 5 vykonávalo prezenční službu, 5 působilo jako tajemníci, 7 z nich bylo evidováno jako nemocní a 1 padl. Nebyly to však jen odvody učitelů, ale např. také využívání některých školních budov jako kasárna nebo lazarety. Trvajícím válečným konfliktem měl rovněž vliv na potřebu změn ve výuce. „*Účinek války bude se jevit ve školství především posílením praktického směru.*“¹⁰

Zvyšující se počet mobilizovaných učitelů se začal projevat v narušení školní výuky. Navíc u některých z nich nebylo pravděpodobné, že se vrátí – buď padli, byli nezvěstní anebo utekli do ruského zajetí. Na jejich místo ve školách musely nastoupit ženy, což učitelé-muži nesli mnohdy velmi nelibě. „*Místo nich vyučují učitelky, kteréž místy vedou i správu školy, ano i pěstounkám a industr. učitelkám svěřeno /je/ vyučování literní.*“¹¹

Již ve školním roce 1914/1915 si někteří učitelé stěžovali na zhoršenou docházku žáků. Na tu měl později vliv také nedostatek jídla a oděvů. „*Tiha války doléhá na obyvatelstvo tak, že už ukazuje se i hlad! Málokterý žák má ve škole kousek oběda.*“¹² Vliv na školní docházku měla rovněž úřední nařízení, která umožňovala úlevu žáků v návštěvě školy po dobu jarních prací na polích. To se na školní docházce projevovalo velmi výrazně, např. na škole v Bílé-Baraní byla v květnu 1916 absence 31,5 %, v červnu 1916 dokonce 63,1 %. Vina za tento stav byla velmi často na straně rodičů. „*Zdejší lidé tohoto výnosu využítkovali tak, že z některých čísel /popisných/ vůbec děti do školy neposlali.*“¹³

Učitelé byli v rámci svého postavení často nuceni podílet se na zhotovování různých soupisů potravin (např. obilí, zásob mouky, sena a slámy, domácího zvířectva a brambor), často se stávali členy různých dalších komisí. To vše jim v očích obyvatel víc škodilo, než prospívalo. „*K rekvizicím ustanovují úřady učitele, čímž stávají se tito předmětem nejhrubší nenávisti a nepřítelů lidu. Lid vidí v učiteli tyрана, který ho olupuje o živobytí, a dává mu pocítiti při každé příležitosti svou nelibost.*“¹⁴ Účast v různých komisích byla rovněž velmi časově náročná, takže se to muselo nutně projevit na výuce

⁹ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

¹⁰ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

¹¹ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

¹² ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

¹³ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá-Baraní, *Kronika obecné školy Bílá-Baraní, 1. díl (1904–1939)*, inv. č. 1.

¹⁴ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

jako takové. Pokud byl učitel členem komise, která měla provádět např. soupisy potravin, znamenalo to, že výuka ve škole odpadla. Asi největší vlivem souvislou absenci učitelé, kteří prováděli statistický soupis osatých a osázených ploch. Těto akce, která započala na počátku června 1917, se museli povinně zúčastnit všichni učitelé z místeckého okresu. Tento soupis se mnohdy protáhl až na 6 týdnů, takže ve školách se až do konce školního roku neučilo.¹⁵ Pokud byly vyhlášeny válečné půjčky, učitelé se museli účastnit jejich propagace mezi lidmi, bylo od nich rovněž požadováno, aby šli v této záležitosti příkladem. Učitelé ve školních kronikách popisovali také aktivity, které škola podnikala v rámci různých akcí: pořádání peněžních sbírek, sběr ostružinových listů, které měly vojákům nahradit nedostatkový čaj, výrobu různých druhů textilií na školách pro vojáky atd.¹⁶

Stoupající ceny potravin a jiných komodit měly velký vliv na životní úroveň obyvatel a učitelů. Ti sice měli zajištěn pravidelný plat, ten však nedostačoval zvyšujícím se cenám základních potravin. „*Drahota tohoto roku /1918/ úžasně stoupá následkem válečných lichvářů tzv. keřasů. Nelze ke koupi dostatí ničeho (dle maximálních cen) a všechno (pod rukou), ale za cenu neslýchanou. Tak pár selat za 1 000–1 400 K, koza neb ovce za 500–800 K, mužský oblek prostřední jakosti za 800–1 200 K, pár bot za 500 K, klobouk za 70–90 K, 1 kg hovězího masa za 16 K, vepřové za 32 K, špek za 70 K, vejce [za] 1,20 K, 1 l mléka [za] 1K, 1 kg másla [za] 54 K atd. Ceny životních potřeb [jsou] tak vysoké a učitelstvo dostává předválečný plat s nízkým druhotným přídatkem, který není v nižším poměru letošní drahoty. ... má podepsaný¹⁷ v desíti služebních letech s 3 člennou rodinou 7 K denně. Následkem drahoty učitelstvo ocitá se s dnešními platy na pokraji životní existenční záhuby.*“¹⁸

Vliv na chod školy měly rovněž různé epidemie (úplavice, neštovice), na jejichž rozšíření se určitě podílela i špatná výživová situace obyvatel. Pokud epidemie propukla, často k umístění nakažených posloužily školní budovy. V roce 1918, na počátku prázdnin, vypukla na katastru obce Bílá v místních částech Salajka, Kavalčany a Baraní epidemie černých neštovic. Okresní lékař nařídil nemocné izolovat a jako provizorní nemocnice byla určena budova školy v Bílé-Baraní. Učitel Cyril Černošek musel tehdy opustit služební byt a přestěhovat se jinam. V budově pak pobývalo 18 nakažených po dobu 6 týdnů, než mohli tento provizorní „epidemický špitál“ opustit. Tři z nich, všechno byly děti, bohužel černým neštovicím podlehly. Jelikož bylo nutno budovu školy před nástupem dětí po ukončení prázdnin vydezinfikovat, byly o to požádány kompetentní úřady. Ty se ale k ničemu neměly, a tak to nakonec musel provést, doslova s nasazením vlastního zdraví, učitel Černošek.¹⁹

Vznik Československa jako jeden z důsledků války

Velmi znatelný je obrat a změna stylu zápisů po vzniku samostatného Československa. Velmi obsáhlé zápisy vychvalující rakousko-uherské mocnářství se mění v zápisy

¹⁵ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá-Baraní, *Kronika obecné školy Bílá-Baraní, 1. díl (1904–1939)*, inv. č. 1.

¹⁶ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá-Baraní, *Kronika obecné školy Bílá-Baraní, 1. díl (1904–1939)*, inv. č. 1.

¹⁷ Řídící učitel školy Cyril Černošek, který rovněž vedl záznamy ve školní kronice.

¹⁸ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá-Baraní, *Kronika obecné školy Bílá-Baraní, 1. díl (1904–1939)*, inv. č. 1.

¹⁹ SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá-Baraní, *Kronika obecné školy Bílá-Baraní, 1. díl (1904–1939)*, inv. č. 1.

velebící novou republiku a T. G. Masaryka, vyzdvihující význam legií, popisující průběh mírových konferencí, poměr k Němcům a Maďarům a okolnosti ohledně možného vyhlášení plebiscitu na sporných územích. Nechybí rovněž určení hlavního viníka války, za něhož byl označen německý císař Vilém II. V zápise z 9. listopadu 1918 je uvedeno, že „pravý původce světového vraždění německý císař Vilém byl nucen se vzdáti trůnu. Věky bude proklínáno jeho jméno!“²⁰ Stranou ale nezůstalo ani pohrdavé odsouzení zaniklého Rakousko-Uherska a konstatování, že to stejně nemohlo dopadnout jinak. Někteří učitelé, kteří ještě nedávno v zápisech velebili Rakousko-Uhersko, na něm po převratu v roce 1918 nenechali niť suchou. Výstižné to je v zápise z 28. června 1919, kdy je připomínán sarajevský atentát. „Rakousko napadlo Srbsko a tvářilo se při tom, jakoby jednalo v sebeochraně. Mužové naší vlasti šli do pole umíratí pro lež, která se nazývala Rakousko-Uhersko. Jenom zákon historické setrvačnosti udržoval mocnářství pohromadě ještě v době, kdy jeho konec stal se již dávno organickou nutností.“²¹

Závěr

Velká válka výrazně poznamenala všechny vrstvy obyvatelstva. Zasáhla i do života jednotlivých škol – postihla stejnou měrou učitele i žáky. Nedostatek potravin a důležitých surovin trápil jak děti, tak učitele. Na frontu byli odváděni jak otcové žáků, tak učitelé, často v bojích položili i svůj život. Učitelé však byli oproti běžnému obyvatelstvu v jedné velké nevýhodě – jako osoby placené státem se musely podílet na akcích (mnohdy nepopulárních), které rakouský stát organizoval. Rovněž si nemohli dovolit veřejně zpochybňovat válečné neúspěchy armády a popisovat celkovou nespokojenost obyvatel ve válečné době. Jelikož měli povinnost vést školní kroniky, museli do nich zapisovat požadované informace, které vyzdvihovaly vládnoucí rod a jeho potencionální vojenské úspěchy. Jelikož byly školní kroniky kontrolovány každoročně okresním školním inspektorem, museli si samozřejmě na úroveň zápisů dávat velký pozor. Přesto je ale z různých stylů záznamů patrný rozdílný přístup učitelů. Někteří z nich pouze splnili povinnost a zápisy omezili na to nejnnutnější, co se od nich požadovalo. Jiní naopak vedli opravdu velmi podrobný způsob zaznamenávání válečných událostí a neopomjeli ani apoteózu vládnoucí habsburské dynastie.

Prameny

ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá-Baraní, *Kronika obecné školy Bílá-Baraní, 1. díl (1904–1939)*, inv. č. 1.

ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

²⁰ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

²¹ ZA Opava, SOKA Frýdek-Místek, fond Základní devítiletá škola Bílá – U Kostela, *Kronika obecné školy Bílá – U Kostela, 1. a 2. díl (1875–1919)*, inv. č. 1.

Mělnické děti a učitelé za cizí války. Svědectví školních kronik o letech 1914–1918

Dalibor Státník

„Školy se hodnotí podle kázně, prospěchu a mravní povahy dětí.“¹

Anotace

Zázemí za první světové války bylo mnohokrát popsáno nejen v odborné, ale také krásné a memoárové literatuře. Zdá se, že základní rámec je daný – odvody otců a pracovních sil ze zemědělství a průmyslu a zaměření výroby pro frontu mělo za následek citelný propad životní úrovně obyvatel. Třetí a čtvrtou válečnou zimu můžeme mluvit o hladovění (o hladu). To vše se nutně odrazilo na životě dětí, jejich zdravotním, ale i psychickém stavu. Školní kroniky, jako úřední a zároveň narativní pramen, o tom podávají nesčetná svědectví. Spolu s využitím pramenů zemské školní rady v Praze je možno se znovu zamýšlet nad negativy, ale i některými pozitivy, která válečná strádání přinášela (lidská solidarita, odpovědnost větších dětí za rodiny atd.).

Abstract

Children and teachers from Mělník during strange war

The situation hinterland was described in specialized and memoir literature and also in belles-letters. Man could say, that recruitments of fathers, farmers and workers caused appreciable decline in the standard of life. We could talk about starvation during third and fourth war-time winter. These things have repercussions on health and psyche of children. School chronicles, as official and narrative sources, run many stories. With using the sources of land school council we can think again about negative (but also positive) things, which were brought by war destitution.

Situace v zázemí za první světové války je dostatečně známá z odborné i krásné a memoárové literatury.² Jistě ani autoři zdůrazňující hrdinství vojáků na frontě snad nemohou zpochybnit neutěšenou situací hlavně ve městech, ale i na venkově, která se s prodlužující válkou stávala čím dál svízelnější, až v poslední válečné zimě a léta propukaly hladové bouře, proti nimž bylo někdy i vojensky zakročováno. Postupně nazrávající revoluční situace pak v poražených centrálních mocnostech vedlo v revoluční výbuch a v případě Rakousko-Uherska také v jeho rozpad. O tom, jak byly postiženy školní děti, se můžeme mnoho dovědět ze školních kronik, které byly úředním dokumentem, ale zároveň se jedná o pozoruhodné narativní prameny. Vedení válečné kroniky z let 1914–1918, jak se někdy tyto oddíly nazývají, jsou samozřejmě odvislé od autora – vět-

---

¹ Národní archiv (dále NA), Praha, fond Zemská školní rada v Praze, *Zpráva o stavu kázně ve školách v okrese Kralupském*, sign. IV, 13 V 1917, k. č. 2 592.

² Její výčet by byl nad možností a účelností tohoto kratšího příležitostného zamyšlení. Před nedávnem jsme se tématu částečně dotkli v článku Školství na Mělnicku za světových válek. Školní kroniky jako pramen o úloze inteligence a vzdělání. In: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.). *Dějiny ve škole – Škola v dějinách*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2010, s. 156–167. ISBN 978-80-86935-13-3. Za mnohé další uvedme alespoň velmi výstižnou vzpomínku o poměrech na národních školách v bývalém brandýském okresu. Tyto závěry se jistě dají extrapolovat na celé zázemí. *Památník našeho osvobození okresu Brandýského*. Brandýs nad Labem: Okresní osvětový výbor, 1928, s. 166–174.

šinou řídícího učitele, ředitele školy – jeho osobnosti a rozhledu, ale snad se liší jen obsáhlostí a úrovní literárního zpracování a loajality, ale obsahově jsou víceméně identické. Kromě událostí na frontě mnohdy podrobně popisují domácí situaci a nejrůznější nařízení a omezení, zvláště když se dotýkaly učitelů a dětí.

Morální úpadek za první světové války je podle dostupných pramenů jednoznačný, ale nakolik morálka není zcela diskrétní jev, tedy jasně ohraničený fakt nebo vlastnost, ale spíše jistá funkce, mění se v čase, nemůžeme posoudit, nakolik se jednalo o jev zásadní a trvalý. Mentalita a morálka jsou spojité funkce, jejichž úroveň a proměna či vývoj se proto obtížně monitorují a posuzují. Museli bychom ku příkladu zkoumat, zda generace narozená kolem roku 1910, nebo lépe řečeno kohorta z let 1902–1912, která prožila dětství a chodila do školy za války, byla horší než generace předchozí nebo následná. To by ovšem bylo metodicky i jinak obtížně proveditelné, možná dokonce pochybené. Tuto proměnu zkrátka nelze zcela uchopit, není to Kafkova *Verwandlung*, protože jak píše Jaroslav Žák: „*svět se mění nenápadně*.“ Většina, ale ne všechny prameny se shodují na zhrubnutí mravů, ale jde také o to, zda válka neuspíšila obecnější trendy emancipační a modernizační, které, jako vše nové, byly doprovázeny „hlukem“ a nepochopením starší generace. Možná za tímto proklamovaným „úpadkem“ můžeme tušit pravda akcelerovanou, ale přesto již „nastartovanou“ prohlubující se krizi a změnu hodnot. Pak tedy v sobě tento vývoj mohl obsahovat něco pozitivního, jako by se za válku skryl i „normální“, přirozený vývoj. Na jedné straně se setkáváme s dojemnou starostí o morálku dětí, na druhé s oslavou fronty a válečných vítězství, a tak není zcela nutno se podívat nad dlouhodobější dětskou reakcí.

Negativní stránku věci, ovšem ze svého církevního hlediska, jednoznačně akcentují farní kroniky: „*Katolický duch z Rakouska dávno zmizel. Naše armádní velitelství bylo v této válce židovským hampejzem a naše zázemí bylo židovskou doménou. Křesťanští mužové byli vražděni na frontách a ženy v zázemí od židů vykořisťovány*.“³ Za radikálností tohoto a jiných hodnocení stojí hluboké neporozumění modernizačním trendům, za něž můžeme považovat emancipaci a sekularizaci a tady se naplno projevuje nepochopení doby a jejich projevů.⁴ Přesto ovšem škola stále, i za války, participovala jako dosud na náboženské výchově žáků a jejich enkulturaci. „*Jako každoročně zúčastnily se děti různých výkonů náboženských: služeb božích na počátku a konci školního roku, na jmeniny jejich Veličenstev a Jubileum nastolení císaře a krále Františka Josefa I. Také zúčastnily se děti školních průvodů v den, sv. Marka a ve dnech křížových, o Vzkříšení, o Božím těle, průvodu na hřbitov o Dušičky a o Posvěcení chrámu. Také vykonaly předepsanou sv. zpověď a sv. přijímání v čase předvánočním a velikonočním. Zkouška náboženská se konala 3. května 1915*.“⁵

Můžeme se ovšem na celou věc podívat jinak, než jen jako na výčet béd a hrůz jak je přinášela ministerská a místodržitelská, mnohdy intimovaná nařízení, která byla dále rozpracována v dalších pokynech okresních hejtmanství a okresních školních rad. Byl by to dlouhý výčet povinností, ke kterým byla donucena škola ve smyslu společenství

³ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Státní okresní archiv Mělník (dále SOkA Mělník), fond Římskokatolický farní úřad Čechelice, *Farní kronika Čechelice* (1721) 1751–1926. Hodnocení první světové války.

⁴ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Římskokatolický farní úřad Čechelice, *Farní kronika Čechelice* (1721) 1751–1926. Hodnocení první světové války.

⁵ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Obecná škola v Hoříně, *Kronika školy v Hoříně 1873–1937*, zápis k r. 1914/1915.

učitelů a žáků. Připomínalo by to Ecovo „bludiště seznamů“. Snad jen zástupně pro toto uvedme mnohé nové povinnosti školy v jejich „vyčítavém“ a výmluvném výčtu, jak uvádí hořinská školní kronika: „C. k. okresní školní rada nařizuje provedení válečné sbírky kovářskými dětmi dům od domu. C. k. okresní školní rada nařizuje poučovat děti o šetření chlebem, moukou a potravinami vůbec. C. k. okresní školní rada vybízí ku pěstování zeleniny, bramborů na školních zahradách, jakož i luštěnin. C. k. zemská školní rada zastavuje vyučování ve dnech od 25. – 29. května za příčinou účasti většiny učitelstva při soupisech obilí. C. k. okresní školní rada vybízí žactvo k účasti na pobožnostech v měsíci červnu 1915 k božskému srdci Páně za zdar našich vojsk a úspěšný mír. C. k. okresní hejtmanství nařizuje oslavu dobytí Lvova naším vojskem a udílí prázdnou na den 24. června 1915.“⁶

Jen pro zajímavost a zpestření můžeme uvést některé až absurdní důsledky válečných nouzových opatření jako nařízení okresního hejtmanství, aby až do konce dubna za příčinou zamezení sbírání osiva na polích byli všichni holubi zavřeni.⁷ A na Moravě, kde bylo zvykem při procesí Božího těla před průvodem posypávati ulice a cesty travou nebo senem, bylo toto při nutnosti šetření pícnin zakázáno.⁸

Kromě těchto výčtů úředních nařízení a nejrůznějších akcí, na kterých byla škola nucena participovat, nechybí ani četné hodnocení morálního stavu, kázně a prospěchu, a to nás zajímá nejvíce. Umožňuje to alespoň nahlédnout, zda a jaký vliv měla válka (tedy spíše její ohlas a důsledky v zámemí) na formování nejmladší generace narozené před rokem 1910, která v letech 1914–1918 navštěvovala obecné a měšťanské školy. A priori očekáváme spíše negativní ohlasy a ty jsou skutečně obsaženy ve většině kronik. Nalezneme tak řadu stížností na pokles mravní úrovně žáků, zaviněný rozpadem rodin – tedy odchodem otce na frontu a pak i nepravděpodobnou školní docházkou způsobenou ať přeměnou škol na nemocnice nebo odvozy učitelů, takže docházelo ke slučování tříd a jiným nepravděpodobnostem ve vyučování. V zimě ovlivňoval chod školy např. nedostatek uhlí.⁹ To by byly překážky, řekněme dnešní terminologií, na straně zaměstnavatele. Navíc byli učitelé využíváni, možná zneužíváni, k nejrůznějším soupisovým akcím, loajálním přednáškám, projevům atd. Tomu tak bylo i dříve, ale za války více, jako mnohé jiné, augmentovalo a následná doba, 20. století, by v jiných politických souřadnicích, toto břemeno z učitelů už nesneslo. Oslabený dozor školy a rodiny měl pak za následek pokles kvality výuky, prospěchu a kázně. To by bylo asi nejjednodušší a jistě v mnohém pravdivé konstatování stavu.

Jaká byla situace v českém vnitrozemí ke konci války, nám hezky přibližuje zápis z Veltrus, známých svým chotkovským zámekem. „*Pondělí 28. října 1918, den až příliš všední, probouzel se ve Veltrusích pravidelným válečně zesmutnělým životem. Začínal zase nový týden utrpení. Bylo po žních a přece s posvátnou úctou načínali v rodinách rozproskalý, aprovizační kukuřičný chléb, nevědouc, jak seženou další živobytí, aby se nasýtli. Zase se chystalo shánět, kde co bylo ke koupi k nasycení nebo i k osácení, aby si nemuseli nějakou náhražkou kazit žaludek. Hleděli zase přinést z lesa kousek dřeva nebo napaběrkovat trochu řepy na sirup nebo pro hubenou kozu, jít do fronty pro apro-*

⁶ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Hoříně, *Kronika školy v Hoříně 1873–1937*, zápis k r. 1914/1915.

⁷ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Dřínově, *Kronika školy v Dřínově 1888–1923*, zápis k r. 1914/1915.

⁸ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Dřínově, *Kronika školy v Dřínově 1888–1923*, zápis k r. 1914/1915.

⁹ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Hoříně, *Kronika školy v Hoříně 1873–1937*, zápis k r. 1916/1917.

vizaci a čekat s lístky a penězi na kousek omastku, na trochu černé mouky a něco cukru nebo ještě trpělivěji a toužebněji čekat až se objeví listonoš, p. Beneš s různými lístky nemohl polní pošty poslanými drahými živiteli, trpícími také na frontách nebo v nemocnicích, v zajateckých táborech a kasárnách. Jak bude dál? Hustá mlha podzimního dopoledne zdála se být neproniknutelnou. Zima na krku a konec války stále nedozríný. Teprve v poledne rozešlo se sluníčko šedou a studenou mlhu a rozzářilo se nad celým naším krajem, nad celou narozenou republikou. Několik zasvěcenců tušilo sice už dávno, že všechno to psaní v novinách je balamucení neuvědomělých lidí, ale že to bude úplná samostatnost, že nebudeme ani v rámci Rakouska, to netušil nikdo.¹⁰

Úpadek morálky. Využívání učitelů

„Učitelstvo hojně se zúčastnilo pomocných akcí válečných. Vedle vydávání lístků chlebových apod., rozličné soupisy, pracovalo na hejtmanství, obecním úřadě, účastno bylo akce přednáškové...“¹¹ Tato situace nebyla dotčeným pedagogům po chuti, protože měla své další důsledky, nejen jakési jejich profesionální poškození, když bylo učitelů „příliš na úkor jich výchovného a vyučovatelského působení používáno k různým pracím mimoškolním, a to často i v takových případech, kdy našly by se v obcích osoby z jiných stavů, jež by dovedly příslušné práce aprovační nebo statistické správně vykonávat. Při nynějším velikém nedostatku učitelstva a při velice obtížné a nadmíru zodpovědné práci úřední, již učitelé jsou povinni v nynější době co nejsvědomitěji za poměrů často neobyčejně nesnadných vykonávat, je zapotřebí, aby učitelstvo bylo od zbytečného používání k pracím mimoškolním chráněno.“¹² Tyto stížnosti na přetěžování učitelů nejsou ojedinělé a mělo neblahý vliv na chod školy, byť jistě to stálo trochu odvahy tento názor uprostřed války zapsat. Učitelstvo bylo využíváno až zneužíváno „k různým funkcím při c. k. okresním hejtmanství a při agitaci ve prospěch válečných půjček, k soupisu osevu a k rekvizicím a někdy také k úkolům dosti podřízeným, jak k srovnávání akt, čísel předního listu, k rozdělování a expedování různých chlebových, cukerních a jiných lístků, čímž se způsobovalo, že vyučování bylo často přerušováno i na více dní. Následky tohoto podceňování vlastní práce učitelské se brzy začaly jevit. Návštěva školy u mnohých žáků stávala se nepravidelnou, začala se jevit u některých náchylnost k potulování a mravnost žáků čím dále tím větší jevila poruchy. Mravní úpadek mládeže neměl ovšem jenom své základy v nedostatcích školy, nýbrž byl jevem způsobený hlavně sociálními a vyživovacími poměry, které způsobila válka, ale mnohým nepěkným a povážlivým zjevům mohlo se zabránit, kdyby škola své poslání v neztenčené míře mohla vykonávat. Také prospěch žactva se zhoršoval, a to z příčin vnějších i vnitřních. Poněvadž vyučování při různých příležitostech bylo přerušováno, rozptylovala se vytrvalost a pozornost žactva, jež ztrácelo souvislost ve vyučování a poněvadž i učitelstvo často bylo od své vlastní práce odváděno, ochabovalo ve své horlivosti, zeslabovalo svoji energii a přestávalo svým vlivem působiti na žactvo. Nelze ovšem zapírat, že i mnohé jiné vlivy působily škodlivě na činnost ve škole. Stále se zrnějící nedostatek všech životních potřeb, nepřítomnost otců, kteří byli mobilizováni, užívání školní mlá-

¹⁰ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola ve Veltrusích, *Kronika školy ve Veltrusích*, založena r. 1923, retrospektivní zápis k r. 1918.

¹¹ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Mikovicích, *Kronika školy v Mikovicích 1910–1936*, zápis r. 1916.

¹² NA, fond Zemská školní rada v Praze, *Dopis okresní školní rady v Nové Pace Zemské školní radě v Praze*, sign. IV, 14 B 1917, k. č. 2 607.

deže k polním a jiným pracím, upotřebování dětí k opatrování různých životních potřeb a jiné příčiny hlodaly na mravních základech útlé bytosti, mladých dětských duší a působily zhoubně na jejich vývoj. Zločinnost mládeže se zmáhala. Krádež uhlí nejen pro vlastní domácnost, ale i jako prostředek k opatření peněz a potravin stala se zjevem všedním. Mnohé děti školou povinné i škole již odrostlé provozovaly krádež uhlí na zdejším nádraží po živnostensku. Nekradlo se však jen uhlí, ale vše, co se ukrásti dalo, a to buď ze skutečné potřeby a bíd, ale často jen z nedostatku mravního přesvědčení.¹³

Skoro bychom mohli říci, že si děti začaly dělat, co chtěly nebo zkrátka neměly pro jiné starosti na školu čas. „Návštěva školy v uplynulém roce, následkem válečných poměrů byla zejména ve 2. třídě slabá.“ Prospěch „za příčinou špatné návštěvy školy jevil se ovšem též slabý.“ Protože děti „vypomáhaly ve všech pracích svým rodičům.“ Mravnost „u dítek školních pro špatnou docházku školní nebylo možno udržeti v slušném stavu. A tak válka jevila neblahé následky jak na návštěvu školy, tak i na prospěch a mravnost dítek.“¹⁴ Učitelé konali soupisy zásob obilí a bramborů a „propagovali III. válečnou půjčku rozhovory informačními.“¹⁵

Někde snad bylo lépe: „I tento rok nebyl pravidelný. Mysl žactva byla rozrušena. Nicméně kázeň neutrpěla.“¹⁶

Sběr

Jednou z nejnápadnějších povinností, které kroniky věrně zaznamenávají, byl sběr odpadků, starého papíru, kovů, kostí, ale i lesních plodů a listů jahodníku a ostružiníku, na přípravu nápoje pro vojíny proti úplavici, a kopřiv, kaštanů a dalšího, co sloužilo k nahrazování kvalitních surovin a bylo tedy součástí celého složitého a čím dál tím rozšířenějšího systému náhražkového hospodářství. „K vyzvání c. k. ministerstva války podniknuta byla opětně sbírka olověných a cínových odpadků, žákyně obecné a měšťanské školy přinášely tyto předměty do školy, sbíráno bylo pilně 14 dní a sbírka odevzdána byla ředitelství chlapeckých škol, aby se sbírkou tamní poslána byla do Vídně. Po hlavní sbírce kovů zbylo již v domácnostech málo věcí... Poněvadž podomní hadrníci a židé, kteří nyní pilně docházejí, platí za 1 kg hadrů 24–30 haléřů, bylo sebráno méně předmětů než při sbírce první.“¹⁷ Probíhal také sběr ostružinového listí: „Jařma listů se stříhala do košíků, pak ve škole ostříhovaly se jednotlivé lístky a na řešetech nad kamny sušily.“ Na frontě odvar listí „píjí vojín místo čaje, neboť působí výtečně proti úplavici.“¹⁸

Práce dětí

Práce dětí nebyla nic nového a úlevy pro školní děti na úkor jejich práce v zemědě-

¹³ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Měšťanská škola chlapecká v Kralupech n. V., *Kronika měšťanské školy chlapecké Kralupy n. V. 1902–1939*, zápis k r. 1915/1916.

¹⁴ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Dřísech, *Kronika školy v Dřísech 1908–1940*, zápisy k r. 1915/1916 a 1916/1917.

¹⁵ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Hoříně, *Kronika školy v Hoříně 1873–1937*, zápis k r. 1915/1916.¹⁶ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Mikovicích, *Kronika školy v Mikovicích 1910–1936*, zápis k r. 1915/1916.

¹⁷ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Chlapecká a dívčí obecná a měšťanská škola Mělník, *Kronika chlapecké a dívčí obecné a měšťanské školy Mělník 1850–1922*, zápis k r. 1915/1916. Protože takových sbírek bylo mnoho, lidé už možná neměli mnohdy co odevzdávat, a tak by se jen obtížně posuzovaly kvantitativní výsledky těchto akcí.

¹⁸ SOA Praha, SOKA Mělník, fond Obecná škola v Dřínově, *Kronika školy v Dřínově 1888–1923*, zápis k r. 1914/1915.

ství je staršího data, formalizována byla již od 80. let 19. století, přesto za války se stává běžnou a nabývá rozměru netušeného a „vlasteneckého“. Vše se svolením úřadů. „C. k. zemská školní rada povoluje převzetí školní mládeže při jarních pracích zemědělských za spolupůčinnosti sil učitelských.“¹⁹ Nakonec měli děti zastoupit dospěle lidi, i když pravda, vojini dostávali od pluků na žně dovolenou, ale přece jen bylo každé ruky zapotřebí: „Vzhledem k rozšíření domobranecké povinnosti a následkem toho úbytku zemědělských pracovníků, nařídilo c. k. ministerstvo kultu a vyučování, aby o nastávajících žních použito bylo o prázdninách v míře nejmožnější dospělejší mládeže školní k pracím hospodářským. Nařízení tomuto bylo v plné míře vyhověno.“²⁰ „Bylo již uvedeno, že mládež školní má o prázdninách býti přivzata k pracím zemědělským, dalším výnosem jeho excellencie ministra vyučování naříděna součinnost školní mládeže při sbírání travních semen a krmiv. Venkovské žákyňe pilně se těchto prací účastní, neboť mužské čeledě stále ubývá a dospělejší služby konají i práci mužů.“²¹ Těžko se již vžijeme do nálady a pocitů dětí, které jsou takto chváleny: „Práce, kterou školní mládež vykonala, je skutečně pozoruhodná. Větší chlapci již sekali obilí, vozili mandele i podporávali strniště. Menší děti prostíraly povřísla, nakládaly hrsti obilné, pásly dobytek, kozy i husy, sháněly píci pro ně i pro králíky, jichžto chov rozšířil se zde nesmírně. Nejmenší pak uplatnily se jako hlídači domova, ošetřovatelé batolat, i sběrem klasů a lesních plodin přispěla dětská ruka k výdělku a zabezpečení výživy.“²²

K práci na poli se přidružily i ruční práce ve škole. Dívky zhotovovaly pro vojíny v poli různé zimní doplňky a sami ředitelé se pochválili, „...že dívčí školy zúčastnily se způsobem vynikajícím prací ručních na prospěch vojínů v poli...“²³ Ani tady vlastně nebylo nic dobrovolného a spontánního: „C. k. okresní školní rada vybízí žákyňe ke pletení ponožek, nákolenek, šálů, nátepučiek atd. pro vojsko na zimu.“²⁴

Další akce

Žáci se také museli účastnit dobročinných akcí, nabízet a prodávat při nejrůznějších příležitostech rozličné předměty a obdarovávat vojíny v poli. Pro vojáky se pletly punčochy a do nich snesly dítky třeba Mikulášskou nadílku: „2 kousky čokolády po 10 h., 3 krabičky sirek, 10 cigaret, klubíčko bílých a černých nití s Jehlami, 2 spinací špendlíky, 4 knoflíky ke kalhotům, 4 knoflíčky přišívací ke košili a 1 vysoký knoflíček ke krku do košile, 1 kostka mýdla, 5 tabulek perníku, 4–5 polních dopisnic, 2 půle ořezaných tužek, někde se vložil i bonbon, neb kousek cukru a svíčka.“ Vše se poslalo okresní školní radě „s přáním, aby daru dostalo se pluku, který se doplňuje z našeho c. k. okresní

¹⁹ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Obecná škola v Hoříně, *Kronika školy v Hoříně 1873–1937*, zápis k r. 1916/1917.

²⁰ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Chlapecká a dívčí obecná a měšťanská škola Mělník, *Kronika chlapecké a dívčí obecné a měšťanské školy Mělník 1850–1922*, zápis k r. 1915/1916.

²¹ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Chlapecká a dívčí obecná a měšťanská škola Mělník, *Kronika chlapecké a dívčí obecné a měšťanské školy Mělník 1850–1922*, zápis k r. 1915/1916.

²² NA, fond Zemská školní rada v Praze, sign. IV, 13 U 2, 1914/1918, k. č. 2 588.

²³ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Chlapecká a dívčí obecná a měšťanská škola Mělník, *Kronika chlapecké a dívčí obecné a měšťanské školy Mělník 1850–1922*, zápis k r. 1915/1916.

²⁴ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Obecná škola v Hoříně, *Kronika školy v Hoříně 1873–1937*, zápis k r. 1914/1915.

ho hejtmanství.²⁵ Konaly se také květinové dny ve prospěch červeného kříže.²⁶ „V dubnu 1915 byly dtky z nařízení vyšších úřadů vyzvány, aby určily si každý měsíc den odříkání, v kterém by ušetřený peníz za pamlsek věnovaly jako oběť na oltář lásky k lidstvu pro trpící vojny Červenému kříži.“²⁷ Byly to ale i dobročinné akce, sbírky ve prospěch péče o invalidy a pro vojenský vdovský a sirotčí fond, na nichž se často podílely děti, které dostávaly volno ze školy jako prodejci odznáčků atd., i když vybírání peněz probíhalo za stálého skupinového dozoru dospělých.

Optimismus

Poměrně optimistické hodnocení situace ve školách tehdejšího okresu Kralupy nad Vltavou přináší jakási dobová souhrnná zpráva z roku 1917. Samozřejmě i tam mnozí učitelé narukovali a docházelo ke slučování tříd a ke všem ostatním nepříjemnostem a obtížím, ale přesto: „Kázeň školní utrpěla méně, než jak by se v tak pohmuté době očekávalo.“ „Slabší dohled domova bez otce, spojování tříd, polodenní vyučování a společná práce dětí s došlými na polích jsou hlavní příčiny, které přivedly částečné zhoršení. Však v žádném případě nevybočilo chování dětí z mezí tak, aby bylo nutné mimořádně zakročiti. V mnohých případech jevil se naopak vliv dobrý. Děti staly se přístupnější radám a pokynům učitelů. Povaha jejich zjemnila se zvláště u dětí, které mají otce neb příbuzné na bojišti... Jestliže válka působila jen částečně neblaze na kázeň školní a prospěch dětí, můžeme říci, že vliv její na celkovou povahu dětí nebyl vůbec rušivý... spíše se projevovaly v této době hojnou měrou mnohé dobré vlastnosti... Kdo měl příležitost pozorovati účast dětí ve všem, co směřovalo k získávání potřebných věcí pro vojny, musí doznat, že děti s největší ochotou a láskou vše konaly, by dosaženo bylo výsledků nejlepších.“ U dětí se uplatnil soucit s trpícími, smysl pro povinnost a „odpírání vlastního pohodlí ve prospěch celku.“²⁸

Situace jinde

Mělnicko bylo převážně zemědělské a jazykově české, a to jistě přispívalo k většímu klidu. Jistě nebylo středem světa, a pakliže tady lidé a děti byli spíše pasivní, v průmyslových a národnostně smíšených městech a oblastech tomu bylo jinak. Tak na „českém“ severu v Kopistech a Mostě a jistě i jinde docházelo k nacionalistickým třenicím už mezi školáky a dětské pranice mezi českými a německými dětmi často způsobovalo okázalé nošení německých nacionálních stužek už u školáků a jejich strhávání českými vrstevníky.²⁹ Někdy je ovšem těžké rozlišit běžné „klukovské“ darebáctví a vylomeniny od „uvědomělého“ až pozitivního či negativního ideového ovlivnění těchto činů, jako např. v rozbití oken v bytech halíčských židovských uprchlíků v jejich dočasných bytech v Praze na Žižkově.³⁰ Již před válkou se setkáváme s poškozováním telefonního a telegrafního

²⁵ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Obecná škola v Dřínově, *Kronika školy v Dřínově 1888–1923*, zápis k r. 1914/1915.

²⁶ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Obecná škola v Hoříně, *Kronika školy v Hoříně 1873–1937*, zápis k r. 1915/1916.

²⁷ SOA Praha, SOkA Mělník, fond Obecná škola v Dřínově, *Kronika školy v Dřínově 1888–1923*, zápis k r. 1914/1915.

²⁸ NA, fond Zemská školní rada v Praze, *Zpráva o stavu kázně ve škole ve školách v okrese Kralupském*, sign. IV, 13 U 2, 1917, k. č. 2 592.

²⁹ NA, fond Zemská školní rada v Praze, sign. IV, 13 U 2, 1914–1918, k. č. 2 588.

³⁰ NA, fond Zemská školní rada v Praze, sign. IV, 13 U 2, 1914–1918, k. č. 2 588.

vedení a zvláště oblíbenou „kratochvílí“ bylo házení kamenů na projíždějící vlaky. To vše se děje i za války.

Nejpřísnější strážci morálky jistě zaznamenávali správně uvolnění mravů, pokles dozoru např. nad sexualitou, jde však o to, zda bylo trvale možné pohlížet na literaturu jen jako na zdroj národního uvědomění a poučení, v době, kdy již došlo k zmasovění lidové četby atd. Proto povzdech z opačného konce země, z jižních Čech je trochu marný: „*Pornografický tisk jest více šířen nyní a vyhledáván než před válkou. Nápadné, dráždivé obrázky titulní jsou vítanou pastvou dospělým i mládeži školou povinné. Této bědy možno mládež ušetřit tím, že by spisy a články obsahu krvavého a čistě detektivního nebyly cenzurou do tisku připouštěny.*“³¹

Za mnohem podstatnější a snad i symptomatické nutno považovat účast dětí na demonstracích a při hladových bouřích, nezřídka ústících do rabování. Dopadení nebo zjištění hoši byli jistě jen špičkou ledovce, protože jistě převažovala tendence „ututlat“ závažnější případy nekázně, aby nevrhly špatné světlo na samotný učitelský sbor, protože z úředního šetření nemá nikdo radost, takže případy projednávané zemskou školní radou v Praze jistě nevystihují plnohodnotný obraz. Jednalo se ale jistě o velký problém. Všichni si byli vědomi, že je nutné, aby školní mládež „*z vlivu ulice byla vyaněna, což však nebylo lze naprosto provést, když matky dětí, na něž veškerá péče o rodinu připadala, posílaly své děti k nákupům aprovizačním do front.*“³² Děti se např. účastnily nepokojů v Plzni 29. ledna 1918,³³ podobně v Kolíně na Prvního máje téhož roku, kdy se uskutečnila demonstrace „*chátry, žen a malých dětí*“ před budovou okresního hejtmanství.³⁴ V Brandýse nad Labem zase 8. června 1917 „ukradly“ děti chleba z povozu při shluku lidí.³⁵ Skutečnost byla jistě mnohem a mnohem horší a děti, na něž mnohdy přešla starost o obživu rodiny a menších sourozenců, si jistě často musely poradit obdobně. Byl to tedy také projev solidarity, ale ne té naprojektované, za níž se považovaly všechny ty polní práce a sběry, obětní dny, kdy si děti měly odepřít masité a jiné pokrmy, ale solidarita spontánní, plynoucí z každodennosti.

Abychom nekončili zcela vážně, děti zůstaly dětmi a dopřály si tu a tam nezbedného oddechu, jak dokládají „zoufalé“ nářky nad jejich chováním v pražských tramvajích. Nejenže naskakovaly a seskakovaly za jízdy a chovaly se hlučně, ale dokonce „*sedají na nárazníky, nejhustěji v zadu a v několika případech dokonce v předu motorového vlatku.*“³⁶

³¹ NA, fond Zemská školní rada v Praze, *Dopis okresní školní rady v Kamenici nad Lipou Zemské školní radě v Praze*, sign. IV, 13 V 1917, k. č. 2 592.

³² NA, fond Zemská školní rada v Praze, sign. IV, 13 U 2, 1914–1918, k. č. 2 588.

³³ NA, fond Zemská školní rada v Praze, *Dopis okresní školní rady v Plzni z 13. 5. 1918 o nepokojích v Plzni 29. ledna 1918 pro Zemskou školní radu v Praze*, sign. IV, 13 U 2, 1914–1918, k. č. 2 588.

³⁴ NA, fond Zemská školní rada v Praze, *Dopis okresní školní rady v Kolíně z 21. 5. 1917 Zemské školní radě v Praze*, sign. IV, 13 U 2, 1914–1918, k. č. 2 588.

³⁵ NA, fond Zemská školní rada v Praze, *Dopis okresní školní rady v Kolíně z 21. 5. 1917 Zemské školní radě v Praze*, sign. IV, 13 U 2, 1914–1918, k. č. 2 588.

³⁶ NA, fond Zemská školní rada v Praze, *Oběžník zemské školní rady v Praze všem okresním školním radám z 24. 11. 1917*, sign. IV, 13 U 2, 1914–1918, k. č. 2 588.

Závěr

Jde o to, jakého občana chtěla škola vychovat. Jistě ukázněného, loajálního, uznávajícího bezvýhradně autoritu, zkrátka poslušného dělníka, rolníka nebo úředníka. Z tohoto pohledu přinesla válka prudké kvantitativní změny v chování a paradigmatech, protože děti byly za války okolnostmi zformovány k samostatnosti, rozhodnosti, sebevědomí a spoléhání na sebe sama, přecházející až v subverzi vůči establishmentu a jeho zavedeným pořádkům, což byly vlastnosti, které jim a jejich rodinám umožnily možná někdy skutečně přežít. Skoro mně napadá příměr ke Camusovu *l'homme revolté*. I když v tomto případě *l'élève revolté* nebo *les élèves revoltés* odpovídají revoltou nikoliv primárně na absurditu nedostatečné odpovědi po smyslu světa, ale přímo po zachování svého života a světa. Nedostaly na ni přiměřenou odpověď a chovaly se tedy jak jinak než z tradičního pohledu – absurdně.

Prameny

NA, fond Zemská školní rada v Praze.

SOA Praha, SOKA Mělník, farní, školní a obecní kroniky.

Literatura

Památník našeho osvobození okresu Brandýského. Brandýs nad Labem: Okresní osvětový výbor, 1928, 348 s.

STÁTNIČEK, Dalibor. Školství na Mělníku za světových válek. In: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.). *Dějiny ve škole – Škola v dějinách*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2010, s. 156–167. ISBN 978-80-86935-13-3.

Důsledky Velké války pro evangelické školství na Děčínsku¹

Václav Zeman

Anotace

Soukromé národní školy, které zřizovaly německojazyčné sbory evangelické církve augsburského vyznání, vznikly na území Děčínska v Děčíně-Podmoklech (1862), Rumburku (1872) a Růžové (1888). Velká válka se podepsala na fungování všech jmenovaných škol, ať již odvody učitelů k armádě či nouzi v zásobování. Zároveň ale školy participovaly na zásobování armády zejména vlastnoručně ušitými oděvy. Důsledky války se plně projevily až po jejím skončení a vedly k uzavření škol v Rumburku (provizorně 1917, potvrzeno 1919) a Růžové (1923). V Podmoklech se školu podařilo zachovat a rozpuštěna byla až v roce 1939.

Abstract

Consequences of the Great War for Evangelical Education System in the Region of Děčín

The private national education system founded by German speaking communities of the Evangelical Lutheran Church were established in the region of Děčín/Tetschen in (Děčín-)Podmokly/(Tetschen-)Bodenbach (1862), Rumburk/Rumburg (1872) and Růžová/Rosendorf (1888). The Great War left its marks on running of all the above mentioned schools, as far as the conscription of teachers in the army or lack of supply are concerned. The schools also participated in supplying the army mainly by self-made sewn clothing. The consequences of war fully appeared first after its end and led to the school closure in Rumburk (temporarily 1917, confirmed 1919) and Růžová (1923). The school in Podmokly was managed to maintain until 1939 when it was dissolved.

Severočeský region osídlený německojazyčným obyvatelstvem nebyl prakticky dotčen vydáním Tolerančního patentu a povolením evangelických církví augsburského či helvetského vyznání. K založení toleranční evangelické obce a. v. došlo jen v Habřině u Úštěka, další sbory v severočeském příhraničí vznikly v době předbřeznové. Ve sledovaném prostoru Děčínska a Šluknovska byly do začátku 60. let 19. století založeny pouze tři evangelické obce. Dvě z nich měly původ v industrializaci a příchodu zahraničních podnikatelů. Třetí venkovský sbor vděčil svému vzniku misijní činnosti obnovené jednoty bratrské.

Nejprve byl evangelický sbor založen v Podmoklech (dnes Děčín IV), kde se v průběhu první poloviny 19. století usazovali saší podnikatelé i řemeslníci a záhy v bouřlivě se rozvíjející průmyslové obci v sousedství Děčina vytvořili finanční i společenskou elitu. Položili tak základ evangelickému sboru, roku 1852 schválnému jako filiální k habřinské náboženské obci. Jelikož v Podmoklech současně vznikl luterský sbor saských úředníků celnice a železnice, obešel se „rakouský“ sbor bez vlastního duchovního, navíc sem dojížděl pastor z Habřiny. Ten také inicioval založení evangelické školy, která měla evan-

---

¹ Tato studie vznikla v rámci projektu Společenské, kulturní a ideové transfery v historii příhraničního regionu severozápadních a severních Čech a jejich role pro jeho rozvoj a udržitelnost podpořeného programem aplikovaného výzkumu Národní a kulturní identita prostřednictvím MK ČR realizovaného na FF UJEP v Ústí nad Labem.

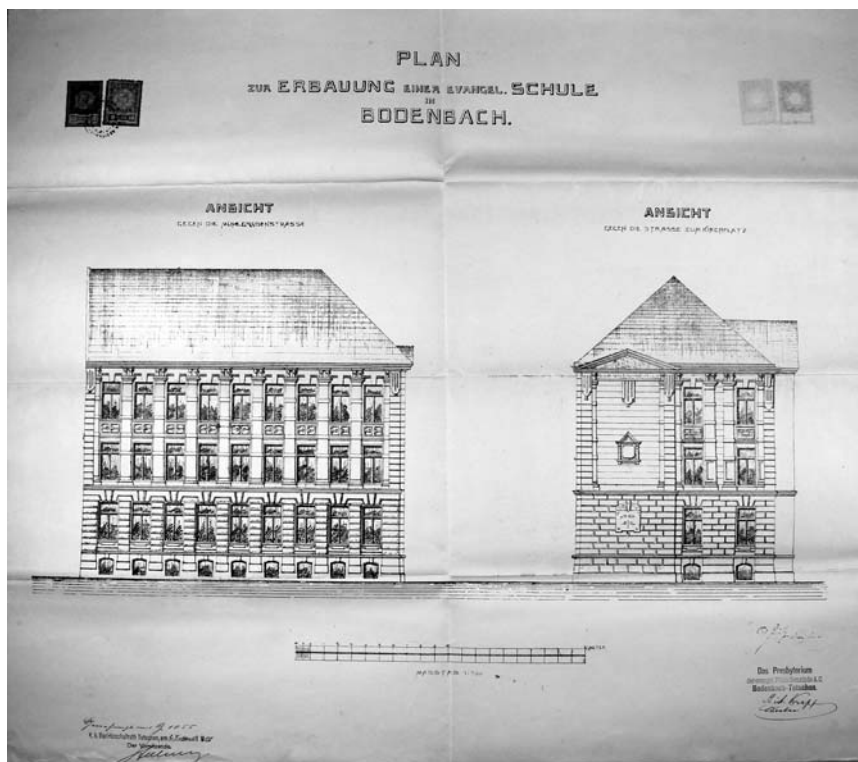

Územní rozsah farností evangelické církve a. v. na Děčínsku (Děčín-Podmokly, Růžová, Rumburk) v poslední čtvrtině 19. století, Jaroslav Skopec

gelické děti ochránit před vlivem pokatoličtělých obecných škol v důsledku konkordátu se Svatým stolicem z roku 1855. Otevření školy se zdařilo až po vydání Protestantského patentu (1861) a její provoz se stal prioritou sboru, který doposud nedisponoval vlastním duchovním, ani kostelem. Škola byla otevřena v roce 1862, právo veřejnosti získala roku 1871. Školní budova postavená v letech 1859–1860 byla roku 1887 rozšířena, nicméně na počátku 20. století přestala velkému počtu žáků kapacitně dostačovat a v letech 1901 a 1902 byla realizována nová školní budova.²

Druhou průmyslovou obcí, kde došlo k založení evangelického sboru, byl Rumburk ve Šluknovském výběžku. Ustanovení náboženské obce zde bylo povoleno až po vydání Protestantského patentu v roce 1861, avšak již roku předchozího koupil jeden ze zdejších evangelíků někdejší katolický kostelík, který sbor adaptoval ke svému provozu. V roce 1862 došlo k povýšení sboru na farní a v následujícím roce sbor zaměstnal prvního faráře. Otevření školy bylo plánováno již v počátcích sboru, avšak finanční zátěž spojená

² K počátkům sboru a školy: ZEMAN, Václav. Německý evangelický sbor v Podmoklech v letech 1851–1874. *Děčínské vlastivědné zprávy*. 2010, roč. 20, č. 2, s. 3–28. Ke školním budovám: ZEMAN, Václav. Stavební činnost německého evangelického sboru v Podmoklech ve 2. polovině 19. a 1. polovině 20. století. *Děčínské vlastivědné zprávy*. 2013, roč. 23, č. 2, s. 35–67.

Stavební plán nové budovy evangelické školy v Podmoklech z roku 1901, SOkA Děčín

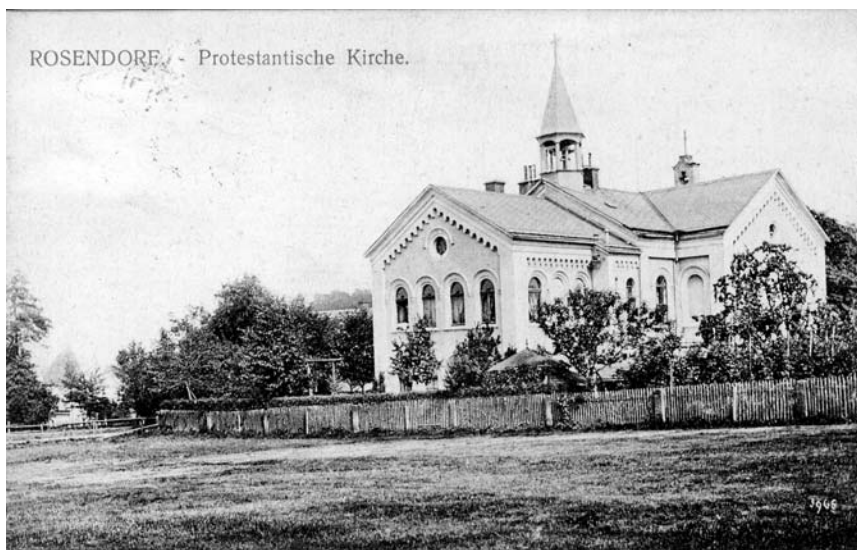
s koupí a renovací kostela i s vydržováním vlastního duchovního neumožnila tento plán v průběhu 60. let realizovat. Z důvodů hmotné nouze navíc došlo k prodeji objektu, v němž měla být škola zřízena. Škola v Rumburku byla otevřena v roce 1872, v letech 1875 a 1876 se podařilo postavit objekt, který sloužil jako fara a škola. Od roku 1879 měla škola právo veřejnosti.³

Poslední evangelická škola vzniklá na území sledovaného regionu se nacházela v Růžové na Děčínsku, kde před polovinou 19. století nalezly ohlas myšlenky obnovené jednoty bratrské. Začátkem 60. let se nekatolíci odhodlali k přestupům k evangelické církvi a. v., neboť jednotu bratrskou nebyla v habsburské monarchii povolena. Roku 1863 zde byl potvrzen filiální sbor farní obce evangelické církve v Habřině, v příštím roce evangelíci posvětili nově vystavený sborový dům a uvítali svého prvního vikáře. Růžová se v roce 1876 stala samostatnou farností, k otevření školy došlo až v roce 1888. Roku 1896

³ ZEMAN, Václav. *Počátky evangelického farního sboru v Rumburku v letech 1860–1876*. Mandava, 2011, s. 38–59.

byl ke sborovému domu přistavěn zadní trakt, jenž zahrnoval učebnu a byt učitele, v následujícím roce bylo škole přiznáno právo veřejnosti.⁴

Schematismus evangelických církví v roce 1913 zachytil stav v době těsně před vypuknutím války. Na území dnešního Ústeckého kraje se nacházelo šest evangelických škol, z toho tři na Děčínsku a Šluknovsku. Nejstarší a největší škola existovala v Podmoklech jako šestitřídní národní škola, která pojala 216 žáků. Kromě nadučitele zde vyučovali dvě učitelky, dva učitelé druhé třídy a učitelka ručních prací. V jednotřídní škole v Rumburku výuku pro 21 žáků zajišťovali učitel a učitelka ručních prací. Škola v Růžové byla jen o málo větší. V jednotřídce s 28 žáky vyučoval vedoucí školy spolu s učitelkou a výuku náboženství vedl zástupce administrátora farnosti Otto Giersch.⁵ V době vypuknutí války se evangelické školství v regionu nacházelo ve stabilizovaném stavu, výuka byla zajištěna personálně, materiálně i prostorově. Válce nic nenásvedčovalo, roku 1914 byly do rumburské školy pořízeny nové lavice,⁶ Růžová ve stejném roce pořádala slavnost

Evangelický sborový dům v Růžové s přístavbou školy z roku 1896, před 1914, sbírka autora

⁴ K počátkům růžovské evangelické obce nejnověji: ZEMAN, Václav. Nekatolíci v Růžové na Děčínsku na cestě mezi herrnhutskou a evangelickou církví (1840–1875). *Lidé městal Urban People*. 2009, roč. 11, č. 1, s. 69–97; ZEMAN, Václav. Počátky evangelického sboru v Růžové: od sekty k farní obci (1840–1875). *Děčínské vlastivědné zprávy*. 2009, roč. 19, č. 1, s. 3–43. Shrnutí a komparaci sborů do poloviny 70. let podal: ZEMAN, Václav. První evangelické sbory na Děčínsku: Podmokly, Rumburk a Růžová ve třetí čtvrtině 19. století. In: NEŠPOR, Zdeněk a Kristina KAISEROVÁ (edd.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem: Albis International, 2010, s. 365–378. ISBN 978-80-86971-02-5.

⁵ *Schematismus der Evangelischen Kirche Augsburgischen und Helvetischen Bekenntnisses in Österreich 1913*. Wien, 1913.

⁶ Státní oblastní archiv v Litoměřicích (SOA Litoměřice), Státní okresní archiv Děčín (SOKa Děčín), fond Farní úřad evangelické církve Rumburk, *Bericht 1915*, k. č. 24.

u příležitosti padesátileté existence sboru i kostela a čtvrtstoletí od založení vlastní školy.⁷

Vypuknutí válečný konflikt samozřejmě zasáhl citelně také do evangelického školství. V prvním období se jednalo zejména o výrazné zhoršení personálního zajištění výuky v důsledku narukování mužů k armádě a obecnou potravinovou nouzi. Tak v Podmoklech byli v roce 1914 povoláni dva učitelé do bojů v Haliči, třetí musel zastat místo písaře u okresního hejtmanství, dvě učitelky nastoupily kurs při Červeném kříži. Presbyterium rozhodlo vyplácet mzdu odvedenému ženatému učiteli Rollwagenovi v plné výši, zatímco svobodnému Stumpfovi pouze 100 korun měsíčně.⁸ Záhy byl povolán k armádě také nadučitel Stenger, jeho manželka ve školním roce 1915/1916 vypomáhala se zajištěním výuky, vedení školy převzala učitelka Berta Thain.⁹ Nezbytným se též ukázalo sloučení tříd, při nižším stavu žáků snadno proveditelné.¹⁰ Za chybějícího učitele musel výuku na veřejných školách od roku 1917 zastat farář Knak,¹¹ jehož manželka s vyučováním vypomáhala již ve školním roce 1916/1917.¹²

K redukci pedagogického sboru došlo i v Rumburku. Již začátkem listopadu 1914 dobrovolně narukoval do armády učitel Gustav Kaufmann, odchod pomocného duchovního Hanse Löfflera do Nového Města pod Smrkem v roce 1915 značně ochromil výuku náboženství.¹³ Pedagogický sbor posílila v roce 1915 slečna Anni Jirasek.¹⁴ V Růžové v této době zřejmě značnou část výuky zastal duchovní Otto Giersch.

Značný problém na začátku války představovalo nedostatečné zásobování.¹⁵ Podmokelská škola se finančně podílela na provozu polévkového ústavu (*Suppenanstalt*), který jednou týdně nabízel asi patnácti školákům polévku a byl sponzorován dary souvěrců.¹⁶ Potravinová krize rostla, na jaře a v létě 1917 se v Rumburku konaly „hladové“ demonstrace,¹⁷ také tady fungovala tzv. *Suppenküche* i pro evangelické školáky.¹⁸

Školy pochopitelně reflektovaly válečný stav. V průběhu roku 1915 organizoval podmokelský Lutherův spolek na podporu evangelických škol promítání diapozitivů z válečných bojišť. Dne 23. června 1915 uspořádala podmokelská škola slavnost vítězství po znovudobytí haličského Lvova, děkovnou bohoslužbu pro evangelické školáky u této

⁷ *Evangelische Kirchen-Zeitung für Oesterreich*. 1914, roč. 31, s. 150–151.

⁸ SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika I*, inv. č. 1, rok 1914 a 1915.

⁹ SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika I*, inv. č. 1, rok 1915.

¹⁰ *Evangelische Kirchen-Zeitung für Oesterreich*. 1916, roč. 33, s. 164.

¹¹ *Evangelische Kirchen-Zeitung für Oesterreich*. 1917, roč. 34, s. 114.

¹² SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika II*, inv. č. 2, s. 12.

¹³ SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Farní úřad evangelické církve Rumburk, *Bericht 1915*, k. č. 24; Národní archiv (dále NA), fond Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, *Kmenová kniha duchovních*, s. 37.

¹⁴ Byla jmenována provizorní vedoucí rumburské evangelické školy. SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Farní úřad evangelické církve Rumburk, *Bericht 1915*, k. č. 24.

¹⁵ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda 1982, s. 579–581.

¹⁶ SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika II*, inv. č. 2, s. 10.

¹⁷ SMETANA, Jan. *Rumburk: město v českém Nizozemí*. Rumburk: Město Rumburk, 1999, s. 107. ISBN 80-238-4545-4.

¹⁸ Farní úřad České církve evangelické Rumburk, strojepis: RICHTER, Rudolf. *Aus der Geschichte der deutschen evangelischen Kirchengemeinde Rumburg in Böhmen*. Rumburg, 1937.

příležitosti sloužil 26. června farář Knak.¹⁹ Učitelé podmokelské školy si z války přinášeli vyznamenání i zranění, v květnu 1916 vyprávěl o válečných zážitcích žákům učitel Julius Stumpf, který se do Podmokel vrátil na dovolenou.²⁰ Podmokelská škola se od počátku podílela na podpoře vojáků, když žáci vlastnoručně vyráběli oděvy, zejména pletené punčochy, jimiž zásobovali armádu.²¹ Nicméně i tato aktivita se záhy dočkala omezení kvůli vysoké ceně vlny, kterou se jen částečně dařilo hradit ze sbírek mezi souvěrci. Pravděpodobně již roku 1915 došlo k ukončení této formy podpory vojáků v poli.²²

Škola se musela v první řadě vypořádat s vlastní hmotnou nouzí. V zimě 1916/1917 se projevil silný nedostatek uhlí a jiného topiva,²³ který školy řešily zimními prázdninami.²⁴ V listopadu 1917 učinil presbyter podmokelského sboru a továrník v Rozbělesích Christian Garms nabídku, že evangelická škola může využívat někdejší zaměstnaneckou jídelnu, která byla vytápěna a opatřena elektrickým světlem. Výuka v Garmsově škole (*Die Garmssche Schule; Garmsschule*) probíhala od 19. listopadu 1917 do 4. dubna 1918 a soustředila se pouze na nejdůležitější předměty.²⁵

Kromě omezení provozu během válečných let znamenala válka ve svých důsledcích především faktickou likvidaci evangelického školství. K uzavírání evangelických škol docházelo již na přelomu 19. a 20. století, a to zejména v českojazyčném prostředí. Rizika doby konkordátní pominula a vydržování soukromých škol značně zatěžovalo rozpočty evangelických sborů.²⁶ Válka finanční krizi ještě více prohloubila, oslabené pedagogické sbory nebyly s to dlouhodobě zajistit výuku v optimálním rozsahu. K tomu se samozřejmě přidruží změny jako rozpad Rakousko-Uherska a vznik nového československého státu. V poválečné době se proměnila církevní správa, čeští Němci se koncem roku 1919 zorganizovali do vlastní církve, jejíž územní působnost se vyprofilovala teprve v následujících letech. Všechny tyto faktory ovlivňovaly další existenci evangelického školství nejen v severních Čechách.

Jako první ve sledovaném regionu zanikla evangelická škola v Rumburku, která již kvůli nemoci Anni Jirasek musela být od 1. října 1917 do 17. února 1918 uzavřena. Když pak tato pracovnice v červenci 1918 podala na post učitelky a varhanice výpověď, došlo 25. července 1918 v Rumburku k opětovnému uzavření evangelické školy se 17 žáky,²⁷ přičemž v září 1918 bylo rozhodnuto na školní rok 1918/19 školu neotevírat a nepovo-

¹⁹ SOA Litoměřice, SOKa Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika I*, inv. č. 1, rok 1915.

²⁰ SOA Litoměřice, SOKa Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika II*, inv. č. 2, s. 8 a 10.

²¹ V roce 1914 žáci vojákům odeslali čtyři bedny s oblečením a jídlem. Vlastnoručně upletli punčochy, nátepníčky či klapky na uši. Dvě bedny s dary od učitelů i žáků putovaly za učitelem Rollwagemem a jeho rotou do Haliče, další dvě pak za mužstvem učitele Stumpfa. SOA Litoměřice, SOKa Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika I*, inv. č. 1, rok 1914.

²² SOA Litoměřice, SOKa Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika I*, inv. č. 1, rok 1915.

²³ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*, Praha: Svoboda 1982, s. 581.

²⁴ SOA Litoměřice, SOKa Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika II*, inv. č. 2, s. 20–22.

²⁵ SOA Litoměřice, SOKa Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika II*, inv. č. 2, s. 33–34.

²⁶ HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha: Dědictví Komenského, 1910, s. 316–318.

²⁷ Farní úřad České církve evangelické Rumburk, strojopis: RICHTER, Rudolf, *Aus der Geschichte der deutschen evangelischen Kirchengemeinde Rumburg in Böhmen*. Rumburg, 1937. Slednu Jirasek poté zaměstnal kurátor sboru Herbert Späte jako domácí učitelku ke svým dětem. NA, fond Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, *Dopis kurátora Spätého z 6. 3. 1934*, sign. R 255 Rumburg.

lat žádného učitele. Dne 19. října 1919 bylo rozhodnutí o konečném rozpuštění školy potvrzeno.²⁸ Pozoruhodným je zdůvodnění určené Gustav-Adolfskému spolku do Němeca, byť pochopitelně mohlo být stylizováno právě s ohledem na adresáta. Platové podmínky se měly srovnat se situací ve státním školství, a to již za stavu, kdy se farářský plat oproti předválečné situaci zdvojnásobil. Sbor oslabil návrat mnohých podnikatelů do Saska po vzniku Československa. A především také ve školství konfesní hledisko ztrácelo na významu odlišujícího znaku, naopak vymezující se stala národnostní příslušnost. Po nástupu populačně slabších ročníků zůstaly školy nevytížené, a pokud by evangelická škola ještě odloudila veřejným školám německé žáky, hrozilo, že by si nevyužitou školu nárokovali Češi.²⁹

V roce 1922 se objevil návrh na prodej domu, který dříve sloužil potřebám rumburské evangelické školy, na podzim její vybavení i učební pomůcky převzala evangelická škola v Habřině.³⁰ Také v Růžové byla z finančních důvodů škola k 1. září 1923 uzavřena,³¹ ke 14. listopadu složil úřad její vedoucí Karl Schindler.³² Nepříznivá situace evangelických škol vedla po skončení první světové války a krátce po vzniku Československa k jejich uzavírání. V roce 1920 církev provozovala pouze deset škol a jejich počet v průběhu 20. let ještě klesl.³³

Také podstatně větší škola v Podmoklech zažívala po roce 1918 krizi.³⁴ Nejistota se projevila v personálním složení pedagogického sboru, když v dubnu 1919 opustil školu dosavadní nadučitel Alfred Strenger a ve funkci jej nahradil Friedrich Rollwagen. Ve škole se 110 dětmi v té době působili dva učitelé, učitelka a lektorka ručních prací. Přesto již v květnu 1919 rozhodlo z finančních důvodů presbyterium o jejím rozpuštění s koncem školního roku a o následném prodeji školní budovy. Osud nejstaršího evangelického vzdělávacího ústavu regionu se zdál být zpečetěn. Začátkem června se otázka uzavření školy dostala na pořad jednání sborového shromáždění, které v souladu s názorem faráře i nadučitele rozhodlo o provozování školy v následujících letech. Rozpuštění školy tak dostalo dvacetiletý odklad.³⁵

Studie k situaci německojazyčného evangelického školství v průběhu Velké války a doby poválečné sledovala historii ve dvou liniích. Nejprve jako dějiny všedního dne za

²⁸ Farní úřad České církve evangelické Rumburk, strojopis: RICHTER, Rudolf, *Aus der Geschichte der deutschen evangelischen Kirchengemeinde Rumburg in Böhmen*. Rumburg, 1937.

²⁹ Evangelisches Zentralarchiv Berlin, fond 200/1/5993, *Dopis z 20. 10. 1919*.

³⁰ Farní úřad České církve evangelické Rumburk, strojopis: RICHTER, Rudolf, *Aus der Geschichte der deutschen evangelischen Kirchengemeinde Rumburg in Böhmen*. Rumburg, 1937. Habřinská škola byla uzavřena usnesením sborového zastupitelstva z 11. 5. 1924; *Amtsblatt der Deutschen Evangelischen Kirchenleitung für Böhmen, Mähren und Schlesien*. 1924, roč. 2, č. 2, s. 17.

³¹ SÄUBERLICH, Richard. 100 Jahre evangelische Kirche in Rosendorf: ein historischer Rückblick. *Beiträge der Arbeitsgemeinschaft für Heimatforschung*. 1964, roč. 20, s. 33–36, 39–40; *Amtsblatt der Deutschen Evangelischen Kirchenleitung für Böhmen, Mähren und Schlesien*. 1923, roč. 1, č. s. 6.

³² *Amtsblatt der Deutschen Evangelischen Kirchenleitung für Böhmen, Mähren und Schlesien* 1923, roč. 1, č. s. 5.

³³ K tomu srov. SAKRAUSKY, Oskar. *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1*. Heidelberg – Wien, 1989, s. 31–36.

³⁴ SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Farní sbor německé církve evangelické Podmokly, *Pojednání Gemeinde und Schule*, inv. č. 38, k. č. 2.

³⁵ SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, *Kronika II*, inv. č. 2, s. 50–52.

velmi specifické válečné situace, která se pochopitelně promítala do provozu škol, a to i těch soukromých vydržovaných sbory evangelických církví. Válečná každodennost se příliš neodlišovala od státních škol. Odvody učitelů k vojsku, finanční nouze, nedostatek potravin či otopu dovedly školy často do provizorních podmínek oklešťování výuky, slučování tříd či hledání náhradního prostoru pro výuku. I v těchto letech našla místo dobročinnost, ať již to bylo zásobování vojska, provozování tzv. polévkových ústavů, nabídnutí alternativního zázemí výuky či umoření dluhu za stavbu školy.³⁶

Druhým tématem, již plně se dotýkajícím situace konfesijních škol, byl zápas o existenci těchto vzdělávacích ústavů. A zde jsme se dostali na celozemskou i celocírkevní úroveň. Válka sice nebyla jedinou příčinou k rušení těchto soukromých výchovných ústavů, nicméně oslabené sbory se zbavovaly přítěže, kterou v této době školy představovaly. Ačkoli se v průběhu 1. poloviny 20. let sbory z poválečné krize dostaly, k obnově zavřených škol již nedošlo. Důraz byl v této době kladen především na studium v německojazyčném ústavu, konfesijnímu zaměření nepříslušela již taková role jako v 19. století. A tak německé evangelické školství v ČSR se značně ztenčilo, v polovině 30. let vlastní školy církev vydržovala církev už jen v Chebu, Ústí nad Labem, Podmoklech, Praze, Teplicích, Jablonci nad Nisou, Heřmanových Sejfech a Brně.³⁷

Sonda v děčínském regionu podrobně nahlédla konfesijní školství v době Velké války, jejíž důsledky se projeví nejpozději začátkem 20. let v podobě uzavření některých škol, což korespondovalo s obecným vývojem v Německé evangelické církvi v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Avšak ani přeživší školy nedočkaly roku 1945, neboť po připojení k německé říši všechny existující německé evangelické školy na území říšské župy Sudety rokem 1939 zanikly a skončila tak nepochybně zajímavá kapitola v historii školství v českých zemích.³⁸

Prameny

Evangelisches Zentralarchiv Berlin, fond 200/1 Gustav-Adolf-Werk bis 1945.

NA, fond Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly; fond Farní úřad evangelické církve Rumburk; fond Farní sbor německé církve evangelické Podmokly.

Farní úřad České církve evangelické Rumburk, strojopis: RICHTER, Rudolf, *Aus der Geschichte der deutschen evangelischen Kirchengemeinde Rumburg in Böhmen*. Rumburg, 1937.

Periodika

Amtsblatt der Deutschen Evangelischen Kirchenleitung für Böhmen, Mähren und Schlesien. 1923–1924.

Evangelische Kirchen-Zeitung für Oesterreich. 1914–1917.

³⁶ 11 tisíc zl. k umoření dluhu složili Ernst Julius a Ernst Adolf Jordanovi v listopadu 1916. SOA Litoměřice, SOKA Děčín, fond Evangelická obecná škola Podmokly, Kronika II, inv. č. 2, s. 15.

³⁷ ULLRICH, Paul. Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren a Schlesien. In: *Auslanddeutschtum und evangelische Kirche: Jahrbuch 1936*. München, 1936, s. 238–239.

³⁸ LEHMANN, Ernst, Hugo PIESCH a Paul ZAHRADNIK. *Um Glaube und Heimat: evangelische Bausteine zum sudetendeutschen Geschichtsbild*. Melsungen: Glaube und Heimat, 1957, s. 132; srov. též HEINKE-PROBST, Maria. *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918–1938 (–1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*. Leipzig: Edition Kirchhof & Franke, 2012, s. 187. ISBN 978-3-933816-58-0.

Literatura

HAVELKA, Emanuel. *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha: Dědictví Komenského, 1910, 396 s.

HEINKE-PROBST, Maria. *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918–1938 (–1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*. Leipzig: Edition Kirchhof & Franke, 2012, 237 s. ISBN 978-3-933816-58-0.

LEHMANN, Ernst, Hugo PIESCH a Paul ZAHRADNIK. *Um Glaube und Heimat: evangelische Bausteine zum sudetendeutschen Geschichtsbild*. Melsungen: Glaube und Heimat, 1957, 178 s.

SAKRAUSKY, Oskar. *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien I*. Heidelberg – Wien, 1989.

SÄUBERLICH, Richard. 100 Jahre evangelische Kirche in Rosendorf: ein historischer Rückblick. *Beiträge der Arbeitsgemeinschaft für Heimatforschung*. 1964, roč. 20, s. 33–36, 39–40.

Schematismus der Evangelischen Kirche Augsburgerischen und Helvetischen Bekenntnisses in Österreich 1913. Wien, 1913.

SMETANA, Jan. *Rumburk: město v českém Nizozemí*. Rumburk: Město Rumburk, 1999, 213 s. ISBN 80-238-4545-4.

ULLRICH, Paul. Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren a Schlesien. In: *Auslanddeutschtum und evangelische Kirche: Jahrbuch 1936*. München, 1936, s. 235–267.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda, 1982, 690 s.

ZEMAN, Václav. Nekatolíci v Růžové na Děčínsku na cestě mezi herrnhutskou a evangelickou církví (1840–1875). *Lidé města/ Urban People*. 2009, roč. 11, č. 1, s. 69–97.

ZEMAN, Václav. Německý evangelický sbor v Podmoklech v letech 1851–1874. *Děčínské vlastivědné zprávy*. 2010, roč. 20, č. 2, s. 3–28.

ZEMAN, Václav. *Počátky evangelického farního sboru v Rumburku v letech 1860–1876*. Mandava, 2011, s. 38–59.

ZEMAN, Václav. Počátky evangelického sboru v Růžové: od sekty k farní obci (1840–1875). *Děčínské vlastivědné zprávy*. 2009, roč. 19, č. 1, s. 3–43.

ZEMAN, Václav. První evangelické sbory na Děčínsku: Podmokly, Rumburk a Růžová ve třetí čtvrtině 19. století. In: NEŠPOR, Zdeněk a Kristina KAISEROVÁ (edd.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem: Albis International, 2010, s. 365–378. ISBN 978-80-86971-02-5.

ZEMAN, Václav. Stavební činnost německého evangelického sboru v Podmoklech ve 2. polovině 19. a 1. polovině 20. století. *Děčínské vlastivědné zprávy*. 2013, roč. 23, č. 2, s. 35–67.

*„...a žákyně z vyšších tříd pletly pro vojsko
punčochy a nátepníčky.“
Reflexe první světové války ve vybraných školách
česko-bavorského pohraničí*

Bohuslav Rejzl

Anotace

Na příkladu škol v klatovském regionu je možné sledovat různé příznaky krize ve školství v období první světové války. Výchova a vzdělávání během války ustupovaly do pozadí naléhavějším sociálním a hospodářským a vojenským zájmům. Školy v okresních městech překonávaly v první fázi války hlavně potíže v důsledku zabírání školních budov ve prospěch vojenských lazaretů, v druhé fázi války pak nedostatečné zásoby paliva k vytápění budov. Školy byly rovněž zasaženy extrémním vyčerpáním vyučujících v důsledku rekvizic, organizování veřejně prospěšných sbírek či navyšování jejich úvazku po odlivu mobilizované části učitelstva. Vše s neblahým vlivem na výchovu žáků. Obecné školy na šumavském venkově byly sice problémů s vytápěním budov a vydáváním jejich prostor armádě ušetřeny, ovšem mobilizace v malých pedagogických sborech zanechávala stopy o dost bolestivější. Vedle toho byly školy na Klatovsku využívány státním aparátem jako nástroje politické moci a školy pak jako prostor k úspěšné rakouské vlastenecké propagandě v neprospěch českých národních zájmů prostřednictvím cenzury „vlastenecky závadných“ knih, písní atd. či přímých zásahů do výuky. V tomto duchu byly školy zapojeny do podpory sirotků a vojáků formou válečné koordinované pomoci při sběru materiálu a bylin, peněžních sbírek či zhotovováním potřebných věcí pro vojáky.

Abstract

A reflection of the First World War at the selected schools in the region of the Czech-Bavarian borderland

Schools in the region of Klatovy district in the southwestern Bohemia can be used for the dealing of various symptoms of the crisis of education during the wartime of the First World War in general. In view of this fact, the aims of education had the inferior position in the interests of state politics and were usually hide by the economic, social and military needs. In this context, schools in the district towns of Klatovy and Sušice had the experiences with consequences of confiscation of school buildings for war purposes of the running of military hospitals. In the last years of war, there were problems related to insufficient coal supply, so it was necessary to merge schools and classes. Besides, schools were suffered by workload of teachers because of their employment in the public beneficial work and the charitable campaigns as well as the increasing of their substitutes of the mobilized part of other of them. All these problems had bad consequences on pupils' behaviour and their school results in general. Although the elementary schools at the countryside of Böhmerwald were spared of the complications of supply of coals or the confiscation of school buildings, this type of schools was very suffered by outflow of teachers. On the other side, the education of pupils was ordered towards to Austrian patriotism and used by state administrative as the instrument of political

power to depreciate elements of Czech identity at schools via ideological intervention of schools subjects, prohibition of selected books, songs etc. As for the support of orphans or soldiers, schools were involved in the coordinated collecting activities of various materials, herbs and old paper and preparing the required handmade things like wristbands, woolen balaclavas, socs or lints.

První světová válka vstupuje v jihozápadních Čechách do národnostně smíšeného prostředí, v němž se školství od poloviny 19. století těšilo obrovskému sociálně-politickému významu. Národní školy zde spoluvytvářely sociální a kulturní zázemí pro místní menšiny a vedle kulturně angažovaných institucí představovaly důležitý nástroj k prosazování národních zájmů obou zúčastněných národnostních skupin.¹ Reflexi Velké války ve školství a jejího dopadu na život škol tohoto regionu považujeme za užitečné přiblížit na příkladech vybraných českých a německých škol Klatovska (v klatovském a tehdejší sušickém okresu).²

Velká válka přinesla do škol česko-bavorského pohraničí zcela nové skutečnosti a narušila dosavadní řád s cyklicky se opakujícími událostmi běžného školního roku. V takovém duchu podávají život tohoto prostředí školní kroniky. Vedle popisu osudů jednotlivých tříd, pedagogických sborů a statistických údajů je zde zachycen neměnný program oslav a projevů loajality k císařskému dvoru a událostí z oblasti náboženské praxe. Tato unifikovaná podoba hlavních mezníků školního roku zůstala i nezávisle na zhoršujících se podmínkách pozdějšího válečného stavu zachována, byť se zjevnou setrvačností, zdůrazňovanou rutinními zápisy opakujících se formulací. S nástupem války se do tohoto idylického pořádku vklínila celá řada citelných zásahů, způsobených dopady na společnost ve zdejší regionu. Decimace pedagogických sborů, velmi razantní oslabení rodin a s tím spojené problémy s docházkou a prospěchem žáků, stěhování škol, slučování tříd a politické intervence do výuky – to vše tvoří rozmanitou mozaiku příznaků Velké války, s nimiž se školy na Klatovsku byly nuceny vyrovnávat. Úryvek z kroniky obecné školy v Janovicích nad Úhlavou v titulu této práce naznačuje, že hlavní pozornost věnuje me každodennosti škol spjaté s důsledky válečných událostí.³

Mobilizace a stěhování škol

Již v prvních týdnech války se české i německé školy v celém regionu musely vyrovnávat s dopady mobilizace vojska. V okresních městech klatovského a sušického okresu

¹ Pro účely této práce uvedme zastoupení obyvatelstva v roce 1910 v relevantních soudních okresech: v soudním okrese Nýrsko žilo 98,01 % Němců, v soudním okrese Klatovy 97,60 % Čechů, v soudním okrese Hartmanice 98,02 % Němců, v soudním okrese Kašperské Hory 47,85 % Čechů, v soudním okrese Sušice 88,08 % Čechů. Blíže: VONDRAČEK, Karel. *50 let Národní jednoty pošumavské (1884–1934)*. Praha: Národní Jednota Pošumavská, 1934, s. 54–67.

² Při vymezení pojmu pohraničí zde vycházíme z územně administrativního kritéria, tj. podle působnosti politických a soudních okresů, které hraničí se sousedním státem a jejichž součástí je státní hranice. Přihlédnuto je zde jak k hledisku národnostního složení (které se při vymezení pohraničí využívalo po roce 1918), tak ale i ke vztahu k hranici a vazbám mezi jednotkami, školy nevyjímaje. Blíže: BARTOŠ, Josef. K pojmu pojetí a pojetí pohraničí v ČR 1918–1938: územní a národnostní principy a problémy. In: ŠRAJEROVÁ, O. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2003, s. 13–33. ISBN 80-86101-70-3.

³ Srov. Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA Plzeň), Státní okresní archiv Klatovy (dále SOkA Klatovy), fond Obecná škola Janovice nad Úhlavou, *Kronika obecné školy 1893–1926*, inv. č. 444, sign. ŠK 99, s. 84. Citace byla přizpůsobena titulu práce.

se většina škol potýkala s problémy plynoucími z obsazení školních budov vojskem. V Klatovech se s otevíráním lazaretů začalo ihned po vypuknutí války a vzhledem k jejich živelnému rozšiřování neměla ani jedna z místních škol jistotu, kde bude probíhat výuka následující měsíc. O těchto změnách a provozu lazaretů, jejichž činnost byla v Klatovech ukončena v srpnu 1915, informoval občany Klatovska dobový tisk, především pak Klatovské listy a sušický týdeník Svatobor. V Klatovech byly během několika měsíců armádou obsazeny všechny čtyři budovy obecných a měšťanských škol.⁴ V polovině srpna vychází první zpráva o obsazení budovy klatovské školy, konkrétně obecné a měšťanské školy dívčí.⁵ Dne 28. července 1914 začalo navíc řízení o obsazení i samostatné obecné školy chlapecké, jehož prvním krokem bylo oficiálně potvrzené odebrání tří učeben. Během následujících dvou dnů se počet odebraných místností postupně rozrostl na jedenáct. Poněkud nekoordinovaný způsob obsazování učeben byl vedením školy vnímán s notnou dávkou nevole, jež je patrná i ze zápisu ve školní kronice.⁶ Odebrání učeben bylo následně zdůvodněno jejich nezpůsobilostí k výuce a nevyjasněnými „*poměry ve vlastnictví mezi erárem a obcí.*“ Narůstající počet zraněných vojáků s sebou pocho-pitelně přinesl potřebu rozšiřování nemocničních prostor, proto již 1. října 1914 vyšlo nařízení vyprázdnit zmíněnou budovu samostatné obecné školy chlapecké.⁷ Ze stejného důvodu byla 30. listopadu 1914 zabrána budova samostatné obecné školy dívčí a 12. prosince budova obecné a měšťanské školy chlapecké. Budova gymnázia zůstala po opakovaném jednání mezi zemskou školní radou a okresním hejtmanstvím zachována pro školní účely.⁸

Zajištění výuky v ochromených školách se zde, obdobně jako v jiných městech, řešil spojováním škol. Nová útočiště žáků a vyučujících se však v horizontu několika měsíců měnila a ne vždy se jednalo o školní budovy. Obecná škola chlapecká se celá či pro-

⁴ Kromě těchto budov bylo pro tyto válečné účely využito i místní sokolovny a budovy hotelu U Slunce. VALEŠ, Lukáš a Jan JIRÁK. Klatovy za první světové války. In: SÝKOROVÁ, L. *Klatovy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 367. ISBN 978-80-7422-018-0.

⁵ *Klatovské listy*. 1914, č. 37, 14. 8. 1914, s. 2.

⁶ „...Dne 29. července však zabrány ještě obě učebny v 1. patře. V týž den bydlelo tu 247 vojáků. V přizemí u schodů vystavěna polní kuchyň s 5 kotli, v sousední učebně zřízena úřadovna pro školní kasárny a dílna obuvnická a krejčovská. Nábytku (stolů a židlí) použito školního rovněž paliva. Všeho ovšem bez optání.“ Blíže: SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 136.

⁷ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 155. Ze zápisu v kronice mj. vyplývá, že 10. 11. 1914 zde bylo pro účely nemocnice připraveno 9 místností pro 170 mužů, nicméně kapacita se musela již po třech dnech upravit, když 13. 11. dorazil do Klatov vlak s 820 raněnými, z nichž bylo 234 osob uloženo právě v budově obecné školy chlapecké.

⁸ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Okresní úřad Klatovy, Presidiální spisy 1850–1918, *Dotaz Zemské školní rady z 31. 8. 1914, záznam telefonního pokynu MP*, k. č. 16/2 171. Jednání o využití klatovského gymnázia pro válečné účely pokračovala i v dalším školním roce, když byla nakonec ukončena tímto rozhodnutím: Gymnázium v Klatovech nebude zabráno k nemocničním účelům jen v případě, bude-li dána k dispozici hospodářská a obchodní škola. Blíže: SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Okresní úřad Klatovy, Presidiální spisy 1850–1918, *Opis dopisu Dr. Bílého z Prahy z 3. 6. 1915, koncepty zpráv OH Vojenskému velitelství v Praze z 5. 6. 1915, ZŠR z 8. 6. 1915, přípisy ZŠR z 9. – 11. 7. 1915, přípisy vojenského velitelství v Klatovech z 13. 6. a 13. 7. 1915*, k. č. 18/2 345. V kronice klatovského gymnázia je zásluha za udržení gymnázia v původní budově připisována především dr. Karlu Hostašovi.

střednictvím několika tříd stěhovala během školního roku 1914/1915 čtyřikrát,⁹ stejně tak měšťanská škola chlapecká a obecná škola dívčí, která vedle školních budov byla nucena hledat své útočiště v místním klášteře a chudobinci.¹⁰ Vyučování v uvedených školách bylo s přihlédnutím k těmto okolnostem omezoováno, často jen na „obdní režim“ v dopolední a odpolední frekvenci, v níž se střídala výuka jednotlivých tříd, ve které bylo nutno z časových důvodů omezit výuku některých předmětů.¹¹ Nutno podotknout, že k podobným redukčním docházelo i později, hlavně z důvodu nedostatku pedagogů.

V Sušici byly během školního roku 1914/1915 zřízeny tři vojenské lazarety, a to v budovách vyšší reálky, měšťanské školy a místní sokolovny. Lazaret v budově vyšší reálky byl v provozu nepřetržitě od listopadu 1914 do září 1915 a pro své účely využíval tělocvičnu, učebnu prvního ročníku, několik místností pro volitelné předměty, dva kabiny s přílehlými chodbami.¹² Kronikář sušické reálky se navzdory těmto komplikacím, umocněným odvody učitelů a studentů vyšších ročníků na frontu, vyjadřuje o válečném stavu a jeho dopadu na chod školy velmi smířlivě: „*Válečné poměry neměly nijak rušivého vlivu na vyučování a na kázeň žáků, pouze tělocviků po celý tento školní rok nebylo vyučováno.*“¹³ Přihlédneme-li k nasazení a celkovému provozu tohoto skromného nemocničního zařízení (ošetřeno 390 vojáků v kapacitě 136 lůžek),¹⁴ pak jistě lze polemizovat, v jakých intencích byla tato část zprávy napsána. V souladu s nařízením vojenského velitelství ze dne 9. listopadu 1914 se musely přestěhovat obě měšťanské školy do budovy sušické obecné školy.¹⁵ Na uvolněném místě se vybudoval vojenský lazaret pro rekonvalescenty léčící se z úplavice,¹⁶ jehož působnost je datována rovněž od listopadu 1914 do

⁹ Dne 1. 10. se přesunulo několik tříd do budovy obecné školy dívčí, zbytek byl přerozdělen do budovy starého gymnázia a zbývajících učeben obecné a měšťanské školy chlapecké. Dne 1. 12. se celá škola přemístila do budov starého a nového gymnázia, rolnické školy a obecné a měšťanské školy na Husově náměstí. Dne 30. 6. 1915 se provizorně přestěhovala do čtyř učeben prvního patra gymnázia. Po vystěhování klatovských lazaretů v srpnu 1915 se po přípravách budovy k výuce zahájilo vyučování v původní budově 20. 9. 1915. Blíže: SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 155–157.

¹⁰ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond I. obecná škola dívčí Klatovy, *Kronika obecné školy 1904–1928*, inv. č. 288, sign. ŠK 131, s. 50; SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná a měšťanská škola chlapecká v Klatovech, *Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké v Klatovech 1888–1924*, inv. č. 613, sign. ŠK 119, s. 227. Dne 30. 11. 1914 se po obsazení budovy armádou první tři třídy přesunuly do volných učeben obchodní školy, ostatní školy zůstaly provizorně ve spojené obecné a měšťanské škole chlapecké. Dne 12. 12., kdy je zřízen lazaret v měšťanské škole chlapecké, se 1. a 3. třída přestěhovaly do budovy obchodní školy, tři třídy (obě 2. a 5.) se pro potřeby výuky přemístily do kláštera a 4. třída našla své dočasné útočiště v místním chudobinci. Po zabrání budovy obchodní školy probíhala výuka po dobu 31. 5. – 26. 6. 1915 pro všech sedm tříd v jedné místnosti chudobince. Dne 26. 6. přišlo s výpomocí gymnázium, když ukončilo školní rok předčasně, a tak se přesunuly žáky 1. a 5. třídy obecné školy do budovy gymnázia, zbytek zůstal u chudobinci.

¹¹ Na měšťankách tělocvik, kreslení a nepovinný německý jazyk, dále zkrácená výuka rýsování a přírodopytu, na obecných školách zkráceno vyučování o zpěv, tělocvik a psaní.

¹² SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Státní reálka Sušice 1906–1921, *Pamětní kniha 1906–1921*, bez inv. č., sign. ŠK 281, s. 35–36.

¹³ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Státní reálka Sušice 1906–1921, *Pamětní kniha 1906–1921*, bez inv. č., sign. ŠK 281, s. 34.

¹⁴ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice, *Kronika obecné školy 1878–1919*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 443.

¹⁵ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice, *Kronika obecné školy 1878–1919*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 425–426.

¹⁶ *Klatovské listy*. 1915, č. 36, 4. 8. 1915, s. 5.

září 1915. V budově obecné školy se tak po tomto zásahu omezilo vyučování na tři dny v týdnu ve dvousměnném provozu ráno/odpoledne. Cyklus pondělí, středa, pátek byl vyhrazen potřebám oběma obecných škol, zatímco v úterý, čtvrtek a sobotu probíhala výuka škol měšťanských.¹⁷ Vedle měšťanské školy se zde vystříhaly dvě třídy haličských a jedna třída tyrolských uprchlíků a paralelně zde probíhala výuka dvoutřídní školy kupecké a živnostenské školy pokračovací, čemuž byly přizpůsobeny i prostory přízemí, kde byla zřízena školní kuchyně s jídelnou a zásobárnou.¹⁸

Dopady tohoto způsobu organizace výuky v okresních městech na prospěch, kázeň a docházku jsou více než zřejmé. Nedostatek prostoru však zdaleka nebyl jediným vlivem na zhoršující se podmínky školství na Klatovsku a Sušicku. V součinnosti s ním se zde české i německé školy ve městech i na vesnicích potýkaly v důsledku mobilizace s nedostatkem pedagogů. Odliv bojeschopné části vyučujících se školy pokoušely prostřednictvím okresní školní rady v Klatovech řešit slučováním tříd, nasazováním správců škol do výuky, povoláním výpomocných učitelek, obnovou pedagogické činnosti učitelů v důchodovém věku či přeřazováním učitelské síly z jiných škol. Odchod učitelů na frontu tak oslaboval i školy, jejichž vyučující byli z branné povinnosti osvobozeni, neboť právě z nich byla vysílána personální kompenzace na uvolněná místa mobilizovaných pedagogů.¹⁹ Následující tabulka reflektuje odliv odvedených učitelů na příkladech několika městských a vesnických škol:

Škola	Mobilizovaní učitelé/Kompenzace mobilizovaných učitelů	Dopad na organizaci školy
Obecná škola Čachrov	V červenci 1914 povolán Bedřich Kalivoda. ²⁰ V červenci 1916 odveden i ředitel Václav Brůha, nakonec na návrh okresní školní rady osvobozen. ²¹	Tři třídy byly zredukovány na dvě. Ve školním roce 1915/1916 se provoz obnovil ve třech třídách, a to díky přijetí výpomocné učitelky Marie Brůhové, absolventky ročního kursu pro ženské ruční práce v Praze. ²²

¹⁷ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice, *Kronika obecné školy 1878–1919*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 426.

¹⁸ Děti z Haliče se ve škole vyskytovaly od 10. 12. 1914 do 15. 6. 1915, italské děti z Tyrol od 13. 5. 1915 do blíže neuvedeného data v roce 1918. Blíže SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice, *Kronika obecné školy 1878–1919*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 445–446, 471. O slučování s dalšími školami je pojednáno tamtéž na s. 438.

¹⁹ Jednou z mála škol na Klatovsku, která se potížím s redukcí výuky vyhnula, je německá reálka v Kašperských Horách (Oberrealschule Bergreichstein), která v prvním roce války pro své studenty dokonce rozšířila nabídku povinně volitelných předmětů o laboratorní práce a mineralogická a geologická praktika. Blíže: FRANK, Maria. *Schulen in Mittleren Böhmerwald*. Grafenau: Morsak Verlag, 1997, s. 105. ISBN 3-87553-494-8.

²⁰ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola Čachrov, *Pamětní kniha 1902–1940*, inv. č. 136, sig. ŠK 24, s. 55.

²¹ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola Čachrov, *Pamětní kniha 1902–1940*, inv. č. 136, sig. ŠK 24, s. 60. O Václavu Brůhovi blíže: KUDRLIČKA, Vilém. *Javorná – zapomenutý kout Šumavy II: aby lidé měli k sobě blíž*. Praha: Tejs, 1987, s. 278.

²² SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola Čachrov, *Pamětní kniha 1902–1940*, inv. č. 136, sig. ŠK 24, s. 55 a 58.

Škola	Mobilizování učitelé/Kompenzace mobilizovaných učitelů	Dopad na organizaci školy
Volks- und Bürgerschule Hartmanitz (Hartmanice)	Během mobilizace na počátku války narukoval ředitel Johann Neumann a brzy po něm učitelé Karl Feil, Oskar Witousch, v lednu 1915 Richard Siegel a o měsíc později Franz Klima. ²³	Vzniklý stav se řešil spojováním tříd; na konci války se tak na obecné škole vyučovalo pouze ve třech třídách. Na měšťanské škole došlo k úplnému vypuštění některých předmětů (tělocvik, kreslení, zpěv). ²⁴
Obecná škola chlapecká Sušice	V červnu a září 1914 odvedeni celkem čtyři učitelé: Václav Jiruš a Eduard Waldman (oba jako náhradní záložníci c. k. pěšího pluku č. 29. v Českých Budějovicích), Josef Kubista a Bohumil Rath (oba jako náhradní záložníci c. k. pěšího pluku č. 11 v Písku). ²⁵	Řešeno přeřazením učitelek Žofie Balounové a Františky Prokopové z obecné školy dívčí. ²⁶
Obecná škola dívčí Sušice	Výše uvedené učitelky vyslány jako náhrada za mobilizované učitele v obecné škole Sušice.	K vyslaným učitelkám přibývalo v průběhu války několik vážně nemocných vyučujících, proto došlo od školního roku 1914/1915 ke spojení obou 1. a 3. tříd do konce školního roku 1917/1918, kdy k nim přibylo spojení 4. tříd. ²⁷
Měšťanská škola Sušice	Od 4. června 1916 do 15. února 1918 mobilizován učitel Ondřej Vávra. ²⁸	Po celou dobu mobilizovaný učitel substituován Janem Gayem, dočasným učitelem z Bukovníku.

²³ FRANK, Maria. *Schulen in Mittleren Böhmerwald*. Grafenau: Morsak Verlag, 1997, s. 151. ISBN 3-87553-494-8.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Obecná škola chlapecká Sušice, *Kronika obecné školy 1892–1919*, inv. č. 370, sign. ŠK 258, s. 189.

²⁶ Tamtéž, s. 189.

²⁷ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice 1878–1919, *Kronika obecné školy*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 519.

²⁸ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Měšťanská škola chlapecká a dívčí Sušice, *Kronika měšťanské školy 1906–1925*, inv. č. 507, sign. 269, s. 65. Datace návratu: HOZMAN, Josef. *Dějiny škol měšťanských v Sušici*. Sušice: Jan Procházka, 1927, s. 10.

Škola	Mobilizovaní učitelé/Kompenzace mobilizovaných učitelů	Dopad na organizaci školy
Obecná škola chlapecká Klatovy	Z 11členného pedagogického sboru povolání dne 27. července 1914 tři učitelé: Václav Petrášek, Václav Píkera, Ladislav Velkoborský. ²⁹	Škola našla řešení tohoto problému v navýšení úvazku o 8–10 hodin jednomu z vyučujících a dosazením pomocného učitele Zdeňka Hahna. Učitel Václav Píkera byl ihned po svém návratu ve školním roce 1917/1918 nasazen do služby k vyživovací komisi okresního hejtmanství.
Volksschule und Bürgerschule Neuern (Nýrsko)	Ve školním roce 1914/1915 byli odvedeni čtyři učitelé – Wenzl Cibulka, Ludwig Müller, August Rehder a Peter Waldhauser. Dne 16. února 1917 k nim přibyl odborný učitel Hans Watzlik a 30. července téhož roku Anton Illner a Anton Denninger. ³⁰	Nedostatek vyučujících ve školním roce 1914/1915 se vyřešil přijetím kandidáta učitelství Raimunda Wittmanna (ke službě ve škole se přihlásil dobrovolně), přeražením učitele Karla Wolfa z obecné školy z osady Rothenbaum (dnes zaniklá osada Červené Dřevo). Na náklady obce pak byl dočasně ustanoven kandidát učitelství Franz Jokes. ³¹

Takto decimované pedagogické sbory bývaly dále oslabovány nasazováním učitelů do služeb souvisejících s potravinovými rekvizicemi. Jako příklad uvedme měšťanskou školu chlapeckou v Sušici, která musela z tohoto důvodu ve dnech 1. – 8. března 1915 přerušit vyučování, protože většina učitelů byla nasazena v chlebových komisích a při soupisech obilí v budově obecné školy.³² V téže škole pak po dobu dvou týdnů následujícího měsíce bylo nutno ve všech třídách zkrátit výuku do půl desáté dopoledne, neboť tři učitelé připravovali a vydávali chlebové lístky.³³ Obdobně handicapovaná byla např. obecná škola chlapecká v Klatovech v březnu 1917, která se s tímto problémem vyrovnávala

²⁹ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 135.

³⁰ Srov. SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Volksschule und Bürgerschule Neuern. *Schulkronik der Volks und Bürgerschule in Neuern*, inv. č. 302, sign. ŠK 208, s. 52 a 57. Není tedy divu, že toto vojenské nasazení přineslo ohlas i u zemské školní rady, „... 15. července 1916 řediteli měšťanské školy Heinrichu Tschidovi, vysloveno za jeho skvělé zásluhy ve všech oblastech válečné péče a za horlivou péči o vlasteneckého ducha v jím vedené škole poděkování a uznání zemské školní rady. K tomuto uznání připojuje i Jeho excelence pan místodržící děkovně blahopřání.“ Tamtéž, s. 57. Ze seznamu mobilizovaných učitelů nýrské školy velmi výrazně vyčnívá jméno Hans Watzlik, známý autor beletrie, který vešel do povědomí jako propagátor nacistické ideologie ve své literární tvorbě.

³¹ Tamtéž, s. 51.

³² SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Měšťanská škola chlapecká a dívčí Sušice, *Kronika měšťanské školy 1906–1925*, inv. č. 507, sign. 269, s. 59.

³³ Tamtéž.

navyšováním vyučovacíh hodin u šesti zbývajících vyučujících (z celkového dvanáctičlenného sboru), poté postupným omezováním výuky až na dva dny v týdnu.³⁴ V činnosti škol se samozřejmě odrážel i dopad mobilizace na rodinné zázemí žáků. Obecná škola dívčí v Sušici uvádí ve školním roce 1914/1915 celkem 59 odvedených otců žákyň, ve školním 1917/1918 se u 377 žákyň tento počet podle zápisů v katalogových listech rozrostl na 113.³⁵ S tím kauzálně souvisí i problémy s docházkou žáků, které byly navíc ovlivněny nárůstem krátkodobých onemocnění či tělesnou slabostí v důsledku nekvalitní stravy na jedné straně a častým přerušováním výuky na straně druhé. V zájmu prevence před šířením nemocí vyšel již v lednu 1915 pokyn k zákazu půjčování knih žákům sušické měšťanky, při zprávách o výskytu úplavice v říjnu 1917 byly izolovány děti z infikovaných domů zákazem vstupu do škol.³⁶

Nedostatek uhlí

V posledních dvou letech války se školy na Klatovsku a Sušicku, obdobně jako v jiných regionech,³⁷ potýkaly s nedostatkem uhlí. Závažnější problémy tohoto druhu předznamenal série drobných komplikací již v listopadu 1916, kdy se v klatovském tisku objevila zpráva o opakovaném několikadenním uzavření obecných škol.³⁸ Od 17. prosince 1916 se nedostatek uhlí ukázal v celé své nahotě, když se toho dne zavřely obecné školy až do 15. dubna 1917.³⁹ Budova německé obecné a měšťanské školy v Nýrsku musela ze stejného důvodu zrušit výuku od 4. do 28. února 1917,⁴⁰ od 6. února do 11. dubna 1917 postihl nedostatek všechny klatovské obecné i měšťanské školy.⁴¹ V souvislosti s vynucenou pauzou v měsících únor a březen je v kronice měšťanské školy v Sušici hodnocen prospěch jako „*nežádoucí, velice zhoršen*“: „*Žáci vidouce každé chvíle vyučování pře-*

³⁴ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola chlapecká Sušice, *Kronika obecné školy 1892–1919*, inv. č. 370, sign. ŠK 258, s. 211–212.

³⁵ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice, *Kronika obecné školy*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 433, 527.

³⁶ O zákazu využívání knihoven: SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Měšťanská škola chlapecká a dívčí Sušice, *Kronika měšťanské školy 1906–1925*, inv. č. 507, sign. 269, s. 61; ke karanténě dětí s úplavicí: SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice 1878–1919, *Kronika obecné školy*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 509.

³⁷ Srov. např. ŘEHÁČEK, Karel. Plzeňské školství v době Velké války (1914–1918). In: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.). *Dějiny ve škole – Škola v dějinách*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2010, s. 169–176. ISBN 978-80-86935-13-3.

³⁸ *Klatovské listy*. 1916, č. 48, 25. 11. 1916, s. 6.

³⁹ *Klatovské listy*. 1917, č. 29, 21. 7. 1917, s. 6. „*Obecné školství v Sušici, zejména na školách obecných, utrpělo v uplynulém právě školním roce velikých pohrom, jichž následky školní naše mládež bude zajisté pociťovati. I netruval uplynulý školní rok děle, než nejvíce 5 měsíců na místě 10. Že za takových poměrů i při největší snaze a při učitelstvu svému úkolu nebylo s to dostáti, jest samozřejmo. Netřeba dokládati, že i mravní chování školní mládeže velice pokleslo, o čem lze se denně na ulicích i na polích přesvědčiti. Bylo by proto záhodno, všemi silami se o to zasaditi, aby i v budoucím školním roce tyto poměry se nedostavily.*“

⁴⁰ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Volksschule und Bürgerschule Neuern, *Schulkronik der Volks und Bürgerschule in Neuern*, inv. č. 302, sign. ŠK 208, s. 65.

⁴¹ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná a měšťanská škola chlapecká v Klatovech, *Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké v Klatovech 1888–1924*, inv. č. 613, sign. ŠK 119, s. 137. Měšťanská škola omezila výuku na čtyři učebny, v nichž se střídavě tísnila s žáky z obecné školy, zatímco budova obecné školy chlapecké byla po dobu 54 dnů nepřetržitě zavřena. Srov. SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 213.

rušována, málo si školy vážili a sami pak vyučování zanedbávali.⁴² Celkově se však zhoršilo i chování žáků na veřejnosti, což v Klatovech a Sušici vedlo v průběhu války k opakovanému posilování policejního dohledu v ulicích.⁴³

Nedostatek paliva se stejnými následky však zastihnul školství v regionu i v nadcházejícím školním roce. Na obecných a měšťanských školách v Sušici se neucilo koncem prosince, několik dní v lednu a prakticky celý březen.⁴⁴ Provoz v budovách klatovských škol se zastavil od poloviny prosince do 4. února a poté v dopoledním režimu až do 4. dubna, tentokrát kvůli snížení výroby svítiplynu.⁴⁵ Příklad německé školy obecné a měšťanské v Hartmanicích však dokládá, že se v regionu Klatovska a Sušicka dalo v místních podmínkách na poslední zimu Velké války připravit: místní školní inspektor zajistil, aby byl sklad s uhlím včas doplněn dřevem z místních lesů, čímž se vyhnul větším komplikacím s nedostatkem topných surovin a škola a společně s ní i polévkový ústav svoji činnost v posledním roce války nepřerušily.⁴⁶

Zásahy státu do výuky

K výuce a vzdělávání zastával státní aparát Rakousko-Uherska ambivalentní postoj: na jedné straně zájmy vzdělávání v krizových chvílích vždy ustupovaly do pozadí naléhavějším sociálním a hospodářským záležitostem, na straně druhé k němu stát přistupoval jako k snadno ovladatelnému nástroji politické moci, kterým přímo působil na širší masy obyvatel. Radikálnější prosazování státních zájmů ve školství se objevuje v roce 1915, a to prostřednictvím pokynů k výchově v rakouském vlasteneckém duchu a důrazným potíráním všeho „protirakouského“, tedy i souvisejícího s českým vlastenectvím.⁴⁷ Do škol v klatovském a sušickém regionu dorazil výnos okresní školní rady O vlasteneckém chování učitelstva ze dne 23. srpna 1915 společně s doprovodným výnosem okresní školní rady ze dne 9. září 1915. Výnos bylo nutné uvést do známosti všem vyučujícím příslušné školy a s podpisy všech pedagogů jej uchovat.⁴⁸ Českým školám na Klatovsku

⁴² SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond Měšťanská škola chlapecká a dívčí Sušice, *Kronika měšťanské školy 1906–1925*, inv. č. 507, sign. 269, s. 80.

⁴³ Výzvy škol ke zvýšení ostrahy na ulicích najdeme na více místech: SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 163, 206.; SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice 1878–1919, *Kronika obecné školy*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 527.

⁴⁴ Tamtéž, s. 86: čtyřikrát přerušeno vyučování (20. – 22. 12. 1917, 1. – 5. 1, 17. – 21. 1. 1918, 27. 2. – 26. 3. 1918); SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice 1878–1919, *Kronika obecné školy*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 521/522 (17. 12. 1917 – 21. 1. 1918, 31. 1. 1918 – 4. 2. 1918, 28. 2. 1918 – 12. 3. 1918, 18. – 20. 3. 1918); Obecná škola chlapecká v Sušici přerušila provoz ve dnech 17. 12. 1917 – 19. 1. 1918, 28. 2. – 12. 3. 1918, blíže: SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond Obecná škola chlapecká Sušice, *Kronika obecné školy 1892–1919*, inv. č. 370, sign. ŠK 258, s. 227.

⁴⁵ SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond Obecná a měšťanská škola Klatovy, *Kronika obecné a měšťanské školy Klatovy* (1888–1924), s. 146; SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy.

⁴⁶ FRANK, Maria. *Schulen in Mittleren Böhmerwald*. Grafenau: Morsak Verlag, 1997, s. 152. ISBN 3-87553-494-8.

⁴⁷ Vydávané pokyny nabádaly vyučující k důslednému seznamování žáků „s dějinami panujícího rodu, znaky, barvami říše, země i rodu Habsbursko-Lotrňského atd.“ SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy chlapecké Klatovy* (1910–1920), inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 176.

⁴⁸ Explicitně vyjádřené potvrzení této výzvy najdeme např. v kronice obecné školy chlapecké v Klatovech: „Oba výnosy podle nařízení byly v poradě 15. 9. 1915 celému sboru jasně přečteny a všemi členy podepsány a pak ve sborovně vpušeny, aby stále byly na očích, mimo to občas připomenuty a novým členům sboru ku přečtením předloženy.“ SOA Plzeň, SOKa Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 175.

byly v souladu s tím udělovány zákazy vedené proti udržování českého povědomí, jako např. užívání znaků Koruny svatováclavské, obrázků členů Sokola, rozvrhů hodin a tisíkovin v kombinaci barev bílá-červená-modrá a vybraných lidových písní.⁴⁹ Rakouským vlasteneckým zájmům byly podrobeny školní knihovny, z nichž byly vyloučeny některé závadné tituly,⁵⁰ v rámci revize učebnic byly některé učebnice zcela nahrazeny, leckde se tyto zákroky omezily na odstraňování „škodlivých vět.“⁵¹ Se stejnou naléhavostí byl rozeslán výnos s příkazem o poučování mládeže o vítězném postupu rakouské armády a jejich spojenců.⁵² O postoji vyučujících k těmto nařízením můžeme samozřejmě jen spekulovat, leccos ovšem lze odvodit ze situačních zpráv o rusofilských a srbofilských jevech na Klatovsku⁵³ a teatrálně strojeného patosu v kronikářských záznamech o oslavách postupu rakouské armády.

Sbírky a charitativní aktivity škol

Rakousko-Uhersko řešilo finanční náročnost války různými prostředky, mj. i zapojením škol do organizace sbírek potřebného materiálu, vedení charitativních akcí, peněžních sbírek a činnostmi zaměřenými na hmotnou podporu vojáků ve válce.⁵⁴

Již během první sbírky ve školním roce 1914/1915 se žákům v obcích na Klatovsku a Sušicku podařilo nashromáždit značné množství kovů, k nim po vyhlášení dalších sbírek v následujícím roce přibyla výzva ke sbírání kaučuku a vlny a akce Zlato za železo. Po celou dobu války se žáci za dohledu učitelů účastnili sběru a sušení ostružinového a jahodového (v některých obcích i borůvkového a kopřivového) listů jako náhražky při přípravě čaje pro vojáky. Jako příklad sbírkového zatížení může posloužit obecná škola chlapecká v Sušici, která při průměru kolísavého počtu 380 až 420 žáků⁵⁵ v prvních dvou letech války vybrala 104,2 kg kovu,⁵⁶ 199,5 kg vlny a 26,7 kg kaučuku.⁵⁷ Během let

⁴⁹ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 178.

⁵⁰ Např. Jiráskovy knihy *Temno* a *Husitský král*, *Mírové čítanky* pro mládež či publikace Karla Pitticha *Zeměpisné učení o říši Rakousko-Uherské, Zeměpisné učení o Moravě*. Srov. SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola dívčí Sušice, *Kronika obecné školy*, inv. č. 567, sign. ŠK 264, s. 510.

⁵¹ Vyřazení se dotklo tzv. Jursových čítanek. Kronikář obecné školy dívčí v Sušici podává pozoruhodný seznam nevýhod nových trojdílných čítanek: 1. nebyly skladem, 2. byly drahé, 3. měly špatnou vazbu. Tamtéž.

⁵² Tamtéž. Výnos ze dne 10. 9. 1915 č. 2213 okresní školní rady.

⁵³ SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Okresní úřad Klatovy, *Presidiální spisy 1850–1918, Situační zprávy o protistátních, zvláště rusofilských a srbofilských jevech od 29. 12. 1916 do 30. 6. 1917*, k. č. 22/2 594.

⁵⁴ Válečná pomoc byla samozřejmě vedena na základě pokynů klatovského okresního úřadu a měla být projevem rakousko-uherského vlastenectví. K oficiálním pobídkám okresní školní rady v Klatovech se přidával i místní tisk, a to nejen v souvislosti s charitativními sbírkami pro potřebné, ale i při zamýšlené výpomoci na polích. „*Školní úřady svolily, aby následkem nedostatku pracovních sil v polním hospodářství po provedené mobilizaci pomáhala při polních hospodářských pracích i mládež obecných a měšťanských škol. Užitek na zdraví zaměstnaných dětí, lidumilnost, láska k bližnímu, odhodlanost přinést oběť na oltář vlasti, zapudí se zahálka, jež vede k hršným toulkám, k otravným a dobrodružným plánům, které při nezaměstnanosti mladých lidí k jejich vlastní škodě v živé obrazotvornosti zákazonosně bují. A pohyb ve volném, čistém vzduchu osvěží tělesné síly mládeže, sesílí svalstvo, čímž prospěje se vydatně tělesnému vývoji žactva.*“ *Klatovské listy*. 1914, č. 37, 14. 8. 1914, s. 4.

⁵⁵ Statistické přehledy: SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola chlapecká Sušice, *Kronika obecné školy 1892–1919*, inv. č. 370, sign. ŠK 258, s. 194, 201.

⁵⁶ Bronz, mosaz, cín, měď, zinek, olovo.

⁵⁷ Statistické přehledy: SOA Plzeň, SOKA Klatovy, fond Obecná škola chlapecká Sušice, *Kronika obecné školy 1892–1919*, inv. č. 370, sign. ŠK 258, s. 192, 213.

1914–1918 se na této škole nasbíralo a usušilo 121,5 kg ostružinového, 1,80 kg jahodového a 0,80 kg borůvkového listí a 96 kg kopřiv (stonky a listy).⁵⁸ Opakované úřední výzvy k doložení výsledků těchto sbírek však v některých školách neuspěly. I přes nabízenou odměnu se správa obecné školy chlapecké v Klatovech rozhodla žáky ze sbírek kopřiv, vřesu, olše a ostružinového listí pro školní rok 1916/1917 omluvit, aby se „mládež škol obecných 6–11letých namáhavé, nezdravé a nebezpečné té práce se ujímala.“⁵⁹ Ze zápisů ve školní kronice je zřejmé, že tato škola se účastnila pouze sbírky kovů a kaučuku.

Vedle sběrů se žáci při válečné pomoci angažovali při přípravě a výrobě potřebných předmětů pro aktivní či zraněné vojáky. V některých školách proto posílila hodinová dotace ručních prací,⁶⁰ v německé obecné a měšťanské škole Nýrsko byl ve školním roce 1914/1915 pro tyto účely přeměněn sál knihovny na šicí dílnu.⁶¹ Z údajů ve školních kronikách a dobovém tisku je zřejmé, že nasazení některých škol bylo při zhotovování textilních a papírových výrobků obrovské. Např. v Nýrsku se už v prvním školním roce války odeslalo „27 tuctů prostěradel, 20 tuctů spodek, 17 tuctů kapesníků, 373 párů ponožek, 66 tuctů ručníků, 53 tuctů košil, 170 pěřových polštářů, 48 kusů povlečení,

Fotografie budovy měšťanské a obecné školy Nýrsko z roku 1904, SOkA Klatovy

⁵⁸ Statistické přehledy: SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Obecná škola chlapecká Sušice, *Kronika obecné školy 1892–1919*, inv. č. 370, sign. ŠK 258, s. 192, 213, 225.

⁵⁹ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127, s. 198–199.

⁶⁰ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Obecná škola Čachrov, *Pamětní kniha 1902–1940*, inv. č. 136, sign. ŠK 24, s. 58.

⁶¹ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Volksschule und Bürgerschule Neuern, *Schulchronik der Volks und Bürgerschule in Neuern 1878–1919*, inv. č. 302, sign. ŠK 208, s. 51. „Der Büchersaal wurde zur Nähstube umgewandelt zahlreiche Mädchen und Frauen arbeiten hier.“

vše přibližně v ceně nejméně 5 000 K.⁶² Žákyně této školy dodaly „4,5 tuctu nátepníčků, 72 tuctů zimních čepic, 12 tuctů palčáků, 1 tucet šál, 36 tuctů ponožek, 14 tuctů návleků na lýtka.“

Finanční prostředky na potřebný materiál bývalo zvykem získávat z peněžních sbírek, v Čachrově musela vedle těchto sbírek pomoci i Národní jednota Pošumavská.⁶³ Peněžní sbírky probíhaly celoročně, většinou při příležitosti pravidelných oslav, významných dnů, veřejných vystoupení v rámci školních akademií či pro tyto účely vyhrazených týdnů. Se sbírkou ve prospěch sirotků a válkou zasažených rodin se začínalo již platbou žáků při zápisu do nového školního roku. První týden v říjnu se na počest jmenin Františka Josefa I. pořádaly obětní dny spojené s podomní sbírkou, 2. prosince býval v den výročí nástupu císaře Františka Josefa I. na trůn organizován Dětský den a s ním spojené několikadenní charitativní akce, nejčastěji pěvecká či divadelní vystoupení žáků a pochopitelně podomní sbírky ve prospěch potřebných. V podobném duchu se školy zapojovaly do sbírek Týdnu Červeného kříže a od roku 1917 také Týdnu kojenců (pod záštitou císařovny Zity). Pro stejné účely si žáci a učitelé v průběhu školního roku kupovali kokardy, odznaky, pohlednice nebo pamětní listy. Vedle spoluúčasti na škol-

Pozvánka na dětskou akademii z roku 1917, SOkA Klatovy

Dvorana Sokolovny v Klatovech.

V pondělí dne 4. června 1917
— o 8. hodině večerní. —

OBECNĚ A MĚŠTANSKÉ ŠKOLY V KLATOVECH
PORÁDAJÍ VE PROSPĚCH MÍSTNÍCH
DOBROČINNÝCH ÚČELŮ

DĚTSKOU AKADEMII.

POŘAD:

1. RAKOUSKÁ NÁRODNÍ HYMNA.
2. *F. Hyšman*: HOLD DĚTI J. V. CÍSAŘE A KRÁLE KARLU I. Proslav.
3. SMĚS NÁROD. PÍSNÍ. Zpívají žáci měst. školy.
4. PROSTNÁ CVIČENÍ ŽÁKYN.
5. TŘI DVOJZPĚVY DÍVEK o prvodem klavíru.
6. *Jar. Vrchlický*: LEGENDA O SV. ZITĚ. Přednese žákyně měst. školy.
7. *Vil. Bloděk*: Předehra k opeře „V STUDNI“. Hrají žáci hudební školy p. Fr. Marka.
8. SMĚS PÍSNÍ. Zpívají žákyně měst. školy.
9. REJ DÍVEK.
10. a) KOMNÍČKU MŮJ;
b) MATIČKO NEBESKÁ; smíšené sbory žactva měšťanských škol.
11. *Fr. Marek*: SMĚS NÁROD. PÍSNÍ. Hrají žáci hudební školy p. Fr. Marka.

U klavíru p. Ad. Marko.

— — —

Aby žactvo nebylo dlouho do noci zdržováno, začne se rázem 8. hod. večerní. Žádá se tudíž obecnost, aby do té doby svého místa zaujalo a pozdním příchodem výkony nerušilo.

VSTUPNÉ: Balkon I řada 3 K, II řada 2 K,
křeslo 2 K, sedadlo 1 K, k stání 40 haléřů.

Školní mládež přístupu nemá; pro ni bude pořádána akademie druhého dne, k níž mají dospělí přístup pouze na balkon.

— — —

Předprodeji vstupenek v knihkup. p. Lad. Čermáka.

OT. ČERMÁK, KLATOVY.

⁶² „27 Dutzend Leintücher, 20 Dzd [=Dutzend] Unterhosen, 17 Dzd Taschentücher[,] 373 Paar Fußsocken[,] 66 Dzd Handtücher, 53 Dzd Hemden[,] 170 Federnpolster – 48 Stück Bezüge im annähernden geringsten Werte von 5 000 K[ronen]. Die Schülerinnen der Volks- u[n]d Bürgerschule hatten abgeliefert 41/2 Dzd Pulswärmer[,] 72 Dzd Schneehauben[,] 12 Dzd Fäustlinge[,] 1 Dzd Schals[,] 36 Dzd Socken[,] 14 Dzd Wadenstutzen“. SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Volksschule und Bürgerschule Neuern, *Schulkronik der Volks und Bürgerschule in Neuern 1878–1919*, inv. č. 302, sign. ŠK 208, s. 51. „Der Büchersaal wurde zur Nähstube umgewandelt zahlreiche Mädchen und Frauen arbeiten hier.“

⁶³ SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Obecná škola Čachrov, *Pamětní kniha 1902–1940*, inv. č. 136, sig. ŠK 24, s. 56.

Fotografie pedagogického sboru obecné školy dívčí Sušice z roku 1919, SOkA Klatovy

ních peněžních sbírkách a vypisovaných válečných půjčkách od září 1914 odváděli učitelé 1 % ze mzdy na podporu rodin mobilizovaných učitelů.⁶⁴

Prameny

SOA Plzeň, SOkA Klatovy, fond Okresní úřad Klatovy, Presidiální spisy 1850–1918, *Dotaz Zemské školní rady z 31. 8. 1914, záznam telefonního pokynu MP*, k. č. 16/2 171; fond I. obecná škola chlapecká Klatovy, *Kronika obecné školy 1910–1920*, inv. č. 391, sign. ŠK 127; fond I. obecná škola dívčí Klatovy, *Kronika obecné školy 1904–1928*, inv. č. 288, sign. ŠK 131; fond Obecná a měšťanská škola chlapecká v Klatovech, *Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké v Klatovech 1888–1924*, inv. č. 613, sign. ŠK 119; fond

⁶⁴ *Klatovské listy*. 1914, č. 39, 29. 8. 1914, s. 4. „Učitelstvo českého školního okresu klatovského svolané Učitelskou jednotou Amerling na den 28. srpna 1914 usneslo se jednomyslně takto: Všecky osoby učitelské přispějí dobrovolně 1 % z měsíčního definit. služného ode dne 1. října 1914 počínajíc až do odvolání tohoto usnesení ku podpoře učitelských rodin (dle poměrů rodinných a majetkových), jejichž živiitelé povolání byli ke službě válečné, kteří ovšem jsou od tohoto příspěvku osvobozeni).“

Státní reálka Sušice 1906–1921, *Pamětní kniha 1906–1921*, bez inv. č., sign. ŠK 281; fond Obecná škola dívčí Sušice 1878–1919, *Kronika obecné školy*, inv. č. 567, sign. ŠK 264; fond Obecná škola chlapecká Sušice, *Kronika obecné školy 1892–1919*, inv. č. 370, sign. ŠK 258; fond Měšťanská škola chlapecká a dívčí Sušice, *Kronika měšťanské školy 1906–1925*, inv. č. 507, sign. 269; fond Volksschule und Bürgerschule Neuern, *Schulkronik der Volks und Bürgerschule in Neuern*, inv. č. 302, sign. ŠK 208; fond Obecná škola Čachrov, *Kronika české školy v Čachrově 1902–1940*, inv. č. 136, sign. ŠK 24; fond Obecná škola Janovice nad Úhlavou, *Kronika obecné školy 1893–1926*, inv. č. 444, sign. ŠK 99.

Periodika

Klatovské listy. 1914, č. 37, 14. 8. 1914.

Klatovské listy. 1914, č. 39, 29. 8. 1914.

Klatovské listy. 1915, č. 36, 4. 8. 1915.

Klatovské listy. 1916, č. 48, 25. 11. 1916.

Klatovské listy. 1917, č. 29, 21. 7. 1917.

Literatura

BARTOŠ, Josef. K pojmu pojetí a pojetí pohraničí v ČSR 1918–1938: územní a národnostní principy a problémy. In: ŠRAJEROVÁ, O. *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2003, 287 s. ISBN 80-86101-70-3.

FRANK, Maria. *Schulen in Mittleren Böhmerwald*. Grafenau: Morsak Verlag, 1997, 291 s. ISBN 3-87553-494-8.

HOZMAN, Josef. *Dějiny škol měšťanských v Sušici*. Sušice: Josef Hozman, 1927, 72 s.

KUDRLIČKA, Vilém. *Javorná – zapomenutý kout Šumavy II: aby lidé měli k sobě blíž*. Praha: Teps, 1987, 325 s.

ŘEHÁČEK, Karel. Plzeňské školství v době Velké války (1914–1918). In: ŠUSTOVÁ, Magdaléna (ed.). *Dějiny ve škole – Škola v dějinách*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 2010, 219 s. ISBN 978-80-86935-13-3.

VALEŠ, Lukáš a Jan JIRÁK. Klatovy za první světové války. In: SÝKOROVÁ, L. *Klatovy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 591 s. ISBN 978-80-7422-018-0.

VONDRÁČEK, Karel. *50 let Národní jednoty pošumavské (1884–1934)*. Praha: Národní Jednota Pošumavská, 1934, 549 s.

Velká válka a vzdělávání budoucích učitelů v jihočeské Soběslavi¹

Věra Trníková

Anotace

Kapitola s názvem Velká válka a vzdělávání budoucích učitelů v jihočeské Soběslavi se věnuje proměnám, které postihly činnost prvního jihočeského pedagogia s vyučovacím českým jazykem – učitelského ústavu v Soběslavi – v letech 1914–1918. Nejvíce pozornosti bylo věnováno hlavně válečným novinkám a odlišnostem postihujícím samotné studenty, jako byly změny v jejich věku, předchozím vzdělání či válečné maturity. Stranou však nezůstaly ani ostatní oblasti studentského života v letech 1914–1918, zejména průběh válečného školního roku, proměny ve školní každodennosti či spolupráce učitelského ústavu s městem Soběslav, jako s hostitelskou obcí školy.

Studie vznikla hlavně na základě pramenné základny k dějinám učitelského ústavu v Soběslavi uložené ve Státním okresním archivu Tábor ve fondech B 134 Učitel'ský ústav Soběslav (1866) 1870–1948 a B 103 Archiv města Soběslavi. Tyto fondy se staly též východzími pro sepsání diplomové práce autorky, obhájené na Historickém ústavu Filozofické fakulty v Českých Budějovicích v únoru 2013: První český učitel'ský ústav na jihu Čech. Český učitel'ský ústav v Soběslavi v letech 1871–1948.²

Abstract

Great War and Education of Future Teachers in Soběslav

The Chapter entitled treats the changes which affected the functioning of the first pedagogium, where the students were taught in Czech – Teacher's Institute in Soběslav – in 1914–1918. We focus mainly on the novelties and changes brought by the war concerning the students e. g. their age, previous education or the war school-leaving examination. We also deal with other spheres of student life in 1914–1918 such as the war school year, changes in everyday school activities or the collaboration of the Teacher's Institute with the town of Soběslav as it was its host town.

The text was written on the basis of source material concerning the history of the Teacher's Institute in Soběslav preserved in the State Regional Archives in Tábor in the funds B 134 Teacher's Institute in Soběslav (1866) 1870–1948 and B 103 Town Archives of Soběslav. These archival funds were also used for the elaboration of the diploma thesis by Věra TRNÍKOVÁ, defended at the Institute of History of the Faculty of Philosophy, University of South Bohemia in České Budějovice in February 2013, entitled The First Czech Teacher's Institute in South Bohemia, Czech Teacher's Institute in Soběslav in 1871–1948.³

¹ Kapitola vznikla hlavně na základě diplomové práce autorky: TRNÍKOVÁ, Věra. *První český učitel'ský ústav na jihu Čech: učitel'ský ústav v Soběslavi v letech 1871–1948*. České Budějovice, 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta/Filozofická fakulta, Historický ústav. Práce byla sepsána za podpory projektu GAJU r. č. 103/2010/H (*Společnost českých zemí v 17. – 20. století. Prostor, ekonomické, sociální, kulturní a náboženské struktury českých zemí a jejich proměny v průběhu 17. – 20. století*). Údaje o studentech byly statisticky zpracovány databází vytvořenou v programu ACCESS panem Zdeňkem Moravcem, za pomoci slečny Jiřiny Smetanové, kterým za pomoc s programem děkuji.

² Diplomová práce byla sepsána za podpory projektu GAJU r. č. 103/2010/H (*Společnost českých zemí v 17. – 20. století. Prostor, ekonomické, sociální, kulturní a náboženské struktury českých zemí a jejich proměny v průběhu 17. – 20. století*).

³ The diploma thesis was elaborated under the subvention of the GAJU project no. 103/2010/H (*The society of Czech regions in 17th – 20th century. The area of economical, social, cultural and religious structure of Czech regions and their transformations during the 17th – 20th century*).

Velká válka, čili první světová válka, ovlivňovala po dobu čtyř let všechny obyvatele monarchie, mezi nimi i zaměstnance a studenty učitelství. V této kapitole bych se ráda zastavila u tématu, jež naplňuje tento vztah dvojnásob – vzdělávání budoucích učitelů v období první světové války na příkladu pedagogia v Soběslavi.⁴

Světový konflikt zasáhl samozřejmě komplexně do životů obyvatel monarchie a čím déle válka trvala, tím více bylo vše ovlivňováno. Proto se také v letech 1914–1918 výrazně proměnil život i na učitelství v Soběslavi. Jedna z prvních věcí, která se změnila, byla finanční situace, hlavně nové využití peněz z fondu školního Spolku na podporu chudých studentů.

Jak je obecně známo, původně se nepočítalo s dlouhým trváním války, proto změny nepřišly ihned v roce 1914, ale docházelo k nim postupně. Celosvětový konflikt samozřejmě nepostihl základní obecné charakteristiky studentů, jež nemohl ovlivnit – škola zůstala i nadále katolickou. Podobný zůstal též věk v momentě nastoupení ke studiu. Průměrnému chovanci prvního ročníku bylo více než šestnáct let. Nejnižší zaznamenaný věk ve válečných studentských matrikách byl patnáct let, nejvyšší oproti tomu devatenáct let. Zatímco nejmladším studujícími z prvního ročníku bylo vždy patnáct let,⁵ věk nejstarších chovanců byl v letech předchozích obvykle vyšší – devatenáct let je nejnižší věk nejstarších studentů ve třídě během celé historie školy. První světová válka tedy nejspíše způsobila, že k řádnému studiu nenastupovali neúspěšní absolventi jiných škol ani pracující, protože ti již obvykle odcházeli na frontu.

Obdobný vývoj však nesledujeme u maturujících (řádných i externích) – nejnižší věk opět zůstal na normě – osmnáct let. Průměrnému maturantovi bylo lehce přes dvacet let, čili pouze o několik měsíců méně než v letech předchozích.⁶ Průměrný věk maturanta sice slabě poklesl, ale nejstarší válečná maturující byla starší než osoby skládající zkoušku dospělosti po roce 1900, bylo jí 34 let.⁷ Věk Štěpánky Joštové byl sice vyšší než u maturujících v předchozích letech, ale obecně ne vysoký – po založení ústavu, stejně tak jako po první světové válce, skládali zkoušku dospělosti i starší externisté. Jak lze v pramenech vysledovat, složení zkoušky dospělosti v externí formě zůstalo i v období první světové války lákavé. Můžeme za ním vidět skutečnost, že mnoho učitelů odešlo na frontu, a tím se uvolnila místa ve školství pro ty, co na frontu neodešli. Zejména ženám se nabízela možnost nalézt zaměstnání a zlepšit tak svou finanční situaci.⁸

⁴ Pod pojmem učitelství se rozumí střední škola vzdělávající v letech 1870–1945 budoucí učitele obecných a měšťanských škol. Pro tyto školy se vžil i název pedagogium, což bylo původně označení přípravných kursů pro učitele triviálních škol, jež fungovaly od dob reformy Marie Terezie při hlavních či normálních školách.

⁵ Jednalo se o první český učitelství v jihu Čech fungující v letech 1871–1948.

⁶ Nižší věk ani nebyl možný, před nástupem na pedagogium bylo nutné absolvovat měšťanskou školu či nižší stupeň obecně vzdělávající školy.

⁷ Průměrný věk maturanta před rokem 1918 byl 20 let a 131 dnů, za první světové války 20 let a 48 dnů a po roce 1918 činil 20 let a 219 dnů.

⁸ Ač byla škola chlapecká, externě směly maturovat od roku 1902 i ženy. Proto byla nejstarší maturující v letech 1914–1918 Štěpánka Joštová z Maršova, která v Soběslavi poprvé přistoupila ke zkoušce dospělosti v roce 1916. Jako žena samozřejmě maturovala řádně v běžném termínu. Dříve absolvovala průmyslovou školu, kterou zakončila taktéž maturitou. Vzdělání tedy měla dokončené, ovšem nejspíše se rozhodla vykonávat práci učitelky obecné školy a chtěla mít k této profesi potřebnou kvalifikaci. U zkoušky dospělosti na pedagogium nakonec prospěla na třetí pokus až 27. 9. 1917.

⁹ Bohužel není možno přesně vyčíslit, jaké bylo zastoupení žen mezi maturujícími během první světové války. Databáze v programu ACCESS toto neumožňuje.

Pokud se navrátíme zpět k momentu nástupu do školy, je zde možno sledovat nejen věk chovanců, ale také počet přihlášených k přijímacímu řízení a následně přijatých. Počet úspěšných zájemců o studium válka nějak nezměnila – stejně jako v letech předchozích se přijímalo ročně kolem 40 osob.¹⁰ Výrazně se neproměnil ani počet zájemců o studium. Množství chlapců hlásících se k přijímacímu řízení se snížilo již po roce 1910 v souvislosti se založením českého pedagogia v Českých Budějovicích. Vlastní válka tedy na počet přihlášených vliv neměla – stejně jako těsně před světovým konfliktem projevovalo každoročně o studium v Soběslavi zájem kolem 60 hochů,¹¹ což se nezměnilo ani v prvních letech Republiky Československé.

Ne všichni chovanci, kteří do školy nastoupili, ji také dokončili, i když při pohledu na počty studentů ve třídách by se mohlo zdát, že tomu tak bylo. Udržování skoro stejného či vzrůstajícího množství studujících ve třídách způsobilo hlavně jejich přestupování z jiných škol. Za války lze sledovat stejný vývoj jako dříve i později – nejprve přišel lehký pokles studentů mezi 1. a 2. ročníkem. V té době propadli či odešli všichni studující, jejichž výsledky neodpovídaly představám pedagogů, rodičů či jich samotných. Ve 3. ročníku se počet studujících ve třídách udržel a v posledním zdánlivě narostl. Toto zdánlivé navýšení však bylo způsobeno příchodem externích maturantů, kteří nestudovali, pouze skládali zkoušku dospělosti po doložení absolvované praxe. A právě v tomto ročníku lze sledovat v letech 1914–1918 drobnou změnu – ač o složení externí zkoušky dospělosti byl pořád zájem, nepatrně se snížil počet studentů ukončujících ročník v porovnání s ročníkem předchozím. Tento propad je zaznamenatelný hlavně v posledních třech letech válečného konfliktu, kdy mnoho chovanců 4. ročníku odcházelo na frontu.¹² Někteří se vrátili složit maturitu externě v následujících letech, ale mnozí se do Soběslavi již nikdy nevrátili.

Válečnou kuriozitou bylo netradiční ukončování školního roku či celého studia. Pozornost si zaslouží hlavně tzv. válečná maturita. K té přistupovali nejen chlapci z posledního ročníku, ale velice výjimečně i jejich o rok mladší kolegové.¹³ Specifičnost této zkoušky dospělosti nespočívala v tom, že by k ní přistupovali jedinci mladší, ale spíše v průběhu, v předčasném termínu a v extrémní úspěšnosti. Nejvíce chovanců takto dokončilo vzdělání ve školním roce 1914/1915. Jejich odchod do boje mohlo motivovat očekávání brzkého konce války a možná i touhy splnit svou vlasteneckou povinnost, k níž byli ve škole vedeni. S narůstajícím trváním konfliktu i válečných útrap klesal následně zájem o zapojení do bojů.

Jak již bylo zmíněno, tyto maturity byly extrémně úspěšné – vyučující zřejmě nechtěli komplikovat svým studujícím odchod na vojnu a obranu vlasti. Proto u zkoušek nikdo nepropadl, komise udělovala nejhůře dostatečné. Mnoho předčasně maturujících chlapců také dosáhlo na vyznamenání, což dříve nebylo tak typické.¹⁴

¹⁰ Počty osob přijatých v jednotlivých školních letech během války: 1914/1915 – 40; 1915/1916 – 36; 1916/1917 – 40; 1917/1918 – 39.

¹¹ Konkrétně bylo na pedagogium podáno v letech 1914/1915 a 1915/1916 vždy 67 přihlášek, 1916/1917 jich bylo 58 a na konci války 59.

¹² Zatímco počátkem 20. století bylo v posledním ročníku průměrně o deset studujících více než v ročníku nižším, v letech 1915/1916 a 1917/1918 se počet chovanců meziročníkově dokonce o dva studenty snížil a roku 1916/1917 zůstal stejný. V 1. roce války tento trend ještě pozorovatelný není.

¹³ Složení válečné maturity bylo povoleno pouze čtyřem chovancům 3. ročníku.

¹⁴ K tomuto závěru jsem dospěla na základě studia pramenů uložených v Státním okresním archivu Tábor. Data-báze vytvořená v programu ACCESS neumožňuje přesné vyčíslení.

Mnozí čtvrtáci se rozhodli, že ke zkoušce dospělosti zatím nepřistoupí a pro jistotu přerušili studium. Někteří takto učinili až po řádném dokončení ročníku, jiné situace donutila ukončit školní rok dříve a nechat si vydat předčasné závěrečné vysvědčení. Tak to učinilo 42 mladíků, převážně v předposledním roce studia. Jednalo se zásadně o brance pozdních jarních měsíců.

Ač bylo jistě cílem všech studujících dokončit vzdělání a v budoucnu se učitelské profesi věnovat, nalezneme mezi všemi vojáky z řad chovanců pouhé tři, kteří se do školních lavic navrátili ještě v letech válečných. Další se již nikdy nestali studenty, ale pouze přistoupili se svými spolužáky ke zkoušce dospělosti.¹⁵ Zvláštní skupinou mezi nimi byli ti, jež před složením maturity ještě absolvovali souhrnnou zkoušku za 4. ročník, asi aby se ujistili, že látku správně zvládli i bez docházky do ústavu. K tomuto kroku se rozhodla více než polovina těch, kteří odešli na bojiště z 2., 3. či 4. ročníku.

Zatímco starší chlapi odcházeli na frontu, jejich mladší kolegové se zapojovali alespoň do junobrany. Ta byla v Soběslavi založena na základě ministerského výnosu z 2. června 1915 počátkem roku 1916 (učitelský sbor tak rozhodl na mimořádné poradě 5. ledna). Vedením junobrany byli pověřeni dva suplující učitelé pomáhající s tělocvikem, Eugen Neumann a Jan Strobach, kteří měli do hodin tělesné výchovy zavádět polní hry a všeobecnou vojenskou přípravu. S vojenským výcvikem vypomáhal i soběslavský strážmistr Václav Postránecký. Cvičení junobrany probíhala každý týden ve středu a v sobotu odpoledne (tedy v době, kdy neprobíhala žádná výuka) a navíc jí byl vyhrazen i každý pátý den v měsíci.¹⁶ Z řad členů junobrany se také vybírali budoucí vojáci bojující za Rakousko-Uhersko na válečných polích.¹⁷

Navrátíme-li se nyní k charakteristikám studentů ovlivněných válkou, nemůžeme nezmínit absenci ve výuce. Druhý nejvyšší počet zameškaných hodin na jednu osobu za celou dobu existence školy vykazují výkazy docházky a prospěchu právě ve školním roce 1914/1915, kdy každý student chyběl průměrně 26 hodin ročně. Tato skutečnost mohla být důsledkem vypuknutí světového konfliktu, který nebyl v počátcích ještě součástí každodennosti. Mnoho mužů odešlo na frontu, čímž velká část rodin ztratila nejen živitele, ale i muže jako takového, jenž v rodině vykonával určité práce a činnosti. Vzhledem k tomu, že byl očekáván onen brzký konec války, mohlo se mnoho matek rozhodnout nechávat svého potomka více doma, aby zastoupil otce, než se vrátí z fronty. Záhy politická situace ukázala, že světový konflikt jen tak neskončí. Možná proto matky začaly své syny opět na pedagogium běžně posílat a případné komplikovanější situace plynoucí z absence manžela řešit jinak.¹⁸

Číslo z roku 1914/1915 je ve srovnání s údaji za ostatní roky opravdu vysoké – před válkou se průměrná absence na studenta pohybovala kolem dvanácti až čtrnácti hodin ročně, v následujících letech válečných se číslo snížilo na údaje podobné normálu.¹⁹ Změ-

¹⁵ Z války se vrátilo složit maturitu 24 hochů.

¹⁶ Státní oblastní archiv v Třeboni (dále SOA Třeboň), Státní okresní archiv Tábor (dále SOkA Tábor), fond B 134 Učitelství ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 84–85.

¹⁷ Ve školním roce 1915/1916 se ve školní kronice například dočteme: „Při domobranecké přehlídce, konané v Soběslavi od 22. do 26. 5., bylo uznáno způsobilými 14 chovanců, a to 1 z 1. roč., 1 ze 2. roč., 6 ze 3. roč. a 6 ze 4. roč. Před tím dne 11. 5. nastoupilo 13 chovanců činnou službu vojenskou, a to 6 ze 2., 7 ze 3. ročníku. Tou dobou jsou v činné vojenské službě 34 chovanci, z těch 13 s předčasnou maturitou.“ TAMTĚŽ, s. 87–88.

¹⁸ Jedná se pouze o domněnku autorky, přesné doklady chybí.

nyly se též důvody absence – zatímco před válkou se jednalo takřka výhradně o nemoc, v době světového konfliktu se lze setkat i s poznámkou, že student chyběl proto, že neměl boty a nemohl tak v zimě do školy přijít.

Drobné změny postihly i sociální a teritoriální původ studentů. Databáze v programu ACCESS bohužel neumozňuje poskytnout tyto údaje konkrétně pro období let 1914–1918. Na základě práce s prameny mohu konstatovat, že z hlediska sociálního bylo nejčastější změnou úmrtí otce či alespoň jeho odchod na frontu. Péče o rodinu se tak přenesla na matku studujícího – ve výkazech většinou uváděno povolání vdova či matka. Můžeme tedy pouze spekulovat, že s odchodem živitele rodiny na bojiště, případně z tohoto světa, poklesla životní úroveň studentů – zaměstnání žen bylo počátkem 20. století komplikované a špatně finančně hodnocené. Konkrétní údaje či doklady však chybí.

V teritoriálním vývoji se nesetkáváme s velkou proměnou místního původu studujících – hlavně v oblasti země původu a bydliště, většina studujících pocházela z jižních Čech, konkrétně z Táborska. Změna postihla spíše ubytování studujících během školního roku. V pramenech lze sledovat nejen drobný nárůst studujících ubytovaných mimo Soběslav (hlavně v blízkých obcích Chlebov, Zvěrotice či Dráčov), ale hlavně opět ne moc velké, ale přesto znatelné navýšení počtu osob, které do školy denně dojížděly či docházely. Rodina se tím, v obou uvedených variantách, snažila pomoci si ve složitě válečné finanční situaci ušetřením peněz za podnájem a stravu.

Jak dokládá mimo jiné i výše zmíněné šetření, válečná léta přinášela všeobecný nedostatek, který se postupně stal něčím, co nikoho vlastně ani nepřekvapilo – z pohledu dnešní terminologie se stal součástí každodennosti. A co bylo součástí každodennosti studentů soběslavského pedagogia v letech 1914–1918?

Nejprve onen nedostatek. Co se týče vztahu studentů a školy, ovlivňovaly jej hlavně chybějící peníze. Škola preventivně zastavila ihned od školního roku 1914/1915 vyplácení všech nadačních peněz i udělování darů. Ukončilo se tak třeba využívání financí z Podpůrného spolku pro chudé studenty, který vycházel z částky odkázané za tímto účelem měšťanem Hoffmannem. Přestali tak být podporováni chudí studenti, kteří dříve v výše zmíněného spolku získávali finance i bezplatné obědy. Stejně tak pozastavilo vedení školy čerpání z Řeřichovy nadace, která proplácela nemajetným chlapcům školní výlety – peníze odkázal za tímto účelem škole soudní adjunkt ve výslužbě František Řeřicha roku 1908.²⁰

Všeobecně chybějící finance se projevy i po krupobití v létě 1916, které poškodilo mnoho oken a vyplavilo též učebny. Ač ředitelství ústavu mělo zájem uvést vše co nejrychleji do pořádku, nebyla zemská kasa schopna uvolnit požadované peníze nutné na navrácení tříd do původního stavu. Problémy s financováním oprav budovy pedagogia přišly až s průběhem války – na jejím počátku si ještě ústav mohl dovolit větší investice, jako pořízení nových kachlových kamen v roce 1915.

Součástí každodennosti se stala samozřejmě též smrt. Denně se dozvídali studující jména padlých – hlavně těch, kteří měli rodiny a zanechali po sobě sirotky. Navíc byli na pedagogiu připomínáni bývalí studenti či mladíci s přerušným studiem, již za podporu monarchie na válečném poli zaplatili životem či vyučující, kteří padli do rus-

¹⁹ Konkrétní údaje: Školní rok 1915/1916 – 18 hodin; 1916/1917 – 15 hodin; 1917/1918 – 17 hodin.

²⁰ Peníze z Řeřichovy nadace byly znovu vypláceny od roku 1916.

kého zajetí.²¹ Některá úmrtí z každodennosti přesto vybočovala – hlavně skon Františka Josefa I. Památka císaře byla samozřejmě uctěna speciálním způsobem – přednáškami o významu zesnulého vládce, zádušními mšemi či smutečními zpěvy v hudební síni.

Ruku v ruce se smrtí přinášela válka i nemoci, hlavně záškrť či břišní tyfus, hlad a z toho plynoucí strach a nejistota, jež byla součástí válečné každodennosti všude, nejen na pedagogiu.

Za války lze sledovat i navýšení projevů věrnosti císařské rodině a lásky k ní – nejčastěji formou projevů přednášených při každém zasedání pedagogického sboru a telegramů posílaných c. k. zemské školní radě. Dle jejího nařízení se oddanost monarchii projevovала od května 1916 též každoranním zpěvem první sloky rakousko-uherské hymny.

Ještě větší zájem, než o podporu vládnoucí dynastie, byl o pomoc vojákům, nejčastěji formou sbírek. Chovanci ústavu se aktivně zapojovali do různých sbírek (nejčastěji pro Červený kříž či válečné sirotky) či pracovních aktivit (výroba papírových vloček do bot či sběr listů malinovníku pro výrobu čaje).²² Spolupráce mezi školou a Červeným křížem byla skutečně velmi intenzivní – první týden v květnu vyhlašoval František Salvador Habsbursko-Lotrinský Týden Červeného kříže.²³ Do něj se pedagogium v Soběslavi pravidelně zapojovalo – chovanci obcházeli město a prodávali odznáčky či vybírali peníze do kasiček.²⁴ Pořádali také koncerty a hudební vystoupení pro obyvatele Soběslavi.²⁵ Ty se staly tak populárními, že jimi byl Červený kříž podporován i v prvních letech první republiky.

Mimo finanční podpory Červeného kříže podporovali v soběslavském učitelském ústavu finančně i stát účasti na válečných půjčkách. Za peníze se kupovaly stokorunové úpisy, zbylá částka se vložila vždy do městské spořitelny. Ku příkladu ve školním roce 1915/1916 přispěli na 4. válečnou půjčku studenti 838 korun pět haléřů a učitelé podpořili stát částkou 3 300 korun.²⁶ Celkem se škola účastnila osmi válečných půjček.

²¹ Mezi bývalé studenty pedagogia, kteří zesnuli ve válce, patřili například Jan Fara, Josef Tíkal (maturanti 1913), František Morávek (ukončil studium 1910) či František Keller a Jan Pešek (absolventi 1904). SOA Třeboň, SOKA Tábora, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 65.

²² „Na první vyzvání v přibírání školní mládeže k činnosti obecně prospěšné počali chovanci konati různé sbírky v zájmu všeobecnosti a vůbec na každé další pobídnutí vlasteneckou horlivostí za dob pohnutých osvědčili se ve službě válečné péče buď činnými, nebo věnovali dárky peněžní k účelu tomu. Členové sboru učitelského podporovali všechny pomocné akce co nejúčinněji, stále žáky ve vlasteneckém smýšlení a jednání posilující i sami penězi i věcně dle sil svých přispívající.“ SOA Třeboň, SOKA Tábora, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 55–56.

²³ „V době od 30. 4. do 7. 5. byl od správy Rakouského spolku Červeného kříže pod záštitou jeho c. a k. Výsosti pana arcivévody Františka Salvadora pořádán v celé říši Týden Červeného kříže, v němž se ve prospěch zmíněné správy sbíraly peněžité dárky, prodávaly úřední odznaky, pamětní listy Červeného kříže, pořádala divadla, koncerty a p.“ SOA Třeboň, SOKA Tábora, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 86.

²⁴ Ve školním roce 1915/1916 vybrali studenti ve městě i ve škole dohromady 203 korun 50 haléřů. SOA Třeboň, SOKA Tábora, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 86.

²⁵ Koncerty často probíhaly ve spolupráci s městským pěveckým spolkem Petr Vok. Ve výše zmíněném školním roce bylo na vstupném ve prospěch Červeného kříže vybráno 160 korun. SOA Třeboň, SOKA Tábora, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 86.

²⁶ SOA Třeboň, SOKA Tábora, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 87.

Poslední oblastí aktivit školy, kterou bych zde ráda zmínila, byla její spolupráce s městem. Ta byla velmi hojná po celou dobu existence pedagogia – jednalo se o jedinou střední školu ve městě, proto ji měšťané podporovali – její existence totiž zlepšovala postavení města vůči ostatním obcím. Po celou dobu své činnosti přinášel učitelský ústav Soběslavi peníze – studenti i vyučující ve městě nakupovali, navštěvovali hostince a restaurace, pronajímali si místnosti na ubytování. Navíc se pravidelně konaly i srazy absolventů, na nichž bohatly opět hlavně hotely a restaurace.

Dalším krátkým obdobím, kdy Soběslavi plynuly finance z akce související hlavně s existencí pedagogia, byly oslavy výročí založení učitelského ústavu, konané každých pět let. Jejich pořádání nebylo pro obyvatele města jen zdrojem příjmů, ale též výdajů – mnoho z nich se totiž na přípravách aktivně či alespoň finančně podílelo (peněžní účast mnohých měšťanů na oslavách 25. výročí založení roku 1895 je doložena jejich soupisem uloženým ve Státním okresním archivu Tábor).²⁷ Krom připomenutí výročí školy se společně pořádaly i dětské dny či oslavy Prvního máje.

Oblastí vzájemného propojení však bylo mnohem více. Rozvinulo se ihned v době vzniku školy a trvalo až do jejího zániku. První oblast spolupráce se týkala školního sboru. Ten byl nejčastěji využíván měšťany při velkých mších svatých v soběslavském kostele sv. Víta (nejčastěji na slavnost Všech svatých či slavnostní mše na počest členů císařské rodiny). Na tuto oblast brzy navázalo nejen využívání školních zpěváků pro koncerty pořádané městem, ale též organizování koncertů pro měšťany samotným učitelským ústavem.

Aktivní podpora městských aktivit se kolem přelomu 19. a 20. století rozrostla též o pořádání přednášek, nejčastěji s historickým tématem (např. o Bílé hoře), na podporu obecních plánů. Roku 1906 tak například pomohli soběslavští učitelé odbornými přednáškami získat finance na opravu kostela sv. Víta.²⁸

V Soběslavi lze doložit nejen mnoho situací, v nichž škola podpořila hostitelskou obec, ale i nemalou podporu směřující opačným směrem – od města ke škole. Na tomto místě není možno nezmínit městský Dámský dobročinný spolek. Ten podporoval nemajetné chlapce nejenom finančně (placením školních pomůcek nezbytných ke studiu), ale též hmotně sběrem a výrobou ošacení pro vybrané studenty. V období Vánoc navíc tito hoši ze sociálně slabších rodin (často z řad sirotků) dostávali od žen ze spolku zdarma vánočku na přilepšenou.²⁹ Dalším podobným příkladem jsou již dříve zmiňované podpůrné spolky vzniklé přímo v ústavu na základě závěti některého z měšťanů (Řeřichova nadace financující školní výlety či Podpůrný spolek pro chudé studenty).

Mimo spolupráce kulturní a hmotné existovala i kooperace v jiných oblastech, zejména politické (ředitel či vyučující byli často voleni do školní rady, kde měli silnou pozici) či symbolické (delegace z pedagogia se účastnily pohřbů všech významných měšťa-

²⁷ SOA Třeboň, SOkA Tábor, fond B 103 Archiv města Soběslavi 1371–1945, *Učitelský ústav Soběslav. Založení ústavu, přidělení prozatímních místností, předání nové budovy, pokusná školní zahrada, oslavy 25ti letého trvání, abiturientské sjezdy, protestní akce proti zamýšlenému zrušení učitelských ústavů. Zřízení reál. gymnasia, přeložení uč. ústavu z Č. Budějovic, 1870–1933*, inv. č. 122, k. č. 345, fol. 475, 476.

²⁸ SOA Třeboň, SOkA Tábor, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 129.

²⁹ SOA Třeboň, SOkA Tábor, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 64.

nů, významných mší svatých i různých kulturních a společenských akcí ve městě, stejně tak jako zástupci městské rady navštěvovali všechny akce v pedagogii i mimo školní budovu).

Za první světové války nedošlo k porušení žádné z výše zmíněných tradic či zvyklostí, pouze byly některé omezeny. Přestože pedagogium neustále navštěvovali chudí hoši (jejich počet se proti obdobím předchozím ve shodě s celkovou situací ve společnosti navýšil), nedostávali již nejspíše vánočky, ošacení a obvykle ani peníze či pomůcky zdarma.³⁰ Ostatní oblasti spolupráce pokračovaly bez výrazných změn, pouze došlo ke snížení počtu divadelních představení či realizovaných koncertů a ke změně účelu jejich pořádání.³¹

V roce 1916 lze v kronice nalézt zajímavý důkaz o trvajícím silném postavení profesorů v městské radě. Ředitel pedagogia Matěj Lhotský navrhl a následně svou autoritou prosadil městskou vyhlášku, podle níž nesměla mládež vstupovat po 9. hodině večerní do městských parků či opouštět město a po 10. hodině dokonce musely být všechny neplnoleté osoby doma.³² Toto nařízení bylo teoreticky platné pouze pro Soběslavany, studenti učitelského ústavu totiž museli být dle školního řádu doma či v bytě nájemce každý den po 9. hodině večerní. V praxi však chovanci ústavu pravidla porušovali, nejčastěji tajnými návštěvami lokálů či tanečních zábav mimo obec či v malých putykách (aby nebyli tak snadno odhaleni). Lze předpokládat, že tyto jejich tajné aktivity nezměnila ani válka, ani nová vyhláška.

Na postavení profesorů a ředitele se nic nezměnilo ani za první republiky, kdy se například profesor Neumann zasadil o pravidelné pořizování městského vánočního stromu, pod jehož větvemi mohli Soběslavští vhodit do kasičky peníze na podporu chudých dětí.

Ohledně spolupráce mezi městem a školou vrátila do stavu, v němž byla před rokem 1914, postupem času se ještě zintenzivňovala. Narůstal počet koncertů školního sboru, a to jak samotného, tak ve spolupráci s městským pěveckým spolkem Petr Vok, vzrostl též počet pořádaných přednášek. Pouze se opět změnil účel, za nímž byly organizovány – z dob válečných pokračovala podpora Červeného kříže, z let předchozích podpora městských aktivit. Nově se objevily některé státní zájmy, jako pomoc Masarykově nadaci pro boj s tuberkulózou. Pokračovaly i oslavy školních výročí či dětských dnů.

Novinkou let poválečných se stalo zřízení skautského oddílu, do něž se přihlásilo mnoho chovanců z pedagogia. Ti tak v rámci své oddílové činnosti pomáhali městu s různými opravami a úpravami v obci, jako bylo ku příkladu zvelebování zříceniny hradu Choustník.

Na předchozích stránkách jsem se pokusila na základě činnosti učitelského ústavu v Soběslavi, prvního jihočeského pedagogia s vyučovacím českým jazykem, přiblížit specifika vzdělávání budoucích učitelů obecných a měšťanských škol během první světové

---

³⁰ Zatímco v letech předchozích i následujících je aktivita Dámského dobročinného spolku ve školních kronikách pravidelně zmiňována, pro období 1914–1918 o ní nenalezneme ani poznámku. Z toho tedy vyvozují, s uvážením tehdejší celkové společenské situace, že tato pomoc v období světového konfliktu ustala.

³¹ Podporu akcí města, jako například opravu kostela, nahradila pomoc ku příkladu Červenému kříži, jak již bylo výše uvedeno.

³² SOA Třeboň, SOKA Tábor, fond B 134 Učitelský ústav Soběslav (1866) 1871–1948, *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501, s. 89.

války. Text však vychází z pramenů vztahujících se k jedné konkrétní škole. Do budoucna se nabízí možnost porovnat tuto činnost s aktivitou jiné školy, například německého učitelského ústavu v Českých Budějovicích, jehož prameny však prozatím nebyly zpracovány. Toto případné budoucí porovnání by přineslo komplexnější a o něco všeobecnější obraz vzdělávání budoucích vyučujících na jihu Čech v letech válečných.

Prameny

SOA Třeboň, SOKA Tábor, fond B103 Archiv města Soběslav 1371–1945, Učitelství ústav Soběslav. *Založení ústavu, přidělení prozatímních místností, předání nové budovy, pokusná školní zahrada, oslavy 25ti letého trvání, abiturientské sjezdy, protestní akce proti zamýšlenému zrušení učitelství ústavů. Zřízení reál. gymnasia, přeložení uč. ústavu z Č. Budějovic*, inv. č. 1122 k. č. 345 (1870–1933) k. č. 346 (1934–1945); fond B 134 Učitelství ústav Soběslav (1866) 1870–1948, *Matriky vysvědčení dospělosti (koncepty)*, inv. č. 202–262; *Pamětní kniha 1894–1911*, inv. č. 500, kniha č. 500; *Pamětní kniha 1911–1939*, inv. č. 501, kniha č. 501; Výkazy o prospěchu, inv. č. 1–165, kniha 1–165; *Výkazy o zkouškách způsobilosti učitelství ženským ručním pracím* (externistek), inv. č. 279–295.

Literatura

BRČÁKOVÁ, Jana. „Žádný učený z nebe nespadl“: český učitelství ústav v Českých Budějovicích v letech 1905–1920. České Budějovice, 2005. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha: Libri, 2006, 207 s. ISBN 80-7277-297-X.

JAROŠOVÁ, Martina. *Vesnická malotřídka mezi obcí a farou: škola ve Svatém Janě nad Malší mezi léty 1880–1945*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

Jubilejní sborník Městského musea v Soběslavi 1897–1947. Soběslav: Místní národní výbor, 1947, 138 s.

KOTILOVÁ, Klára. „Vzdělanost je šťastným lidem ozdobou a nešťastným útočištěm“: český učitelství ústav v Českých Budějovicích v letech 1920–1948. České Budějovice, 2005. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav.

NEUMANN, Eugen. *Na rozloučenou s učitelství ústavem v Soběslavi 1870–1948*. Soběslav: Spolek pro ukončení státního koedukačního učitelství ústavu, 1948, 388 s.

NOVOTNÝ, Miroslav. Českobudějovické piaristické gymnázium a utváření vrstvy moderní inteligence na jihu Čech (1762–1848). In: LEDVINKA, Václav a Jiří PEŠEK (edd.). *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*. Praha: Scriptorium, Archiv hlavního města Prahy, 2008, s. 935–958. ISBN 978-80-87271-06-3.

NOVOTNÝ, Miroslav. Socioprofesionální a teritoriální stratifikace studentů českobudějovických vyšších a středních škol v první polovině 19. století. *Historická demografie*. 2007, roč. 31, s. 117–146.

NOVOTNÝ, Miroslav et al. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, 254 s. ISBN 80-7040-883-9.

RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠKRABAL. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*, I. a II. Praha: Český statistický úřad, Daranus, 2006, 759 a 623 s., ISBN 80-250-1310-3 a 80-250-1311-1.

ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867–1918*. Praha: Libri, 2007, 215 s. ISBN 978-80-7277-163-9.

Vzpomínky na mladá léta: doplněk výroční zprávy státního učitelského ústavu v Soběslavi. Soběslav: Státní učitelský ústav v Soběslavi, 1927.

České střední školy v Českých Budějovicích v době Velké války

Miroslav Novotný

Anotace

Česko-německé soupeření ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století podnítilo též rozvoj školství, zejména pak středního školství v Českých Budějovicích (v 1. desetiletích 20. století se jihočeská metropole mohla pochlubit 3. nejvyšším počtem středních – českých i německých – škol v českých zemích). K předním českým vzdělávacím ústavům ve městě i v celém regionu na počátku 20. století patřilo především gymnázium, reálka, dívčí lyceum a učitelský ústav. Tak jako jinde v zemi i v Českých Budějovicích se válečné dění dotklo všech škol hned v několika směrech, ať již šlo o vlastní školní práci a každodenní chod škol či mimoškolní aktivity (přesuny či rušení výuky, změny v osnovách, odchody učitelů i studentů na frontu, pořádání různých sbírek a charitativních akcí atd.). Mnohé z těchto skutečností přibližují nejen prameny školní provenience (školní kroniky, výroční zprávy, úřední nařízení, vyhlášky atd.), ale též dobový tisk. Na základě uvedených pramenů se tato kapitola zabývá jednak celkovou situací na školách v krajském městě, podrobněji si pak všímá dění na vybraných českých středoškolských ústavech.

Abstract

Czech Secondary Schools in České Budějovice in the Great War

The Czech-German rivalry in the late 19th century and early 20th century spurred, among other things, the development of schools, namely secondary schools in České Budějovice (in the first decades of the 20th century the metropolis of South Bohemia boasted the third largest number of secondary schools, both Czech and German, in Czech lands). The leading Czech schools in the town and the region at the beginning of the 20th century included namely the grammar school, lyceum for girls and pedagogical school. Same as elsewhere, the schools, both Czech and German, in České Budějovice were impacted by the war: be it in the school work as such and everyday operations of school or extracurricular activities (classes were cancelled or shifted, curricula changed, teachers and students left for the front, fund-raising charities etc.). Many of these events are captured not just in documents produced by schools themselves (school chronicles, annual reports, directives, official measures etc.) but also by the contemporary media. The present contribution deals not only with the overall situation in České Budějovice's schools but discusses in detail the developments in selected Czech educational institutions.

Kořeny moderního školství na jihu Čech je možno hledat, tak jako i jinde v zemi, ve druhé polovině 18. století v souvislosti s reformní politikou podunajské monarchie.¹ Zásadní změnu z hlediska dalšího rozvoje vzdělanosti v krajském městě i v celém regionu jižních Čech přineslo rozhodnutí českobudějovické městské rady, která v polovině padesátých let 18. století rozhodla o povolání školského řádu piaristů, do jehož rukou následně svěřila péči o vzdělání mládeže. České Budějovice se v dalších desetiletích záslu-

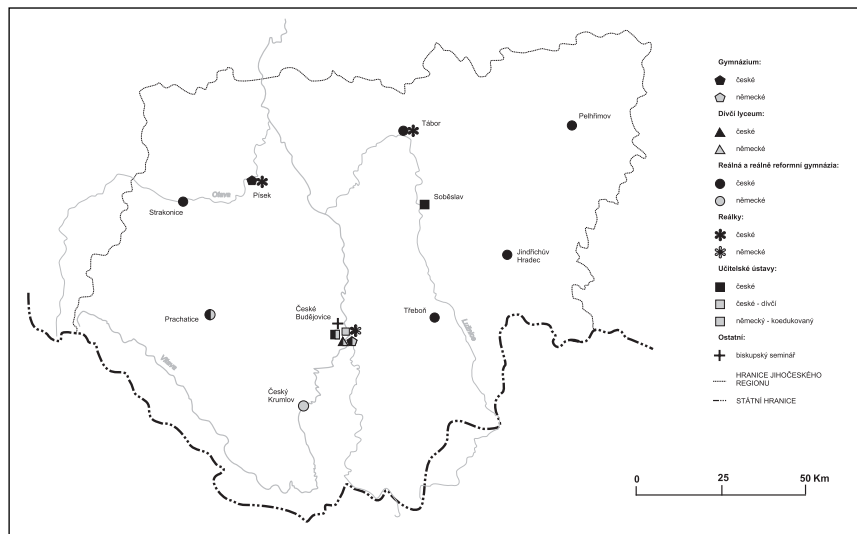
---

¹ Není-li uvedeno jinak, vychází přehled vývoje českobudějovického školství z práce: NOVOTNÝ, Miroslav et al. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, 254 s. ISBN 80-7040-883-9.

hou aktivit představitelů města, řádu piaristů i nově ustaveného biskupství proměnily v nevyznamnější středisko vzdělanosti na jihu Čech. Ve městě tak postupně zahájilo v roce 1762 činnost piaristické gymnázium, na samém prahu 19. století se přidalo i filozofické lyceum a biskupský teologický seminář připravující budoucí duchovní. V případě filozofických a teologických studií se jednalo o dosud nejvyšší formu vzdělání poskytovanou školskými institucemi v celém regionu, a to až do roku 1948.² České Budějovice se tak staly důležitým duchovním centrem přitažlivým nejen pro studenty z hostitelského města a jeho širšího zázemí, ale též celých jižních a jihozápadních Čech i přilehlých rakouských a bavorských regionů.

Další významné změny ve sféře školství přinesla léta 1848–1918. Školy všech stupňů

Vyšší a střední školy v jižních Čechách v roce 1920

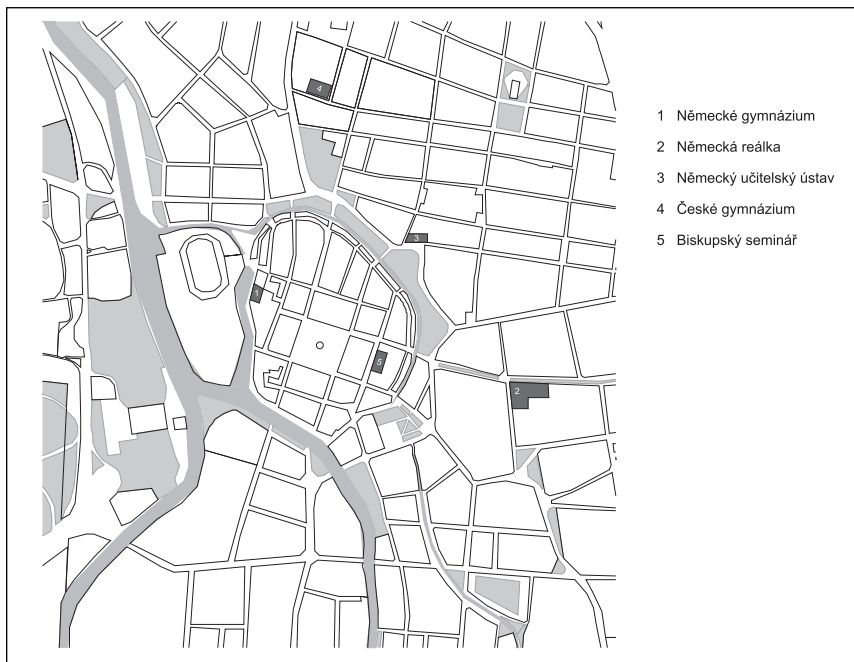
a typů se v tomto období staly jedním z hlavních nástrojů a výdobytků postupující české národní emancipace i důležitým místem prohlubujícího se česko-německého soupeření nejen v krajském městě a jeho okolí.³ Do počátku první světové války zahájila v Čes-

² Po sloučení českobudějovického filozofického lycea s gymnáziem v roce 1849 se kromě budějovického biskupského semináře další vzdělávací ústav s vysokoškolským charakterem a úrovní výuky na jihu Čech nacházel pouze Tábore, kde v letech 1866–1919 působila vyšší hospodářská škola. Srov. KOKEŠOVÁ, Helena. Vyšší hospodářská a hospodářsko-průmyslová škola zemská v Táboře: konstituování a vývoj první české zemské akademie v letech 1886–1919. In: *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*. Praha: VCDV, 2003. Práce z dějin vědy 11, s. 629–659; KOKEŠOVÁ, Helena. Hospodářská škola v Táboře jako centrum vzdělání a osvěty. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha: ÚČL AV ČR, 2004, s. 391–400. ISBN 80-85778-43-2; KOKEŠOVÁ, Helena. Přínos hospodářské akademie v Táboře pro rozvoj zemědělského školství a osvěty v letech 1866–1919. In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Studie Slovákckého muzea 9. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2004, s. 69–80. ISBN 80-86185-38-9.

kých Budějovicích činnost celá řada nových – nejprve německých a následně i českých – středoškolských vzdělávacích ústavů. V roce 1849 byl dosavadní samostatný dvouletý filozofický ústav sloučen s šestiletým piaristickým gymnáziem do nového typu střední školy, jímž bylo vyšší osmileté gymnázium s německým vyučovacím jazykem, které bylo v červnu 1871 postátněno a o dva roky později přejmenováno na c. k. německé vyšší gymnázium. S piaristy je spjata též tradice učitelské přípravy v Českých Budějovicích, jejíž kořeny je možno vysledovat již v závěru 18. století. V roce 1849 byly dosavadní tříměsíční až šestiměsíční přípravné kurzy pro přípravu vesnických učitelů, pořádané od roku 1813 při českobudějovické hlavní škole, nahrazeny řádným dvouletým učitelským ústavem, na němž od roku 1851 vyučovali vedle piaristů i světští učitelé; výuka probíhala v němčině i v češtině. V letech 1871–1874 se českobudějovické pedagogium postupně transformovalo na čtyřtřídní c. k. německý ústav pro vzdělání učitelů.

V roce 1849 stáli českobudějovičtí piaristé také u zrodu německé nižší reálky, která se

Střední školy v Českých Budějovicích na počátku 70. let 19. století

³ Od poloviny 19. století vzrůstal v Českých Budějovicích počet obyvatelstva. S příchodem nových, převážně českých hovořících obyvatel, se postupně začal vyrovnávat počet českobudějovických Němců a Čechů. Již na konci 80. let 19. století žil v Českých Budějovicích stejný počet česky a německy mluvících občanů. V předvečer Velké války (1910) česky mluvící obyvatelstvo svým počtem výrazně převyšovalo německy mluvící spoluobčany (26 090 ku 15 967). Blíže *Encyklopedie Českých Budějovic*. 2. rozšíř. vydání. České Budějovice: Statutární město České Budějovice: Nebe, 2006, s. 359–369, zvl. s. 364–366. ISBN 80-239-6706-1.

postupně do roku 1866 rozšířila na vyšší, sedmitřídní, a v roce 1874 přešla pod státní správu jako c. k. německá státní reálka v Českých Budějovicích. O dva roky později byla při německé reálce založena živnostenská pokračovací škola, od níž se odvíjí nejstarší historie průmyslového školství v Českých Budějovicích, zatímco zemědělské školství ve městě si muselo počkat až do roku 1886, kdy byla zřízena německá rolnická škola, v jejímž rámci později působila i lesnická škola či dívčí mlékařská a hospodyňská škola. A konečně od roku 1892 se datují počátky německého obchodního školství v krajském městě, které jsou spjaty s chlapeckou obchodní školou. V roce 1906 byla síť německých středoškolských ústavů doplněna i o dvouletou dívčí obchodní školu, která působila od školního roku 1906/1907 při německém dívčím lyceu založeném v tomtéž roce.

Rovněž rozvoj českého školství v jihočeské metropoli se vyznačoval vysokou dynamikou, zejména od přelomu 60. a 70. let 19. století. Politické reformy a silící postavení českého živlu ve veřejném i hospodářském životě města umožnily poměrně rychlé vybudování českého školství, rozvíjejícího se paralelně vedle německých škol, jimž však německá správa města nepokrytě více přála. Významný mezník v tomto směru představuje rok 1868, kdy bylo z iniciativy jednoho z nejvýznamnějších držitelů českobudějovického biskupského stolce, Jana Valeriána Jirsíka, založeno první české gymnázium ve městě. Již v červnu 1869 získalo právo veřejnosti a v říjnu 1871 přešlo jako c. k. české vyšší gymnasium do péče státu. V následujících třech desetiletích se takřka s železnou pravidelností objevovaly na území města nové české středoškolské vzdělávací ústavy vznikající zpravidla z popudu, resp. působící za podpory řady místních spolků a institucí jako byla např. Obchodní a živnostenská komora (založena 1850), Beseda českobudějovická (1862), Záložna českobudějovická (1864),⁴ Český politický spolek (1871), Matice školská (1872),⁵ Beseda řemeslnicko-živnostenská (1882), Beseda lidu (1884) nebo Dámský spolek Ludmila (1885).⁶

Tak vznikla v roce 1884 na náklad Matice školské česká reálka (od září 1897 přešla jako c. k. česká vyšší reálka do správy státu).⁷ Roku 1886 byla založena česká rolnická škola a o tři roky později byla ve městě zřízena dvoutrídní česká pokračovací kupecká škola, která se v roce 1904 spojila s dvoutrídní chlapeckou českou obchodní školou (založenou roku 1901 obchodní a živnostenskou komorou); součástí spojené školy, která se v září 1918 transformovala ve čtyřletou chlapeckou obchodní akademii, byla rovněž dvouletá obchodní škola pro dívky (od roku 1908). Teprve v roce 1905 se České Budějovice dočkaly českého učitelského ústavu, který založila Matice školská jako soukromou čtyřtrídní instituci s právem veřejnosti (v roce 1915 byl převeden do správy státu).⁸ Ještě o pět let

⁴ Beseda českobudějovická byl český kulturně osvětový spolek, jehož základní cíl spočíval v politickém, kulturním i hospodářském povznesení českého obyvatelstva ve městě; Záložna českobudějovická byla první český městský peněžní ústav. Srov. *Encyklopedie Českých Budějovic*. 2. rozšíř. vydání. České Budějovice: Statutární město České Budějovice: Nebe, 2006, s. 413 a 631. ISBN 80-239-6706-1.

⁵ Českobudějovická Matice školská vznikla 15. prosince 1872 coby třetí samostatný spolek tohoto druhu v českých zemích; jejím základním posláním bylo zřizování, udržování a podpora obecných, měšťanských v reálných škol s českým vyučovacím jazykem v okrese České Budějovice.

⁶ NOVOTNÁ, Klára. „*Matka na svých rukou chová celý svět.*“: dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí vychovávací ústavy (1885–1950). České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

⁷ SMETANOVÁ, Jiřina. *Zátkovo státní reálné gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1884–1914*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta/Filozofická fakulta, Historický ústav.

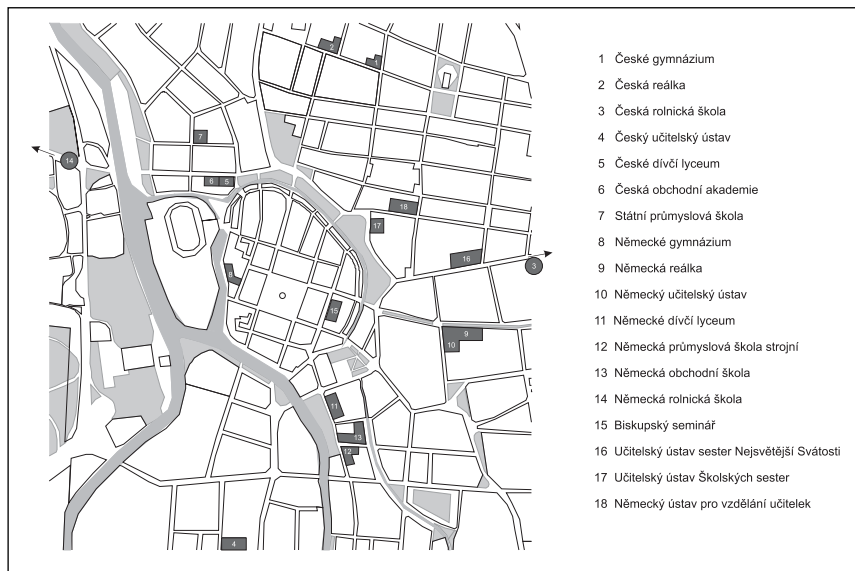
později byly položeny základy c. k. české státní průmyslové školy (na základě iniciativy Obchodní a živnostenské komory). Dámský spolek Ludmila, který spolu s ženskými kongregacemi působícími ve městě pečoval o rozvoj českobudějovického dívčího školství, stál u zrodu prvního českého dívčího lycea v Čechách (v červnu 1903). V září 1919 bylo lyceum postátněno a následně se transformovalo na dívčí reformované reálné gymnázium (od roku 1921). V Českých Budějovicích působily rovněž řeholní učitelské ústavy s právem veřejnosti. Kongregace Školských sester de Notre Dame spravovala v letech 1904–1942 v domě u Svatého Josefa v ulici na Sadech ženský učitelský ústav a Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti postupně otevřela tři různé přípravné kurzy pro učitelky s právem veřejnosti: ženský učitelský ústav (1899, resp. 1903–1941), ústav pro vzdělávání učitelek mateřských škol (1915–1947) a industriální kurz pro vzdělávání učitelek (1915–1947).⁹

Díky česko-německému soupeření na poli českobudějovického středního školství (ale podobné soupeření se odehrávalo též v případě obecných a měšťanských škol) se v první třetině 20. století České Budějovice řadily k městům s největším počtem středních škol v českých zemích. Dominující role českobudějovických středních a vyšších škol vynikne zejména ve srovnání s ostatními obdobnými ústavami v regionu – žádné jihočeské město se nemohlo s Českými Budějovicemi porovnávat ať již z hlediska počtu či variability těchto vzdělávacích institucí.

Důsledky válečného konfliktu z let 1914–1918 zasáhly pochopitelně též do života metropole jihu Čech i jejích škol. Informace o tom se dochovaly především v pramenech úřední proveniencí – ve školních kronikách, výročních zprávách, úředních nařízeních a vyhláškách či dalších písemnostech vztahujících se k práci škol; osobní pohled přímých účastníků na válečné dění nabízí vzpomínky bývalých studentů, publikované v almanaších některých škol. Cenné poznatky také přináší dobový tisk informující o uvolnění školních budov pro potřeby vojska, mimořádných prázdninách, akcích na podporu armády atd. To, spolu s (auto)cenzurou a automaticky vyžadovanou loajalitou ředitelů, učitelů i novinářů, samozřejmě významně limituje výběr jednotlivých událostí i způsob referování o nich v dochovaných pramenech. Následující text vycházející z těchto pramenů je věnován přiblížení těchto skutečností na vybraných českých středoškolských ústavech v Českých Budějovicích.

⁸ BRČÁKOVÁ, Jana. „Žádný učený z nebe nespadol“: český učitelský ústav v Českých Budějovicích v letech 1905–1920. České Budějovice, 2005. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav. Do doby založení českého pedagogia v Českých Budějovicích studovali čeští zájemci o profesii učitele národních škol buď v českobudějovickém německém učitelském ústavu, nebo v českém učitelském ústavu v Soběslavi – k tomu srov. TRNÍKOVÁ, Věra. *První český učitelský ústav na jihu Čech: učitelský ústav v Soběslavi v letech 1871–1948*. České Budějovice, 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta/ Filozofická fakulta, Historický ústav.

⁹ *Encyklopedie Českých Budějovic*. 2. rozšíř. vydání. České Budějovice: Statutární město České Budějovice, Nebe, 2006, s. 511. ISBN 80-239-6706-1. K vzniku a vývoji českobudějovických řeholních učitelských ústavů blíže MARŠÁKOVÁ, Miluše. *Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti v Českých Budějovicích*. České Budějovice, 2002. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav; JAKŠIČOVÁ, Dana. „Vezmi dítě a vychovej mi je!“: učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. České Budějovice, 2003. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav; JAKŠIČOVÁ, Dana. *Dcery své doby?: školské sestry v českých zemích v letech 1851–1938 (1950) I–II*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2013, 719 s. ISBN 978-80-7394-388-2.

První světová válka měla, stejně jako na celou řadu jiných oblastí života společnosti, velmi negativní dopad i na školství. Rovněž sféra školství měla podpořit rakouské válečné úsilí. Tak jako jinde v monarchii, i v Českých Budějovicích byly školní budovy dány k dispozici pro ubytování vojáků nebo byly využívány jako lazarety pro zraněné z bojů.¹⁰ Školní výuka však musela pokračovat – v řadě případů v provizorních a ne vždy vhodných a vyhovujících prostorách, popř. bylo několik škol dislokováno do jedné budovy, v jejímž užívání se střídaly. Běžnou činnost škol takřka pravidelně narušoval nedostatek uhlí na topení, dále též nemoci či „lidská daň“, tj. odvody zejména mladých učitelů či studentů vyšších ročníků do armády atd. Studenti se na úkor výuky též zapojovali do pořádání různých sbírek a charitativních akcí, obvyklé byly rovněž vyžadované oslavy vítězství rakouských zbraní. Rovněž vlastní výuka doznala některých změn, zejména zařazením vojenské přípravy (Junobrana, Jungwehr) místo tělocviku do osnov středních škol od školního roku 1915/1916, zařazením vlastenecké výchovy či konáním válečných maturit.

Tyto dopady lze sledovat konkrétně i v případě českobudějovických středních škol. Ilustrovat si je můžeme v rámci tohoto příspěvku na příkladu Jirsíkova gymnázia a českého učitelského ústavu. První české gymnázium ve městě, Jirsíkovo gymnázium, ve válečných letech např. pokračovalo v postupné transformaci z klasického na reálné

¹⁰ Lazarety byly zřizovány zpočátku v českobudějovických kasárnách, stoupající počet zraněných a nemocných (během války se pohyboval počet hospitalizovaných vojáků ve městě mezi 7 000–10 000) však vedl k zabírání školních budov, nejprve se jednalo o biskupský seminář a ústav hluchoněmých, později se na kratší či delší dobu v lazaret proměnily i některé školy ve městě. Blíže *Encyklopedie Českých Budějovic. 2. rozšíř. vydání*. České Budějovice: Statutární město České Budějovice, Nebe, 2006, s. 446. ISBN 80-239-6706-1.

gymnázium, započaté již ve školním roce 1913/1914. Školní rok 1914/1915 byl zahájen až 7. října, neboť od konce července do konce září byli ve škole ubytováni vojáci. Po jejich odchodu se situace zlepšila jen částečně, neboť až do konce listopadu výuka gymnazistů probíhala pouze v dopoledních hodinách, a to čtyřikrát týdně do jedné hodiny odpolední a dvakrát týdně do dvanácti. Na odpolední vyučování byla budova propůjčena žákům české reálky.¹¹ V roce 1915 se tato situace opakovala, ale v obráceném gardu: od poloviny června 1915 až do konce ledna 1916 byla v novostavbě gymnázia z roku 1903 na rohu ulic Haasovy (dnes Fráni Šrámka) a Jírovcovy ubytována vojenská posádka a gymnazisté museli vzít zavděk výukou v nedaleké budově české reálky z roku 1893 na rohu ulice Haasovy a Strandlovy (dnes Karla Weise). Studenti obou škol nejspíš nebyli z nastalé situace příliš nadšení, protože mezi gymnazisty čili „*biflouny*“ nebo „*slovíčkáři*“ a studenty reálky alias „*nudláři*“ panovala jistá dlouholetá rivalita a nevraživost.¹² Nicméně chlapci byli nuceni tolerovat jeden druhého až do února roku 1916, kdy byla budova gymnázia opětovně upravena pro potřeby výuky.¹³

Větší komplikaci představovalo přerušování výuky kvůli nedostatku uhlí a rekvizici zásob topiva pro účely vojenských nemocnic. Z tohoto důvodu byly prodlouženy pololetní prázdniny ve školním roce 1916/1917 až do 20. února a rovněž vánoční prázdniny v následujícím školním roce, které začaly již 16. prosince 1917 a skončily až v polovině ledna 1918. Nevyučovalo se rovněž v období mezi 14. říjnem a 4. listopadem 1918 z důvodu chřipkové epidemie a od 10. prosince 1918 do 6. ledna 1919, kdy v budově školy našli dočasné útočiště legionáři z italské fronty. K narušení výuky však docházelo i z jiných důvodů, např. 3. listopadu 1917 bylo gymnazistům uděleno volno, aby si mohli řádně připomenout jmeniny císaře Karla I. a oslavit znovudobytí města Gorice. Podstatně skromněji, než bylo původně zamýšleno, proběhly též oslavy 50. výročí položení základního kamene původní budovy gymnázia, které připadly na duben 1918 a omezily se pouze na společné shromáždění pedagogů a studentů u hrobu J. V. Jirsíka na staroměstském hřbitově u kostela sv. Prokopa a Jana Křtitele.¹⁴

Citelný zásah do výuky představovala rovněž nově od 1. ledna 1916 zavedená branná příprava na gymnázium. Pravidelná devadesátiminutová cvičení probíhala v sobotu na hlav-

¹¹ Státní oblastní archiv v Třeboni (dále SOA Třeboň), Státní okresní archiv České Budějovice (dále SOKa České Budějovice), fond Gymnasium J. V. Jirsíka, *Historie c. k. česk. státního gymnasia v Č. Budějovicích 1869–1938*, inv. č. 6, sign. I/b-1, kniha č. 6.

¹² RADA, František. *Když se psalo c. k.: ze života Českých Budějovic na počátku století*. České Budějovice: Nakladatelství České Budějovice, 1966, s. 135. Tato spíše studentská recese nikterak nebyla na překážku pořádání společných akcí studentů českého gymnázia a reálky spolu se žáky dalších českých středoškolských ústavů ve městě, ať již se jednalo např. o generální přehlídku junobraný 26. 6. 1916, či společnou akademii uspořádanou ve prospěch Červeného kříže 3. 5. 1916 v českobudějovickém divadle, nebo protirakouskou demonstraci v centru města dne 1. 5. 1918. SOA Třeboň, SOKa České Budějovice, fond Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1883–1918*, inv. č. 1, kniha 1, s. 179 a 180; *Šedesát let Jirsíkova gymnasia v Českých Budějovicích 1868–1928*. České Budějovice: Jirsíkovo gymnasium, 1928, s. 147.

¹³ SOA Třeboň, SOKa České Budějovice, fond Gymnasium J. V. Jirsíka, *Historie c. k. česk. státního gymnasia v Č. Budějovicích 1869–1938*, inv. č. 6, sign. I/b-1, kniha č. 6.

¹⁴ SOA Třeboň, SOKa České Budějovice, fond Gymnasium J. V. Jirsíka, *Prázdniny a svátky*, inv. č. 1 177, sign. II/b/IV-19, kart. 54; SOA Třeboň, SOKa České Budějovice, fond Gymnasium J. V. Jirsíka, *Historie c. k. česk. státního gymnasia v Č. Budějovicích 1869–1938*, inv. č. 6, sign. I/b-1, kniha č. 6; HOUSKOVÁ, Hana. Z historie českého gymnasia v Českých Budějovicích. In: *1868–1968: sto let prvního českého gymnasia a střední všeobecné vzdělávací školy v Č. Budějovicích*. České Budějovice: SVVŠ České Budějovice, 1968, s. 16–17.

ním vojenském cvičišti ve Čtyřech Dvorech. V případě nepříznivého počasí se konaly teoretické přednášky v tělocvičně gymnázia a každý osmý den v měsíci pak probíhalo celodenní vojenské cvičení v okolí města. Jednou ročně se konalo též noční cvičení. Ve školním roce 1916/1917 se cvičení účastnilo sto deset gymnazistů, včetně patnáctiletých chlapců, kteří byli do junobraný údajně zařazeni na vlastní žádost. Gymnaziální junobrana byla tvořena setninou o čtyřech četách, vedle těchto setnin bylo zřízeno též cyklistické, signalizační, sanitní a zásobovací oddělení.¹⁵

Válka se negativně promítla rovněž do počtu studujících a vyučujících na gymnáziu: jestliže v posledním předválečném školním roce zde studovalo celkem 513 chlapců, tak ve školním roce 1917/1918 školu navštěvovalo pouze 421 gymnasistů. Svůj díl viny na tom měly odchody starších studentů a mladších profesorů na frontu, celkem bylo takto odvedeno 196 mužů, z nichž 34 přineslo na bojištích Velké války obět nejvyšší.¹⁶

Obecné a měšťanské školy v Českých Budějovicích v roce 1918

	České	Počet žáků	Německé	Počet žáků
Obecné chlapecké	3	1 786	3	625
Obecné dívčí	5	1 255	3	797
Obecné smíšené	1	427	2	600
Měšťanské chlapecké	1	766	2	361
Měšťanské dívčí	2	918	2	428
Celkem	12	5 152	12	2 841

Druhá vybraná vzdělávací instituce v krajském městě, český učitelský ústav, přešel ve válečných letech z rukou Matice školské pod státní kuratelu. Došlo k tomu od 1. ledna 1915 (ovšem se zpětnou platností již od 1. ledna 1914). Zestátnění ústavu však proběhlo pro Matici za ne příliš výhodných podmínek.¹⁷ V průběhu války musel být ústav několikrát přestěhován, neboť jeho budova na rohu ulic Moosovy a Mühlfeldovy (dnes Komenského a Matice školské) byla též předána k využití armádě. Výuka pak provizorně probíhala v propůjčených školních budovách po celém městě – nejčastěji v učebnách české obchodní školy a průmyslové školy, určitou dobu se vyučovalo též v najatých místnostech soukromého domu.¹⁸ Tato situace měla pochopitelně velmi negativní dopad na kvalitu a rozsah výuky. Nejenže byly zavedeny dopolední a odpolední směny, v nichž se studenti střídali, ale samotné vyučovací hodiny byly zkráceny na 40–45 minut a jejich počet zredukován, navíc byla výuka některých předmětů dokonce zcela zrušena. A v nepo-

¹⁵ Každý člen junobraný nosil na levém rameni označení – velitel setniny a četari byli označeni hnědým páskem, sanitní oddíl nosil pásek s křížem, signalizační oddíl pásek s praporekem a zásobovací oddíl byl označen páskem se siluetou nádoby. SOA Třeboň, SOkA České Budějovice, fond Gymnasium J. V. Jirsíka, *Sportovní akce*, inv. č. 1 183, sign. II/b/IV-25, kart. 55

¹⁶ Hned v 1. roce války bylo povoláno na frontu 11 z celkového počtu 42 pedagogů školy, srov. HOUSKOVÁ, Hana. *Z historie českého gymnasia v Českých Budějovicích, In: 1868–1968: sto let prvního českého gymnasia a střední všeobecné vzdělávací školy v Č. Budějovicích*. České Budějovice: SVVŠ České Budějovice, 1968, s. 16–17.

¹⁷ Srov. SOA Třeboň, SOkA České Budějovice, Český učitelský ústav v Českých Budějovicích, *Kronika 1905–1922*, inv. č. 1, sign. B 130.

¹⁸ Pravidelné vyučování v původní budově českobudějovického ústavu bylo obnoveno až 3. 1. 1919.

slední řadě svou roli sehrály též vcelku hojné odchody učitelů i studentů vyšších ročníků na frontu.¹⁹

Od roku 1910 se žáci 3. a 4. ročníku pedagogia zúčastňovali cvičení ve střelbě, které bylo již tradičně zakončováno slavnostním střílením o ceny a řadilo se k důležitým a širší veřejností sledovaným událostem v životě města. Střelecká cvičení budoucích pedagogů ukončil až počátek první světové války, kdy byly ústavu odebrány zbraně i střelivo. Již od školního roku 1912/1913 tvořily součást osnov pedagogia polní hry, k nimž se ve školním roce 1915/1916 na základě výnosu ministerstva kultu a vyučování z 2. června 1915 přidaly rovněž různé výlety a cvičení a v neposlední řadě též cvičení junobraný.²⁰ Český učitelský ústav rovněž „dodal“ rakousko-uherské armádě relativně vysoké počty vojáků z řad svých pedagogů i studentů. V průběhu Velké války bylo v rakousko-uherských uniformách na frontu povoláno šest členů pedagogického sboru a 73 studentů českého učitelského ústavu.²¹ Hned na počátku školního roku 1914/1915 školskou službu z důvodu mobilizace nenastoupili učitelé Karel Smolík a Jaroslav Outrata, ještě v témže roce pak byl do armády povolán další člen pedagogického sboru ústavu Václav Blažek, který však byl jako zdravotník a ošetřovatel služebně přidělen k vojenské nemocnici. Od 18. února 1915 do konce školního roku byl mobilizován cvičný učitel Jan Adámek, relativně krátce byli k vojenské službě povoláni též Václav Roztočil a Jakub Pelech. Ale od podzimu 1916 byli postupně osvobozeni všichni mobilizovaní učitelé českobudějovického pedagogia – jako první se vrátil učitel dějepisu a zeměpisu Karel Smolík, jenž si však v důsledku nervového zhroucení vyžádal zdravotní dovolenou. A jako poslední se v roce 1920 do Českých Budějovic vrátil z ruského zajetí Jaroslav Outrata.

Zajímavou – a dobově pro školské prostředí i typickou – stránku prožívání velkých dějin nalezneme v záznamech Deníku laické mariánské družiny učitelek a kandidátek z učitelského ústavu vedeného Kongregací Sester Nejsvětější svátosti.²² Úkolem družiny bylo v dívkách „*uvědomění v pravdě křesťansko-katolické pěstovati*“, neboť to „*jest účelem Mariánské kongregace učitelek*“, a tak „*činiti z nich v každé příčině učitelky řádné, které by jak náleží vznešený úkol svůj zastávaly pro Boha, vlasť a národ.*...“²³

Veřejné dění, tedy politika, proniklo na stránky Deníku sice jen epizodicky, avšak stejně jako v případech školních kronik i zde lze sledovat typickou proměnu požadovaného loajálního prohabsburského postoje v nadšené vítání nových pořádků a nového státu na konci roku 1918. První „válečnou“ zprávou v Deníku je informace o účasti sodálek na zádušní mši za arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este (3. července 1914), po ní následuje oznámení o pořádání prosebných procesí za vítězství rakouských zbraní ve válce

¹⁹ Avšak ve srovnání s českým gymnáziem počet studujících na učitelském ústavu během války neklesl, ale naopak mírně po celou dobu války stoupal (ze 140 posluchačů ve školním roce 1914/1915 na 168 v posledním válečném školním roce). Podobně tomu bylo i na další české střední škole, na české reálce, kde počet studentů stoupl z 422 ve školním roce 1914/1915 až na 455 (resp. 462 včetně odvedenců) ve školním roce 1917/1918. Blíže SOA Třeboň, SOkA České Budějovice, fond Český učitelský ústav v Českých Budějovicích, *Katalogy žáků 1914/15–1918/1919*, inv. č. 12–15, sign. B 130; SOA Třeboň, SOkA České Budějovice, fond Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1883–1918*, inv. č. 1, kniha 1, s. 171, 176, 183 a 190.

²⁰ SOA Třeboň, SOkA České Budějovice, fond Český učitelský ústav v Českých Budějovicích, *Kronika 1905–1922*, inv. č. 1, sign. B 130.

²¹ *Výroční zpráva za rok 1926/1927*. České Budějovice: Český učitelský ústav, 1927, s. 17–18, příloha č. 1.

²² Deník je uložen v SOkA v Českých Budějovicích v neuspořádaném fondu pod prozatímní sign. B 227.

²³ *Družiny mariánské*. Učitelská příloha k XVI. ročníku *Výchovatele*. Roč. 4, s. 5.

(16. a 30. srpna), ale již v následujícím roce přibyla zpráva o prosebné pouti na Těšín za ukončení války (2. května) a o slavnostní akademii uspořádané 2. prosince u příležitosti narozenin císaře. V roce 1916 zapisovatelka družiny na dvou stranách vyjadřuje lítost nad skonem staříčského mocnáře, avšak hned ji střídá radostné oznámení o nástupu Karla I. na trůn. V roce 1917 se, vedle oslav jmenin panovníka (3. listopadu) spojených se slavnostní akademií družiny, objevuje zpráva o procesí sodálek na blízkou Dobrou Vodu, jehož cílem byla opětovná prosba za brzký mír. V Deníku se objevují rovněž zprávy o epidemii, která postihla město v roce 1917. K 28. říjnu 1918 jednatelka družiny do Deníku zapsala „*radostnou událost, kdy československý národ dosáhl splnění svého staletého snu – stal se opět národem svobodným.*“ Proto hned 8. listopadu byla u příležitosti bitvy na Bílé hoře uspořádána v tělocvičně školy slavnost, zakončená „*provoláním slávy státu československému a zapěním české, národní hymny.*“ Vedle 28. října nyní nově do družinského kalendáře zaznamenáníhodných událostí přibýlo i datum 7. března (narozeniny T. G. Masaryka) a dokonce i 28. března 1919, kdy katolické sodálky uspořádaly oslavu narozenin J. A. Komenského „*slavného paedagoga a arcivučitele všech národů.*“²⁴

Prameny

SOA Třeboň, SOkA České Budějovice, fond Gymnasium J. V. Jirsíka, *Prázdniny a svátky*, inv. č. 1178, sign. II/b/IV-20, kart. 54; *Sportovní akce*, inv. č. 1183, sign. II/b/IV-25, kart. 55; *Historie c. k. česk. státního gymnasia v Č. Budějovicích 1869–1938*, inv. č. 6, sign. I/b-1, kniha č. 6; fond Český učitelský ústav v Českých Budějovicích, *Katalogy žáků 1914/1915–1918/1919*, inv. č. 12–15, sign. B 130; *Kronika 1905–1922*, inv. č. 1, sign. B 130; fond Zátkovo reálné gymnázium České Budějovice, *Pamětní kniha 1883–1918*, inv. č. 1, kniha 1; SOkA České Budějovice, neuspořádaný fond, *Deník laické mariánské družiny učitelů a kandidátek z učitelského ústavu vedeného Kongregací Sester Nejsvětější svátosti*, sign. B 227.

Periodika

Družiny mariánské. Učitelská příloha k XVI. ročníku Vychovatele. Roč. 4, s. 5.

Literatura

BRČÁKOVÁ, Jana. „Žádný učený z nebe nespadl“: český učitelský ústav v Českých Budějovicích v letech 1905–1920. České Budějovice, 2005. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav.

Encyklopedie Českých Budějovic. 2. rozšíř. vydání. České Budějovice: Statutární město České Budějovice, Nebe, 2006, 672 s. ISBN 80-239-6706-1.

HOUSKOVÁ, Hana. Z historie českého gymnasia v Českých Budějovicích, In: *1868–1968: sto let prvního českého gymnasia a střední všeobecně vzdělávací školy v Č. Budějovicích*. České Budějovice: SVVŠ České Budějovice, 1968, s. 6–30.

JAKŠIČOVÁ, Dana. „Vezmi dítě a vychovej mi je!“: učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. České Budějovice, 2003. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav.

---

²⁴ Vše blíže v Deníku k uvedeným datům.

- JAKŠIČOVÁ, Dana. *Dcery své doby?: školské sestry v českých zemích v letech 1851–1938 (1950) I–II*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2013, 719 s. ISBN 978-80-7394-388-2.
- KOKEŠOVÁ, Helena. Vyšší hospodářská a hospodářsko-průmyslová škola zemská v Táboře: konstituování a vývoj první české zemské akademie v letech 1886–1919. In: *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*. Praha: VCDV, 2003. Práce z dějin vědy 11, s. 629–659.
- KOKEŠOVÁ, Helena. Hospodářská škola v Táboře jako centrum vzdělání a osvěty, In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha: ÚČL AV ČR, 2004, s. 391–400. ISBN 80-85778-43-2.
- KOKEŠOVÁ, Helena. Přínos hospodářské akademie v Táboře pro rozvoj zemědělského školství a osvěty v letech 1866–1919, In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Studie Slováckého muzea 9. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2004, s. 69–80. ISBN 80-86185-38-9.
- MARŠÁKOVÁ, Miluše. *Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti v Českých Budějovicích*. České Budějovice, 2002. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav.
- NIKRMAJER, Leoš. Gymnázium J. V. Jirsíka v Českých Budějovicích v období 1. světové války, In: *Odras první světové války v umění a vědě*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2005, s. 122–125. ISBN 80-86260-42-9.
- NOVOTNÁ, Klára. „*Matka na svých rukou chová celý svět.*“: *dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí vychovávací ústavy (1885–1950)*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.
- NOVOTNÝ, Miroslav et al. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, 254 s. ISBN 80-7040-883-9.
- RADA, František. *Když se psalo c. k.: ze života Českých Budějovic na počátku století*. České Budějovice: Nakladatelství České Budějovice, 1966, 342 s.
- SMETANOVÁ, Jiřina. *Zátkovo státní reálné gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1884–1914*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta/ Filozofická fakulta, Historický ústav.
- TRNÍKOVÁ, Věra. *První český učitelský ústav na jihu Čech: učitelský ústav v Soběslavi v letech 1871–1948*. České Budějovice, 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta/ Filozofická fakulta, Historický ústav.
- Výroční zpráva za rok 1926/1927*. České Budějovice: Český učitelský ústav, 1927.

Dívčí vychovávací ústavy dámského spolku Ludmila v Českých Budějovicích v době Velké války¹

Klára Novotná

Anotace

Ve 2. polovině 19. a na počátku 20. století bylo veškeré dění v Českých Budějovicích ovlivněno vzájemným střetáváním dvou národností – Čechů a Němců. Výjimkou nebylo ani místní školství. Bouřlivý rozmach v této době zaznamenalo zejména české školství, a to i v oblasti dívčího vzdělávání, o které měl největší zásluhy dámský spolek Ludmila. Ten působil ve městě od roku 1885 do roku 1950 a kromě školství se zabýval dobročinnými aktivitami. Jeho první a po dlouhých osmačtyřicet let jedinou volenou předsedkyní byla Jana Zátková, manželka hlavního politického představitele českobudějovických Čechů Augusta Zátky. Dámský spolek postupně založil a spravoval dívčí pokračovací školu (později transformovanou v ženskou školu průmyslovou), dívčí lyceum (první svého druhu v Čechách, později transformované v dívčí reformně reálné gymnázium), Ústav pro vzdělávání učitelek domácích nauk a penzionát Jihočeská Vesna. Ačkoli se válečné dění dívčích škol tolik nedotýkalo jako škol chlapeckých, zanechala první světová válka své stopy i na nich. Zejména v podobě odvodů učitelů do armády spojené i s jejich úmrtím na bojištích, přerušováním výuky či dočasným uzavíráním škol, ztížených podmínkách pro výuku na odborné škole v důsledku nepříznivých hospodářských poměrů, nuceného stěhování škol či poklesu počtů žáků.

Abstract

Girl Schools of the Women's Club Ludmila in České Budějovice in the Great War

In the late 19th and early 20th centuries, all developments in České Budějovice were influenced by a clash between two nationalities – Czechs and German. The local schools were no exception to this. Czech schools saw their major upheaval at that time, including the education of girls, to which the Women's Club Ludmila significantly contributed. The club was active in the town from 1885 to 1950 and besides schools it specialised in charity. His first and for the long forty-eight years the only elected chairwoman was Jana Zátková, the wife of the chief political representative of Czechs in České Budějovice, August Zátka. The Women's Club gradually established and operated a secondary school for girls (later transformed into an industrial school for girls), lyceum for girls (the first of its kind in Bohemia, later transformed into a Czech grammar school), the institute for education of home teachers and the boarding house Jihočeská Vesna. Although the was had lesser direct impact on girls' school than boys', there indeed was some impact. Teachers were taken to the front and some of them died on the battlefields, education was interrupted, schools temporarily closed, the conditions of education were more dire due to unfavourable economy, moving of schools or the decrease in the number of students.

¹ Není-li uvedeno jinak, vychází příspěvek z diplomové práce autorky. Viz NOVOTNÁ, Klára. „*Matka na svých rukou chová celý svět.*“: dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí vychovávací ústavy (1885–1950). České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.

Na sklonku habsburské monarchie se v Českých Budějovicích pod vlivem celoevropského nacionalistického hnutí střetávali příslušníci dvou národností – Němci, kteří měli do konce první světové války správu města ve svých rukou, a Češi, kteří usilovali o počestění města. Nacionalismus se promítl do veškerého dění v jihočeské metropoli – politiky, školství, kultury, průmyslu i do každodenního života místních obyvatel.² Vytvářel tak společenské klima, pro něž bylo charakteristické, že vedle sebe existovaly instituce, které měly stejné poslání, avšak sloužily každé národnosti zvlášť.³

Spolkový život se v Českých Budějovicích začal hojně rozvíjet od 60. let 19. století, přičemž do 80. let byla patrná převaha německých spolků. Mezi nejvýznamnější a nejaktivnější spolky patřily ty, které se orientovaly na podporu politického a kulturního života daného etnika. Nezastupitelnou roli ve vzájemném potyčkání obou národností sehrály spolky, které svou činnost orientovaly také či především na vzdělávání. V něm totiž viděli představitelé obou národností hlavní oporu svého snažení. Zdejší zastupitelstvo bylo nakloněno českobudějovickým Němcům, kteří tak víceméně neměli potíže se zřizováním jednotlivých škol. Čechům však kladlo mnohé překážky. Ti si proto zajišťovali vznik svých škol svépomocí prostřednictvím českých spolků, náboženských kongregací či biskupství s finanční podporou českých podniků.⁴ Kromě Matice školské, asi nejvýznamnějšího takového spolku, se o místní školství zasloužil zejména dámský spolek Ludmila, který se zaměřil na dívčí vzdělávání.⁵

Jeho vznik inicioval hlavní představitel českobudějovických Čechů August Zátka, který si uvědomoval, že pro dosažení rovnoprávnosti českého a německého obyvatelstva ve městě je nezbytné, aby se do tohoto procesu zapojily rovněž ženy, kterým bylo proto nutné poskytnout potřebné vzdělání v českých školách a tím zabránit jejich germanizování. Z tohoto důvodu se Zátka se svými spolupracovníky rozhodl zřídit vyšší dívčí školu, kterou měl spravovat samostatný dámský spolek. Ten však jihočeská metropole dosud neměla. Proto byl založen spolek Ludmila, jehož vznik a stanovy schválil 15. května 1885 zemský úřad. Na první ustavující valné hromadě, která se konala 8. července téhož roku, se do členské listiny nového českého dámského osvětově dobročinného spolku pojmenovaného podle české kněžny zapsalo okolo osmdesáti dam. Schůzi, na které se projednával mimo jiné i účel spolku a jeho aktivity,⁶ předsedala Jana Zátková, manželka Augus-

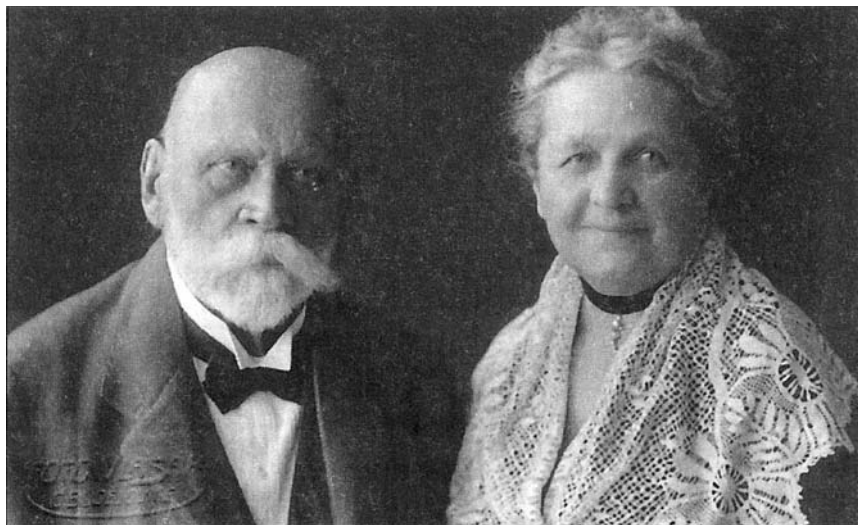
² O smírné vyřešení národnostních konfliktů se na počátku 20. století pokusil starosta Josef Taschek (1857–1939, ve funkci 1903–1918) a JUDr. August Zátka (1847–1935) tzv. Českobudějovickým paktem. Jeho uzákonění ovšem znamenalo vypuknutí první světové války. Po jejím skončení získali převahu a rozhodující vliv na městskou správu Češi. Více např. příslušná hesla: *Encyklopedie Českých Budějovic*. 2. rozšíř. vydání. České Budějovice: Statutární město České Budějovice, Nebe, 2006, 672 s. ISBN 80-239-6706-1; CHVOJKA, Jiří. *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. České Budějovice: Actys, 1992, 288 s. ISBN 80-901234-0-6.

³ Převážně tak vznikaly na základě hesla „*svůj k svému*“ české podniky, spolky, školy či noviny, které představovaly konkurenci ke starším a již fungujícím německým protějškům.

⁴ Obdobné snahy byly patrné i mezi Němci.

⁵ To bylo ostatně, vedle dobročinné práce, úkolem řady dámských spolků. Více např. BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 175 s. ISBN 80-7277-241-4.

⁶ Činnost, kterou dámy po celou pětadesátiletou existenci spolku (1885–1950) vykonávaly, byla značně rozsáhlá a různorodá, zahrnovala společenské, kulturní i hospodářské aktivity. Jejich společným jmenovatelem bylo kromě vybudování vyššího dívčího školství ve městě také zajištění hmotné pomoci chudým dětem navštěvujícím českobudějovické školy bez rozdílu pohlaví prostřednictvím dobročinných akcí. K dějinám, organizaci a činnosti spolku Ludmila: NOVOTNÁ, Klára. *„Matka na svých rukou chová celý svět.“: dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí vychovávací ústav (1885–1950)*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav; STRNAD, Rudolf. *Dámský spolek „Ludmila“ v Č. Budějovicích v letech 1885–1935*. b. nakl., 1937.

August a Jana Zátkovi

ta Zátka, která byla zvolena první – a po dlouhých osmačtyřicet let i jedinou – předsedkyní spolku.⁷

Pokračovací škola pro dívky, o jejíž vznik usilovaly členky spolku Ludmila již několik měsíců po jeho ustavení, měla dívkám zajistit po ukončení docházky na obecných či měšťanských školách další vzdělání v oblasti praktických dovedností, představující zejména ruční práce, ale i v jiných pro ně potřebných předmětech.⁸ Příslušné úřady však těmto snahám nebyly nakloněny, na rozdíl od obdobného počínání na německé straně.⁹ Po dvou letech různých průtahů se zainteresované dámy a pánové rozhodli otevřít školu zatímně, tedy bez povolení úřadů, které však neopomněli o této skutečnosti informovat. Ke slavnostnímu aktu, kterým byla zahájena dlouholetá a úspěšná existence spolkového dívčího ústavu, došlo 20. března 1887. Posvěcení úřadů přišlo až o další dva roky později.

Před zahájením školního roku 1898/1899 došlo k transformaci ústavu ve dvouletou vyšší pokračovací školu, která navazovala na znalosti dívek, které získaly na nově zřízené měšťanské škole, což fakticky znamenalo prohloubení výuky teoretických předmětů. Tím správní rada rovněž vycházela vstříc požadavkům rodičů, kteří chtěli, aby jejich dcery byly připravovány ke zkouškám na industriální učitelky, ke kterým dívky potřebovaly i teoretické znalosti. Takto škola fungovala do roku 1903, kdy se spolek Ludmila stal zřizovatelem a vydržovatelem prvního českého dívčího lycea v Čechách.

⁷ K Janě Zátkové více: NOVOTNÁ, Klára. *Jana Zátková (1859–1933): zapomenutá osobnost jihočeské historie?* České Budějovice, 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav; NOVOTNÁ, Klára. *Jana Zátková (1859–1933): životopisná studie. Jihočeský sborník historický*. 2011, roč. 80, s. 109–129.

⁸ Jednalo se kromě pletení, háčkování, vyšívání a šití o počítání, vedení knih či náboženství a vychovatelství.

⁹ A to jak v případě spolku Verein deutscher Arbeiterinnen, který vznikl o čtyři dny později než Ludmila a povolení získal počátkem roku 1886, tak v případě Deutscher Damenverein zur Erhaltung der Mädchenschulen, který byl založen začátkem roku 1886 a o několik měsíců později již mohl zakládat pokračovací školu.

Jeho vznik opět inicioval August Zátka, kterému se zalíbila myšlenka na vybudování dívčích vzdělávacích ústavů v jihočeské metropoli po vzoru ústavů založených a vydržívaných brněnským dámským spolkem Vesna.¹⁰ Lyceum poskytovalo dívkám důkladnější vzdělání, než jaké mohly získat na obecné či měšťanské škole s přihlídnutím k jejich ženskosti a důrazem na výuku moderních jazyků a literatury. Zároveň je připravovalo na výkon samostatného povolání.¹¹

K odsouhlasení vzniku šestitřídního dívčího lycea došlo na spolkové schůzi 1. května 1903. Již 17. června téhož roku schválilo příslušné ministerstvo organizační statut i učební osnovu lycea, čímž „ludmilky“ získaly kupodivu bez úředních průtahů povolení k otevření první třídy lycea, a to již pro školní rok 1903/1904. Ačkoliv spolek plánoval lyceum budovat postupně, ozývaly se po zveřejnění jeho vzniku hlasy, které volaly po otevření nejen 1. třídy, ale i některé vyšší, kterou by tak mohly navštěvovat dívky s ukončenou 3. třídou měšťanské školy. Ministerstvo proti tomu nic nenamítalo, takže spolu s 1. třídou byla otevřena i 4. třída, což veřejnost kvitovala značným zájmem o studium. Ve školním roce 1905/1906 již mělo lyceum kompletní počet ročníků, v nichž byla velká pozornost věnována teoretickým předmětům.¹² Lyceum tak převzalo a zároveň značně rozšířilo teoretickou výuku vyšší pokračovací školy, která se reorganizovala v pokračovací a průmyslovou školu pro dívky. Těžiště její výuky nyní spočívalo v lyceem opomíjené praktické stránce.

Spolu s lyceem byl založen i penzionát zvaný Jihočeská Vesna. Ten měl nahradit dívkám-chovankám, které nemohly po dobu studií být se svou rodinou, „*domácnost s veškerým zaopatřením*“,¹³ které by odpovídalo jejich fyzickému i psychickému vývoji. Zaměstnanci¹⁴ penzionátu měli dívky jak vzdělávat, tak také vychovávat v duchu dobrých

¹⁰ Členky spolku Vesna zřídily v roce 1886 první českou dívčí pokračovací školu na území Moravy (později přeměněnou v průmyslovou školu s řadou kurzů), v roce 1888 vyšší dívčí školu (transformovanou postupně od roku 1901 v dívčí šestitřídní lyceum, reorganizované roku 1921 v reformní reálné gymnázium) a ve školním roce 1891/1892 spolkový penzionát. Blíže např. VELETOVSKÁ-HUMLOVÁ, Hana (ed). *Ženy na Moravě: ročenka dobročinného komitétu v Brně*. Brno: Dobročinný komitét, 1940, 156 s.; BEČICOVÁ, Magda. *Školy spolku Vesna v Brně a jejich role v českém dívčím vzdělávání v letech 1886–1918*. Brno, 2003. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd.

¹¹ Přestože tak lycea zavedená pouze pro potřeby dívčího vzdělávání představovala střední školy gymnaziálního typu s úplným všeobecným vzděláním, neumožňovala svým absolventkám (až na krátké intermezzo let 1908–1912) přímé pokračování ve studiu na vysokých školách, neboť ve srovnání s gymnázii byla lycea chápána jen jako nižší typ středoškolské instituce a maturity jejich absolventek nebyly zpravidla uznávány. Více k organizaci lyceí: ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů I., II.* Praha: Matice česká, 1913, 1918, s. 378–382; WAGNER, O. *K reformě dívčího vzdělání: volné kapitoly přátelům dobré věci*. Praha: Dědictví Komenského, 1908, s. 63 an; KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství I.* Praha: Sfinx, 1929, s. 281–293; NOVOTNÝ, Miroslav et al. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 123–124. ISBN 80-7040-883-9.

¹² Více např. Státní oblastní archiv v Třeboni (dále SOA Třeboň), Státní okresní archiv České Budějovice (dále SOKA České Budějovice), fond Dívčí reálné gymnasium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha 1, nestránkováno; *Výroční zpráva dívčího lycea spolku Ludmila za školní rok 1903/1904*. České Budějovice: Dívčí lyceum spolku Ludmila, 1904, s. 43–45; HUSÁK, František. Několik pohledů do života školy, In: *Dámský spolek Ludmila: sborník vzpomínek*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1936, s. 14–18.

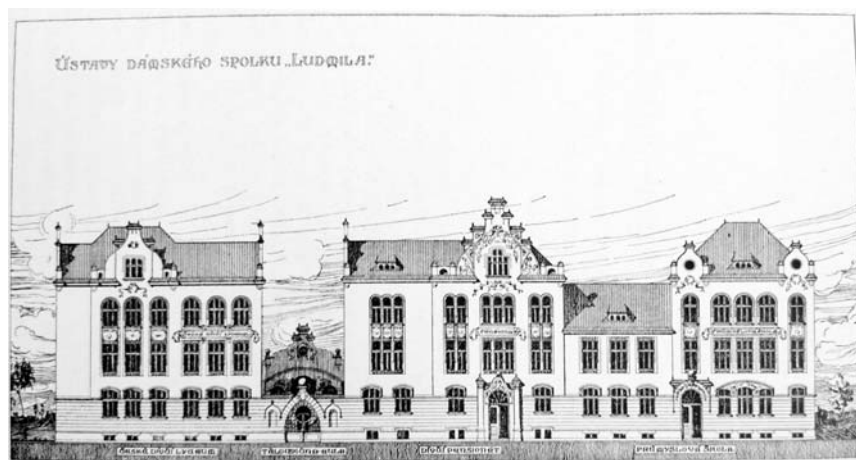
¹³ *Výroční zpráva dívčího lycea spolku Ludmila za školní rok 1903/1904*. České Budějovice: Dívčí lyceum spolku Ludmila, 1904, s. 9.

¹⁴ Dozor a veškerou péči o chovanky vykonávaly jejich učitelky ze spolkových škol.

mravů, k pořádku, pracovitosti a zbožnosti i k povinností k rodině a společnosti a rovněž měli podpořit národní uvědomění dívek.¹⁵

Všechny tři spolkové ústavy měly během své počáteční existence potíže s nalezením vhodného sídla, neboť pronajaté místnosti zájmu veřejnosti o studium, rozrůstajícímu se počtu žaček a chovaneček i učitelského sboru nedostačovaly. Časté stěhování se stalo impulsem pro vybudování samostatných školních budov. Nejprve se přestěhovalo lyceum, které v novém areálu v Říšské třídě, dnešní Husově, zahájilo výuku v lednu 1907. Postupně byly přikoupeny okolní pozemky a vystavěny budovy pro penzionát a pokračovací školu. Postavena byla v přilehlé zahradě i lyceijní tělocvična, která sloužila všem spolkovým ústavům i samotnému spolku Ludmila, a to jak pro výuku, tak jako aula pro hudební a divadelní představení. Vzniklý komplex budov v Říšské třídě v sousedství hostince U Zelené ratolesti, který byl v základní podobě dokončen během roku 1909,¹⁶ byl souhrnně označován jako Jihočeská Vesna.¹⁷

Průčelí školních budov v roce 1911

Pokračovací a průmyslová škola byla na počátku roku 1909 přejmenována na ženskou školu průmyslovou spolku Ludmila. Jejím úkolem bylo poskytnout dívkám krejčovské vyučení se zaměřením na šití ženských a dětských šatů a připravit je na rodinný život

¹⁵ *Výroční zpráva dívčího lycea spolku Ludmila za školní rok 1903/1904*. České Budějovice: Dívčí lyceum spolku Ludmila, 1904, s. 9–10.

¹⁶ Později bylo provedeno několik přístaveb. Komplex se víceméně v nezměněné podobě nachází v Českých Budějovicích dodnes. A i nadále slouží ke školským účelům.

¹⁷ SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Dívčí reálné gymnasium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha 1, nestránkováno; HUSÁK, František. Několik pohledů do života školy, In: *Dámský spolek Ludmila: sborník vzpomínek*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1936, s. 16; MIKUŠKOVICOVÁ, Karla. Vznik a vývoj Odborné školy pro ženská povolání spolku „Ludmila“. In: *Dámský spolek Ludmila: sborník vzpomínek*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1936, s. 19–25.

a vedení domácnosti. Na počátku školního roku 1909/1910 se její součástí stala kuchařská a hospodyňská škola a ve školním roce 1911/1912 pak i odborná škola pokračovací pro učednice ženských živností oděvnických, která se v roce 1916 stala samostatným dvouletým ústavem. Ještě před vypuknutím první světové války došlo ke změnám i v organizaci lycea, které reagovalo na ministerský výnos z roku 1912. Ten umožnil k lyceím připojit gymnazijní třídy. Postupná transformace spolkového lycea v reformně reálné gymnázium, která začala ve školním roce 1918/1919 otevřením 5. třídy, do níž se přihlásily všechny dívky postupující ze 4. třídy lycea,¹⁸ však mohla být dokončena až po vzniku samostatné republiky ve školním roce 1923/1924.¹⁹

Velká válka zasáhla do chodu spolkových ústavů několika způsoby. První zápis v lycejní kronice, který se týká války, informuje čtenáře o týdenním pobytu setniny zdejšího pěšího pluku č. 91 a následně domobrany v budově školy na přelomu července a srpna 1914. Kuratorium školy sice následně dalšímu válečnému obsazení školy zabránilo, ale ve školním roce 1914/1915 muselo vyhovět žádosti okresní školní rady, která požadovala po správě lycea dvě místnosti pro potřeby staroměstské obecné školy. Aby však lyceum mohlo i nadále plně fungovat, musela být 2. a 5. třída přesunuta do budovy penzionátu. Zde se konaly i 1. válečné maturity lyceistek, neboť v budově lycea probíhaly ústní maturity c. k. ústavu ku vzdělání učitelů, protože jeho budova byla přeměněna na lazaret. Záhy se však ukázalo, že toto řešení není vyhovující, neboť penzionát potřeboval své místnosti pro značně navýšený počet chovaneč.²⁰ Proto byla staroměstské škole dána výpověď a lyceum se ve školním roce 1916/1917 vrátilo zpět do své budovy, čímž měl penzionát opět k dispozici veškeré své prostory.

Po zbytek války se lyceum sice již nemuselo nikam stěhovat, ale z rozličných příčin docházelo během válečných let k přerušování výuky či k dočasnému uzavírání celé školy. V březnu 1916 bylo lyceum na týden uzavřeno z nařízení okresního hejtmanství z důvodu spalového onemocnění v penzionátu, kdy ze čtyř chovaneč onemocněla jedna lyceistka. V listopadu 1917 byla ze stejného důvodu přerušena výuka pouze ve 2. třídě. Pro epidemii chřipky byla škola zavřena i v říjnu 1918, kdy v některých třídách onemocnělo až 80 % žáček. Naštěstí si mezi nimi nemoc nevyžádala žádnou oběť, ačkoliv úmrtnost mezi obyvateli byla veliká. Na znamení smutku se nevyučovalo ani v den úmrtí a pohřbu císaře Františka Josefa I. v listopadu 1916. V lednu 1917 pak měly žákyně volno z důvodu dopravních nesnází. Následně byla kvůli trvajícím velkým mrazům a nedostatku topiva zrušena výuka tělocviku v zimních měsících, a to i pro následující roky. Správa školy uvažovala i o zajištění kamen do tělocvičny, aby nemusela být vytápěna ústředním topením, avšak kvůli velkým nákladům od tohoto nápadu upustila. Potíže s topením byly všeobecné a nesnáze s jeho získáváním veliké. Zvláště když v únoru 1917 úřady zabavily 1 710 kg uhlí ve prospěch německého gymnázia. Lyceum nemělo čím topit, a tak musela být škola na pět dní uzavřena. Na konci roku 1917 pak školská rada vyhlásila pro nedostatek uhlí téměř měsíční prázdniny. Lyceum v tu dobu mělo zásoby pouze na tři týdny. S touto tíživou situací ústavu pomohla firma bratří Zátků

¹⁸ *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila v Č. Budějovicích za rok 1918*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1919, s. 4.

¹⁹ Spolkové dívčí reformně reálné gymnázium. Žákyně nyní maturitní vysvědčení opravňovalo k přímému vstupu na vysoké školy.

²⁰ Ve školním roce 1915/1916 bylo v penzionátu ubytováno 50 dívek, zatímco v následujícím roce to bylo již 79.

a tovarník Lukeš z Duchcova, kteří správě školy zaslali dohromady dva vagóny uhlí.²¹

Přestože „*byla učitelům i žákyním škola koutkem klidu, štěstí a tichého blaha*,“²² jak napsal ředitel lycea Jaroslav Kracík do kroniky ústavu na konci I. válečného školního roku, projevily se válečné události jak v každodenním chodu školy, tak také v úbytku žáček.²³ Lyceistky sice i nadále jezdily na výlety do blízkého okolí a hrály každoroční divadelní představení v lycejní tělocvičně, ale po celou dobu Velké války věnovaly výdělky z představení sirotkům po padlých českých vojínech a dětem strádajícím válečnými událostmi. Kromě toho se po celý školní rok aktivně zapojovaly do sběru knih a novin pro raněné vojáky. A pro vojáky v poli pletly teplé zimní oblečení, či jim posílaly vánoční dárky.²⁴ Pořádaly rovněž sbírky ve prospěch Červeného kříže a po celou dobu války vybíraly finanční prostředky na válečné půjčky.²⁵ Za tuto činnost byly žákyně lycea již ve školním roce 1914/1915 oceněny pamětními listy od válečného pomocného úřadu ve Vídni s pochvalou ministerstva války za činnost mládeže ve prospěch válečné pomocné péče.

Spolu se svými učitelkami a učiteli se žákyně rovněž účastnily akcí na oslavu jednotlivých vítězství rakouské armády – vyzdobovaly školní prostory císařskými i zemskými prapory, pronášely proslovy, konaly bohoslužby či zpívaly hymnu. Že tyto oslavy byly převážně nucenými projevy loajality,²⁶ dokazuje například zápis ředitele Kracíka v kronice lycea, kdy 24. září 1915 oslavovala škola vítězný postup armády, „*aby naplněn byl*“ příkaz prezidia c. k. zemské školní rady. Kracík dále také uvedl: „*Aby bylo vlastenecké smýšlení ústavu i veřejně osvědčeno, účastnil se ústav v čele manifestacího průvodu stře-doškolského žactva a zatloukání hřebů do ‚branného štítu‘ [...].*“²⁷

Ani dívčím školám se nevyhnuły změny v učitelském sboru, odchody učitelek a učitelů či smrtelné ztráty. Například hned v roce 1914 musel narukovat lycejní učitel dějepisu a zeměpisu Cyril Spal. Výuku za něj převzala na krátkou dobu jeho žena,²⁸ která dříve učila stejné předměty na lyceích v Královských Vinohradech a v Plzni. Cyril Spal se však z válečných bojišť již nevrátil, neboť v březnu 1915 zemřel v Karpatech na tyfus.

²¹ SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Jihočeská Vesna, *Knihá zápisů správní rady dívčího lycea 1903–1917*, inv. č. 1, nestránkováno; SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Jihočeská Vesna, *Knihá zápisů správní rady dívčího lycea 1917–1921*, inv. č. 2, nestránkováno; SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Dívčí reálné gymnázium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha 1, nestránkováno.

²² SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Dívčí reálné gymnázium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha 1, nestránkováno.

²³ Počty studentek lycea se v době války pohybovaly v rozmezí 129–187 dívek, přičemž nejméně jich bylo ve školním roce 1915/1916 a nejvíce pak v I. poválečném roce 1918/1919. Již v předválečných letech však byl patrný postupný pokles (ve školním roce 1910/1911 studovalo na lyceu okolo 180 dívek, zatímco v roce 1913/1914 jich bylo ani ne 150). Srov. SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Dívčí reálné gymnázium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha 1, nestránkováno.

²⁴ Ve školním roce 1914/1915 například zpracovaly 35 kg vlny na 4 páry nátepníček, 34 párů náhlenic, 45 kukel a 43 šál.

²⁵ Více k válečným půjčkám např. ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 239–243. ISBN 80-7106-274-X.

²⁶ K všeobecným projevům loajality více TAMTĚŽ, s. 202–213.

²⁷ SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Dívčí reálné gymnázium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha 1, nestránkováno.

²⁸ Zápis ze schůzí lycea uvádí bez bližšího vysvětlení, že Spalová učila pouze jeden den. Srov. SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Jihočeská Vesna, *Knihá zápisů správní rady dívčího lycea 1903–1917*, inv. č. 1, nestránkováno.

Jeho památku uctily i abiturientky ústavu maturující roku 1913, které zaslaly ředitelství školy finanční obnos ve výši 115 K.

Těživá hospodářská situace²⁹ způsobená válkou zasáhla první školský ústav spolku Ludmila, tedy pokračovací školu, nyní přeorganizovanou v ženskou školu průmyslovou,³⁰ mnohem více než lyceum. Přesto výuka na této škole probíhala po celé čtyři válečné roky ve všech odděleních (pouze nebyly otevírány některé kurzy³¹ a nebyla pořádána pravidelná každoroční výstava prací žákyn na konci školního roku).³²

Karla Mikuškovičová, pozdější ředitelka školy, ve svém přehledu vývoje ústavu k tomu poznamenala: „*Představme si ovšem, kolik tu asi bylo obětavosti v učitelském sboru i u žákyn při opatřování potřebného materiálu k šití a potravín k vyučování ve škole hospodyňské!*“³³ Nedostatek šicího materiálu se však negativně podepsal na snižujícím se počtu žákyn průmyslové školy i odborné školy pokračovací pro učednice živnosti oděvnícké, na rozdíl od školy kuchařské a hospodářské, která si udržovala předválečnou frekvenci žaček. Objevovaly se však i obavy, že průmyslová škola bude muset být uzavřena či některá její oddělení zrušena, pokud se nezlepší situace na trhu s látkami a šicími potřebami. Naopak kuchařská škola se těšila oblibě zejména mezi venkovskými dívkami, kterým válka umožnila v hojnějším počtu studovat a které dokázaly opatřovat ze soukromých zásob potřeby pro výuku.³⁴

Hospodářská situace si rovněž vyžádala určitou úpravu učebních osnov, do kterých byly zahrnuty i přednášky o užívání mouky v domácnostech, o výživě v době války, o užívání moučných náhražek či o pěstování zeleniny.³⁵ Z nařízení ministerstva veřejných prací pak pořádala kuchařská a hospodyňská škola veřejnou přednášku o výživě, moučných náhražkách a o úsporném vaření (i s ochutnávkami). Tyto přednášky se konaly nejen v Českých Budějovicích ale také v Táboře a Vodňanech. Na škole rovněž probíhala po téměř tři týdny odpolední a večerní kurzy úsporného válečného vaření.

Žákyně průmyslové školy se stejně jako lyceistky podílely na různých sbírkách: ve prospěch válečné akce pomocné či Červeného kříže, pomáhaly s výběrem válečných půjček,

²⁹ Více o válečném hospodářství v českých zemích např. ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 217 an. ISBN 80-7106-274-X.

³⁰ V době první světové války ji tvořila průmyslová škola (do ní patřila dvouletá škola odborná pro živnost oděvníckou, pracovní pro oděvnictví a speciální a večerní kurzy), dále kuchařská a hospodyňská škola, odborná škola pokračovací pro učednice ženské živnosti oděvnícké (ta se odloučila ve školním roce 1916/1917), mistrovské kurzy pro krejčovské a v neposlední řadě škola německého jazyka.

³¹ Například kurz ke vzdělání učitelek vaření pro dívčí školy obecné a měšťanské či kurz mistrovský.

³² *Výroční zpráva Ženské školy průmyslové spolku Ludmila za školní rok 1913/1914*. České Budějovice: Ženská škola průmyslová spolku Ludmila, 1914, s. 50; *Výroční zpráva Ženské školy průmyslové spolku Ludmila za školní rok 1914/1915*. České Budějovice: Ženská škola průmyslová spolku Ludmila, 1915, s. 12; *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila v Českých Budějovicích za rok 1915–1916*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1916, s. 9.

³³ MIKUŠKOVICOVÁ, Karla. Vznik a vývoj Odborné školy pro ženská povolání spolku Ludmila. In: *Dámský spolek Ludmila: sborník vzpomínek*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1936, s. 24.

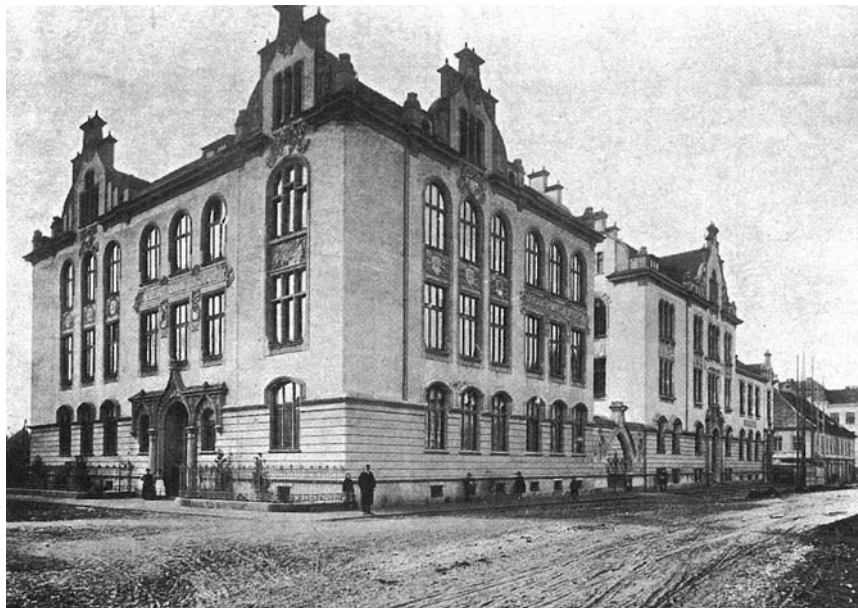
³⁴ *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1917*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1918, s. 4–5; *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1918*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1919, s. 5; *Výroční zpráva Veřejné odborné školy pro ženská povolání Jany Zátkové za školní rok 1937/1938*, České Budějovice: Veřejná odborná škola pro ženská povolání Jany Zátkové, 1938, s. 7.

³⁵ *Výroční zpráva Veřejné odborné školy pro ženská povolání spolku Ludmila v Českých Budějovicích za školní rok 1926/1927*, České Budějovice: Veřejná odborná škola pro ženská povolání spolku Ludmila, 1927, s. 11.

sběrem papíru i vybíráním finančních prostředků na fond pro vdovy a sirotky po padlých vojínech. Dívky rovněž zhotovovaly prádlo pro raněné vojáky. Stejně tak žákyně i učitelský sbor oslavovaly jednotlivá vítězství armády „*vhodným způsobem*“.³⁶

Penzionát Jihočeská Vesna fungoval po celou dobu válečného konfliktu. Ačkoliv na počátku války poklesl znatelně počet chovanek, již v následujícím roce začal opět stoupat, až dosáhl svého maxima, kdy všechny místnosti byly plně obsazeny. Některé dívky byly dokonce odmítány a odkazovány na další rok.³⁷ K tomu jistě přispěl také fejeton novinářky Olgy Stránské o Jihočeské Vesně otištěný v Národních listech v červnu 1915 a rovněž článek spisovatelky a novinářky Olgy Fastrové v Národní politice, která navštívila spolkové ústavy v květnu 1916.³⁸

Vzhledem k panujícím hospodářským poměrům a zvyšujícím se cenám však bylo vel-

Školní budovy v roce 1910, v popředí penzionát

mi těžké zajistit dívkám dostatečné množství potravin. To se celkem dařilo během I. válečného roku, kdy se správa penzionátu dostatečně zásobila. V následujících letech, tj. 1916–1918, to však již nebylo možné, takže docházelo k navyšování měsíčního nájemného a rodiče dívek byli vyzýváni ke spoluúčasti na stravování svých dcer alespoň nej-

³⁶ *Výroční zpráva Ženské školy průmyslové spolku Ludmila za školní rok 1914/1915*. České Budějovice: Ženská škola průmyslová spolku Ludmila, 1915, s. 13.

³⁷ *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1917*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1918, s. 4.

³⁸ *Národní listy* 15. 6. 1915, s. 3–4; SOA Třeboň, SOkA České Budějovice, fond Jihočeská Vesna, *Knih a zápisů správní rady dívčího lycea 1903–1917*, inv. č. 1, nestránkováno.

důležitějšími potravinami (především moukou), což jim bylo kompenzováno snížením jejich výdajů na ubytování. Na konci roku 1917 byli rodiče požádáni, aby svým dcerám dávali 10 kg mouky ročně a také tuky, což se na jaře 1918 zvýšilo na 20 kg mouky a 5 kg tuku.³⁹ Ve výroční zprávě dámského spolku Ludmila za rok 1917 se lze dočíst: „*S jakou starostí, pečlivostí a úzkostí bylo spojeno udržování pensionátu za těchto zlých dob, dovedete si, velectěné dámy, představití, když na mysl si přivoláte své domácí starosti, a jak vysokého stupně trpělivosti vaše poměrně malé domácnosti vyžadovaly. Ale snaha obstaravatelů byla požehnána. Přes bezmezná překážky při opatrování poživatin a přes ohromnou jich cenu docíleno, že všechny dívky, jichž letošní rok ještě více shromáždil než předešlá léta, byly ku spokojenosti vlastní i svých rodičů vším potřebným opatrovány.*“⁴⁰ I přes tyto dílčí úspěchy se objevovaly občasné úvahy o uzavření penzionátu, a to jak kvůli nedostatku potravin, tak také uhlí. Správa penzionátu si však byla vědoma, že by tím značně zkomplikovala situaci spolkovým školám, jejichž žáčky v něm nacházely dočasný domov. Ačkoliv se kritickým ukázal být zejména poslední válečný rok, podařilo se vedení ústavu udržet jeho činnost až do konce války. Vedení penzionátu pak věřilo, že když překonalo úskalí válečné doby, překoná i přechodnou dobu poválečnou, neboť v nadcházejících letech očekávalo zlepšení životních podmínek.⁴¹

Každodenní program penzionátu v době války rovněž doznal určitých změn. Místo delších výletů (mnohdy spojených s jízdou vlakem) se vydávaly dívky se svými vychovatelkami na kratší denní odpolední procházky či pobývaly na čerstvém vzduchu ve školní zahradě, a to i za méně příznivého počasí, neboť od léta 1913 zde měly k dispozici i altán (pavilon). Zábavu i poučení jim i nadále nabízela ústavní knihovna, jejíž průběžné doplňování nyní bylo mnohem složitější.⁴² Zřejmě i proto se ve třetím roce války chovanky složily na spisy Julia Zeyera, které věnovaly právě penzionátní knihovně. Po dobu války byly rovněž omezeny rozličné slavnosti a zábavy konající se ve městě, takže se dívky musely více zabavit samy, ať už hrou na hudební nástroje (v penzionátu byly zvláštění místnosti s pěti piany), zpěvem, tancem či již zmíněnou četbou.⁴³

O tom, jak žákyňe a učitelský sbor vnímaly události okolo ukončení Velké války a vyhlášení samostatného státu a jak tyto události ovlivnily chod spolkových ústavů, informuje z dostupných pramenů podrobněji pouze lycejní kronika. V té se lze dočíst, že v září 1918 byla „*nálada ve sboru i mezi žákyňemi [...] radostná, tušiloť se již, že ve světové válce padne brzy rozhodnutí a že dostaneme po porážce Německa a Rakousko-Uherska úplnou samostatnost.*“ Jak moc byl vznik republiky vítán a oslavován, je patrné z další-

³⁹ SOA Třeboň, SOkA České Budějovice, fond Jihočeská Vesna, *Knihla zápisů správní rady dívčího lycea 1903–1917*, inv. č. 1, nestránkováno; *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1915–1916*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1916, s. 8.

⁴⁰ *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1917*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1918, s. 2.

⁴¹ *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1917*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1918, s. 4; *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1918*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1919, s. 5.

⁴² Řadu časopisů zapůjčovala penzionátní knihovně redakce Budivoje. To však skončilo se zánikem novin v srpnu 1914.

⁴³ *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1913–1914*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1914, s. 9–10; *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1915–1916*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1916, s. 8; *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1916–1917*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1917, s. 7; *Výroční zpráva Ženské školy průmyslové spolku Ludmila za školní rok 1913/1914*. České Budějovice: Ženská škola průmyslová spolku Ludmila, 1914, s. 57.

ho zápisu: „[...] udeřila českému národu osudná hodina, na niž se celý národ v duši své tajně těšil po celá čtyři léta strašné války. Dne 28. října 1918 praskly okovy, po 300letém otroctví stali jsme se svobodnými! Odtud tedy již kroniku svobodné školy budeme vypisovati.“⁴⁴

Dne 5. listopadu, kdy bylo po chřipkové epidemii opět zahájeno vyučování, vyzdobily žákyňe lycea školní místnosti portréty 1. československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka a amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, prapory v českých a slovanských barvách a také v barvách dohodových spojenců. Jaroslav Kracík, ředitel lycea, pak pronesl slavnostní řeč k žákyňám v tělocvičně. Následně se celá škola účastnila vítání českých delegátů ze Švýcarska. O tři dny později pak probíhala školní slavnost, na které „zajásali jsme si, že smazána jest na vždy potupa bělohorská!“⁴⁵

Nyní bylo vyučování často přerušováno pro radostné události. V prosinci bylo školám nařízeno, aby připravily ubytování pro československé legionáře navracející se z Francie a Itálie. Ve vyzdobené budově lycea se ubytovalo 24. prosince 160 vojínů 31. pluku československého vojska. Ředitel lycea Kracík se zúčastnil i vítání prezidenta Masaryka na českbudějovickém náměstí při jeho návratu z Paříže. Na jeho paměť byla také v zahradě lycea 12. prosince zasazena lípa nesoucí jméno Lípa Masarykova. V lednu následujícího roku pak učitelský sbor složil slib věrnosti republice.⁴⁶

Ačkoliv první světová válka zasáhla do chodu dívčích spolkových škol a penzionátu řadou negativních jevů a událostí, jejich rozvoj nikterak nezastavila. Po skončení Velké války projevila veřejnost značný zájem o studium na „ludmilských“ ústavech, což umocnil i vznik další spolkové vzdělávací instituce, a to ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk v roce 1919.⁴⁷

Prameny

SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Dívčí reálné gymnasium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha I; fond Jihočeská Vesna, *Kniha zápisů správní rady dívčího lycea 1903–1917 a 1917–1921*, inv. č. 1, 2.

Periodika

Národní listy. 15. 6. 1915, s. 3–4.

Literatura

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005, 175 s. ISBN 80-7277-241-4.

⁴⁴ Podtrženo v originále. Srov. SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Dívčí reálné gymnázium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha 1, nestránkováno.

⁴⁵ TAMTĚŽ.

⁴⁶ Válečné období je v kronice lycea ukončeno slovy: „Školní rok 1918–19 zůstane pro nás všechny na věky památným. Začali jsme jej ještě pod rakouským dvouhlavým orlem, ale byli jsme tak šťastni, že jsme se stali současnými velikého rozednávání a konečně i zlatého smavého jitra naší svobody, a končíme tedy školní rok jako svobodní občané a občanky československé [sic!] republiky. Vivat, crescat, floreat res publica!“ Více SOA Třeboň, SOKA České Budějovice, fond Dívčí reálné gymnázium, *Školní kronika 1903–1948*, inv. č. 1, kniha 1, nestránkováno.

⁴⁷ Jeho vznik souvisel s přiostrěnými poválečnými hospodářskými poměry nutícími ženy vykonávat samostatná povolání a vydáním platového zákona, který z učitelství ručních prací učinil vcelku výhodnou živnost zajišťující slušnou existenci. Více *Výroční zpráva dámského spolku Ludmila za rok 1919*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1920, s. 8–9.

- BEČICOVÁ, Magda. *Školy spolku Vesna v Brně a jejich role v českém dívčím vzdělávání v letech 1886–1918*. Brno, 2003. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd.
- Dámský spolek Ludmila: sborník vzpomínek*. České Budějovice: Dámský spolek Ludmila, 1936, 37 s.
- Encyklopedie Českých Budějovic*. 2. rozšíř. vydání. České Budějovice: Statutární město České Budějovice, Nebe, 2006, 672 s. ISBN 80-239-6706-1.
- CHVOJKA, Jiří. *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. České Budějovice: Actys, 1992, 288 s. ISBN 80-901234-0-6.
- KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství I*. Praha: Sfinx, 1929, 549 s.
- NOVOTNÁ, Klára. *Jana Zátková (1859–1933): zapomenutá osobnost jihočeské historie?* České Budějovice, 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.
- NOVOTNÁ, Klára. Jana Zátková (1859–1933): životopisná studie. *Jihočeský sborník historický*. 2011, roč. 80, s. 109–129.
- NOVOTNÁ, Klára. „Matka na svých rukou chová celý svět.“: *dámský spolek Ludmila v Českých Budějovicích a jeho dívčí vychovávací ústavy (1885–1950)*. České Budějovice, 2011. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav.
- NOVOTNÝ, Miroslav et al. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, 254 s. ISBN 80-7040-883-9.
- STRNAD, Rudolf. *Dámský spolek Ludmila v Č. Budějovicích v letech 1885–1935*. B. m.: b. nakl., 1937.
- ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů I., II*. Praha: Matice Česká, 1913, 1918, 455 s., 447 s.
- ŠEDIVÝ, Ivan: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 492 s. ISBN 80-7106-274-X.
- VELETOVSKÁ-HUMLOVÁ, Hana (ed). *Ženy na Moravě: ročenka dobročinného komitétu v Brně*. Brno: Dobročinný komitét, 1940, 156 s.
- Výroční zprávy dámského spolku Ludmila*, 1903, 1913–1914, 1915–1919.
- Výroční zpráva dívčího lycea spolku Ludmila*, 1903/1904.
- Výroční zprávy Ženské školy průmyslové spolku Ludmila*, 1913/1914 a 1914/1915.
- Výroční zprávy Veřejné odborné školy pro ženská povolání*, 1926/1927 a 1937/1938.
- WAGNER, O. *K reformě dívčího vzdělání: volné kapitoly přátelům dobré věci*. Praha: Dědictví Komenského, 1908, 236 s.

Trampoty učitele s válkou aneb „Metamorfóza tvorů pozemských v podzemské“

Josef Märč

Anotace

Kapitola především na základě dochovaného souboru korespondence polní pošty učitele Theodora Režného rekonstruuje válečné zážitky a prožitky jednoho moravského vojáka a jeho rodiny. Zabývá se i obecnými možnostmi zacházení s válečnou korespondencí a jejím potencionálním využitím pro poznání válečné zkušenosti na frontě a v záze-
mí. Stejně tak nabízí určitá východiska pro popis situace učitelů (školy) během války i ve vzpomínání na ni.

Abstract

The Teacher's Difficulties with War or Metamorphosis

The chapter based primarily on an extant body of teacher Theodor Režný's war correspondence reconstructs the war experiences and feelings of a Moravian soldier and his family. It also deals with general attitudes to treating war correspondence and its potential use in learning about war experiences, both at the front line and in the rear. It offers basic guidelines to study the role of teachers during the war as well as in remembering it.

Pomníky padlých v první světové válce fungují, respektive fungovaly, jako panteony našich venkovských obcí.¹ Mnohé jsou umístěny nedaleko škol, často i přímo před nimi. Zpravidla zaznamenávají jména těch, kteří válku nepřežili, ať už padli, zahynuli v zajetí, či zemřeli na útrapy války. Původními impulsy pro tento text byly jednak tyto nenápadné soupisy mužů a otázka, můžeme-li se o nich dozvědět více, než přinášejí texty na pomnících; za druhé soubor korespondence, která se týkala jednoho z mužů, jehož jméno a fotografie je na jednom z pomníků. Protože texty vznikající na základě interpretace lístků polní pošty nejsou při vytváření obrazu první světové (Velké) války zcela běžné,² budu se věnovat především této interpretaci s přesahy do obecnějších kontextů. Poněkud stranou tak zůstane původně zamýšlená komparace podílu učitelů, respektive školských institucí na pomnících padlým. Kromě pomníku v Pivíně, o němž bude zmínka dále, se měl věnovat pomníku ve Slavkovicích (Plzeňský kraj), který byl vystaven na základě aktivit Václava Kaufnera,³ místního učitele a na kterém je zachyceno jméno Stanislava Blumenštegla, kdysi učitele slavkovické školy a pozdějšího poručíka ruských legií, padlého v červnu 1918.⁴

¹ Parafrazoval jsem téma Češi a jejich panteony, jehož editorem byl Marek Nekula v časopise Dějiny a současnost 1/2014, ačkoliv se příslušné texty týkají panteonů velkých, celonárodních. Mikrohistorie se v podstatě netýkají.

² V českém prostředí se jí věnoval především: PAZDERA, David. Korespondence jako jeden z pramenů pro výzkum každodennosti českých vojáků rakousko-uherské armády ve Velké válce. *Historie a vojenství*. 2003, roč. 52, č. 1, s. 37–43. ISSN 0018-2583, kde i další literatura. Na jeho pojetí navazuji, v několika aspektech je rozšiřuji.

³ Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA Plzeň), Státní okresní archiv Domažlice (dále SOkA Domažlice), fond Obecná (národní) škola Slavkovice, Památná kniha čili kronika obecné školy Slavkovice, díl II., 1905–1962. Kronika obecné, národní a základní školy [Slavkovice]. *Porta fontium* [online]. [cit. 28. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.portafontium.cz/chronicle/soap-do/00378-skola-slavkovice-1905-1962>.

⁴ Evidence válečných hrobů. Ministerstvo obrany České republiky [online]. [cit. 28. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.valecnehroby.army.cz/index.html>. Rusko, Samara, Ruský hřb. u nádraží – číslo VH: RUS-00482. Dostupné z: <http://valecnehroby.army.cz/Evidence/detail-hrobu-ci-mista?id=1010121&coid=222&con=Rusko&lid=1009267&lim=Samara&st=0&>.

Několik souvislostí

Je obecně velmi problematické stanovit kritéria pro posuzování chování českého vojáka během Velké války. Ivan Šedivý přesvědčivě dokládá, že se snáze vytvářejí konstrukty a mýty než objektivní tvrzení. Chování českého vojáka „*nebylo abstraktním, neměnným pojmem,*“ názory, chování a jednání vojáka vůbec záviselo na mnoha faktorech, které se velmi často vzájemně podporovaly, ale i rušily. Patřily mezi ně faktory času, fronty, původu vojáka, ale také vojenských okolností (například chování velitele, standard jednotky), přírodních podmínek během bojů, víry či naopak bezvěrectví vojáka, jeho osobních vlastností a mnohé další okolnosti.⁵ A je dokladem zmužilosti smrt?⁶ Jen obtížně lze stanovit kritéria pro zjištění průměrného chování vojáků za války, ještě obtížněji pro českého učitele ve stejné situaci a z nám dostupných pramenů. Jistě existovala jejich škála od věrné loajality k naprostému odmítání. Čeští učitelé za války demonstrovují svou věrnost například i v publikaci Škola a světová válka,⁷ aby po válce snášeli doklady o svém pronásledování.⁸ A mohlo fungovat širší habsburské vlastenectví? Nerad bych předbíhal závěry této studie, ale učitel z Pivína Theodor Režný byl doma v habsburské monarchii. „*Tak již půl roku tomu, co jsme nedobrovolně „rozvedeni.“ Je to hrozná doba - a bude jinak? Těžko pravda odpovéděti. Od 20. února jsem opět v naší říši a jsem jaksi spokojenější.*“⁹

Evidovaní padlí učitelé v habsburské uniformě v království Českém¹⁰

Rok	němečtí	čeští	celkem v období
1915 ¹¹	200	143	343
1916	80	71	151
1917	20	44	64
1918 ¹²	12	14	26
Celkem	312	272	584

⁵ ŠEDIVÝ, Ivan. Češi, české země a Velká válka. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 147–149. ISBN 80-7106-274-X.

⁶ Tamtéž, s. 149–150.

⁷ BENEŠ, Bohuslav a Adolf PFEIFER. Škola a světová válka: příručka o organizaci naší armády a loďstva. Sbírká vojenských a národohospodářských dat a početních příkladů. Pokyny pro vojenskou přípravu mládeže. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1916, 188 s.

⁸ STUNA, Stanislav. Persekuce českého učitele. Praha: Odbor mladého učitelstva při uč. Jednotě Komenský, 1922, 31 s.

⁹ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 25. 2., orazifikováno 25. 2. 1915.

¹⁰ Zpracováno podle jednotlivých čísel Věstníku vládního u věcech škol obecných v království Českém od 31. 3. 1915 do 30. 9. 1918, která přinášela seznam padlých učitelů v předcházejícím období. Učitelé byli rozdělení podle škol českých a německých do jednotlivých okresů.

¹¹ Údaje byly zveřejňovány až od března 1915, první seznamy zahrnují počty i za rok předcházející: v březnu 1915 je uvedeno 79 a v dubnu dokonce 100 jmen padlých učitelů, od května do konce roku se měsíční počet padlých pohyboval kolem 20 osob. František Škoda, zemřelý v listopadu 1914, byl uveden mezi padlými učiteli „až“ ve druhém soupisu padlých. Věstník vládní u věcech škol obecných v království Českém. 1915, č. 4, s. 37.

¹² Padlí byli evidováni jen do konce září 1918.

Rok	němečtí	čeští	celkem v období
1915 ¹⁵	53	64	117
1916	13	74	87
1917	16	28	44
1918 ¹⁶	15	9	24
Celkem	97	175	272

Dopad války na obyvatele Pivína

V Pivíně žilo podle sčítání lidu z roku 1910 celkem 346 osob mužského pohlaví, školu navštěvovalo ve školním roce 1910/1911 dohromady 58 chlapců, ve školním roce 1913/14 bylo chlapců ve škole dokonce 74. Během roku 1914/15 bylo povoláno k vojenské službě na 85 mužů (38 svobodných, 47 ženatých), jmenovitě uvedeno však jen 84, v dalším roce jich rukovalo 43, v dalším 3. U některých jmen nelze rozhodnout, zdali se týkají jedné nebo dvou osob. I přesto je počet přibližně 130 mužů, kteří byli z Pivína povoláni k vojenské službě, velmi vysoký. Třináct z nich je na místním pomníku zaznamenáno jako oběti války, z Pivínských je uváděno mezi legionáři 15 mužů.¹⁷ Žádný z místních legionářů během vojenské služby nezemřel.¹⁸ Dosavadní lokální literatura reflektovala však především jejich osudy.¹⁹

Korespondence pošní pošty je poměrně známým fenoménem Velké války (byla totiž velmi četná), přesto k jejímu vytěžení v biografickém či historickém bádání dochází jen poměrně zřídka. Zveřejňovat dopisy vojáků bylo běžné již v době války. Nakladatelství Emila Šolce vydávalo v letech 1915–1916 Listy našich vojáků, tedy sešity především s úryvky dopisů, které zaznamenávaly frontové zážitky. Zpravidla byly anonymizovány a již předem otištěny v tisku. Nepřekvapuje jejich propagandistické zaměření, mnohdy vzbuzují dojem psaní na objednávku, ale projevuje se v nich i nebývalá otevřenost, jako by neprošly cenzurou.²⁰ Dalším příkladem zveřejněných dopisů, více autentickým a více

¹³ Mezi padlými není ve věstníku uveden patrně Václav Erben, od roku 1910 učitel v Soběsukách (Prostějovsko), padl 7. 11. 1914, rodem z Podolí u Rožďalovic. Podle: PROCHÁZKA, Alois V. *Obrázek z Moravy*. In: ŽIPEK, Alois (ed.). *Domov za války I*. Praha: Pokrok, 1929, s. 127–131. Je uveden na pomníku padlých v Soběsukách. Soběsuky: pomník Obětím 1. světové války. Spolek pro vojenská pietní místa [online]. [cit. 28. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.vets.cz/vpm/mista/obec/4765-sobesuky/>.

¹⁴ Zpracováno podle jednotlivých čísel Věstníku vládního pro školy obecné v markrabství Moravském od 31. 5. 1915 do 30. 9. 1918. Ostatní viz poznámky č. 10, 11.

¹⁵ Údaje byly zveřejňovány až od května 1915, ostatní viz poznámka č. 13.

¹⁶ Údaje byly zveřejňovány až od května 1915, ostatní viz poznámky č. 13 a 14.

¹⁷ CYDLÍK, Tomáš a Oldřich VÁCLAVÍK. *Českoslovenští legionáři okresu Prostějov 1914–1920*. Prostějov: Státní okresní archiv, 2001, s. 45. ISBN 80-238-9432-3. Jedná se o osoby, které byly s Pivínem spjaty až už jako se svým rodištěm, tak také bydlištěm, to mohlo být často „jen“ poválečné.

¹⁸ Zemský archiv v Opavě (dále ZA Opava), Státní okresní archiv Prostějov (dále SOKA Prostějov), fond Národní škola Pivín, *školní kroniky 1891–1924*, NAD 610, inv. číslo 128, nestránkováno. Přesto se jména některých z nich objevila na místním pomníku padlým.

¹⁹ HORÁK, Václav. *Pivín: historie a současnost obce*. Pivín: Obecní úřad Pivín, 2009, s. 42.

²⁰ *Listy našich vojáků*. 13 sešitů. Praha: E. Šolc, 1915–1916. Například až naturalistické líčení zranění v článku Jak jsem byl zraněn. In: *Listy našich vojáků*. Sešit 4. Praha: E. Šolc, 1915, s. 5–8.

se vztahujícím ke školnímu prostředí, jsou dopisy,²¹ které posílal Jaromír John svému tehdy desetiletému synovi, vhodný prostředek pro nesnadný úkol, jak „psáti (vyprávěti) české mládeži o nynější válce.“ Autor volí vrstevnický princip – dívá se na válku dětskýma očima.²²

Dále budeme rekonstruovat příběh pivínského učitele, absolventa kroměřížského učitelského ústavu, pocházejícího z Kojetína. V souvislosti s jeho osudem se zachoval soubor 190 lístků poľní pošty. Většinu z lístků psal Theodor Režný rodině obyčejnou tužkou, především ženě Marii (jednou synovi Hynkovi) do Pivína, respektive Kojetína, kde pobývala u manželových rodičů. Většina korespondence je psána na korespondenčních lístcích, zpravidla růžových, ale i v jiných barvách, existuje i několik dopisů. Texty jsou psány obyčejnou tužkou, místy obtížně čitelné z důvodu setřetí textu, písmo spíše úhledné, dobře čitelné. Již ve školních letech byla úprava písemných prací Režného hodnocena jako „úhledná,“ krasopis jako „dostatečný.“²³ Texty nevykazují téměř žádné pravopisné chyby. O korespondenci Marie nemáme příliš představ (je dostupný jediný lístek), některé okolnosti lze vyčíst z odpovědí Theodorových. Psala patrně na běžné lístky, frankuje dopisy, Theodor ji nabádá, že je škoda peněz, ať raději píše na feldpost.²⁴ Poštovní styk byl poměrně častý, někdy docházelo k seskupování pošty a pozdějšímu hromadnému dodání: „nemusíš tak často, oheďy jsem obdržel osm balíků (pět čokolády) a osm dopisů.“²⁵ Režného rodinu tvořili tito členové: otec Josef a matka neznámého jména v Kojetíně; sourozenci Rudolf u pevnostního dělostřelectva v Krakově, Franz (František) v Bílsku, Karel (studující) u rodičů v Kojetíně; švagr Hynek Labounek u 11. vozatajské divize; manželka Marie a děti Hynek, Rudolf a Lída.

Korespondenci Theodora lze rozdělit do tří období: od srpna 1914 do května 1915 celkem 106 lístků a dopisů, dva lístky během rekonvalescence v červnu až srpnu 1915, 15 lístků z období léta 1916. Ostatní členové rodiny se na souboru podílejí takto: Rudolf – 45 lístků, které jsou určeny bratrovi či švagrové, ta mohla zprostředkovávat informace mezi oběma bratry. Franz – 1 lístek, Karel – 2 dopisy, Hynek – 7 lístků, Marie Režná – 1 lístek, matka – 1 lístek, korespondence v souvislosti s úmrtím Theodora – 7 lístků, neidentifikovaný autor u dvou lístků.

Okolnosti života a smrti Theodora Režného především na základě korespondence²⁶

1. Korespondenční okolnosti:

Popis feldpost – na lístcích se zpravidla objevují různá razítka, nejběžnější je razítko poľní pošty – například Theodorova korespondence byla odesílána z feldpost čísla 6, 98,

²¹ JOHN, Jaromír. *Lísty z vojny, jež psal jsem svému synovi*. Praha: Dědictví Komenského, 1917.

²² K. V. Literatura pro mládež. *Naše doba XXV*, 1917, č. 2, s. 143–144.

²³ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA Brno), Státní okresní archiv Kroměříž (dále SOKA Kroměříž), fond C. k. koedukační učitelský ústav Kroměříž, B-e 184, *Hlavní katalog I. ročník*, inv. č. 12; *Hlavní katalog IV. ročník*, inv. č. 31; *Maturitní protokol*, inv. č. 138. Za informaci děkuji Jitce Zezulové z tamního archivu.

²⁴ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 1. 3., orazítkováno 2. 3. 1915, psáno 9. 7., orazítkováno 10. 7. 1916.

²⁵ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 5. 3., orazítkováno 6. 3. 1915.

²⁶ Volnou inspirací pro interpretaci byl text: TEJKALOVÁ, Jana. Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády. *Historie a vojenství*. 2001, roč. 50, č. 2, s. 332–370. ISSN 0018-2583. Kromě kvantitativně nespécifikované korespondence Vladimíra Procházky (Archiv Akademie věd České republiky) využívá převážně jiné typy svědectví než lístky poľní pošty. Její studie přináší mnoho cenných dokladů ke každodennímu životu, některá zobecnění (strava, snaha vojáků o časté posílání balíků, Vánoce) nejsou v souladu se zkušeností Režného.

186, 202. Některé listky obsahují i útvárové razítko, případně nemocniční. Z hlediska poštovního styku v podstatě velmi obvyklý stav. Snažil se popsát z prostoru listku co nejvíce – na listcích zůstává obvykle jen velmi málo volného místa. Korespondence byla cenzurována – doloženo razítkem, parafou neznámých cenzorů, slovem *vidi*. V textu žádný cenzurní zásah není doložen. Četnost psaní byla téměř každodenní – bez obdrženého listku velmi smutno, stále chce častější korespondenci, snaží se psát domů každý den, někdy nejde pošta, nebyl čas, „zmrzlý.“²⁷ „*Piš často, je dlouhý den, když pošta nepřinese ničeho.*“²⁸

Doba dodání, i pokud byl Theodor v poli, byla zpravidla do týdne. Autocenzuru lze obtížně doložit, korespondence ovšem obsahuje jen velmi málo reálií z frontového života. Patrná je snaha uchránit blízké doma negativních zpráv. Režný píše o kolegovi, „*kteřý již také není v kanceláři, ale domů to nenapsal.*“²⁹

2. Zasilání balíků (bedniček):

Lze rekonstruovat především dvě záležitosti – četnost zásilek a jejich obsah: žádá, aby mu neposílali tolik balíčků. „*Nic neposílat!*“³⁰ – není schopen vše, co dostane, pojmut do své cestovní výbavy. Nejčastěji měl zájem o čokoládu, napečené pečivo a sladkosti (buchty, cviboch), pečivo jako dort saframentsky dobré,³¹ potřeby na kouření („*lépe poslat sportky než viržinka, ty se lámou*“),³² noviny, čaj, alkohol („*truňk*“ se ovšem často „*ztrácel*“, přesněji řečeno balíčky s ním), feldpostky, noviny a časopisy (Pozor),³³ méně potřeboval prádlo – zpočátku košile, ručník, na zimu dostal spodky, ponožky a onučky; žádal i o psací potřeby, nůž. Obdržel i maso (v únoru 1915). Několikrát žádá o podobenku dětí. Když ji obdržel, „*zaplakal.*“ Rodina byla schopna jej podporovat zásilkami po celou dobu jeho vojenské služby.

3. Adresa, oslovení a další typické prostředky pro dopis – podpis, číslování:

Lze identifikovat náladu psaní již z adresy? U Režného je adresa poměrně konstantní. Z prvních 45 listků použije v adresách 32krát oslovení paní, 12krát vážená paní, jednou velectěná paní; 25krát nazve svou ženu Mařenkou, 19krát Marií. Jednou oslovení chybí, dvakrát je ke jménu dodáno choť učitele. Choť učitele bylo běžnou součástí listů, které Marii zaslali ostatní členové rodiny. Oslovení v textu už bylo daleko rozmanitější – nejčastěji Drahá Mařenko (dvacetkrát), ale také například Milá, Nejmilejší, Drahoušku, Moje ženuško, někdy je oslovení kolektivní Moji drazí atd. Podpisuje se zpravidla jako Theodor, Theo, dopisy nečísluje.

²⁷ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 28. 12., orazítkováno 30. 12. 1914, nepsal asi 8 dní.

²⁸ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 5. 7., orazítkováno 7. 7. 1916.

²⁹ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 4. 2., orazítkováno 6. 2., do Pivína dorazilo 11. 2. 1915.

³⁰ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 12. 12., orazítkováno 15. 12. 1914.

³¹ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 4. 2., orazítkováno 6. 2., do Pivína dorazilo 11. 2. 1915.

³² Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 10. 2., orazítkováno 13. 2. 1915.

³³ KUBÍČEK, Jaromír. *Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2001, s. 236. ISBN 80-7051-133-8. Za upozornění děkuji Jarmile Klímové z Muzea Komenského v Přerově.

Propagandistická fotografie výše zmíněného regimentu, soukromá sbírka

4. Vojenský život:

a) Průběh služby u Landsturminfanterieregiment No. 13. Olomouc:³⁴

1914

srpen: vyzván k mobilizaci, dalšího dne propuštěn,³⁵

srpen – listopad: Olomouc (ubytován na různých místech, mimo jiné i v budově české školy), původně zařazen na práci v kanceláři, ještě na konci října 1914 se domnívá, že v kanceláři zůstane, případně, že bude v kanceláři zařazen i „v poli.“³⁶ Jeho vyřazení z kanceláře vyvolalo v rodině překvapení a zděšení. Pokud pobýval v Olomouci, poměrně časté byly návštěvy, „každý den,³⁷ především ženy Marie, na neděle jezdíval domů, od 3. listopadu: přes Odry, Krakov na východ, předpokládal, že se v Krakově setká s bratrem,

24. prosince: první boj u okolí Korczyna (na Visle),

1915

duben: povýšen na svobodníka (v psaní zmiňuje jen mimochodem),

25. května: zraněn v prostoru Chmielów, Ocice (nedaleko Tarnobrzegu), přes Wadowice odeslán na Moravu. Utíkal asi 50 m proti Rusům, najednou ucítil do ramene náraz, jako cihlou, připadal si čilý, tak si z toho mnoho nedělal. Vzpomněl si na manželku a zasle-

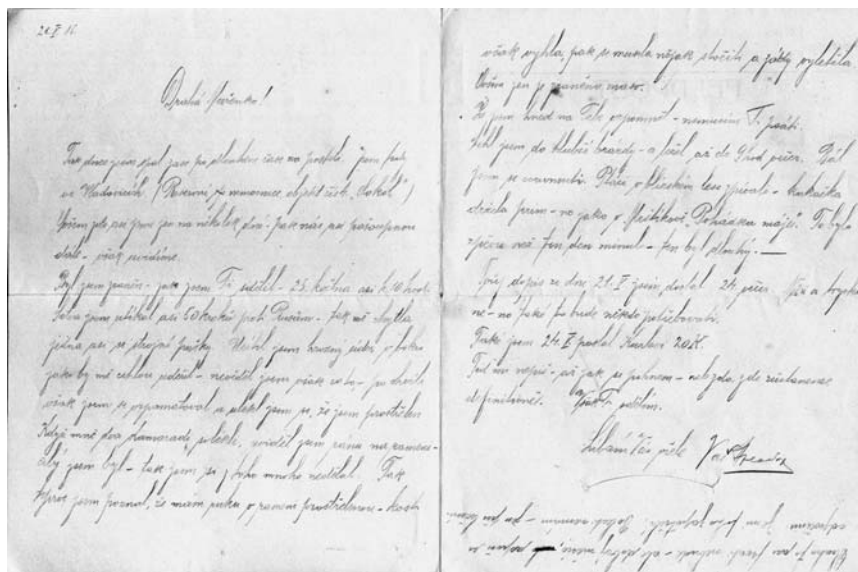
³⁴ Místa doplněna i na základě rekapitulační pohlednice regimentu.

³⁵ ZA Opava, SOKA Prostějov, fond Národní škola Pivín, *školní kroniky 1891–1924*, NAD 610, inv. číslo 128, nestránkováno.

³⁶ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 28. 10., orazítkováno ve stejný den 1914.

³⁷ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 28. 8., orazítkováno ve stejný den 1914.

chl zpěv ptáků, mezi kterými kukačka měla prim (Mrštkova Pohádka máje). Režný podobně jako v tomto případě několikrát naráží na své kulturní zkušenosti (Grieg) červen – srpen: v rekonvalescenci (Kojetín),

Dopis Theodora Režného popisující zranění v květnu 1915

1916

březen – květen: Olomouc,

2. polovina června: východní fronta Dubno (Brusilovova ofenzíva),

17. července: raněn v prostoru Humniszczce, Stremilczce (SV od Lvova), na následky zemřel.

b) Další okolnosti vojenské služby:

jídlo: málo stížností, spíše slušné, přilepšují si, dostává hodně v balících,

ubytování: výroba přbytku, který nazvali Hotel u tří bratrů: „*ve volnu se v něm udíme*“

a vytvořili u něj i malé hospodářství,³⁸ „žijeme cikánsky,³⁹ jak cikáni v lese,⁴⁰ nová bou-
da po Rusech, stále stejně jako krtice. „*Tak se mně zdá, že my tvorové pozemští prodě-
láváme metamorfózu v tvory podzemské. A co vy doma děláváte?*“⁴¹ Režného zákopnic-
ká zkušenost zde dostává bohužel i jiné, trvalejší významy,

prožívání svátků: po zvláštním prožitku Štědrého dne (bojový křest) oslava Silvestra (sli-
vovice, zpěv, sezení s krajany),

očkování: neví proti čemu, povzdychne si, „*kdyby je tak proti kulkám očkovali,*“⁴²

³⁸ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 17. 3., orazítkováno 18. 3. 1915.

³⁹ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 17. 5., orazítkováno 18. 5. 1915.

⁴⁰ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 25. 6., orazítkováno 27. 6. 1916.

⁴¹ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 8. 7., orazítkováno 9. 7. 1916.

⁴² Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 17. 3., orazítkováno 18. 3. 1915.

hygiena: málo časté koupání, výjimečná záležitost – v řece, zdravotní stav: bolí nohy, trápí kašel, ordinuje si aspirin, ovšem obdrží na druhý den „dobrého léku“ – pochod na další stanoviště.

c) Očekávání konce války:

je téměř permanentní: mělo přijít na Tři krále, až se vrátí skřivani, až přiletí vlaštovky. V únoru 1915 bratr Karel píše, že brzy bude konec, zraněný Župka je doma (manželka Marie by si přála, aby byl na jeho místě): „*Doufá, ale objímá hrůza.*“ V březnu 1915: „*A naděje? Bože, zachraň nás. Hyneme.*“ Měl být konec na Velikonoce. V květnu 1915: „*Květen učiní přítrž ve válce. Každá naděje mrtvá.*“ Opět má naději, že se vrátí na prázdniny, či na mláčení obilí, když nemohu býti u setí (či ještě nebude té komedii konec?).

d) Vlastní vojenské akce:

Co dělá, je zbytečno psát, nedovedeš si představit,⁴³ sem tam dopadne kulička.⁴⁴

5. Reakce na místa pobytu:

Bláto je velmi častou součástí jejich života, zejména na jaře, připomíná mu to Píšťany. Počasí srovnává s domovem, zaznívají melancholické vzpomínky. Krajina: je opět doma v říši, není již v Rusku, „*je mu jaksi klidněji,*“ připomíná znalosti a představy z četby, úplně to vystihl Sienkiewicz v románu Křižáci.

6. Kulturně-duchovní život:

Bohoslužby: ne vždy se v poli dostal do kostela, na mši, byla to příležitost uvědomit si sváteční den: „*Na kázání kněz volal původce této války na boží soud. Vzpomněl jsem si ovšem na Kozinu a Lamingera. Kéž by ty lotry stihl trest podobný, ale hned. Neboť myslím, že Záhořovo lože nebylo tak strašné, jako jest válka.*“⁴⁵

7. Rodinný život:

Manželka: „*co jsme nedobrovolně rozvedeni,*“⁴⁶ nebuď zasmušilá, nepouštěj zahradu, starej se o děti. Děti: vzpomíná na ně velmi často, prohlíží si podobenky, je mu po nich, při vzpomínkách na ně smutno. Předpokládá, co v průběhu roku asi dělají – ve škole, jak se připravují a jak prožívají svátky. Uděluje pokyny především nejstaršímu Hynkovi: ať pomáhá mamince, ať se stará o sourozence, ať prospívá ve škole, ať se modlí; všichni, ať maminku poslouchají. Na dálku si s nimi „*hraje*“: výroba píšťalky, mrškačky. Společně s Hynkem na dálku pozorovali hvězdy, Režný popisuje některá souhvězdí. Velmi často se mu o dětech zdá, především o Lidušce:⁴⁷ družička, spadla do sklepa, spadl na ni strom

Rodiče a sourozenci, ostatní příbuzní se objevují nejčastěji jako adresáti pozdravení. Režný se také snaží získat informace o nich, informuje o vzájemné korespondenci s nimi.

Chod domácnosti: vzpomíná, jaké práce by vykonával na zahradě, radí ohledně majetku, placení daní i vybírání nájmu, nákupů, doporučuje žádná pole neprodávat, naopak zasázat brambory, mají si najmout pracovní sílu. Má starosti o slepice, kuřata, drůbež.

8. Vzpomínky na Pivín, Kojetín

Známi: poměrně často se objevují informace o lidech z okolí (zraněn, zajat, změnil působiště) i o nových přátelích z pole. Někdy jsou vepsány i pozdravy spolubojovníků.

⁴³ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 14. 7., orazifikováno 16. 7. 1916.

⁴⁴ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 26. 4., orazifikováno ? . 4. 1915.

⁴⁵ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 31. 1., orazifikováno 2. 2. 1915.

⁴⁶ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 25. 2., orazifikováno 26. 2. 1915.

⁴⁷ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: všechny záznamy o snech pocházejí z léta 1916.

Škola: měl obdržet lístky od školních dětí, ale přišly bratru Rudolfovi (nejsou k dispozici); vzpomíná na ni v období adventu – „měl nejraději ve škole“ – čítávali články o zimě, cvičival vánoční koledy.⁴⁸ Vzpomíná na školní hádanky; chce poslat jen takový ručník, jako měli ve škole, „škoda lepších věcí.“ Má obavu, bude-li ještě po skončení války schopen učit: „no vlastně už nic neumím, tak k házení přikop budu mít vědomosti.“⁴⁹

Typickým projevem polní korespondence z Velké války se jeví všeobecný stesk a smutek z odloučení od blízkých,⁵⁰ druhým častým znakem je nedostatek témat ke psaní. Tento rys se ovšem alespoň ze zachovaného souboru korespondence netýká Theodora, ale jen Rudolfa a dalších autorů. Dokonce se zdá, jako by smrt Režného byla po delší době pro pivní vojáky námětem k novému dopisu: „nepsal jsem dlouho, nebylo co psátí.“ Každodennost pole byla pro většinu vojáků velmi jednotvárná, navíc pro mnohé bylo psaní málo obvyklou činností, svědčí o tom často velmi rozkolísaný, osobitý pravopis. Týká se i korespondence ze zázemí. Theodor jako stylist a ostatní zúčastněné pisatele zřetelně převyšuje.⁵¹

Mily milí sinu 15 III

Každou chvíli na tebe spomínám a miláčku
 noš rád: biž me umirnil: Dny loal. inu's
 není možná paplaču sochvíta vim co me stralil
 Lis se radivím natipditi: vše me bal: to kineb,
 toki i šavel ječi: saufal: je počat chucoví mam
 toki starost nepuře li toki. nevin comam psat
 mandim se sa tebe počati dibi smete mohli aspon
 někde navševz nohi te us neboleji? Marenku
 těsvám že sa k noim 200 přijdeš Jan Duch do
 pís co to lis jenom pro sa us so zlojime aspon ves.
 aif moat buch se na na ma smiluje
 prodeavym te a li bo me soječ. Gbohem my
 vimsal je Toma leticka deš Dobri sinu

so psaní best měl dom sle bou.

ova matka

Dopis matky Theodoru Režnému z března 1915

Obdržená korespondence znamenala pro všechny vojáky výraznou vzpruhu. Theodor v tomto není výjimkou – i on se těší z každého styku s domovem, několikrát upřednostňuje psaní před balíkem. Na druhou stranu Theodorův duchovní život poskytoval

⁴⁸ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 2. 12., orazitkováno 9. 12. 1914.

⁴⁹ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 14. 7., orazitkováno 16. 7. 1915.

⁵⁰ Autor textu přihlédl i k dalším několika desítkám feldpostkarte jiných pisatelů.

⁵¹ PAZDERA, David. Korespondence jako jeden z pramenů pro výzkum každodennosti českých vojáků rakousko-uherské armády ve Velké válce. *Historie a vojenství*. 2003, roč. 52, č. 1, s. 40. ISSN 0018-2583.

pro psaní značnou inspiraci. Nevíme, zda-li se Theodorův stesk po domově dá označit jako větší, bolestnější. Každopádně je umocněn (a uvědomuje si to i bezdětný a patrně svobodný Rudolf) manželstvím a rodičovstvím. Obdobné stavy se dají předpokládat i u manželky Režného a jejich dětí. Snad nejdojemněji je vylíčen smutek po otci v dopisu Theodorovi od bratra Karla: „*Jest u nás Liduška, již 10 dní. Vždycky když jsou vojáci, dívá se na ně a potom povídá: ‚Tatínek není!‘ Než jde spat, musíme jí dáti Tvou fotografii políbit.*“⁵²

Charakteristické znaky Theodorovy korespondence se dají vystihnout snad takto: častým motivem jsou vzpomínky na blízké a na okolnosti, které je připomínají. Ty se prolínají s radami, které na dálku uděluje. Rady jsou povahy úřední, finanční, zemědělské, výchovné. Málokdy se objevuje výraznější intimita mezi manželi, vřelejší jsou pasáže, které vyjadřují vztah k dětem. Theodor se z korespondence jeví zajímavějším se, věřícím, vtipným, mírně stoickým (mimo jiné komentuje ztrátu jednoho balíku – „*nu, což však se to bude někomu hodit,*“ má Píšťany – lázně i v poli). Svou službu v armádě nezpochybňuje, jeho vlastí (doma) je monarchie; přesto je schopen se zřetelně distancovat od novinařské propagandy: „*Moravská orlice píše, že nálada pro válku je velká, tak musíme bojovat; unavení vřavou velice; mohli nás vystřídati ti novinářští mlukové.*“⁵³ Zachovává si i přes pochybnosti optimismus a naději v návrat, přemýšlí, co bude po válce, několikrát varuje motiv lázni, především asi svoje a manželčiny oblíbené Píšťany. Nechce své blízké znepokojovat, poslední dopisy odrážejí ovšem také únavu a určitou bezvýchodnost situace.

9. Theodorova smrt:

Kromě lístků, které můžeme považovat za kondolence, se v souboru zachovaly lístky Bedřicha Zachara z Kostelce u Prostějova, se kterým si Režný dohodl službu „*přátelské domluvy,*“ tedy poskytnutí informací rodině v případech neštěstí. Zachar nejprve informuje manželku Marii o tom, že byl Theodor zraněn. Později popisuje okolnosti smrti a zároveň píše, že již v době psaní předchozího lístku věděl, že Theodor zemřel, ale „*nemohl to hned napsati.*“ Do souboru jsou též zařazeny dva lístky obyvatelkám Pivína, jejichž přibuzní je informují o smrti Režného (odesláno patrně 19. července, razítko nečitelné), o jeho hrobě, jeden z nich žádá svou manželku, aby informovala paní učitelku (Marii Režnou).⁵⁴ Theodor datoval poslední lístek 17. července, tedy dne, kdy byl raněn, a „*loučil se*“ těmito slovy: „*Moji draží! Mnohokrát vás všechny srdečně pozdravuji a vřele líbám. Váš Theodor.*“ Feldpostkarte byla orazítkována 20. července a do rukou jeho blízkých se tak dostala až po jeho úmrtí.

Informace o smrti se šířila rychle – pivínská školní kronika komentuje lakonicky. Dne 18. července padl Theodor Režný, byl dobrým učitelem, zůstala po něm vdova a 3 děti ve věku 3 až 6 let.⁵⁵ Autor kroniky je v zápisech stručný, dopady války na Pivín tak vyznívají jen jako úřední zápisy. Nelze interpretovat jako snahu vyhnout se povinně

⁵² Osobní archiv autora, Karel Režný Theodoru Režnému: psáno 13. 5., orazítkováno 14. 5. 1915.

⁵³ Osobní archiv autora, Theodor Režný Marii Režné: psáno 1. 3., orazítkováno 2. 3. 1915.

⁵⁴ Marie Režná zůstala v Pivíně a později se opět provdala – za učitele Františka Spisara, který by v letech 1927–1931 pivínským starostou. HORÁK, Václav. *Pivín: historie a současnost obce*. Pivín: Obecní úřad Pivín, 2009, s. 101, 155.

⁵⁵ ZA Opava, SOKA Prostějov, fond Národní škola Pivín, *školní kroniky 1891–1924*, NAD 610, inv. č. 128, nestránkováno, autorem textu je patrně řídící učitel Očenášek, podle písma se dá soudit, že některé předválečné pasáže psal i Režný.

loajalitě, která v některých jiných kronikách hraničí až s devótností, domnívám se, že jsou projevem osobních vlastností autora, stejně lakonicky je popisován vznik Československa. Kronika dokládá obdobné dopady války, které tento typ materiálů zpravidla přináší: nové povinnosti učitelů, včetně rukování na frontu, nebyly neobvyklé, že škola zůstala bez učitele.⁵⁶ S tím podobně jako se zabíráním školních budov pro vojenské účely souviselo omezování školní výuky (spojování tříd, směnné vyučování). Příznačné byly dále sbírky (všeho možného), bezmasé dny, nedostatky v zásobování, vzrůstající dražota. Kronikáři se věnovali také průběhu vojenských operací, případně tradičním kronikářským záležitostem: sledování počasí, komentování úrody atd.⁵⁷ Na základě pivníské kroniky lze rekonstruovat předchozí Režného osudy. Otec Josef pracoval jako vrchní vaříč v cukrovaru, Theodor, narozen 18. září 1880, navštěvoval nejprve měšťanskou školu v Kojetíně, posléze učitelský ústav v Kroměříži, kde studoval v letech 1896–1900.⁵⁸ Po maturitě odešel do školy v Pivíně, zde učil od školního roku 1900–1901 a roku 1903 byl definitivně ustanoven podučitelem. V dvojtřídní škole byl zpravidla učitelem druhé třídy (bývalo v ní zapsáno mezi 60–70 žáky), v obou třídách vyučoval tělocvik, ale jen v létě, v zimě místo tělocviku pobývaly děti ve třídě a především četly a počítaly. Kromě školní práce se věnoval také práci pro obec, např. sepísoval živnosti. Ve stejném roce, kdy Režný do školy nastoupil, byly pivníské školní sbírky rozšířeny o dary Emila Holuba. Na podzim 1914 byla otevřena nová školní budova, Režný však zamířil do Olomouce k regimentu.

Pro překonání mikrohistorie by byla vhodná komparace s jinou korespondencí. Josef Petrář, který měl k dispozici neurčené množství polní pošty svého děda Jana Bartoše a dalších, potvrzuje některé charakteristiky korespondence vojáků z venkova: poměrná četnost poštovního styku, stesk po domově, starost o hospodářství.⁵⁹ Lubor Kunc mapuje problematiku především z hlediska poštovníctví, respektive průběhu vojenské služby.⁶⁰ Zajímavým materiálem je korespondence Fráni Šrámka, která byla částečně vydá-

---

⁵⁶ „Nedostatek učitelstva na Domažlicku je čím dál citelnější. Tak např. na pětitřídní škole chlapecké v Nové Kdyni jest jediný učitel, vjímatečně tam přeložený, když porušování kázně přesahovalo daleko dovolené meze, v Kolovči na šestitřídní škole zbyl jediný starý řídicí učitel, v Slavíkovících na dvoutřídní škole není nikoho, v Domažlicích na pětitřídní škole chlapecké s 5 pobočkami, tedy v 10 třídách, jsou jen 4 učitelé, v Zahořanech na dvoutřídní škole učí jediná učitelka a tak je tomu i na jednotlivých školách v Usilově a Štichově.“ *Klatovské listy*. 1914, č. 42, 14. 10. 1914, s. 3. Za upozornění děkuji Bohuslavu Rejzlovi; SOA Plzeň, SOkA Domažlice, fond Obecná (národní) škola Slavíkovice, *Památná kniha čili kronika obecné školy Slavíkovice*, díl II., 1905–1962. Kronika obecné, národní a základní školy [Slavíkovice]. *Porta fontium* [online]. [cit. 28. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.portafontium.cz/chronicle/soap-do/00378-skola-slavikovice-1905-1962>.

⁵⁷ O obsahu školních kronik se zmiňují rovněž autoři dalších kapitol této knihy.

⁵⁸ MZA Brno, SOkA Kroměříž, fond C. k. koedukační učitelský ústav Kroměříž, B-e 184, *Hlavní katalog I. ročník*, inv. č. 12; *Hlavní katalog IV. ročník*, inv. č. 31.

⁵⁹ PETRÁŘ, Josef. *Dvacáté století v Ouběnicích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 139, s. 499. ISBN 978-80-7106-605-7.

⁶⁰ KUNC, Lubor. Osudy českého vojáka za Velké války. *Postilión: zpravodaj Českomoravské společnosti pro poštovní historii*. 2008, č. 1, s. 5–12. Lubor Kunc byl rovněž přizván jako expert pro rozhlasový pořad Polní pošta, který stanice Vltava vysílala od června 2014 každou druhou sobotu. První díl pod názvem Psní na březové kůře aneb Každý dopis má svůj příběh, připravený Jiřím Kamenem a Pavlou Horákovou, byl vyslán 7. 6. 2014. Dostupné z: <http://prehovac.rozhlas.cz/audio/3141111>. Kunc potvrzuje některé závěry tohoto textu – četnost zásilek, poměrná rychlost dodání. Domnívá se, že zachování dobrého spojení s domovem bylo pro vojáky důležitým aspektem pro stabilitu jejich postoje vůči armádě a zachování klidu ve vojsku.

na vdovou po básníkovi. Motivy byly především vzpomínkové a literární. V Buriánkově biografii⁶¹ je této korespondence využito jen ilustračně, podobně i u dalších badatelů.⁶² Není zvykem při vytváření profilů literátů vycházet z jejich válečné korespondence,⁶³ přestože zachovaného materiálu se objevuje hojně.⁶⁴ Šrámkova korespondence poskytuje četné paralely s dopisy Režného. Domníváme se, že pro kvalitní interpretaci důležitou roli hraje zachované množství korespondence. Lístky polní pošty mohly tvořit soubory až o tisíce položkách. Pazdera s Koderou jich měli k dispozici na 80, Hartl kromě deníků rovněž na 80,⁶⁵ Maršík napsal od července 1914 do ledna 1918 1 505 lístků rodině, zachovala se necelá třetina, v Literárním archivu Památníku národního písemnictví je uloženo 459 lístků, třetina z nich je vydána.⁶⁶ Zajímavým zdrojem pro zacházení s listinnou pozůstalostí je zdařilý román Barbory A. Hřebíčkové *Můj Hostýn je prázdný*.⁶⁷ Autorka pro období první světové války měla k dispozici kromě deníků předobrazu hlavního hrdiny knihy Aloise Wagnera přes 1 100 lístků a dopisů polní pošty od různých odesílatelů, které Wagner, respektive jeho rodina obdržela, a desítky konceptů lístků jim odeslaných. Část románu je koncipována jako korespondence polní pošty (na padesát lístků a dopisů), mnohé z nich jsou v podstatě autentické, například pro rok 1915. Wagnerovy deníky a koncepty byly někdy předlohou pro vytvoření lístků, které autorka do textu „potřebovala.“⁶⁸

Soubor polní pošty o 150 jednotkách spjatých s jednou osobností, rodinou již podle mé zkušenosti postačuje na samostatnou analýzu zachycující autentickou zkušenost vojenské služby, ale i (především?) zázemí.⁶⁹ Tato autenticita může mít velmi rozdílné podoby.⁷⁰

⁶¹ BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, s. 109–117.

⁶² PÄPCUNOVÄ, Eliška. *Účast českých vojáků na sočské frontě za první světové války 1915–1917*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno, Filozofická fakulta, Historický ústav; ŠTĚPÄNKOVÄ, Dana. *Motivvy války v díle J. Weisse, R. Weinera a F. Šrámka*. České Budějovice, 2013. Bakalářská práce, Jihočeská univerzita České Budějovice, Pedagogická fakulta, Katedra bohemistiky.

⁶³ TAUDYOVÄ, Hana. Válečná milostná korespondence Jaroslava Havlíčka. *Historie a vojenství*. 2003, roč. 52, č. 1, s. 94–105. ISSN 0018-2583. Počet válečných lístků nekonkretizuje.

⁶⁴ Např. DROZDOVÄ, Vendula. *RodinnÄ korespondence Richarda Weinera 1914–1918*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého Olomouc, Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky.

⁶⁵ HARTL, Jan. Životní příběh jednoho z českých vojáků během první světové války. In: MUŠKOVÄ, Eva (ed.). *Scamna Super Misam 3: sborník prací studentů a absolventů katedry historie FPE ZČU Plzeň*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2012, s. 24. ISBN 978-80-261-0172-7. Zachovanou korespondenci považoval za rozsáhlou.

⁶⁶ KRULIČOVÄ, Marie a Milan JANKOVIČ (edd.). *Zapomenuté hlasy: korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války*. Hradec Králové: Kruh, 1986, s. 117. Celkem 134 lístků s ilustracemi je přefoceno, před s. 3, za s. 72, za s. 88, přes šedesát je přepsáno, s. 65–88. Některé jsou jak přefoceny, tak přepsány.

⁶⁷ HŘEBÍČKOVÄ, Barbora A. *Můj Hostýn je prázdný*. Brno: B4U 2008, 487 s. ISBN 978-80-87222-01-0.

⁶⁸ Na tomto místě chci opětovně poděkovat za osobní konzultaci Barboře Hřebíčkové a možnost seznámit se s rozsáhlou korespondencí, která se zachovala v pozůstalosti Aloise Wagnera.

⁶⁹ ŠEDIVÝ, Ivan. Nová práce o českém válečném zážitku. *Historie a vojenství*. 1997, roč. 46, č. 5, s. 176. ISSN 0018-2583. Sdílime Šedivého možnosti překonávající Pazderovu skepsi vůči využitelné hodnotě lístků polní pošty.

⁷⁰ PAZDERA, David a Pavel KODERA. Ruské zajetí jako celoživotní profesní inspirace: válečná léta botanika Josefa Podpéry. In: *Osobnosti a první světová válka: sborník příspěvků z vědecké konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích dne 10. listopadu 2000*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2000, s. 10, poznámka 7. ISBN 80-86260-14-3.

Šrámek psal denně, „polničky“ popisoval velmi hustě. Korespondence je uložena v Sobotce.⁷¹ Vydání zachycuje zhruba třetinu z jeho listů Miloslavě, často různým způsobem upravených. Zachovanou korespondenci zachycuje následující přehled (situace je popsána z pozice Fráni Šrámka):

Rok	Listy zachované odeslané	z toho vydané	Listy přijaté	Poznámky
1914	3	0	1	
1915	222	33 (15 %)	171	Na Štědrý den napsal 6 lístků.
1916	390	140 (36 %)	321	V pěti dnech února napsal 20 lístků.
1917	324	116 (36 %)	60	
1918	227	89 (39 %)	211	
celkem	1 166	378 (32 %)	964	

Základní podobnosti s korespondencí Režného lze nalézt především v tomto: i Šrámek se těšil na zprávy z domova,⁷² i on dostával balíky („bedničky“) s relativně podobným obsahem – sladkosti, pečivo, závin, kuřivo, prádlo, noviny⁷³ – i jemu se někdy balíček ztratil,⁷⁴ i jemu došla bednička rozbitá,⁷⁵ i Šrámka obsah překvapil.⁷⁶ Podobné je také očekávání poválečného stavu,⁷⁷ informace o známých, o doma, obdobná je i doba dodání a snaha zlehčovat situaci.⁷⁸ Odlišnosti lze spatřovat především ve větší intimitě (lásece i žárlivosti) vzkazů ženě,⁷⁹ abscentují praktické rady rodině, Šrámek nechává ženě volný „prostor pro život“,⁸⁰ komentuje své (četnější) zážitky s alkoholem a (řidší) s pokusy o abstinenci.⁸¹ Mimořádným tématem Šrámkovy korespondence je rovněž recepce jeho literárních děl (během války mělo premiéru drama *Léto* a připravil k vydání sbírku *Splav*), respektive styky s některými představiteli vídeňského kulturního života.

Obdobně velké soubory korespondence nám mohou pomoci pohlédnout na válku skutečně multiperspektivně: nalézáme v nich mnohé osvětlení života žen a dětí během vál-

⁷¹ Památník národního písemnictví, Literární archiv (dále LA PNP), Muzeum Fráni Šrámka Sobotka, *Fráňa Šrámek*, literární pozůstalost 723, korespondence odeslaná, korespondence přijatá. Za zpřístupnění i další podněty děkuji Janu Bílkovi z LA PNP v Praze.

⁷² ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty: výběr z korespondence*. Praha: Československý spisovatel, 1956, dopis č. 1, č. 3 – s. 5, č. 4 – s. 6, č. 7 – s. 7, č. 9 – s. 8, č. 13 – s. 11, č. 17, č. 18 – s. 14, č. 95 – s. 56, č. 97 – s. 57, „hlad na růžový lísteček:“ č. 24 – s. 18, „lístky dosud nečtené hřál jsem si na prsou:“ č. 41 – s. 27, „děkuji za krásné, rozhovorené listky,“ č. 52 – s. 33, „lístky osladily celíčkový den,“ č. 296 – s. 146.

⁷³ Tamtéž, dopis č. 4 – s. 6, č. 6, 7 – s. 7, č. 14 – s. 12, „jak to všechno požerem“ č. 30 – s. 21.

⁷⁴ Tamtéž, dopis č. 93 – s. 53.

⁷⁵ Tamtéž, dopis č. 358 – s. 179.

⁷⁶ Tamtéž, dopis č. 54 – s. 34.

⁷⁷ Tamtéž, „Jen co se vrátím, jen co se vrátím,“ dopis č. 68 – s. 42.

⁷⁸ Tamtéž, „zůstává ze své skupiny poslední z berounského cerklu zbyl již sám, je to asi trest za to, že jsem z hospody chodíval taky rád poslední.“ Dopis č. 57 – s. 36.

⁷⁹ Tamtéž, dopis č. 50 – s. 32, č. 225–121.

⁸⁰ ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty: výběr z korespondence*. Praha: Československý spisovatel, 1956, dopis č. 50 – s. 32.

⁸¹ Tamtéž, dopis č. 222 – s. 120, č. 229 – s. 122, č. 231 – s. 123, č. 233 – s. 124 atd.

ky a mohou tak být doplněním převládajícího materiálu, který se zabývá vzpomínkami mužů na „mužské věci.“⁸² Rekonstruční početnějších vzorků korespondence bychom mohli nalézt i klíč k závažnějším otázkám: jaké bylo skutečné chování českého, moravského vojáka během Velké války? A jaké byly reakce v zázemí? Co bylo průměrem a co bylo mimořádností?⁸³ Režný zemřel za vlast, za císaře (a jeho rodinu) tak, jako by to nemohlo být jinak. Obdobně vyznívá i korespondence učitele Františka Škody z Benešova u Semil.⁸⁴ Ačkoliv jsou naděje, „*tušíme všichni, že k rozuzlení musí dojít*.“⁸⁵ Škodovy osudy a smrt mohou nastolit otázky další, např. vztah reality a rodinné tradice;⁸⁶ a i napomoci k hledání odpovědi na otázku zásadní, jak fungovali čeští vojáci (učitelé) za Veliké války. Ze Semilska padlo v habsburské uniformě včetně Škody devět učitelů, pět učitelů vstoupilo do legií, jeden z nich padl.⁸⁷ I „vlastenecký“ učitel Erben zemřel v habsburské uniformě.⁸⁸

Režného rodina měla vzpomínku na svého padlého při cestě do školy, Theodor Režný byl mezi těmi, jimž pivínští sokolové a republikánští dorostenci postavili pomník na věčnou paměť, který byl slavnostně odhalen 1. června 1924, výstavba pomníku probíhala za přispění učitele Aloise Konupčíka.⁸⁹ Místní, rodinná paměť na své padlé z Velké války nezapomínala, ačkoliv oficiální vzpomínání jim dlouhá léta nepřálo.

Prameny Nevydané

MZA Brno, SOKA Kroměříž, fond C. k. koedukační učitelství ústav Kroměříž, B-e 184, *Hlavní katalog I. ročník*, inv. č. 12; *Hlavní katalog IV. ročník*, inv. č. 31.

Osobní archiv autora, *korespondence Theodora Režného*.

LA PNP, Muzeum Fráni Šrámka Sobotka, *Fráňa Šrámek*, literární pozůstalost 723, korespondence odeslaná, korespondence přijatá.

⁸² HES, Milan. Edice pramenů: Češi na frontách I. světové války. In: *Moderní dějiny: vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky* [online]. 17. 12. 2013, aktualizováno 30. 12. 2013 [cit. 28. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/edice-pramenu-cesi-na-frontach-i-svetove-valky/>. Deníky a vzpomínky českých vojáků Velké války. Signum belli 1914 [online]. 2011 [cit. 28. 6. 2014]. Dostupné z: <http://1914.valka.cz/pages/vzpominky.php>.

⁸³ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 146 an, s. 202 an. ISBN 80-7106-274-X.

⁸⁴ I jeho jméno nalezneme na pomníku padlých: evidence válečných hrobů. Ministerstvo obrany České republiky [online]. [cit. 2014-06-28]. Dostupné z: <http://www.valecnehroby.army.cz/index.html>. Liberecký, Semily, Benešov u Semil - číslo VH: CZE-5107-22111. Dostupné z: <http://valecnehroby.army.cz/Evidence/detail-hrobu-cimista?id=411833>.

⁸⁵ KRULICHOVÁ, Marie a Milan JANKOVIČ (edd.). *Zapomenuté hlasy: korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války*. Hradec Králové: Kruh, 1986, s. 92, 93.

⁸⁶ Rozcházející se zprávy o způsobu smrti (listopad 1914) – padl při útoku na srbské zákopy, nebo padl ve vlastním zákopu při hraní na housle. Tamtéž, s. 90.

⁸⁷ *Památník učitelstva okresu semilského k desátému výročí naší samostatnosti 1918–1928*. Semily: Učitelstvo školního okresu semilského, 1928, s. 15–17.

⁸⁸ PROCHÁZKA, Alois V. Obrázek z Moravy. In: ŽIPEK, Alois (ed.). *Domov za války I*. Praha, Pokrok, 1929, s. 127–131.

⁸⁹ HORÁK, Václav. *Pivín: historie a současnost obce*. Pivín: Obecní úřad Pivín, 2009, s. 43–44.

SOA Plzeň, SOKa Domažlice, fond Obecná (národní) škola Slavíkovice, *Památná kniha čili kronika obecné školy Slavíkovice*, díl II. 1905–1962. Kronika obecné, národní a základní školy [Slavíkovice]. *Porta fontium* [online]. [cit. 28. 6. 2014]. Dostupné z: <http://www.portafontium.cz/chronicle/soap-do/00378-skola-slavikovice-1905-1962>.

ZA Opava, SOKa Prostějov, fond Národní škola Pivín, *školní kroniky 1891–1924*, NAD 610, inv. číslo 128.

Vydané

BENEŠ, Bohuslav a Adolf PFEIFER. *Škola a světová válka: příručka o organizaci naší armády a loďstva. Sběrka vojenských a národohospodářských dat a početních příkladů. Pokyny pro vojenskou přípravu mládeže*. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1916, 188 s.

HŘEBÍČKOVÁ, Barbora A. Můj Hostýn je prázdný. Brno: B4U, 2008, 487 s. ISBN 978-80-87222-01-0.

JOHN, Jaromír. *Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi*. Praha: Dědictví Komenského, 1917, 106 s.

KRULICHOVÁ, Marie a Milan JANKOVIČ (edd.). *Zapomenuté hlasy: korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války*. Hradec Králové: Kruh, 1986, 118 s.

Listy našich vojáků. 13 sešitů. Praha: E. Šolc, 1915–1916.

Památník učitelstva okresu semilského k desátému výročí naší samostatnosti 1918–1928. Semily: Učitelstvo školního okresu semilského, 1928, 56 s.

PROCHÁZKA, Alois V. Obrázek z Moravy. In: ŽÍPEK, Alois (ed.). *Domov za války I*. Praha, Pokrok, 1929, 363 s.

STUNA, Stanislav. *Persekuce českého učitele*. Praha: Odbor mladého učitelstva při uč. Jednotě Komenský, 1922, 31 s.

ŠRÁMEK, Fráňa. *Listy z fronty: výbor z korespondence*. Praha: Československý spisovatel, 1956, 204 s.

Periodika

Věstník vládní u věcech škol obecných v království Českém. 31. březen 1915 – 30. září 1918.

Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském. 31. květen 1915 – 30. září 1918.

Literatura

BURIÁNEK, František. *Fráňa Šrámek*. Praha: Melantrich, 1981, 292 s.

CYDLÍK, Tomáš a Oldřich VÁCLAVÍK. *Českoslovenští legionáři okresu Prostějov 1914–1920*. Prostějov: Státní okresní archiv, 2001, 87 s. ISBN 80-238-9432-3.

DROZDOVÁ, Vendula. *Rodinná korespondence Richarda Weimera 1914–1918*. Olomouc, 2014. Diplomová práce. Univerzita Palackého Olomouc, Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky.

HARTL, Jan. Životní příběh jednoho z českých vojáků během první světové války. In: MUŠKOVÁ, Eva (ed.). *Scamna Super Misam 3: sborník prací studentů a absolventů katedry historie FPE ZČU Plzeň*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2012, 119 s. ISBN 978-80-261-0172-7.

HORÁK, Václav. *Pivín: historie a současnost obce*. Pivín: Obecní úřad Pivín, 2009, 159 s.
KUBÍČEK, Jaromír. *Noviny a časopisy na Moravě a ve Slezsku do roku 1918*. Brno, Moravská zemská knihovna, 2001, 745 s. ISBN 80-7051-133-8.

KUNC, Lubor. Osudy českého vojáka za „Velké války.“ *Postilión: zpravodaj Českomoravské společnosti pro poštovní historii*. 2008, č. 1.

PETŘÁŇ, Josef. *Dvacáté století v Ouběnicích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 572 s. ISBN 978-80-7106-605-7.

PAPCUNOVÁ, Eliška. *Účast českých vojáků na sočské frontě za první světové války 1915–1917*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno, Filozofická fakulta, Historický ústav.

PAZDERA, David. Korespondence jako jeden z pramenů pro výzkum každodennosti českých vojáků rakousko-uherské armády ve Velké válce. *Historie a vojenství*. 2003, roč. 52, č. 1, s. 37–43. ISSN 0018-2583

PAZDERA, David a Pavel KODERA. Ruské zajetí jako celoživotní profesní inspirace: Válečná léta botanika Josefa Podpěry. In: *Osobnosti a první světová válka: sborník příspěvků z vědecké konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích dne 10. listopadu 2000*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2000, 81 s. ISBN 80-86260-14-3.

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 492 s. ISBN 80-7106-274-X.

ŠTĚPÁNKOVÁ, Dana. *Motivy války v díle J. Weisse, R. Weinera a F. Šrámka*. České Budějovice, 2013. Bakalářská práce, Jihočeská univerzita České Budějovice, Pedagogická fakulta, Katedra bohemistiky.

TAUDYOVÁ, Hana. Válečná milostná korespondence Jaroslava Havlíčka. *Historie a vojenství*. 2003, roč. 52, č. 1, s. 94–105. ISSN 0018-2583.

TEJKALOVÁ, Jana. Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády. *Historie a vojenství*. 2001, roč. 50, č. 2, s. 332–370. ISSN 0018-2583.

Internetové zdroje

<http://valecnehroby.army.cz>

<http://www.vets.cz>

Změna vhodných textů v nevhodné. Cenzura učebnic a žákovských knihoven českých obecných a měšťanských škol v době první světové války

Marta Konířová

Anotace

V době Rakousko-Uherska školní úřady v čele s ministerstvem kultu a vyučování dohlížely na četbu žáků ve školách. Proto mohly být užívány pouze učebnice schválené ministerstvem a dětské knihy schválené učiteli. První světová válka, která vypukla v roce 1914, způsobila změnu. Mnoho knih schválených před válkou bylo cenzurováno a bylo zakázáno užívat je při vyučování. To přivodilo velké organizační i pedagogické problémy všem obecným a měšťanským školám, stejně jako finanční ztráty rodičům žáků, nakladatelům a knihkupcům.

Abstract

Censorship of textbooks and pupil's libraries of Czech elementary and lower secondary schools during World War I

During the Austro-Hungarian period, pupil's school reading was overseen by school authorities headed by the Ministry of Cultus and Instruction. Therefore only textbooks authorized by the Ministry and children's books approved by teachers could be used. The World War I, which broken out in the year 1914, caused the change. Many of textbooks and books authorized before the beginning of the war were censored and it was forbidden to use them in teaching. It lead to large organizational and pedagogical problems for all elementary and lower secondary schools („Volksschulen“ and „Bürgerschulen“ in German), as well as financial loss to pupils' parents, publishers and booksellers.

Nejdůležitějším zdrojem informací, se kterým se žáci v době Rakousko-Uherska ve školách setkávali, byly vedle výkladu učitele tištěné dokumenty, zejména dokumenty knižní povahy – učebnice a knihy v školních, přesněji žákovských knihovnách. Stát nad obsahem těchto tištěných dokumentů uplatňoval svou kontrolu a požadoval, aby ve školách byly používány pouze učebnice schválené ministerstvem a knihy schválené učiteli.¹

Válečný konflikt, který vypukl v červenci roku 1914 a přerostl ve válku tehdy nazývanou „velká“ a dnes „první světová“, zasáhl do života civilních obyvatel v celé jeho šíři, nevyhnul se tedy ani školství. Obecné a měšťanské školy² byly brzy zapojeny do podpůrných válečných akcí, zejména peněžních sbírek, sběru nejrůznějších surovin a do polních prací, což značně narušovalo výuku. Ta byla ještě ztížena dalšími důsledky války: nedostatkem učitelů, místností k vyučování (kvůli zabírání školních budov vojskem), uhlí a jiného paliva, zdražováním a nedostatkem materiálů a výrobků včetně školních

---

¹ Povinnost osobně schválit knihu (přečíst ji a posoudit její vhodnost a nezávadnost) před jejím pořízením do žákovské knihovny uložilo učitelům ministerské nařízení z 12. 7. 1875.

² Základní, tedy povinná školní docházka trvala v době Rakousko-Uherska od 6. do 14. roku věku žáka. Prvních pět let povinné školní docházky bylo realizováno na obecných školách, poté mohl žák dále chodit do obecné školy, nebo přestoupit na školu měšťanskou.

potřeb a zejména nedostatkem učebnic. Ten byl způsoben cenzurou učebnic a žákovských knihoven. Z užívání byla vyřazena řada titulů, a to navzdory tomu, že předtím byly podle předpisů schváleny ministerstvem nebo učiteli. Knihy, které před válkou byly užívány s vědomím a souhlasem úřadů jako zcela vhodné, válečná doba změnila v nevhodné.

Od začátku války byly od školy vyžadovány projevy vlastenectví a loajality k tzv. širší vlasti, tedy Rakousko-Uhersku, a pěstování tohoto vlastenectví, loajality, víry ve vítězství a také kladného vztahu k vojsku a službě v armádě u žáků.³ Případy, ve kterých se podle úřadů projevil u obyvatel nedostatek vlastenectví k širší vlasti a oddanosti k vládnoucí dynastii, byly vyčítány i škole, neboť selhala ve svém hlavním úkolu, výchově řádného občana.⁴ Příčinou selhání měly být rovněž učebnice, které úřady považovaly za příliš zaměřené pouze na vlastenectví k tzv. užší vlasti, tedy českým zemím.

Přímé cenzurní zásahy do učebnic a žákovských knihoven však v 1. válečném školním roce ještě neproběhly. Pouze v Čechách byly výnosem české zemské školní rady z 2. prosince 1914 č. I-A-2 571 zavřeny žákovské knihovny.⁵ Oficiálním důvodem byla obava ze šíření nakažlivých nemocí, ale knihovny zůstaly uzavřeny i v dalších měsících a letech války, přestože se žádné epidemie neobjevily. Navíc půjčování ze žákovských knihoven na Moravě zapovězeno nebylo. Není proto divu, že tento zákaz byl vnímán také spíše jako cenzurní.

Masivní cenzuru učebnic a žákovských knihoven obecných a měšťanských škol přinesl 2. válečný školní rok a její následky obzvláště v případech učebnic trvaly po celou dobu války.

První nařízení se objevilo již na začátku školního roku. Dne 9. října 1915 vydalo ministerstvo kultu a vyučování výnos, jímž nařídilo plošnou revizi žákovských knihoven. Bylo přikázáno, aby byly z knihoven ihned vyřazeny všechny knihy nevyhovující „*po stránce státoobčanské nebo mravně náboženské*“, zároveň měla být do knihoven opatřena taková díla, která by „*v mládeži budila a rozohřovala cit dynastický a lásku ke společné rakouské vlasti i jiné státoobčanské ctnosti*“. Knihy, které jednotlivé školy vyřadily, znovu posuzovala komise určená okresní školní radou, o výsledku byla informována zemská školní rada, která rozhodla o dalším postupu.⁶

Pro učitele, kteří často vyučovali za chybějící kolegy a museli se účastnit nejrůznějších aktivit požadovaných úřady, to znamenalo další značnou časovou zátěž. Nedostatečný volný čas nyní museli věnovat revizi knihoven. Čeněk Kramoliš, spisovatel a okresní školní inspektor českých škol hranického okresu, o tom ve svých vzpomínkách napsal:

„To byla večerní zábava pro učitelstvo. Dle zpráv, revidovaly knihovny všechny školy. Jedny oznámily, že nemají závadných knih, druhé oznámily sice totéž, ale podezře-

³ Například výnosy ministerstva kultu a vyučování ze 7. 9. 1914 č. 2814 (*Pokyny pro pěstování vlasteneckých citů školní mládeže*) nebo 14. 6. 1915 č. 1721 (*Vojensko-vlastenecká výchova školní mládeže. Spolupůsobení učitelstva*) a další. Viz např. Zemský archiv v Opavě (dále ZA Opava), Státní okresní archiv Přerov (dále SOKA Přerov), fond Okresní školní výbor Přerov, balík č. 80 (r. 1914), č. 84 (r. 1915).

⁴ Říšský školní zákon z r. 1869 definoval úkol obecné školy takto: „*Školy obecné zřízeny jsou k tomu, aby děti ve mravnosti a náboženství vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, známosti a zběhlosti, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě zapotřebí, jim poskytovaly a byly základem, by se z nich stali hodní lidé a občané.*“

⁵ Půjčování knih ze žákovských knihoven. *Věstník Zemského Ústředního spolku jednot učitelských v království Českém*. 1914/1915, roč. 1, č. 18, s. 240.

⁶ Například nařídila, aby jí byly vyřazené knihy zaslány. Plný text výnosu viz např. *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1915, roč. 33, částka 21, s. 109.

lé knihy daly stranou doufajíce, že až se vrátí lepší časy, že je zase do knihovny zařadí. Asi šest škol poslalo několik knih s poznačením toho času závadných míst okresní školní radě. Správa školy v Louče si začtevačila. Poslala knížku ‚Princ Eugen Savojský‘ s připsím: ‚Poněvadž se v ní Turci, naši milí a vzácní přátelé a spojenci zlehčují, a barské činy a ukrutnosti se jim připisují, posíláme knížku k dalšímu prozkoumání.‘⁷

Přestože v ministerském výnosu byly důvody pro vyřazování knih ze žákovských knihoven formulovány velmi obecně, učitelé nepochybně z každodenních zážitků z občanského života a rovněž z díkce různých školních výnosů správně vyvodili, v čem spočívá změna, kvůli které jsou původně nezávadné knihy nyní závadné. K vyřazení tedy byly navrhovány knihy, v nichž se o spojencích Rakousko-Uherska hovořilo negativně či o nepřátelích pozitivně (jak dokládají Kramolišovy vzpomínky výše nebo vyřazování knih *Obrázky z Ruska* J. Blatenského či *Rok v německé škole* K. Pospíšila), případně texty s pacifistickými tendencemi (např. školou v Říkovcích byla vyřazena Mírová čítanka P. Moudré a J. Wurmové se zdůvodněním, že „nepodporuje myšlenky válečné“).⁸

Zhruba ve stejné době jako cenzura žákovských knihoven začala cenzura učebnic obecných a měšťanských škol. Nejprve probíhala skrytě a dotkla se jen části učitelů. Naplno na všechny školy dopadla na jaře roku 1916.

Důvody a ducha této cenzury ilustruje nařízení českého místodržitele hraběte Maxe Coudenhove z 12. října 1915 č. 220:

„Na základě zkušeností nabytých za přítomné války v Čechách jeví se naprosto nutným postaratí se o to, aby smýšlení lidu v kruzích českého národa se změnilo a opět vráceno bylo rakouské státní myšlence. Hlavní úloha v této příčině spadne na školu, poněvadž zde dává se základ pro smýšlení obyvatelstva a poněvadž jest nejspíše možno působiti na ducha žáků ve smyslu vlasteneckém. [...]

Že škola nyní nemůže vštípiti mládeži vedle nacionálního také rakouské smýšlení, to je patrnó již z nahlédnutí do učebnic, jichž se právě užívá, které v tomto ohledu považovány býti musí namnoze za naprosto nevhodné.

Zde musí se státi náprava a proto jest především nutná důkladná revise všech knih teď užívaných na obecných, měšťanských a středních školách, jakož i těch, kterých se třeba ne užívá, ale jsou aprobovány.

*Jsa k tomu zmocněn od ministra kultu etc. ustanovuji k tomu cíli zvláštní revisní komisi [...]*⁹

Do posuzování učebnic byli zapojeni také učitelé a školní inspektoři, včetně již citovaného Čenka Kramoliše:

„Tuším, že na Sylvestra, dostal jsem z Brna následující důvěrný přips: ‚Aby se zjistilo, zda v učebnicích schválených pro školy obecné a měšťanské s českou řečí vyhovuje se netoliko všeobecně úkolům mravně náboženské výchovy mládeže, nýbrž především také se působí přímým a určitým způsobem na vzbuzení a rozvoj lásky k rakouské naší vlasti a všech ostatních ctností státně občanských, vydal pan ministr kultu a vyučování vyzvání, aby všechny učebnice ve směru svrchu naznačeném byly přezkoumány.‘

⁷ KRAMOLIŠ, Čenek. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská knihtiskárna [1926], s. 55.

⁸ Uvedené příklady vyřazených knih pocházejí ze škol přerovského školního okresu. ZA Opava, SOKA Přerov, fond Okresní školní výbor Přerov, balík č. 96 (r. 1919).

⁹ KREJČÍ, František. Z referátu ve školním výboru Národního shromáždění o tak zv. čítankové aféře a revisi žákovských knihoven. *Budoucnó*. 1919, s. 544–545.

Za tím účelem se nařizovalo: 1) vypustiti články, stati, věty a slova, která by se nesrovnávala s vyznačeným účelem, – 2) opravití nevhodná místa, nahradití vhodnějšími, – 3) sepsati nové články, jimiž by se mládež povzbuzovala k lásce k širší naší vlasti, k úctě a oddanosti dynastii. Zároveň poslali mi několik knih, abych je důkladně prohlédl a do 3 měsíců podal o nich zprávu.

Trojdílná čítanka pro české školy obecné, vydaná za války místo zakázaných původních čítanek. Obsahovala oproti nim méně článků týkajících se českých zemí a více článků o „širší vlasti“ a vládnoucí dynastii, přidán byl také oddíl s články o válce a vojsku. Muzeum Komenského v Přerově.

Oči se mi zamhly. – Proč to? – Proč vyvolen jsem já k tomu? – Snad proto, aby místodržitelství vyšetřilo, jak hluboce jsem lojálním a mohu-li býti ponechán dále inspektorem?

Tedy jsem nevěděl, že ještě dva kolegové z okresu byli též podobnou úlohou pověřeni a mnoho jiných učitelů a ředitelů na Moravě i v Čechách. Nevěděli jsme o sobě [...]“¹⁰

Následně bylo výnosy ministerstva kultu a vyučování ze 17. března 1916 č. 687, 4. dubna 1916 č. 1 227 a 7. května 1916 č. 1617,¹¹ tedy ještě v průběhu školního roku, zakázáno používat několik desítek učebnic. Ve výnosech bylo uvedeno celkem 33 položek, ale protože pod jedním číslem bylo v řadě případů zapsáno více titulů (různých dílů jedné učebnice), bylo vyřazených učebnic ve skutečnosti 88. Více než polovinu z nich tvořily zpěvníky a čítanky. Mezi čítankami byly i některé jednotlivé díly čítanek pro obecné školy, avšak dalším výnosem z 19. července 1916 č. 21 622 byly čítanky pro české obecné školy zakázány všechny.¹² Bylo nařízeno od nového školního roku 1916/1917 používat pouze nové

¹⁰ KRAMOLIŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926], s. 56–57.

¹¹ Moravský zemský archiv Brno, fond B22 Zemská školní rada, I. část, inv. č. 853, karton č. 2 214.

¹² K osmi desítkám zakázaných učebnic tedy přibýly další, kromě toho byly v průběhu let 1916 a 1917 vyřazovány některé jednotlivé učebnice (např. *Diktáty pro školy měšťanské a obecné* od M. Truhlářové-Špalkové).

trojdílné čítanky, jejichž 1. díl právě získal ministerské schválení a další dva díly měly vyjít ještě před začátkem nového školního roku.¹³

Bohužel kvůli problémům způsobeným válečnou situací nebyly čítanky vytištěny včas a v dostatečném množství. To byl pro vyučování na obecných školách skutečně zásadní problém, neboť čítanky, zejména ty pro nižší třídy, byly základní učebnicí. Neobsahovaly pouze texty k vyučování čtení či literatury, nýbrž i články pro dějepisnou, zeměpisnou a přírodovědnou výuku.

Učitelé se tuto situaci snažili řešit různě. Někteří přes zákaz používali staré čítanky, i když to nebylo bezpečné.¹⁴ Jinde se pokoušeli získat oficiální povolení. Například v přešovském školním okrese požádaly školy v Říkovcích a Předmostí již na začátku školního roku v září, zda by dočasně nemohly být používány staré čítanky, nebo alespoň některé jejich články. Přerovská okresní školní rada žádosti samozřejmě zamítla. Dne 15. listopadu 1916 pak dokonce rozeslala správám všech obecných škol (veřejných i soukromých) v okrese potvrzení zákazu a varování: „*Narizujeme, že nesmí se starých čítanek ve škole užívat. Činíme správce školy zodpovědným za následky, kde by bylo starých čítanek užito. Prozatím nechť čte se částečně z knih ze školní knihovny,*¹⁵ *částečně z biblické dějepřavy.*“¹⁶

Na druhou stranu o něco později, 30. prosince 1916, poslala nadřízenému orgánu, tedy moravské zemské školní radě, žádost v podstatě stejného obsahu, jako předtím dostala od škol, tj. zda by nemohlo být dočasně povoleno užívání starých čítanek či některých článků. Odpověď ze 4. ledna 1917 byla stručná a zamítavá.¹⁷

Mezitím se objevily zprávy, že se c. k. školnímu knihoskladu podařilo obtíže překonat a čítanky budou brzy k dostání. Knihosklad 28. března 1917 informoval, že asi do poloviny dubna bude pro školy na Moravě vytištěno tolik čítanek, aby to poptávce škol zatím stačilo. Zároveň však dodal, že více výtisků pro nejbližší dobu nemůže poskytnout, a proto školní okresy měly objednávat jen nejnnutnější počty čítanek.¹⁸

Situace nebyla u všech titulů učebnic a na všech školách stejná. Někde se podařilo, byť se zpožděním, pořídit učebnice téměř všem žákům, jinde zůstávali zčásti či zcela bez nich. Potíže se však neobjevovaly pouze první školní rok, v němž byly učebnice zakázány, ale přetrvávaly i později. Způsoboval je válečný nedostatek papíru a dalšího knihářského materiálu, ovšem také nedostatek tiskařských a knihářských dělníků.¹⁹

Negativní důsledky zákazu tak velkého množství učebnic nebyly pouze organizační a pedagogické, ale také finanční. Pociťovali je jak rodiče, kteří museli svým dětem opět koupit nové učebnice, tak nakladatelé, knihkupci a antikváři,²⁰ kterým zůstalo na skladě velké množství neprodejných výtisků.

¹³ ZA Opava, SOkA Přerov, fond Okresní školní výbor Přerov, balík č. 88 (r. 1916).

¹⁴ „*Během prázdnin zavedeny nové válečné čítanky, nařízeno vyloučiti všechny ostatní. Ale čítanky nebyly včas v prodeji a tak školy neměly na čem učit. Učil jsem na své jednotlivce na starých čítankách, a vím, že i jiní kolegové činili podobně. Bylo to sice nebezpečné, ale vždy se to dalo zařídit, aby o tom úřady nevěděl.*“ SEDLÁČEK, Hanuš. Škola za války. In: ŽÍPEK, Alois (ed.). *Domov za války: (Svědectví účastníků). Díl III. [Rok 1916]*. Praha: Pokrok, 1930, s. 212.

¹⁵ Knihovny mezitím prošly nařízenou revizí.

¹⁶ ZA Opava, SOkA Přerov, fond Okresní školní výbor Přerov, balík č. 89 (r. 1916).

¹⁷ Tamtéž.

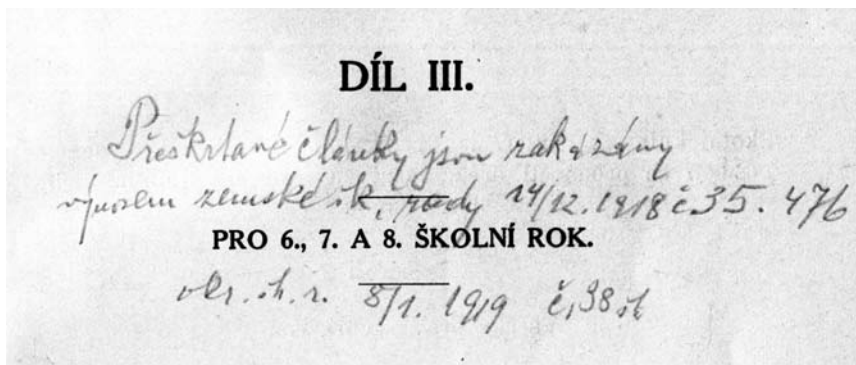
¹⁸ Tamtéž, balík č. 91 (r. 1917).

¹⁹ Ke školní době. *Národní politika*. 1917, č. 251, 13. 9. 1917, s. 4.

²⁰ Mnoho chudších rodičů a žáků kupovalo použité učebnice, které byly levnější.

To vše způsobilo, že se cenzura učebnic stala veřejným a také politickým tématem. Postupně se o ní objevovaly informace v novinách, po obnovení zasedání říšské rady v roce 1917 se stala předmětem rozsáhlé interpelace některých českých poslanců,²¹ byla využita i zahraniční propagandou, například v brožuře *The Czecho-Slovaks: An Oppressed Nationality* (Čecho-slováci: utlačovaná národnost), kterou v roce 1917 napsal britský historik polského původu Lewis B. Namier.

Zřejmě i proto byla cenzura učebnic a knihoven jedním z prvních problémů, které po vzniku Československa 28. října 1918 nové školní úřady řešily. Už 12. listopadu 1918 byly na schůzi české zemské školní rady mezi jinými přijaty návrhy na zrušení revize žákovských knihoven a bylo usneseno okamžitě opět zpřístupnit (české) žákovské knihovny a znovu zavést do vyučování vyloučené učebnice.²² Obdobně moravská zemská školní rada nařídila 16. listopadu 1918 výnosem č. 31 558, aby byly opět zavedeny předválečné čítanky, ovšem s dodatkem: „*Podotýkáme, že čítanek těch není na skladě.*“ Proto se mohly dočasně používat válečné čítanky, ale musely z nich být vypuštěny všechny články, které neodpovídaly novému státnímu zřízení²³ (později byl vydán oficiální seznam článků, které se měly vyloučit, viz obrázek). Cenzuru žákovských knihoven zrušila moravská zemská školní rada o něco později, výnosem č. 34236 ze 4. prosince 1918, a knihy, které jí byly po vyřazení ze žákovských knihoven zaslány, vrátila jednotlivým školám.²⁴

Vpisek na titulní straně třetího dílu válečné Trojdílné čítanky pro české školy obecné o oficiálním vyloučení některých článků po vzniku Československa, Muzeum Komenšského v Přerově

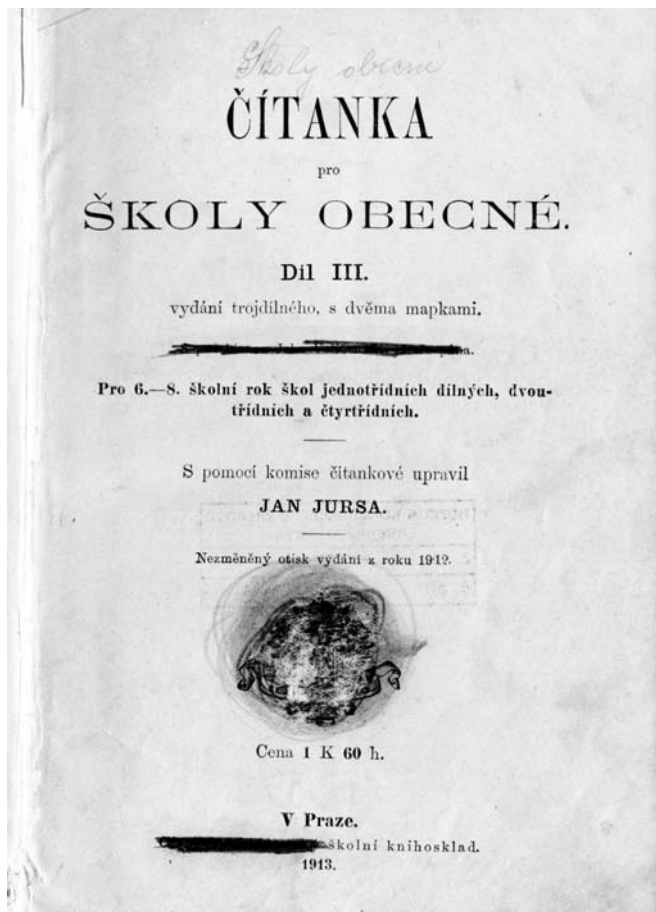
²¹ STANĚK, František, Zdeněk Václav TOBOLKA et al. Chování se vládních kruhů k českému národu za války: dotaz poslanců Františka Staňka, dra. Zdeňka Tobolky a soudruhů na Jeho Excellenci pana ministerského předsedu v příčině chování se vládních kruhů k českému národu za doby válečné. X. Persekuce českého školského a národního písemnictví. *Národní listy*. 1917, č. 232, 24. 8. 1917, s. 2.

²² Ve schůzi zemské školní rady... *Národní listy*. 1918, č. 131, 14. 11. 1918, s. 3.

²³ ZA Opava, SOKA Přerov, fond Okresní školní výbor Přerov, balík č. 95 (1918).

²⁴ ZA Opava, SOKA Přerov, fond Okresní školní výbor Přerov, balík č. 96 (1919).

To však stále ještě nebyla definitivní tečka za touto cenzurou. Tu učinilo nařízení ministerstva školství a národní osvěty ze dne 7. března 1919 č. 10407, které požadovalo novou revizi žákovských knihoven. Tentokrát při ní měly být „*vyloučeny všechny tendenční knihy, které sloužily zájmům dynastickým a zájmům t.zv. širší vlasti*“²⁵ čili rovněž ty, které byly do žákovských knihoven pořizovány na základě válečného výnosu z 9. října 1915.

Předválečné čítanky, které byly v průběhu války zakázány, mohly být po válce opět používány. Jak ukazuje tento exemplář, byly v nich poté také provedeny některé úpravy: zde je vytržen obrázek císaře na frontispisu, škrtnuta informace o něm na titulním listu, zaškrtnuto celé logo nakladatelství s císařským orlem a označení „císařský královský“ v názvu nakladatelství. Muzeum Komenského v Přerově.

²⁵ ZA Opava, SOkA Přerov, fond Okresní školní výbor Přerov, balík č. 97 (1919).

Prameny

ZA Opava, SOKA Přerov, fond Okresní školní rada Přerov.

MZA Brno, fond B 22 Zemská školní rada, I. část.

Literatura

Ke školní době. *Národní politika*. 1917, č. 251, 13. 9. 1917, s. 4.

KRAMOLIŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská knihtiskárna [1926]. 131 s.

KREJČÍ, František. Z referátu ve školním výboru Národního shromáždění o tak zv. čítankové aféře a revisi žákovských knihoven. *Budoucnost*. 1919, s. 540–574.

NAMIER, Lewis B. *The Czecho-Slovaks: An Oppressed Nationality*. London, New York, Toronto: Hodder and Stoughton, 1917. 24 s.

Půjčování knih ze žákovských knihoven. *Věstník Zemského Ústředního spolku jednot učitelských v království Českém*. 1914/1915, roč. 1, č. 18, s. 240.

SEDLÁČEK, Hanuš. Škola za války. In: ŽÍPEK, Alois (ed.). *Domov za války: (svědectví účastníků)*. Díl I. [Rok 1914]. Díl II. [Rok 1915]. Díl III. [Rok 1916]. Díl IV. [Rok 1917]. Praha: Pokrok, 1929–1930, s. 206–212, 154–164, 210–213, 273–276.

STANĚK, František, Zdeněk Václav TOBOLKA et al. Chování se vládních kruhů k českému národu za války: dotaz poslanců Františka Staňka, dra. Zdeňka Tobolky a soudruhů na Jeho Excellenci pana ministerského předsedu v příčině chování se vládních kruhů k českému národu za doby válečné. X. Persekuce českého školského a národního písemnictví. *Národní listy*. 1917, č. 232, 24. 8. 1917, s. 2.

Ve schůzi zemské školní rady... *Národní listy*. 1918, č. 131, 14. 11. 1918, s. 3.

Vynesení c. k. zemské školní rady ze dne 26. října 1915, č. 28.114, všem okresním školním radám, ředitelstvům ústavů ku vzdělávání učitelů a učitelek, jakož i ředitelstvům škol měšťanských a správám škol obecných v příčině knihoven žákovských. *Věstník vládní pro školy obecné v markrabství Moravském*. 1915, roč. 33, částka 21, s. 109.

Zemský ústřední spolek jednot učitelkých 1914–1918

Jiří Pokorný

Anotace

Kapitola se zabývá situací českých učitelů za první světové války a činností jejich hlavního spolku. Spolek se snažil bránit učitele před narukováním do armády a udržet je ve školách. Organizoval také sociální pomoc rodinám učitelů, kteří museli bojovat v rakouské armádě. Na konci války učitelé promýšleli své úkoly v novém státě.

Abstract

Central provincial confederation of teachers' association 1914–1918

The chapter deals with the situation and the attitudes of Czech teachers during the World War I and with the activity of their main confederation. The confederation tried to defend teachers against the obligation of joining the army and to keep them in the schools. It organised social aid for the families of teachers who had to fight in the Austrian army. At the end of the war the teachers began to think over their tasks in the new state.

Zemský ústřední spolek jednot učitelských (dále ZÚSJU nebo ZÚS) navazoval na starší pokusy o organizaci českého učitelstva, sahající až do předbřeznových dob. Ale až v době konstituční začaly vznikat učitelské spolky ve větším počtu, ty se potom spojily k pořádání dvou sjezdů českého učitelstva v letech 1870 a 1871. Na konci 70. let vznikla myšlenka vytvořit z těchto spolků, z jednot učitelských, společnou organizaci zemského rázu. Na ustavující valné hromadě 1. února 1880 došlo potom k založení Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Nový spolek si kladl za úkol zvelebování školství, hájení a podporování zájmů učitelstva včetně dalšího vzdělávání a kromě toho i svolávání valných sjezdů. Ústřední spolek měl působit jako zájmová, stavovská organizace, starající se o ekonomické záležitosti (platy, byty) a právní postavení učitelů; vedle toho usiloval o zvýšení kvalifikace, tedy učitelského vzdělání. Šlo nepochybně o spolek dost početný a vlivný, s velice rozvinutou, bohatou činností.¹

Z této činnosti neslevoval ani v těžkých válečných letech, předmětem mého příspěvku ovšem nebudou aktivity více méně stále stejné, hospodářské, kulturní (např. spojené s vydáváním učitelských kalendářů Havlíček a Palacký) a další provozní záležitosti. Rovněž bych rád vynechal obvyklé rozmlíšky a spory. Chtěl bych se věnovat skutečně těm činnostem, které vyvolaly válečné poměry.

V první řadě je třeba si uvědomit, jak velký počet učitelů musel narukovat, odejít pod prapory, jak naši učitelé, resp. funkcionáři ZÚS také psali. Některé okresy nebyly zas tak

¹ Srov. zejména Všeodborový archiv ČMKOS (dále VOA), fond Učitelské spolky, PŮLPÁN, František. *Dějiny Zemského ústředního spolku jednot učitelských*, 1931, rukopis, k. č. 31; CIKHART, Roman. *Padesát let Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách 1880–1930*. Praha: Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1932, 181 s.; FLEGL, Michal a Jana FLEGLOVÁ. Vznik ústřední učitelské organizace a počátky učitelských jednot ve středních Čechách: příspěvek k dějinám učitelských odborů. *Středočeský sborník historický*. 1978, roč. 13, s. 53–68, zvl. s. 56–59. V obecných souvislostech srov.: ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 492 s. ISBN 80-7106-274-X; KUČERA, Rudolf. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, 213 s. ISBN 978-80-7422-232-0.

postiženy, ale v některých dostala povolávací rozkazy téměř polovina všeho učitelstva. Podle údajů z konce roku 1914 např. v teplickém okrese narukovalo 12 učitelů z 25, v jindřichohradeckém 20 z 82, v milevském dokonce jen 23 ze 115, ale zase v okrese hradeckém 73 ze 123.² Postupně se situace zhoršovala, noví učitelé na školy nepřicházeli, zato je musely opouštět stále starší ročníky. Vedení ZÚS si dobře uvědomovalo, co to znamená předně pro rodiny těchto učitelů, které byly vydány na pospas nedostatku. Manželky učitelů dostávaly v takovém případě podpory, ale zdaleka nikoli celé služné, které ani před válkou nebylo nijak závratné. A to nemluvíme o možnosti, že učitel padl, byl těžce poraněn, nemocný, nezvěstný. ZÚS proto vedl v patrnosti všechny učitele na frontách i vdovy a sirotky. Podle možnosti je kolegové podporovali – vybírali 0,5 % svého platu právě na tyto účely.³ Odchod učitelů do války postihoval ovšem také vyučování, už beztak dost početné třídy se musely spojovat, v mnoha městech se budovy škol musely dát k dispozici vojenské moci a vyučování se odbyvalo jinde, většinou v podobě střídavého nebo polodenního vyučování. Proto funkcionářům ZÚS, zejména starostovi Josefu Smrtkovi a jednateři Bohdanu Skálovi, leželo na srdci, aby učitelé zůstávali jako nepostradatelní ve svých školách. Dovolávali se přirozeně pomoci u poslanců, především u Karla Kramáře, Jindřicha Metelky a prof. Bohumila Němce. Ti jim také pomohli a nástup dalších ročníků (1892, 1893 a 1894) byl pozastaven.⁴

ZÚS a vrcholné orgány dalších zemských učitelských organizací, spojené do Stálého výboru českých zemských organizací učitelských v království Českém, předložily výborům politických stran pamětní spis o kulturních škodách, jež zastihnou občanstvo mobilizováním veliké většiny učitelstva. Učitelé se přitom nemohli sami obrátit na ministerstvo kultu a vyučování, píše se v tomto dokumentu, to by totiž vypadalo, že uhýbají před povinnostmi. To samozřejmě nechťejí, ale na druhé straně musí upozornit, jak trpí učení a jaká výchovná rizika v budoucnosti tento vývoj přináší.⁵

Vůbec nebylo vlastně jasné, jak postupovat, kdo má kde zasahovat, aby to mělo dobrý výsledek. Učitel Jungmann z Břežnice (okres Příbram) sděloval představitelům ZÚS, že mu svěřil okresní hejtman, že nemá smysl intervenovat obecně a za celý stav, ale raději za konkrétní jednotlivce po provedené odvodní prohlídce. V roce 1915 se obrátili opět na české poslance – zejména na Tobolku, Metelku a Němce. V zásadě šlo o to, aby výnos o nastoupení dalších ročníků byl vykládán co nejbenevolentněji zvláště v Praze. Dá se říci, že všichni pánové byli velice ochotní, úspěšnost jejich zákroků ale nedokážu posoudit. V roce 1916 dostalo vedení ZÚS jiné dobré rady, kdy neznámý pisatel jen tlumočil zprávy z vyšších míst. Podle této relace nemělo vůbec smysl se snažit vyreklamovat jednotlivce, mělo se upozorňovat jen na obecné záležitosti, mluvit vlastně tak, jako by o učitele vůbec nešlo, nýbrž jen o dobro žactva a škol. Měli ukazovat statistiku opuštěných

² VOA, fond Učitelské spolky, *Statistika a adresy mobilizovaných učitelů – oznámení z jednot.*, sign. 30/1 236 (dř. 4/30, 1914-B2). V současné době prochází fond další manipulací, proto uvádím v některých případech nové i staré signatury, v dalších jen staré, které budou průběžně inovovány.

³ VOA, fond Učitelské spolky, *Činnost a návrhy jednot: české učitelstvo sobě (zvl. otisk z Věstníku)*, k. č. 39/1, 1917-A1+B1.

⁴ VOA, fond Učitelské spolky, *Osvobození učitelů-domobranců aj.: opisy korespondence Boh. Skály ze 4. 11. 1915*, sign. 30/1 237 (dř. 30/5 1914-B2); *Učitelské spolky – domobrancí (osvobozování)*, sign. 33/2 1915-A2.

⁵ VOA, fond Učitelské spolky, *Pamětní spis o kulturních škodách zasláný všem výkonným výborům politických stran českých z usnesení společného permanentního výboru českých zemských organizací učitelských*, sign. 30/1 240 (dř. 30/8 1914-B2).

škol, upozorňovat na význam dobré výchovy pro mládež, z níž by měli vyrůst zdatní vojáci. Jednoty měly intervenovat na úrovni okresních hejtmanství, ZÚS u místodržitele, politici na ministerstvu kultu a vyučování.⁶

Šlo tu ještě o jeden problém, totiž o tzv. substituty. Tam, kde učitelé skutečně chyběli ve velké míře, hlásili se místním školním radám náhradníci, kteří učili buď jen za malou remuneraci, nebo úplně zadarmo. Byli to staří, už penzionovaní učitelé nebo naopak velice mladí, nezaměstnaní, kteří doufali, že se tak uchytí a najdou trvalé místo. Velice často místo učitelů, kteří museli odejít do války, nastoupily ženy. Když ZÚS mapoval tuto situaci, zjišťoval samozřejmě dost znepokojující skutečnosti – v Chrudimi působí v této roli 18 učitelů a 11 učitelek, v Písku učí 19 učitelů zdarma, odměna je přislíbena třem, v okrese Nový Bydžov je 15 substitutů, z toho 6 učitelů a 9 učitelek. A tak by se dalo pokračovat. Staré učitelské funkcionáře to muselo logicky velice znepokojovat. Když někdo nabízí zdarma svou práci, vzniká nebezpečí, že její cena poklesne obecně, takový postup je zároveň známkou malého stavovského sebevědomí. Z nástupu žen za katedru myslím také zrovna velkou radost neměli, i když vyjádření v tomto duchu jsou spíš ojedinelá.⁷

Ti učitelé, kteří zůstali doma, si určitě nemohli stěžovat na nedostatek práce. Ve škole jí měli jistě více než kdy dříve. Zároveň cítili potřebu pomáhat těm, kteří na tom byli ještě hůř. Učitelská jednota Komenský v Rychnově nad Kněžnou již 31. července 1914 vydala vyzvu, aby učitelé byli nápomocni radou i skutkem všude, kde je třeba. *„Dávejte popud k tvorbě místních pomocných komitétů,“* vybízela učitele, *„a tam, kde se tvoří, sami nabídněte pomoc. Nečekejte na vyzvání. Vyhledejte rodiče, kteří potřebují rady. Nabídněte hospodářům své síly fyzické a pomozte sklidit úrodu, případně z dospělých žáků a žákyň vytvořte pomocný sbor pracovní a na jeho práci dohlížejte. Dokažme, že srdce jsou naplněna láskou k opuštěným rodinám.“* Učitelská jednota Komenský pro okresní hejtmanství třeboňské vydala plakát, na němž slibovala, že nabízí své síly občanstvu. Zvláště chce podávat správné informace těm, *„kteří nemajíce novin, o nich se dozvědět nemohou,“* dále se nabízela, že bude vyřizovat písemný styk se členy rodiny a úřady. Učitelé z jednoty Komenský budou také působit v komisích pro opatření prací polních, podle potřeby rovněž zajistí dozor nad dětmi, které jsou následkem mobilizace členů rodiny ponechány samy sobě.⁸

Vedle těchto okresních pomocných výborů, které působily přirozeně na nižší úrovni, se v Praze na podzim 1914 vytvořil Zemský poradný (až později poradní) a pomocný komitét organizací učitelských po dobu války, z něhož se vyčlenil ještě užší komitét. Tato organizace měla za úkol převzít zastoupení komitétu v Zemské válečné pomocné úřadovně a v jejím rámci se věnovat péči o školství i charitativním akcím v době války. Dále chtěl užší výbor obstarávat právní porady a záležitosti, provádět ochranu a evidenci mobi-

⁶ VOA, fond Učitelské spolky, *Osvobození učitelů-domobranců a jiné žádosti o intervence za propuštění učitelů z vojenských služeb: dopis J. Jungmanna, Březnice, Poradnímu a pomocnému komitétu zemských učitelských organizací po dobu války z 21. 11. 1914*, sign. 30/1 237 (dř. 30/5 1914-B2); *Seznam mobilizovaných členů jednot a adresy: dopis neznámého pisatele neznámému adresátovi z 26. 5. 1916*, sign. 1/37 1916-A2+B2.

⁷ VOA, fond Učitelské spolky, *Vyučování zdarma v době války (tzv. bezplatní substituti): dopis Jednoty učitelské v Sušici z 24. 12. 1914*, k. č. 30/1 201 (dř. 11/30 1914-B1).

⁸ VOA, fond Učitelské spolky, *Činnost okresních pomocných komitétů – zprávy z jednot: dopis Učitelské jednoty Komenského v Rychnově nad Kněžnou z 31. 7. 1914 a plakát Učitelské jednoty Komenského v Třeboni z 27. 8. 1914*, sign. 30/1 233 (dř. 30/9 1914-B2).

lizovaných kolegů i jejich rodin, sledovat denní i odborný tisk, obstarávat korespondenci, urgenci, statistiky, zpravodajství.⁹

Poradní a pomocné komitěty měly za úkol ještě spolupůsobit při vybírání dávký ve výši 1 % ze služného na pomocnou válečnou akci (tedy oficiální charitativní podnik). Kázala to mravní povinnost, vyzýval poradní výbor v Jindřichově Hradci všechno učitelstvo českých škol tamního okresu. „*Ač jsou tyto dávky dobrovolné, nelze je nikomu odpustiti, kromě těm, kteří jsou narukováni.*“ Kdyby je všichni odváděli včas a bez zbytečných průtahů je společně posílali, to by se ušetřilo. Učitelstvo mělo také podávat zprávy, jak pomáhalo učitelům v poli a jejich rodinám, jak se snažilo zmenšit bídu a útrapy vojnů ve válce či v lazaretech atd. O této činnosti mělo dokonce vyplňovat v roce 1915 obsáhlé dotazníky. Výzva Všem učitelstvu v okresu Třeboňském, kterou vydal Okresní poradný a pomocný komitét po dobu války v Třeboni, klade celkem 29 otázek, rozdělených do těchto oddílů: Akce v prospěch Červeného kříže; Akce v prospěch vdov a sirotků; Akce v prospěch raněných; Ochrana mládeže; Jiná pomoc učitelská; Akce v prospěch vojnů v poli.¹⁰

Je zřejmé, že zde nejde jen o přátelskou službu obyvatelstvu, ale ještě o něco jiného. Učitelé (zdůrazňují učitelé obecných a měšťanských škol) si totiž uvědomovali, že jsou na nejvyšších místech podezírání z malé loajality. Okresní hejtmani a školní inspektoři dostali zvláštní pokyny, aby sledovali co nejbedlivěji jednání učitelstva a hned disciplinárně trestali i věci, které jinak nepodléhají pravomoci soudní a policejní, třeba projevy sympatií k národům proti Rakousko-Uhersku bojujícím. Není to samozřejmě pravda – učitelstvo bylo prvním, které ze svého nedostatečného služného dávalo 1 % k účelům válečné péče, působilo v okresních válečných pomocných úřadovnách, účastnilo se všech soupisových akcí atd. Za rok (1915) podezření z malého prorakouského nadšení ještě zesílilo. Společný permanentní výbor českých zemských organizací učitelských vyzval všechny učitelské jednoty, aby co nejrychleji prokázaly, že učitelé jsou skutečnými vlastenci. Měly co nejdříve svolat schůzi a na ní se usnést na loajálním projevu, který přednese zvláštní deputace osobně okresnímu hejtmanovi jako předsedovi okresní školské rady. Tento projev měly zároveň předložit písemně a požádat, aby prostřednictvím místodržitelství byl zaslán císařově kabinetní kanceláři. Tento projev měl obsahovat tyto body:

1. radost nad nynějšími úspěchy válečnými našich vojsk,
2. důvěru v konečné vítězství centrálních mocností,
3. ujištění neochvějnou loajalitou učitelstva. K dopisu byl přiložen i vzor takového projevu s důtklivou poznámkou, že jde jen o vzor, který se ale nesmí úplně opsat. Tato shromáždění se pak skutečně konala.¹¹

Tak to tedy vypadalo v 1. fázi války. V druhé, charakterizované postupným slábnutím habsburské říše, se mohli učitelé chovat o dost jinak. I v tomto období samozřejmě sle-

⁹ VOA, fond Učitelské spolky, *Zemský poradný a pomocný komitét učitelských organizací po dobu války*, 30/1 242 (dř. 30/11).

¹⁰ VOA, fond Učitelské spolky, *Příspěvky učitelstva na pomocnou akci (okresní komitěty a školy) – zde citovaná třeboňská výzva*, k. č. 33/1 1915-A2; *Zřizování okresních pomocných komitétů: všemu učitelstvu českých škol okresu jindřichohradeckého*, 3. 3. 1915, k. č. 33/7 1915-A2.

¹¹ VOA, fond Učitelské spolky, *Loyalní projevy učitelů*, k. č. 34/7 1915-B2.

dují adresy svých kolegů v rakouském vojsku, zajatých, ležících v nemocnicích, starají se o podporu jejich rodin.¹² Se stále rostoucím znepokojením pozorují, jak se vyvíjí situace ve škole, jak její úroveň klesá a jak mládež pustne – se svými stížnostmi se však již obrací na Český svaz ve Vídni (tedy seskupení českých poslanců), na agrární stranu, na Antonína Švehlu. Kromě jeremiád nad zkázou mravů např. připomínali, že školní budovy, které zabral na začátku války erár, jsou vlastně prázdné a mohly by se opět využívat pro výuku.¹³

Již v létě 1917 se ZÚS obrátil na učitelské jednoty s pozoruhodnou výzvou. Válka skončí, napsal ZÚS, a společnost se bude konstituovat znova. To bude mít vliv na organizaci našeho školství, na naše právní svazky a postavení ve společnosti. Na takovou dobu musíme být připraveni. Dřívější poměry neumožňovaly, abychom se k těmto problémům vyjádřili svobodně. Dnes se dá předpokládat, že i u nás dojde na národní samosprávu, v níž by mělo být národní školství nejdůležitější složkou. Nynější vláda má takovou autonomii v programu, takže se tím klidně můžeme zabývat. Je ovšem třeba takové návrhy formulovat již nyní. A proto ZÚS vyzývá jednoty učitelské, aby tyto otázky zařadily na pořad svého jednání a do konce srpna předložily své návrhy. Mezi odpovědi, které se pak opravdu vryjí do paměti, patří přípis z Bubovic u Březnice: „*Pro školy je nejdůležitější uhlí.*“ Podstatné odpovědi se ZÚS nedočkal.¹⁴

O několik dní později oslovil starosta ZÚS Smrtka s podobně formulovaným návrhem Národní výbor – vzhdyt Národní výbor bude pečovat o vybudování nové ústavnosti, založené na samosprávě národa českého, školství bude představovat zvlášť významný obor. „*Považujeme za samozřejmé,*“ pokračoval Smrtka, „*že Národní výbor pozve k účasti i učitele.*“ Pokud vím, nestalo se tak.¹⁵

Učitelé si ale hledali zastání také jinde. V dubnu 1918 se objevila výzva, aby učitelé vstupovali do politických stran. Pracovat pro budoucnost národa je povinností každého, pravilo se v tomto dokumentu. A české učitelstvo přece vždy pracovalo. „*Je však třeba,*“ čteme dále, „*aby všichni členové stavu učitelského vedle toho věnovali se zvýšenou měrou cíle práci ve veřejnosti, zejména pak podstatné složce této národní práce, kterou je činná účast v pokrokových stranách politických. Ještě za války je nutno ve shodě s těmito pokrokovými stranami připravit plán nanejvýš potřebné reformy školské, která by vyhovovala tužbám národa po svobodném, neomezeném vývoji a kterou by byla zabezpečena úprava občanských a stavovských práv učitelstva.*“ V rámci každé politické strany se učitelé snažili vytvořit školský odbor, v němž chtěli propagovat své škol-

¹² VOA, fond Učitelské spolky, *Zemský poradní a pomocný komitét učitelských organizací po dobu války – oběžník č. 8 z 24. července 1917*, k. č. 39/7 1917-A2+B2.

¹³ VOA, fond Učitelské spolky, *dopis ZÚS Předsednictvu Českého svazu ve Vídni z 25. června 1917, stejný dopis předsednictvu výkonného výboru agrární strany z 23. června 1917*, k. č. 39/10; *Společné porady učitelských organizací o nové organizaci školské a právních svazcích učitelstva a též se zástupci školských odborů politických stran: českému svazu poslanců na říšské radě – Rozklad mravů mládeže, 6. dubna 1918, dopis ZÚS předsednictvu Českého svazu poslanců na radě říšské z 16. října 1918*, k. č. 40/11 1918-A1+B1.

¹⁴ VOA, fond Učitelské spolky, *Reforma školství (Otázka samosprávy ve školství): dopis ZÚS učitelským jednotám, b. d. (léto 1917), odpověď z Bubovic 11. srpna 1917*, sign. 39/13 1917-A1+B1.

¹⁵ VOA, fond Učitelské spolky, *Národní výbor v Praze (Naše zastoupení v něm), dopis ZÚS Národnímu výboru 26. července 1917*, sign. 39/15 1917-A1+B1.

¹⁶ VOA, fond Učitelské spolky, *Vstupování učitelstva do politických stran*, sign. 40/12 1918-A1+B1; *Utvoření školských odborů u politických stran*, sign. 15/40 1918-A1+B1.

ské a učitelské požadavky a vytvořit si určitá nátlaková centra.¹⁶

Jestliže se učitelé dříve báli, že bude jejich loajalita vůči trůnu zpochybněna a rakouské vlastenectví popřeno, a dělali skutečně hodně, aby se tak nestalo, tak na konci války si už shromažďovali doklady o persekuci. Kromě toho učitelské ústředí vyzývalo jednoty, aby hodnotily inspektory a podávaly zprávy o jejich chování. Nutno dodat, že tyto zprávy pro ně vyznívaly vesměs docela příznivě.¹⁷

Závěr tohoto období přímo symbolizují dvě písemnosti. V té první dává učitel Jan Koudelka ZÚS k úvaze, zda by nebylo záhodno zařídit nějaké kurzy slovenského jazyka, protože mnoho učitelů nenajde uplatnění v českých zemích. V druhém dopise se jistý František Balíček ptal, kdy už se bude moci přihlásit o nějaké místo na Slovensku. Jsem zde naprosto nespokojen s celou tou zbahnělou společností, ženoucí se jen za keřastvím, pak i poměry rodinné nutí mne ke změně působiště. Čekám též na uzákonění rozluky manželské, a pak snad budu spokojenější.¹⁸

Prameny

VOA, fond Učitelské spolky.

Literatura

CIKHART, Roman. *Padesát let Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách 1880–1930*. Praha: Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1932, 181 s.

FLEGL, Michal a Jana FLEGLOVÁ. Vznik ústřední učitelské organizace a počátky učitelských jednot ve středních Čechách: příspěvek k dějinám učitelských odborů. *Středověký sborník historický*. 1978, roč. 13, s. 53–68, zvl. s. 56–59.

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 492 s. ISBN 80-7106-274-X

KUČERA, Rudolf. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, 213 s. ISBN 978-80-7422-232-0.

¹⁷ VOA, fond Učitelské spolky, *Chování se českých učitelů: dotazníky na persekuci*, sign. 39/15 1917 A2+B2; *Zprávy o inspektorech (za války) – zprávy jednot o působení inspektorů*, sign. 14/41 1918-A2+B2.

¹⁸ VOA, fond Učitelské spolky, *Učitelské spolky na Slovensku a jejich organizace: dopis Josefa Koudelky z 1. 11. 1918 a dopis Františka Balíčka z 26. 11. 1918*, sign. 40/20 1918-A1+B1.

Marie Knížková, vychovatelka legionářských sirotků

Jana Bartošová

Anotace

Marie Knížková se narodila 16. dubna roku 1899. Vystudovala c. k. učitelský ústav v Praze a stala se učitelkou. V roce 1923 se provdala za bývalého ruského legionáře Antonína Knížka, který se v témže roce stal ředitelem Domova legionářských sirotků v Praze na Veleslavíně. Marie Knížková zde nastoupila jako vychovatelka a péči o opuštěné děti věnovala veškerý svůj čas. Ve funkci setrvala do roku 1928, kdy byl zmíněný ústav z finančních důvodů zrušen. V následujících letech byla ředitelkou zotavoven v Krnsku u Mladé Boleslavi a v Bystřici pod Hostýnem. Za druhé světové války se účastnila odboje.

Abstract

Marie Knížková, Educator of legionary orphans

Marie Knížková was born on 16 April 1899. She graduated from the Imperial Teachers' Institute in Prague and became a teacher. In 1923 she married the former Russian legionary Antonín Knížek that became a director of the Home for orphans of the legionaries in Prague Veleslavín in the same year. Marie Knížková started working there as a governess and devoted all her time to care for abandoned children. She remained on this position until 1928, when he was the Home for orphans of the legionaries canceled for financial reasons. In following years she was a director of convalescent homes in Krnsko by Mladá Boleslav and in Bystřice pod Hostýnem. She participated in the resistance during World War 2.

První světová válka za sebou zanechala nejen téměř deset milionů padlých, ale také mnoho sirotků. Jednou z těch, kdo svůj život péči o tyto válečné oběti zasvětil, byla i učitelka Marie Knížková. Narodila se 16. dubna 1899 v Drahotuších u Hranic na Moravě v rodině úředníka Františka Soukupa.¹ Později žila v Praze na Smíchově.² Po absolvování obecné a měšťanské školy nastoupila v roce 1914 na c. k. český učitelský ústav ke vzdělávání učitelek, který ukončila roku 1918. Po praxi na obecných školách se podrobila zkoušce způsobilosti učit na měšťanských školách matematiku, kreslení, krasopis a fyziku³ a v roce 1923 začala učit na měšťanské škole v Řevnicích.⁴ Dne 7. července 1923 se provdala za ruského legionáře Antonína Knížka.⁵

Antonín Knížek se narodil 6. dubna 1890 ve Starých Hradech na Jičínsku a vystudoval učitelský ústav v Jičíně. Učit začal na Novobydžovsku. Za protiklerikální činnost a kolportáž nedovoleného tisku byl potrestán peněžitou pokutou a nakonec bez udání důvodů propuštěn ze svazku učitelstva okresu. Nastoupil proto jednorocní prezenční

---

¹ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsbírka Písemnosti a tisky, strojopis: KNÍŽEK, Antonín. *Okénko do života Marie Knížkové (16. 4. 1899 – 10. 6. 1972)*, 1973, b. č., s. 1.

² KNÍŽEK, Antonín, s. 5.

³ KNÍŽEK, Antonín, s. 10–12.

⁴ KNÍŽEK, Antonín, s. 18.

⁵ KNÍŽEK, Antonín, s. 23.

Svatební fotografie Marie Soukupové s Antonínem Knížkem, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

vojenskou službu v Litoměřicích. Z důstojnické školy byl vyloučen pro šíření antimilitaristické literatury. Na počátku první světové války byl poslán na frontu. Jako četař již 2. listopadu 1914 sběhl k Rusům.⁶ Jako válečný zajatec putoval pěšky o hladu a žízni z Karpat až do města Balachny na řece Volze. Na jaře příštího roku byl vybrán pro kopání základů v okolí řeky Dviny. Odtud se přesunul do Vitebska a poté do vsi Ozersk v Minské gubernii. Zde se jako jeden z členů 203. železniční pracovní roty podílel na výstavbě úzkokolejky.

Po celou dobu sledoval činnost České družiny a četl různé noviny, kde se objevovaly výzvy k českým zajatcům ke vstupu do družiny. Proto se nakonec rozhodl a 8. listopadu 1916 se přihlásil do dobrovolnické československé jednotky. Dne 2. ledna 1917 přišel přípis, který jej zval mezi dobrovolníky do Československé střelecké brigády. Kvůli nepřízní velitele pracovní brigády však odjel až 27. června 1917 k záložnímu praporu v Bobrujsku, kde se podrobil výcviku, aby byl následně poslán do Haliče k 1. rotě střeleckého pluku Mistra Jana Husa.⁷ Bojoval u Zborova, Tarnopole i Bachmače. Domů doputoval přes Vladivostok jako poručík. Později byl jmenován kapitánem v záloze. V září 1920 se vrátil k učitelskému povolání na Smíchově. Přednášel také v cyklu přednášek Pryč od

⁶ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsírka Písemnosti a tisky, Archiv dějin učitelstva, strojopis: PETRÝL, František. *Osmdesát let života Antonína Knížka*, b. r., př. č. 881/73 – 2, s. 1.

⁷ ZEMANOVÁ, Lenka. *Antonín Knížek (1890–1974) ve službách demokratického ideálu*. České Budějovice, 2012, s. 9. Bakalářská práce. Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

Říma, což vedlo k tomu, že byl propuštěn a z trestu přeložen do Podkováně na Mnichovohradištsku. Přijal tak raději místo ředitele Domova legionářských sirotků v Praze-Veleslavíně, ale již jako učitel ve výslužbě.⁸

Za podporovatele legionářských sirotků a vydržovatele výchovných ústavů pro ně byl určen Podpůrný fond legionářský při ministerstvu národní obrany, založený z národních sbírek pro sirotky po padlých legionářích. Vedle ústavu na Veleslavíně působily podobné domovy také v Krnsku a v Bystřici pod Hostýnem. Pro úplně sirotky byly zřízeny rodinné kolonie, něco podobného, co známe jako „vesničky SOS“. Fond také řídil umístování zvláště nemocných nebo postižených dětí v léčebnách: Dolní Smokovec, sanatorium Krč a Šumperk, pro zmrzačené a slepé Jedličkův ústav v Praze a pro nevyléčitelně nemocné Přívoz a Luže u Košumberka. Již od roku 1921 uskutečňovala Československá obec

Marie Knížková v době svého působení v Domově legionářských sirotků, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

legionářská dětské prázdninové kolonie doma i v zahraničí pro děti legionářů z průmyslových středisek. Po mládeži vytvořila prázdninový odbor, který měl ke své činnosti čtyři táborové osady v Kostelci nad Orlicí, Bystřici pod Hostýnem, Turnově a Železném Brodu. Na Veleslavíně koupil fond dům čp. 54 a v tomto objektu otevřel Domov legionářských sirotků 8. února 1921. Ústav byl do srpna 1923 koedukační pro 35 chovanců a byl svěřen do správy vdově po kapitánu ruských legií Marii Kuttelvašerové, která vedení domova příliš nerozuměla. Byl proto vypsán konkurs na místo nového správce ústavu. Z 28 žadatelů byl fondem vybrán právě Antonín Knížek. Většina členů výboru fondu pro něj hlasovala podle jeho slov proto, neboť uvedl, že je abstinentem a nekuřákem a že chce svěřené sirotky vychovávat svým příkladem v rovné a charakterní občany republiky.⁹

Dne 1. října 1923 tak Knížek nastoupil na novou vychovatelskou dráhu.¹⁰ Marie stejně jako on opustila učitelské povolání a stala se v Domově legionářských sirotků vychovatelkou. Čekalo ji zde 40 až 50 chlapců. Podle služební smlouvy jí byly určeny tyto povinnosti: zastupovat správce ústavu, pomáhat při výchově chovanců, dohlížet na jejich školní prospěch, opakovat učivo se

⁸ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsběrka Písemnosti a tisky, Archiv dějin učitelstva, strojopis: PETRTÝL, František. *Osmdesát let života Antonína Knížka*, b. r., př. č. 881/73 – 2, s. 1.

⁹ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsběrka Písemnosti a tisky, strojopis: KNÍŽEK, Antonín. *Okenko do života Marie Knížkové (16. 4. 1899 – 10. 6. 1972)*, 1973, b. č., s. 35.

¹⁰ ZEMANOVÁ, Lenka, s. 11.

slabšími žáky, řídit ústavní kuchyni, vést sklad oděvů a prádla a sklad všech spotřebních produktů, dozírat na prádlo a oděv chovanců a dbát na jejich čistotu a na čistotu v ústavě. Měla statut vychovatelky a k němu nepatrný měsíční plat 450 Kč, který byl po třech letech zvýšen na 500 Kč. Nárok měla ještě na stravu jednotnou s chovanci, oceněnou Všeobecným penzijním ústavem na 150 Kč měsíčně. Její pracovní den byl velmi náročný. Jak později vzpomínal Antonín Knížek, vstávat musela již o půl šesté ráno, aby mohla již o šesté procházet ložnicemi a budit osazenstvo. Po projití všech čtyř ložnic ve dvou patrech musela procházku opakovat a vytahovat z postelí opozdilce. Dozorem na ranní úklid ložnic a ostatního příslušenství výkon chlapců zlepšovala. V neděli a o svátcích její práci bodovala a vítěze odměňovala sladkostmi. Ranní rozcvičku měl na starosti její manžel, zatímco ona dohlížela na přípravu snídaně v kuchyni a v jídelně a rozdělávala svačiny studentům a učňům, kteří odcházeli z domova dříve a domů se vraceli později. Potraviny potřebné k přípravě snídaně vydávala kuchařce ze skladu večer. Ty, které měly sloužit k přichystání oběda, odpolední svačiny a večere, po odchodu dětí ze školy. Čas, který trávil děti ve škole, využívala Marie Knížková k účetním zápisům do knih, hlavně do deníků příjmů a spotřeby potravin. Ostatní účetní knihy, které měla podle smlouvy vést, obstarával za ni manžel, aby měla alespoň volnou chvilku pro sebe. Ta byla však opravdu krátká. Několikrát v týdnu musela v dopoledních hodinách zajíždět elektrikou nebo vlakem do Prahy, aby ve velkém objednala produkty pro kuchyni. Dozor nad kuchyní a nad prádelnou vyžadoval rovněž spoustu času.

Nejvíce práce měli ale oba manželé v odpoledních hodinách a večer se žáky. Každý ročník zde měl svého důvěrníka, který ihned po příchodu ze školy hlásil, kdo byl a z čeho vyvolán, jak uspěl a jak se celkově choval. Tím oba Knížkovi rychle získali přehled o prospěchu svěřenců a mohli včas napravit chyby a nedostatky. Ředitelství měšťanské školy podle Knížkových slov řadilo jejich chovance většinou mezi nejlepší žáky. Antonín Knížek jednou měsíčně navštívil třídní učitele, aby hodnocení žáků slyšel přímo od nich. Každé čtvrtletí pak navštěvoval profesory středních a odborných škol a mistry, kteří vychovávali učně. Žáci byli rozděleni do skupinek podle ročníků. Knížkovi s nimi probírali učivo na další školní den a kontrolovali jim úkoly. Později při zkoušení učiva a výchově pomáhali dva vysokoškolští studenti z legionářských rodin. Pracovní den Marie Knížkové končil až po deváté hodině večer prohlídkou ložnic. Když se jí narodil vlastní syn, musela si k němu obstarat pomocnici.¹¹

A jaký byl život v domově z pohledu chovance tohoto ústavu? O tom napsal žák měšťanské školy Josef Kvapil Dorostu Červeného kříže v Rapid City v USA 28. října 1926 tato slova: „*Dnes Vás chceme seznámiti s naším společným životem. Jsme ranní ptáčata. V létě vstáváme o šesté hodině, v zimě o čtvrt hodiny později. Učni vstávají ještě dříve, aby byli včas ve svých dílnách v Praze, kamž dojíždějí elektrikou a vlakem. Někomu by se chtělo spát déle, leč povinnost volá, a proto všichni společně opouštějí svá lůžka. Jenom v neděli a o svátcích spíme o hodinu déle. Hodina po budíčku je určena k mytí, strojení, stlaní lůžka a úklidu. Po vyskočení z postele osvěžíme se v umývárně mýtím ve studené vodě a pak si usteleme lůžko. Na bílé, kovové posteli s pružnou drátěnou vložkou je matrace, přikrytá bílým prostěradlem. To při stlaní pěkně natáhneme, takže vyhlíží jako vyžehlené. Na ně položíme druhé prostěradlo se dvěma příkrývkami. Polštář upravíme tak, aby vyhlížel jako bílá krabička. S touto prací jsme hotoví za něko-*

¹¹ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsběrka Písemnosti a tisky, strojopis: KNÍŽEK, Antonín. *Okénko do života Marie Knížkové (16. 4. 1899 – 10. 6. 1972)*, 1973, b. č., s. 34–40.

lik minut a jdeme se oblékat. Pak se rozejdeme po úklidu. Každý má přidělenou nějakou práci, již musí vykonat. Tak někteří uklízejí v ložnicích, v umývárkách, na chodbách, jiní zase v učebně, jídelně a studovněch. Často i v kuchyni při mytí nádobí pomáháme. O sedmé hodině svolává nás zvonek na hřiště, kdež máme čtvrt hodiny ranní dechová cvičení. V létě je zaměňujeme cviky praktičtějšími, jako je zalévání a pletí v zahradě, úprava hřiště a cestiček. Za nepříznivého počasí věnujeme tento čas zpěvu pochodových a národních písní. Potom se shromáždíme v jídelně ke společné snídani. Hospodář stolu pečuje o pořádek a sám musí býti při jídlu vzorem. Ve tři čtvrti na osm odchází většina z nás do blízké měšťanské školy. Studenti, kteří mají školy ve vzdálenějším středu Prahy, jdou již dříve. V poledne vracíme se k obědu a odpoledne bud' jdeme zase do školy, nebo máme prázdnou. Volné chvíle věnujeme osvětěni, práci a zábavě. Hrajeme různé hry (volejbal, tenis, hokej), lehkou atletiku (skok o tyči, vrh koulí, běh), letní tělocvična je stále obsazena. Houpáme se na kruzích, cvičíme na hrazdě a šplháme po tyčích. Jindy zase čteme zábavné knížky z vlastní bohaté knihovny, dětské časopisy, luštíme křížovky, vyrábíme si hračky, modelujeme, vyřezáváme apod. Na jaře a v létě pracujeme v zahradě, ta se nám odmění zeleninou, angreštem, rybízem, jahodami, ředkvičkami a ovocem. V zimě sárkujeme, bruslíme a lyžaříme. Čas po odpolední svačtině věnujeme přípravě na školní vyučování: píšeme si domácí úlohy a opakujeme si učivo ve škole probrané. Před společnou večeří, která je o půl sedmé hodině, myjeme se do polovice těla a otužilejší skočí i pod studenou sprchu. Po večeří nám naši vychovatelé prohlížejí úkoly, zkoušejí nás ze školního učiva, vydávají školní potřeby a půjčují knihy. Někdy také zpíváme, posloucháme rádio a jinak se bavíme. Po deváté hodině večerní docházíme do svých ložnic ku spánku. Život zpestřujeme v neděli a ve svátek ještě jinou náplní. Někteří se věnují hudbě, hře na housle nebo klavír, po skupinách navštěvujeme Národní divadlo, doma si promítáme obrázky a fotografie, pořádáme přednášky s diapozitivy, starší chovanci občas sehrají vhodný divadelní kus a mladší hrají loutkové divadlo. Každou sobotu pořádáme vzdělávací besídky s mravoučnými výklady na cestu do života, se vzpomínkami na důležitá data z dějin národa, legií, ze života našich velikánů a všmáme si novinek domácích i cizích. Pěkného počasí využíváme k procházkám a výletům do přírody. Dobu školních prázdnin věnujeme k zotavení v prázdninových osadách v Čechách i na Moravě, nebo i u moře pod paprsky jižního slunce bratrské Jugoslávie.¹²

Manželům Knížkovým se podařilo ze zdejších chovanců vytvořit malou rodinu. Svě švěřence měli rádi jako vlastní děti. A většina sirotků jim jejich lásku oplácela. Antonín Knížek na problematiku výchovy legionářských sirotků vzpomínal takto: „Legionářské ústavy měly jednu výhodu před jinými, podobnými ústavami pro normální mládež. Přijímaly do své péče mládež, kterou nespojuje v jednu velkou rodinu jen siroba, opuštěnost a chudoba, ale která je spolu spjata duchovním příbuzenstvím otců. Proto jsme mohli založit svou výchovu na duchu legií, kterýžto živý odkaz veliké doby je vyjádřen ideou naší zahraniční revoluce. – Vkládat v duši dítěte to nejkrásnější, čím otcové žili a trpěli, čím my žijeme, bojujeme a rosteme, to nejkrásnější, co ve svém nitru probouzíme odhodlanou vůlí, srdcem i rozumem, co budujeme prací svého života, – to bylo cílem výchovy mladého legionářského pokolení. Duchovní bratrství přinášelo do naší ústav-

¹² Text žaka Josefa Kvapila zveřejnil Antonín Knížek ve svých vzpomínkách na manželku Marii. Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsběrka Písemnosti a tisky, strojopis: KNÍŽEK, Antonín. *Okénko do života Marie Knížkové* (16. 4. 1899 – 10. 6. 1972), 1973, b. č., s. 36–38.

ní rodiny příbuzenské city, které jsme výchovou, sblížením a poznáváním chovanců zesilovali, a vytvářeli opravdu rodinné, teplé ovzduší, v němž zmizel pocit siroby. Proto také svěřené nám děti se mezi sebou oslovovaly důsledně bratrsky a sestersky. Přijmení své každý u nás ztratil a slyšel jen jako doma na jméno rodné, které jsme si při časté stejnosti upravovali v různých variantách. Když jsme byli obdařeni osmi Josefy, volali jsme na ně: Josefe, Pepo, Pepíku, Pepku, Jožo, Jožino, Pepičku, Pepáнку! Přitom jsme se snažili zachovat pojmenování od rodičů jako vzpomínku na dřívější domov. Rovněž tak oslovení vychovatelů bez titulů vytvářelo přátelský vztah vedoucí k důvěře, ve výchově tak potřebné. Nebyli jsme formalisty, chtěli jsme však také formou vyznačit náplň celé výchovy, aby i po odchodu od nás zůstali všichni v životě věrni sobě i myšlence svých otců a tím nedali zemřít legionářskému duchu. Těch téměř pět let prožitých mezi legionářskými svěřenci ve veleslavínském Domově považovali jsme oba za nejšťastnější periodu našeho života.¹³

Rukopis Okénko do života Marie Knížkové uložený v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského

¹³ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsbírka Písemnosti a tisky, strojopis: KNÍŽEK, Antonín. *Okénko do života Marie Knížkové* (16. 4. 1899 – 10. 6. 1972), 1973, b. č., s. 40–41.

Pod společným vedením manželů Knížkových prošlo domovem od 1. října 1924 do 31. srpna 1928, kdy byl ústav likvidován, 118 chovanců.¹⁴ Domov legionářských sirotků na Veleslavíně byl zrušen z finančních důvodů, i když se náklady na chovance pohybovaly mezi 12 až 14 Kč denně. Antonín Knížek po zrušení domova přešel jako tajemník do Podpůrného fondu legionářského, kde v různých obměnách pracoval až do likvidace v roce 1951.¹⁵ Na výchovu legionářských dětí však zcela nerezignoval. Stejně tak i Marie. Od roku 1934 do roku 1938 byl v Krnsku, na místě někdejšího Domu dětství, zřízen rekreační tábor legionářské mládeže, jehož řízením byla pověřena právě Marie Knížková. Tábor byl otevřen každoročně od května do srpna nebo od června do září. Antonín Knížek tu vystupoval jako pomocník své ženy – vedoucí výchovy v duchu legií a účetní.¹⁶ V roce 1939 tábor v Krnsku sloužil Zemskému ústředí péče o mládež v Praze, které zde umístilo děti českých uprchlíků z pohraničí. Rekreační tábor legionářské mládeže byl na rok 1939 přemístěn do Bystrice pod Hostýnem, kam od 1. června do 31. srpna 1939 přenesla svou činnost ředitelka Marie Knížková. V tomto roce tábor pro legionářské děti řídila naposledy. Podpůrný fond legionářský nemohl ve své stávající podobě nadále existovat a změnil se na Sirotčí fond při ministerstvu sociální péče. Nově měl na starosti všechny potřebné české děti. S Českým srdcem v Praze vyjednal, aby převzalo záštitu nad ústavem v Krnsku, pro který Marie Knížková vymyslela název Radost mládí – zotavovna Českého srdce v Krnsku. Zde se tedy i v době Protektorátu mohla Marie Knížková věnovat výchově potřebné mládeže.¹⁷ Vedle toho se však také spolu se svým mužem zapojila do ilegální organizace Obrany národa a rovněž pomáhala sirotkům po odbojářích.¹⁸ Po válce se z vlastní iniciativy věnovala rekreační a léčebné péči o účastníky 1. a 2. odboje. Pod záštitou Sdružení legionářských žen při Československé obci legionářské vyhledala za tímto účelem rekreační objekty v Krkonoších. V zotavovnách pracovala zadarmo. Od 1. října 1948 působila jako referentka Fondu bojovníků za svobodu při MNO, kde pracovala až do jeho zrušení v roce 1951. Zemřela 10. června 1972.

Prameny

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsběrka Písemnosti a tisky, strojopis: KNÍŽEK, Antonín. *Okénko do života Marie Knížkové (16. 4. 1899 – 10. 6. 1972)*, 1973, b. č., s. 1; podsběrka Písemnosti a tisky, Archiv dějin učitelstva, strojopis: PETRTÝL, František. *Osmdesát let života Antonína Knížka*, b. r., př. č. 881/73 – 2; podsběrka Písemnosti a tisky, strojopis: ŽIHLOVÁ, Vlasta. *Učitelé – odbojáři*, b. r., b. č., s. 4.

Literatura

ZEMANOVÁ, Lenka. *Antonín Knížek (1890–1974) ve službách demokratického ideálu*. České Budějovice, 2012. Bakalářská práce. Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

¹⁴ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsběrka Písemnosti a tisky, strojopis: KNÍŽEK, Antonín. *Okénko do života Marie Knížkové (16. 4. 1899 – 10. 6. 1972)*, 1973, b. č., s. 40.

¹⁵ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsběrka Písemnosti a tisky, Archiv dějin učitelstva, strojopis: PETRTÝL, František. *Osmdesát let života Antonína Knížka*, b. r., př. č. 881/73 – 2, s. 2.

¹⁶ KNÍŽEK, Antonín, s. 58.

¹⁷ KNÍŽEK, Antonín, s. 69–70.

¹⁸ Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, podsběrka Písemnosti a tisky, strojopis: ŽIHLOVÁ, Vlasta. *Učitelé – odbojáři*, b. r., b. č., s. 4.

Česko-slovenské vzťahy a spolupráca v oblasti školstva počas prvej svetovej vojny

Janka Štulrajterová

Anotace

V posledných rokoch existencie rakúsko-uhorskej monarchie, počas prvej svetovej vojny, sa prehlbovala politická kríza ríše, ktorá sa odrážala aj v uhorskej školskej politike. V školskej oblasti sa uhorská vláda snažila maďarizačnými opatreniami potlačiť akékoľvek snahy o dialóg s dotknutými národnosťami. Učiteľstvo i výučba na všetkých typoch škôl bola pomadařčovaná. Situácia na Slovensku sa natoľko zhoršila, že tento proces zastavil až rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československej republiky v 1918. Slováci už počas vojny stavili na česko-slovenské vzťahy v oblasti kultúry a školstva, ktoré možno reflektovať už od 15. storočia. Kapitola sa venuje česko-slovenským vzťahom a spolupráci, českým a slovenským spolkom, ktoré sa aktívne starali o umiestňovanie slovenských študentov na českých a moravských školách. Táto generácia študentov výrazne participovala na vzniku československej republiky a na kultúrnom povznesení Slovenska.

Abstract

The Czech-Slovak Relationships and the Cooperation in the Sphere of Education During the 1st World War

During the 1st World War, in the period of the last years of the existence of the Austro-Hungarian Empire, the political crisis of the Empire was getting more and more vivid. All these tendencies were proportionally reflected also in the Hungarian education policy. Within the sphere of education the Hungarian government with the help of the Magyarization measures tried to suppress any efforts to open a dialogue with the ethnic groups. Teaching and education in all types of schools was Magyarized. The situation in Slovakia turned so desperate that this process came to an end only thanks to the disintegration of the Austro-Hungarian Empire and the emergence of the Czechoslovak Republic in 1918. The Slovaks already during the war bet on card of the Czech-Slovak relations in the field of culture and education, These tendencies could be traced back to the 15th century. This chapter deals with the Czech-Slovak relationships and cooperation, the Czech and the Slovak Associations, which very actively took care over the placement of the Slovak students in the Czech and the Moravian schools. Later, this generation of students significantly participated in the process of the Czechoslovak Republic emergence as well as in the cultural enhancement of Slovakia.

Veľká vojna je v historiografii označovaná za najväčší ozbrojený konflikt v dejinách ľudstva, onedlho si pripomenieme 100. výročie od vypuknutia veľkého vojnového konfliktu, ktorý definitívne zmenil mapu Európy a pre mnohé štáty habsburskej monarchie nastalo obdobie plné pozitívnych zmien. Počas Veľkej vojny prešla spoločnosť turbulentnými zmenami, ktoré by v mierových podmienkach nedosiahli v tak relatívne krátkom čase rýchlosť a intenzitu ako vo vojnových podmienkach. Rakúsko-uhorská monarchia sa označuje ako žalár národov, ktorý všemožne brzdil procese národnej emancipácie jednotlivých národov monarchie. Práve Veľká vojna otvorila cestu k riešeniu politických problémov utlačovaných národov.

Proces formovania moderného národa Čechov a Slovákov, ktorý nabral na svojej najväčšej intenzite v 19. storočí prebiehal paralelne, avšak národnostné pomery v predlitavskej (rakúskej časti) a zalitavskej (uhorskej) časti boli diametrálne odlišné. Rovnoprávnosť národov a ich jazykov v rakúskej časti nebola len na papieri, ale priamo zakotvená v zákonoch a ústave. To znamenalo školstvo všetkých stupňov, významné kultúrne inštitúcie, úradovanie v jazyku národov, krajinské snemy a mnoho ďalších faktorov, o ktorých Slováci v Uhorsku mohli len snívať. V Uhorsku bol síce prijatý národnostný zákon (1868), no silná maďarizácia v druhej polovici 19. storočia sa dotkla všetkých dovtedy existujúcich kultúrnych spolkov, boli eliminované akékoľvek jazykové práva a slovenské školy *de facto* neexistovali. Zákon hovoril o právach národností na vlastné národné a stredné školy i o práve vzdelávať sa v materinskom jazyku, no v praxi sa žiaľ nerealizoval. O školských otázkach rozhodovali župné výbory a cirkevné vrchnosti, ktoré pomáhali vládnucim maďarským elitám uskutočňovať politiku národného šovinizmu. Podľa maďarskej vlády neexistovali ani jednotlivé národy, išlo podľa nich len o národné, či folklórne skupiny obyvateľov, tvoriace jednotný, nedeliteľný politický národ, najprv uhorský, neskôr už celkom jednoznačne maďarský. Dovtedy *natio hungarica* sa menilo na *natio magyrica*. Maďarské politické elity sa systematicky snažili o asimiláciu nemaďarských národov v Uhorsku s cieľom dosiahnuť nacionálne jednotné Uhorsko preto sa rok 1918 a vznik demokratickej Československej republiky považuje pre Slovákov za záchranu a nový začiatok.

Vzniku Československa však predchádzala spolupráca oboch národov už oveľa skôr. Hoci predmetom nášho záujmu je obdobie prvej svetovej vojny, chceli by sme aspoň stručne poukázať na česko-slovenské vzťahy v oblasti kultúry v historickom vývine. Práve tieto vzťahy sa významne podpísali na formovaní slovenského národného povedomia a slovenskej národnej školy a bezprostredne po skončení Veľkej vojny znamenali ukončenie emancipačného procesu Slovákov v novovzniknutej demokratickej Československej republike.

Ak by sme chceli poukázať na prvé počiatky staroslovanských („česko-slovenských“) vzťahov v oblasti kultúry, mohli by sme ich reflektovať už v 9. storočí, kedy spojením moravského a nitrianskeho kniežactva vznikla Veľká Morava ako spoločný štát na jazykovom a územnom princípe a silná cyrilometodská tradícia je prítomná u oboch národov dodnes.

Ďalším významným momentom v spoločných dejinách bolo založenie pražskej univerzity v 15. storočí, ktorú pre geografickú a jazykovú blízkosť vyhľadávalo aj mnoho študentov z Uhorska, konkrétne z územia dnešného Slovenska. Podľa profesora Varsika (1965) študovalo na pražskej univerzite do konca stredoveku množstvo Slovákov. Začiatkom 15. storočia začal so svojim reformným učením vystupovať majster Jan Hus, ktorý svojimi prednáškami upútal a ovplyvnil množstvo študentov. Aj neskôr bola Praha strediskom knižného obchodu a sprostredkovateľkou hodnôt vôbec, v období vlády cisára Rudolfa II. bola súčasne, aj okrem univerzity, dôležitým centrom kultúry, humanisticko-renesančnej, latinskej, nemeckej, sústreďujúcej sa predovšetkým na cisárskom dvore. A napokon na pražskej univerzite pôsobili v akademických funkciách v jednotlivých obdobiach mnohí významní Slováci napr. Ján Jesenius, Vavrinec Benedikt z Neodžier, Peter Fradelius, Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik a mnohí jej slovenskí absolventi vytvorili jadro slovenskej inteligencie, na čo poukážeme v nasledujúcom texte. Pre svoj vysokú odbornosť sú české školy pre študentov zo Slovenska vo veľkom vyhľadávané dodnes.

V krátkosti by som sa pristavila aj pri jazykovej otázke. Už v 15. storočí Slováci prezvali písomnú češtinu ako svoju písomnú reč a táto neexistujúca jazyková bariéra bola umocnená aj používaním biblickej češtiny u slovenských evanjelikov až do kodifikácie spisovného jazyka Ludovítom Štúrom v roku 1843. Hoci Česi a Slováci mali od voľby Vladislava II. Jagellovského na uhorský trón v roku 1490 spoločných panovníkov, české krajiny a Uhorsko ostali od seba oddelené pomerne výraznou politickou a hospodárskou hranicou a oba národy sa následne vyvíjali v iných štátnych útvaroch, spojených personálnou úniou. Aj tento fakt spôsobil odlišné historické povedomie a tiež inú sociálnu štruktúru, ktoré ich determinovalo v historickom vývine. (Rychlík, 1997, s. 24)

V období, kedy bola pre Slovákov čeština spisovným jazykom a prehlbovala sa tradícia kultúrnych stykov Čechov a Slovákov vystupuje na javisko dejín výnimočná osobnosť Jan Amos Komenský. Svojimi názormi a pansofickou paradigmou výchovy ovplyvnila mnoho slovenských uvedomelých dejateľov v jednotlivých storočiach. Významnou bola reforma blatnopotockej školy, do škôl sa dostávali Komenského učebnice, nové metódy a obsah vyučovania a hlásala sa potreba vyučovania v materinskom jazyku. Po Komenského smrti sa na Slovenskú naďalej používali Komenského knihy, používali ich jezuiti, z pietistov najmä Matej Bel, v období osvietenstva Samuel Tešedík a Ján Kollár, ktorí nasledovali a propagovali jeho diela na slovenskom území. V 19. storočí sa Komenského myšlienky stali pedagogickým a ideovým programom slovenských učiteľov v ich snahe o samobytnosť, za materinský jazyk a slovenskú školu. Ku Komenskému sa hlásili štúrovci i matičiari, jeho myšlienky sa propagovali na stránkach pedagogických časopisov na prelome 19. a 20. storočia. Ján Kvačala sa stal zakladateľom modernej komeniológie a po vzniku Československa sa školy budovali na základoch jeho monumentálneho pedagogického diela, ktoré sú nesmierne inšpiratívne dodnes.

V 18. storočí u oboch našich národov dochádza k uvedomelému formovaniu novodobých národov, ale až do konca 18. storočia nemôžeme ešte hovoriť o etnickej príslušnosti. V prvej polovici 19. storočia mali vzájomné česko-slovenské vzťahy skôr literárnu, jazykovú podobu, no revolučné udalosti v monarchii v roku 1848 preniesli tieto vzťahy aj na politickú úroveň. Objavili sa politické programy, ktoré predznamenali riešenie česko-slovenských vzťahov v budúcnosti.

Na prelome 19. a 20. storočia boli vzájomné česko-slovenské vzťahy najintenzívnejšie, všestranne sa rozšírili a prehĺbili. Potreba vzájomných kontaktov vplyvnila už z vyššie načrtnutého politického vývoja v Rakúsko-Uhorsku, viedenského centralizmu a stupňujúcej sa intenzity maďarizácie. Oba národy sa stali aj v dôsledku naznačených vzájomných vzťahov prirodzenými a najbližšími spojencami. Vyspelejšie a intelektuálnejšie české prostredie poskytlo v tomto období neoceniteľnú pomoc vo viacerých oblastiach, no najviac práve v oblasti kultúry a školstva. V období pred Veľkou vojnou pôsobili v českých krajinách viacerí Slováci, ktorí z materiálnych dôvodov, ale častokrát pre svoje národné cítenie nenašli na Slovensku uplatnenie a české prostredie im poskytlo optimálne zázemie. Zo všetkých by som spomenula aspoň básnika Ivana Kraska, či architekta Dušana Jurkoviča, ktorý sa svojimi originálnymi projektmi stal predstaviteľom secesie v Čechách.

Slovenské školstvo v rokoch 1914–1918

Maďarizačné úsilie v školskej politike sme už naznačili vyššie v súvislosti s uhorským národnostným zákonom, ktorý bol prijatý v roku 1868. Na začiatku 20. storočia maďarizačné tendencie vrcholili a uhorská vláda absolútne nerešpektovala ustanovenia národ-

nostného zákona a zákona o ľudovom školstve, ktoré malo poskytnúť formálnu možnosť vzdelávania v materinskom jazyku. Slováci mali obmedzené národné práva, vláda likvidovala všetky snahy o pestovanie národnej kultúry, vzdelávania a osvetu. Právne normy už v predchádzajúcich obdobiach mali jasne stanovený cieľ, aby výchova a vzdelávanie bolo úplne v službách vládnej národnostnej politiky, čo sa týkalo už detských opatrovní. Celý systém školstva od predškolských ustanovizní po vysoké školy slúžil ako dôležitý nástroj maďarizačného procesu. Okrem presadzovania maďarského jazyka na úkor materinského jazyka sa oficiálna štátna ideológia odrazila aj v obsahu vyučovacích predmetov ako zemepis a dejepis, kde absentovali otázky týkajúce sa vlastného slovenského národa i iných nemaďarských národov Uhorska, ale zdôrazňovali sa princípy jednotného uhorského (maďarského) národa.

Zvýšenie odnárodňovania slovenskej mládeže na školách všetkých stupňov a druhov v začiatkoch 20. storočia sa prejavilo aj v ďalších právnych a politických opatreniach, ktoré mali za cieľ zlikvidovať už aj tak v počte veľmi oslabené slovenské ľudové školstvo. Vyvrcholením maďarizačného procesu v školských právnych normách boli zákony z roku 1907, ktoré dostali názov podľa ich autora grófa Apponyiho. Tieto zákony sledovali presadenie zvýšeného vplyvu štátnych orgánov nielen na správu štátnych, ale aj neštátnych a cirkevných, najmä cirkevných ľudových škôl, čo bol len ďalší krok k odstráneniu slovenčiny ako vyučovacej reči. V období prvej svetovej vojny došlo k niektorým čiastkovým úpravám, ktorými sa do určitej miery umožnilo využívať slovenčinu ako pomocný vyučovací jazyk na ľudových školách. Tieto formálne ústupky neboli výrazom zmien v hlavných zásadách školskej politiky maďarskej vlády, ale taktické kroky na získanie podpory v radoch príslušníkov nemaďarských národov pre svoju vojnovú politiku.

Na Slovensku bolo v školskom roku 1913/1914 celkom 383 detských opatrovní, ktoré sa zriaďovali pre slovenské deti, ale výlučne s vyučovacím jazykom maďarským, teda už predškolská výchova bola systematicky zameraná proti uplatňovanej slovenského jazyka vo výchove detí.

Ľudové školstvo bolo poznačené zosilňovaním vplyvu štátu. Slovenské ľudové školy boli prevažne cirkevné a rast podielu štátnych ľudových škôl bol predovšetkým výrazom zintenzívnenia maďarizačnej politiky. Maďarizácia škôl prudko pokračovala aj v období Veľkej vojny, kedy na jar 1918 z 3 641 ľudových škôl bolo už iba 140 slovenských a na 186 sa vyučovalo dvojazyčne. (Mátej, 1976, s. 297)

Na Slovensku bola pomerne široká sieť štátnych a cirkevných stredných škôl. V roku 1918 bolo 33 gymnázií, 6 reálkov, 6 lýceí a 15 učiteľských ústavov, pričom na všetkých sa vyučovalo len maďarsky, v duchu idey jednonárodného maďarského štátu, čo spôsobilo spomalenie národnej emancipácie slovenského študentstva a viedlo k jej úplnému odnárodňovaniu. (Tamže) Na stredných školách pôsobili uvedomelí profesori len výnimočne a pod hrozbou perzekúcií nemohli medzi slovenskými študentmi vykonávať osvetovú a kultúrnu činnosť. Výlučne maďarský vyučovací jazyk bol aj na ďalších typoch stredných škôl ako vyššie obchodné školy, priemyselné školy, odborné a učňovské školy. Aj učiteľské ústavy, ktoré pripravovali budúcich učiteľov ľudových škôl, boli len s vyučovacím jazykom maďarským. Odborných škôl nebolo veľa. Tento stav determinoval aj agrárny charakter krajiny. V dôsledku týchto nepriaznivých podmienok odchádzali slovenskí študenti na odborné a stredné školy na Moravu a do Čiech. Nepochybne to malo veľký význam vo výchove národne uvedomelej inteligencie a odborne vzdelaných síl. Až po prvej svetovej vojne sa učňovské školy začali budovať podľa osnov českých krajín

Z vysokých škôl pôsobili na Slovensku len Banská a lesnícka akadémia v Banskej Štiavnici, právnické akadémie v Bratislave a Košiciach – tieto sa stali významnými centrami maďarizácie. V roku 1914 bola otvorená v Bratislave Alžbetínska univerzita, ktorej vojnové udalosti nedovolili rozvinúť svoju činnosť dostatočne a po vojne odmietla akceptovať nové štátoprávne usporiadanie a v dôsledku odchodu maďarských profesorov, nebolo možné pokračovať v jej činnosti. Okrem toho na Slovensku existovalo 11 bohosloveckých učilíšť a vysokoškolskú prípravu odborníkov realizovala Poľnohospodárska akadémia v Košiciach. Z celkového počtu vysokoškolskej mládeže sa k slovenskej národnosti hlásilo maximálne 1–2 % študentov. Aj pre prípravu slovenskej humanitne či technicky vzdelanej inteligencie mali mimoriadny význam české vysoké školy v Prahe a Brne, na ktorých študovali desiatky slovenských študentov a fungovali tu viaceré študentské podporné spolky.

Školská politika vlády vyvolávala v slovenskom národnom hnutí a medzi slovenským obyvateľstvom čoraz väčší odpor.

Mohli by sme skonštatovať, že obdobie od roku 1867 do konca Veľkej vojny bolo pre rozvoj slovenského školstva a pedagogiky krajne nepriaznivé, boli zrušené všetky slovenské inštitúcie, v ktorých by sa rozvíjala pedagogická teória a pedagogická prax. Neexistovali slovenské učiteľské ústavy, ani stredné a vysoké školy a ak aj vznikli, vzápätí boli maďarskou vládou zrušené. (Mátej, 1976)

Je ale známych niekoľko snáh o založení slovenských stredných škôl. Napr. snaha Pavla Mudroňa založiť interkonfesionálne gymnázium, snaha spolku Živena založiť v roku 1910 v Martine dievčenskú gazdinskú školu, návrh z roku 1917 založiť po skončení vojny slovenskú strednú školu v Brezovej pod Bradlom, či plán doktora Pavla Blahu z roku 1912, kedy sa spolu s Československou jednotou snažili založiť gymnázium v Uhorskom Hradišti, teda mimo územia Uhorska, kde moc maďarských úradov nesiahala. Práve Československá jednota bol spolok, ktorí Slovákom poskytoval nesmiernu pomoc a angažoval sa na poli vzájomných česko-slovenských vzťahov a hoci skončil svoju činnosť ešte pred vypuknutím Veľkej vojny, mal veľkú zásluhu na udalostiach spojených so vznikom demokratického Československa. Ešte pred vznikom Československej jednoty si slovenskí študenti založili na pražskej univerzite spolok, v ktorom rozvíjali spoločné česko-slovenské vzťahy a informovali českú akademickú obec o problémoch s potlačovaním národných práv na Slovensku.

Spolok Detvan

V roku 1882 si slovenskí študenti v Prahe založili spolok *Detvan* – podľa názvu básnickej skladby Andreja Sládkoviča. Tento spolok sa stal akýmsi priekopníkom česko-slovenskej spolupráce. S iniciatívou založenia spolku vyšiel Pavol Socháň, ktorý sa po štúdiách v Prahe stal významným slovenským národopiscom. Detvan spolupracoval s tamojšími českými a moravskými spolkami a jeho členovia šírili poznatky o národnostných problémoch na Slovensku v českom prostredí. Zameriaval sa ja na vzdelávanie v materinskom jazyku a pestovanie vlastnej literárnej tvorby. V akademických diskusiách sa venovali aktuálnym otázkam politického, kultúrneho a spoločenského života. Medzi prvých členov spolku patrili postavy ako Cyril Krčméry, Michal Ursíny, Dušan Makovický, Martin Kukučín, Ladislav Nádašdi-Jége, Štefan Daxner, Vavro Šrobár, Pavol Blaho, Milan Rastislav Štefánik, a ďalší. Všetci spomenutí sa stali významnou zložkou slovenskej inteligencie a predstaviteľmi rôznych oblastí kultúry, umenia, publicistiky, politiky, lekárstva, atď. (Kováč, 2007).

České kultúrne prostredie poskytlo priestor na propagáciu Slovenska a jeho kultúry aj na viacerých výstavách. V roku 1895 sa v Prahe uskutočnila národopisná výstava, na ktorej sa s mimoriadnym ohlasom prezentovalo slovenské ľudové umenie. Výstavy sa zúčastnilo viac ako 2 milióny návštevníkov. Poslaním *Národopisné výstavy československé* bolo čo najkomplexnejšie prezentovať duchovnú a hmotnú kultúru českého a slovenského ľudu na konci 19. storočia. Hoci mala výstava v názve označenie „československá“, od začiatku sa orientovala len na český a slovenský materiál. V Čechách často vystavovali slovenskí maliari. Hodonínska výstava v roku 1902 bola významným spoločným projektom moravských a slovenských maliarov. Martin Benka vystavoval v Prahe v roku 1912 a o rok neskôr so združením moravských umelcov v Hodoníne.

Záujem o Slovensko narastal aj vo vedeckých kruhoch spisovateľov a publicistov. Známy etnológ a archeológ L. Niederle publikoval v roku 1903 „*Národopisnú mapu uherských Slováků*“ a v 1906 K. Kadlec publikoval článok „*Národnost a jazyková otázka v Uhrách*“, okrem toho vyšlo množstvo historických, etnografických, filologických prác týkajúcich sa Slovenska. V Prahe v rokoch 1907–1910 vychádzal časopis *Naše Slovensko*, ktorý oboznamoval českú verejnosť s politickým a kultúrnym životom Slovákov. V Prahe tiež vyšla reprezentatívna *Slovenská čítanka*. Slovenskej problematike sa venovali viaceré české denníky a časopisy, ktoré prinášali články o maďarizácii, cestopisné črty, národopisné a literárne fejtóny. Na Slovensku pôsobili ako kantori viacerí českí hudobníci. Českí umelci a publicisti prispievali k oživovaniu kultúrneho života na Slovensku, inšpirovali slovenských umelcov, ktorí pôsobili ako pedagógovia a organizátori kultúrnych akcií. Celkovo šírenie českej kultúry pôsobilo pozitívne na rozvoj slovenskej kultúry.

Česká kultúra bola na Slovensku cenným sprostredkovateľom hodnôt európskej kultúry. Slovensko-česká kultúrna spolupráca mala v tomto ťažkom období dôležitý význam a bola integrálnou súčasťou politického života oboch národov. (Cambel, 1986, s. 359)

Československá jednota/Československá jednota

V roku 1896 v Prahe vznikol národnoobraný spolok *Československá jednota*, ktorej cieľom bolo pôvodne ochraňovať národné záujmy v tzv. českých okrajových oblastiach, ale od roku 1908 sa spolok orientoval všetky akcie výlučne na pomoc Slovákom.

Náplňou činnosti spolu boli kultúrno-spoločenské podujatia, prostredníctvom ktorých sa česká verejnosť oboznamovala s problémami na Slovensku. Zabezpečovala prípravu slovenských učňov a študentov na českých a moravských školách, zasielanie zbierok kníh, informovanie o slovenskej problematike v českej tlači, podporu edičnej činnosti a mnohé ďalšie aktivity v kultúrno-umeleckej oblasti, hospodárskej a spolkovéj oblasti. Postupne sa v pražskom ústredí vytvorili rôzne odbory: dámsky, akademický, literárny, národohospodársky a poľnohospodársky. S československou jednotou veľmi intenzívne spolupracoval spomenutý spolok *Detvan*

Členmi spolku boli poprední českí slovakofili, v Čechách mala 22 pobočiek a do roku 1913 združovala 3 477 členov, z toho asi 140 Slovákov. Uhorské úrady považovali činnosť spolku za nežiaducu, preto nedovolila otvoriť na Slovensku žiadnu pobočku a pôsobili tu len rádoví členovia spolku.

Z iniciatívy Československej jednoty sa uskutočnila akcia „*České knihy na Slovensko a slovenské knihy do Čech*“. Na Slovensko sa tak dostali celé knižnice českej krásnej i odbornej literatúry a slovenské knihy sa distribuovali do českých, hlavne školských knižníc. Spolok zakladal na Slovensku knižnice ako jednu z foriem obrany proti maďarizácii. (Cambel, S., 1986, s. 357)

V českých městách sa konali besedy o Slovensku, konali sa slovenské večery na ktorých sa prezentovalo slovenské kultúrne bohatstvo a prispievali tak k hlbšiemu vzájomnému poznávaniu a získali si veľkú obľubu.

Po krvavých udalostiach v liptovskej obci Černová v roku 1907 dostala česko-slovenská spolupráca nový podnet a národnostný útlak Slovákov sa stal ústrednou témou politickej a kultúrnej tlače. V tomto období vznikla myšlienka intenzívnej česko-slovenskej kultúrnej spolupráce a od roku 1908 do 1913 sa každoročne v Luhačovicích usporadúvali česko-slovenské porady kultúrnych, hospodárskych a politických pracovníkov. Témou porád bola v roku 1911 aj možnosť politického spojenia Čechov a Slovákov, ktoré sa v období vojny ukázalo ako veľmi reálne. V Luhačovicích bol kúpeľným doktorom Pavol Blaho, popredný slovenský aktivista. Luhačovické porady mali kultúrny, hospodársky a politický charakter. Českí a slovenskí činitelia pred vypuknutím vojny získavali potrebné sebavedomie, na Slovensku sa opäť po období pasívnej rezistencie aktivizovala Slovenská národná strana a v Čechách bolo uzákonené všeobecné volebné právo pre mužov. V tomto období sa objavujú úvahy o možnosti politického spojenia Čechov a Slovákov. Každoročné porady v Luhačovicích sa konali až do roku 1913 a stali sa oficiálnym fórom česko-slovenskej spolupráce. (Kováč et al., 1999)

Najuzšíe styky s Československou jednotou mali najmä hlasisti. *Hlas* bol mesačník pre literatúru, politiku a sociálne otázky, ktorý začal vychádzať v Skalici od roku 1898. Vydavateľom časopisu bol mladý skalický lekár Pavol Blaho, ktorého sme už spomenuli vyššie v súvislosti s Luhačovickými poradami. Časopis bol orgánom nastupujúcej generácie, ktorá vystupovala s kritikou pasívnej martinskej politiky a združovala stúpencom T. G. Masaryka. Najaktívnejšími hlasitami boli V. Šrobár, A. Štefánek, P. Blaho a aj v spolupráci s Masarykom koncipovali súbor téz, ktoré sa premietli do vlastného programu na princípe česko-slovenskej vzájomnosti.

Spolok umiestňoval slovenských študentov na české školy a tak prispel ku kvalitatívnemu rastu slovenskej inteligencie. Československá jednota zabezpečovala slovenským študentom štipendiá. Veľký počet slovenských študentov navštevoval stredné, hlavne odborné školy v Čechách a na Morave, najnavštevovanejšie boli školy v blízkosti slovensko-moravských hraníc. Pri umiestňovaní slovenských študentov na školy v moravských mestách mal veľkú zásluhu Pavel Blaho. Absolventi týchto škôl boli dobre pripravení nielen na vykonávanie odbornej, najčastejšie hospodárskej činnosti, ale aj na realizovanie drobnej osvetovej práce medzi slovenským ľudom.

Vďaka finančnej podpore zo spolku sa aj na české vysoké školy hlásilo čoraz viac študentov aj zo sociálne slabšieho prostredia. Praha na prelome 19. a 20. storočia predstavovala jedno z najvyhľadávanejších vzdelanostných centier slovenských vysokoškolských študentov. Pražská univerzita ponúkala vzdelanie v rôznych oblastiach, od humanitných a umeleckých odborov až po technické. Študovali na nej neskorší významní predstavitelia slovenskej kultúry, politiky, hospodárstva. (napr. Ivan Krasko, Jozef Gregor-Tajovský, Martin Benka, Vavro Šrobár, Anton Štefánek, M. R. Štefánik a mnohí iní). (Cambel et al., 1986)

Významnú úlohu v rozvíjaní a upevňovaní česko-slovenských vzťahov zohral spolok slovenských študentov *Detvan*, ktorý bol v Prahe založený ešte v roku 1882. Činnosť spolku výrazne prispela k faktu, že sa národne uvedomelí slovenskí študenti zoznámili s českým kultúrnym prostredím a prostredníctvom ich aktivít prispievala k šíreniu poznatkov o Slovensku, jeho ľudovej kultúre, umení a literatúre. U českého a slovenského obyvateľstva existovalo určité *slovanské povedomie*. (Rychlík, 1997, s. 23) Na prelome

storočí sa začala rozvíjať nová vedná disciplína – etnografia, ktorá poukazovala na etnické rozdiely a mnoho českých a slovenských obrodencov bolo súčasne aj etnografmi.

V období 1848–1918 študovali na českých stredných školách 1 222 slovenských Žižkov, Uherský Brod (20), Uherské Hradiště (44), Hodonín (80), Přerov (82). Problematiku slovenských študentov na českých stredných školách v predmetnom období podrobne spracúva monografia Milana Kipsa (2000).

Cielavedomá propagácia programu česko-slovenskej vzájomnosti patrila medzi hlavné zložky činnosti revue *Průdy*, ktorá začala vychádzať v roku 1909 a signalizovala zrod novej slovenskej inteligencie. Prúdisti naviazali na ideový odkaz hlasistov z prelomu storočí a podobne ako oni sa priklonili ku koncepcii Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika, ktorá vychádzala z myšlienky jednotného československého kmeňa. Svojou autoritou vplýval na zameranie časopisu Vavro Šrobár. Vydávanie Prúdiv, ako aj činnosť iných spolok, boli prerušené v súvislosti s vypuknutím Veľkej vojny.

Na poli česko-slovenského zblížovania aktívne vystupovala skupina českých realistov na čele s T. G. Masarykom, ktorého politická orientácia vychádzala z idey jednotného československého národa a stala sa predpokladom vzniku nového spoločného štátu Čechov a Slovákov. T. G. Masaryk bol po otcovi Slovák a pochádzal z Hodonína, teda bezprostredného susedstva so Slovenskom, kde Česi a Slováci žili vo vzájomnej symbióze niekoľko generácií a vzájomný rozdiel si ani neuvedomovali. Masarykovou koncepciou bolo vytvorenie politického československého národa, ktorý by sa skladal z dvoch etnických národov a spojením so Slovenskom si Čechy mali zabezpečiť koridor na východ k Rusom a Poliakom, nakoľko mali obavy, že nebudú schopní vlastného života v susedstve s Nemeckom a veľkou nemeckou menšinou na vlastnom území. (Rychlík, 1997, s. 35) V praxi mal byť Slovákom ponechaný jazyk a vlastný kultúrny rozvoj, mali byť ale s Čechmi zjednotení a vytvoriť politickú jednotku. Tento krok si však vyžadoval, aby Česi a Slováci vzájomne chápali svoje dejiny a kultúru ako integrálnu súčasť vlastných dejín a kultúry.

Vypuknutie Veľkej vojny v lete 1914 znamenalo zásadný obrat v postavení slovenskej otázky. Slovenskí politici a kultúrni predstavitelia takmer okamžite pochopili, že po skončení vojny sa znovu bude rozhodovať aj o ďalšom osude Slovákov. Za predpokladu, že by Nemecko a Rakúsko-Uhorsko vojnu nevyhrali alebo by ich vojna významne oslabilo, mohli Slováci počítať s tým, že sa bude musieť riešiť slovenská otázka. *Výstižná v tomto zmysle je výzva M. R. Štefánika Čechom a Slovákom 26. mája 1918: „Česi a Slováci! Uvedomte si, že víťazstvo Rakúska znamená pre náš národ zánik, jeho porážka naše oslobodenie a lepšiu budúcnosť.“* (Kováč et al., 2010) Do úvahy prichádzalo niekoľko možností ako užšie spojenie s Ruskom, slovenská autonómia v rámci Uhorska, poľsko-česko-slovenská federácia, ale ako najvýhodnejšie a najperspektívnejšie sa presadilo česko-slovenské riešenie, teda vytvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov. Týmto reálnym úvahám predchádzali spomenuté vzájomné vzťahy v oblasti kultúry a politiky už od polovice 19. storočia.

O riešení česko-slovenskej otázky sa počas vojny otvorene hovorilo v len v zahraničí. Verejné vyhlásenie protivojnových a proslovenských názorov znamenali pre slovenského notára Jozefa Messrschmidta a farára Jozefa Kačku odsúdenie a uväznenie. V zahraničí sa pre česko-slovenské riešenie vyslovila slovenská a česká komunita v USA, ktorú spečatili podpísaním Clevlandskej dohody o boji za spoločný česko-slovenský štát v 1915. V roku 1916 sa za československé riešenie vyjadrili najmä zásluhou M. R. Štefánika aj Česi a Slováci v Rusku. Zahraničný česko-slovenský odboj začal už v prvých mesiacoch

vojny organizovať pražský profesor a poslanec ríšskeho snemu T. G. Masaryk. Významnými predstaviteľmi zahraničnej diplomacie boli práve Masaryk, Štefánik a E. Beneš. V celej odbojovej činnosti nastal výrazný posun v roku 1917, kedy českí politici na zasadnutí ríšskeho snemu predniesli vyhlásenie, v ktorom žiadali spojenie českých krajín so Slovenskom. Zásadný prelom však nastal až v roku 1918, kedy sa presadzovala reálna požiadavka štátneho osamostatnenia Čechov a Slovákov. 30. mája 1918 predstavitelia amerických Čechov a Slovákov spolu s T. G. Masarykom podpísali v Pittsburgu dohodu o spoločnom štáte Čechov a Slovákov.

Na jeseň 1918 už nabrali udalosti rýchly spád. 28. októbra sa v Ženeve stretli predstavitelia zahraničného a domáceho odboja a utvorili dočasnú česko-slovenskú vládu. V ten istý deň sa verejnosť v Prahe dozvedela, že Rakúsko-Uhorsko kapitulovalo a bolo vyhlásené Československo. Slováci sa verejne prihlásili k spoločnému štátu tzv. Martinskou deklaráciou zo dňa 30. októbra 1918. *„Ludu československému! Tvoj odveký sen sa stal skutkom. Štát československý vstúpil do radov samostatných kultúrnych štátov sveta.“* (Kováč et al., 2010, s. 45)

Vytvorenie spoločného demokratického štátu malo pre Slovákov obrovský význam v procese ukončenia ich emancipačného úsilia. Nový štát zápasil s mnohými problémami, najmä v školskej oblasti ale aj tu sa prejavila silná tradícia česko-slovenskej spolupráce a česká pomoc pri budovaní moderného slovenského školstva naviazala na túto tradíciu. Významnými osobnosťami slovenskej politiky v čase vojny aj po nej boli Vavro Šrobár, Milan Hodža, Anton Štefánek, M. R. Štefánik, I. Dérer ai. Vo vojnových časoch sa začala mobilizovať aj slovenská politická scéna. V krátkosti by som poukázala aspoň na agrárnu stranu, ktorá napriek svojmu zameraniu na poľnohospodárstvo venovala veľkú pozornosť školstvu a vzdelávaniu, nielen svojej členskej základne, ale vo všeobecnosti. Z jej radov boli 4 ministri školstva a národnej osvety. Výchova a vzdelanie sa stali trvalou súčasťou ich činnosti a politických cieľov. Napr. Anton Štefánek nebol v svojich študentských rokoch v Prahe len hlasistom, len politikom agrárnej strany, zakladateľom modernej slovenskej sociológie, ale aj referentom pre školstvo v Šrobárovom ministerstve pre správu Slovenska, ktorému neboli ľahostajné problémy formujúceho sa slovenského školstva po Veľkej vojne. (Marks, 2012)

Podľa nášho názoru sledovať situáciu v slovenskom školstve v období Veľkej vojny by nebolo možné bez poukázania na česko-slovenské vzťahy, ktoré výrazným spôsobom predučili vývoj po skončení vojny. Ako sme už vyššie naznačili slovenské školstvo od prijatia národnostného zákona neexistovalo a keď aj, tak vo veľmi oklieštenej forme.

Záver

Proces formovania moderných národov Čechov a Slovákov až do prvej polovice 19. storočia prebiehal paralelne. Rozdiel v neskoršom vývoji českej a slovenskej spoločnosti bol v rozdielnej koncepcii riešenia národnostných otázok vo Viedni a v Budapešti, pričom cieľom maďarskej vlády bola snaha o vytvorenie jednotného veľkého maďarského národa. Potlačovanie akýchkoľvek snáh nemaďarských národov v oblasti základných znakov národnej identity bránili ďalšiemu rozvoju a vývoj slovenskej občianskej spoločnosti a oproti Čechám sa tento proces začal spomaľovať. Školstvo podliehalo maďarizačnému tlaku, čo spôsobovalo ťažkú ujmu vzostupu vzdelanostnej a kultúrnej úrovne Slovenska a práve školstvo použila úradná moc ako najúčinnnejší nástroj maďarizácie.

Ktovie, ako by vypadal český a slovenský vývoj, keby nedošlo k Veľkej vojne. Nepochybne udalosti, ktoré nasledovali posunuli Čechov a Slovákov novým smerom. Práve

preto v súvislosti s vojnou sa česko-slovenské vzťahy dostali do celkom novej roviny, ktorá by si zaslúžila zvláštnu pozornosť, analýzu a dlhodobý regionálny výskum.

Každopádne vzájomná spolupráca Čechov a Slovákov na prelome 19. a 20. storočia položila pevné základy ich budúcej spoločnej existencie. Činnosť spolkov, vydávanie časopisov, prezentovanie slovenskej kultúry a problémov Slovákov v Uhorsku, podpora v získavaní kvalitného vzdelania, hospodárska pomoc a drobná systematická spolupráca, spoločná mentalita a hodnoty, česko-slovenské vzťahy a neúnavná práca jednotlivcov, chrizma a filozofia veľkých osobností ako Masaryk a Štefánik, česko-slovenské vzťahy na politickom poli v čase zahraničného odboja, to sú všetko momenty, ktoré nasmerovali vývoj Čechov a Slovákov po ukončení vojny spoločným smerom.

Literatura

CAMBEL, Samuel (ed.). *Dejiny Slovenska IV. (od konca 19. storočia do roku 1918)*. Bratislava: SAV, 1986, 536 s.

HOLEC, Roman. Rakúsko-Uhorsko: žalár národov? *Historická revue*. 2013, roč. 24, č. 9, s. 6–11.

LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny IV. 1914–1918*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, 342 s. ISBN 978-80-8119-028-5.

KIPS, Milan. *Slováci v českých stredných školách v rokoch 1848–1918*. Bratislava: Prezent, 2000, 143 s. ISBN 80-967-82-428.

KOVÁČ, Dušan et al. *Kronika Slovenska 1: od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava: Fortuna Print&Adox, 1998, 608 s. ISBN 80-7153-174-X.

KOVÁČ, Dušan et al. *Kronika Slovenska 2. Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Fortuna Print&Adox, 1999, 595 s. ISBN 80-88980-08-9.

KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 386 s. ISBN 978-80-7106-899-0.

KOVÁČ, Dušan. *Prvá svetová vojna 1914–1918*. Bratislava: Veda, 2008, 325 s. ISBN 978-80-224-101-44.

KOVÁČ, Dušan et al. *Slováci v 1. svetovej vojne (1914–1918): pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, 359 s. ISBN 978-80-8119-027-8.

MATEJ, Jozef et al. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1976, 431 s.

MARKS, Igor. Spomienky Antona Štefánka na prínos českých učiteľov pre slovenské školstvo po roku 1918. *Historicko-pedagogické fórum* (Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo). 2012, roč. 1., č. 2, s. 71-76. ISSN 1338-693X; dostupné z: http://www.msap.sk/images/stories/casopis/hpf_2_2012.pdf.

PŠENÁK, Jozef. *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*. Ružomberok: Verbum, 2011, 303 s. ISBN 978-80-8084-704-3.

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1997, 351 s. ISBN 80-88880-10-6.

Slováci v prvej svetovej vojne 1914–1918: pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, 359 s. ISBN 978-80-8119-027-8.

VARSÍK, Branislav. Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku. *Zborník FFUK v Bratislave IV*. 1965, roč. 7, č. 45, s. 17–25.

Bezprostredný vplyv prvej svetovej vojny na slovenské školstvo po vzniku Československej republiky

Igor Marks

Anotace

Kapitola sa zameriava na problematiku slovenského školstva v rokoch 1914–1920. Všíma si situáciu a vplyv tzv. Apponyho zákonov na kvantitatívny a kvalitatívny rozmer slovenského školstva. V krátkosti sa venuje perspektíve možných ústupkov a nádejí v rámci uhorskej školskej politiky pre nemaďarské národy po vypuknutí prvej svetovej vojny. Autor sa v texte venuje aj situácii na Slovensku po roku 1918, zaoberá sa problémami, ktoré bolo potrebné vyriešiť v slovenskom školstve po vzniku nového štátu, so zameraním na preberanie slovenských škôl do správy Československej republiky. V tejto súvislosti si všíma taktiež význam Antona Štefánka v tomto procese a jeho úlohu pri formovaní nových školských orgánov na území Slovenska.

Abstract

The immediate impact of the Great War the Slovak education system after establishment of the Czechoslovak Republic

Situation of the Slovak education during the World War I was quite similar to the situation of the years between 1875 and 1914 as it was marked by Hungarianization trends in education. The result was a low number of elementary schools with Slovak language and literally no high and secondary grammarschools. In direct consequence of this the Slovak nation lagged behind in culture, education, economy and politics. After the Czechoslovak Republic was established, issue with lack of teachers fully appeared in Slovakia. Dealing with his situation was handled by the Department of Ministry of Education (Školský referát) under the leadership of Anton Štefánka.

Po krátkej heuristickej práci môžeme konštatovať, že problematikou školstva na slovenskom území počas prvej svetovej vojny sa autori venovali len okrajovo. Aj keď objavíme množstvo odborných článkov a statí, ktoré indikujú, že by sme sa v nich mohli niečo dozvedieť, opak je pravdou. Ako napríklad v jednej z posledných prác prof. Pšenáka (2011, s. 11–56), ktorý sa v kapitole Slovenské školstvo a pedagogika 1901–1918 venuje hlavne analýze vtedajších platných uhorských školských zákonov. Je to spôsobené tým, že rok 1918 je považovaný za významný medzník vo vývine slovenského školstva, jednak z toho dôvodu, že je rokom skončenia prvej svetovej vojny, ale zároveň aj zánikom rakúsko-uhorskej monarchie, resp. vznikom Československej republiky (ďalej len ČSR). Väčšina odborných prác, aj keď to ich názov naznačuje, že by sa mohli venovať školstvu počas prvej svetovej vojny, rieši danú problematiku len do roku 1914, t.j. do obdobia vypuknutia prvej svetovej vojny

V podstate sa o školstve na slovenskom území v rokoch 1914–1918 vie toho málo. Z ďalších slovenských autorov sa okrajovo obdobiu 1914–1918 venoval napr. F. Bokes (1955), M. Potemra (1978). Významnou a rozsiahlou publikáciou a často citovaným dielom je iná práca M. Potemru (1990) a to Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918. Taktiež nestor slovenských dejín školstva a pedagogiky, prof. J. Mátej sa vo svojich dielach venuje problematike len okrajovo a konkrétne nášmu obdobiu len vo vzťahu a sna-

hám o založenie slovenského gymnázia v roku 1917 v Brezovej pod Bradlom (Mátej, 1970), resp. v období 1875–1918.

Určitou mierou do skúmanej problematiky prispel aj M. Kips, odborník na obdobie slovenských dejín školstva v rokoch 1848–1918, ktorý sa vo svojich výskumoch zamerával hlavne na slovenských študentov študujúcich v českých stredných školách (Kips, 2000).

V roku 2008 sa v Bratislave uskutočnila medzinárodná konferencia Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia (Michalička, zost., 2008). Názov konferencie napovedal, že čitateľ by sa mohol dozvedieť aj o školstve z obdobia 1914–1918. Príspevky sa žiaľ tejto téme venovali len okrajovo (napr. Podrimavský, s. 7–15, Kips, s. 16–25; Kips, s. 57–64; Kázmerová, s. 183–191 a i.), mottom konferencie bolo 100 rokov od vydania Apponyiho školských zákonov.

Kusé informácie nájdeme aj v bakalárskej a diplomovej práci Lenky Frankovičovej, ktorá realizovala výskum pre obdobie 1901–1918 so zameraním na problematiku vydávania slovenských učebníc v tomto období. Výsledky svojho výskumu prezentovala napr. v krátkej štúdií Vydávanie slovenských učebníc na pozadí maďarizácie 1901–1918 (Frankovičová, 2012).

Samozrejme uvedený prehľad je len stručným výpočtom a zároveň nám dáva široké pole neprebádanej oblasti a aj z tohto dôvodu, treba oceniť organizátorov konferencie v Prievoze pri výbere témy konferencie.

Náš text si dáva za cieľ pripomenúť a analyzovať situáciu v slovenskom školstve na sklونku prvej svetovej vojny z rôznych uhlov a taktiež priblížiť osobné spomienky Antona Štefánka ako „budovateľa“ slovenského školstva obdobia tesne po vzniku ČSR.

Východiskový stav slovenského školstva pred a počas prvej svetovej vojny bol daný maďarizačnými tendenciami, ktoré vyústili do tzv. Apponyiho zákonov v roku 1907. Školské zákony z druhej polovice 19. storočia boli prijaté s cieľom premeniť mnohorečové Uhorsko na jednorečový maďarský štát. Napriek tomu, že zo stredného a vysokého školstva úplne vymizol slovenský jazyk a slovenské povedomie bolo potláčané, kvantitatívne ukazovatele z prelomu 19. a 20. storočia nepreukázali také výsledky, aké by si uhorská vláda želala (pozri napr. Frankovičová, 2012, s. 36; Potemra, 1990). Aj z toho dôvodu bola maďarská štátna idea takmer neuskutočniteľná. Preto sa rozhodla vtedajšia uhorská vláda prijať spomínané tzv. Apponyiho zákony. XXVII. zákonný článok z roku 1907 presadil definitívne maďarský jazyk do slovenských škôl tak, aby žiaci 4. ročníka dokázali vyjadriť svoje myšlienky v maďarskom jazyku slovom i písmom.

Výrazný vplyv uhorských školských zákonov za posledných cca 50 rokov sa odzrkadlil aj na počte škôl so slovenským a maďarským vyučovacím jazykom. V roku 1913 bolo na území Slovenska len 354 ľudových škôl so slovenským vyučovacím jazykom, maďarčina sa však vyučovala už na 3 478 školách. Napr. v porovnaní s rokom 1876 klesol počet slovenských škôl šesťnásobne (Frankovičová, 2012, s. 37). V roku 1914 bolo slovenských ľudových škôl 365 (2,1 %), na jar 1918 bolo v Uhorsku z 3 641 ľudových škôl už iba 140 slovenských a v 186 sa vyučovalo dvojrečovo. (Pšenák, 2011, s. 16)

V tejto situácii sa žiaľ predstavitelia slovenskej inteligencie nedokázali zmobilizovať. Východiskom a záchranou sa však stal rok 1918, ktorý umožnil Slovensku vstúpiť do nového štátneho celku a šanca začať budovať nové školstvo po kvantitatívnej aj kvalitatívnej stránke.

Napríklad školský program Slovenskej národnej strany z roku 1914 môžeme chápať ako súhrn zovšeobecneneho pohľadu na vývoj, dobovú situáciu slovenského školstva

a z nich vyplývajúce slovenské národné požiadavky na školskom poli. Program pôsobí dojomom mozaiky, v ktorej sa podáva vývoj problémov slovenského školstva od polovice 19. storočia, kritika školskej politiky maďarských vlád a z nich vyplývajúce slovenské národné požiadavky na školskom poli. (Kips, 2000)

Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa uhorská školská politika podstatne už nezmenila, i keď bolo zjavné, že uhorské vládne kruhy sa budú pokúšať získať sympatie a pomoc nemadžarskej buržoázie pre svoju vojnovú politiku aj značnými ústupkami v školskej politike. Malým príznakom v tomto smere bolo nariadenie ministra školstva a kultu J. Jankovicha z 13. augusta 1914. Podľa neho sa umožňovalo v ľudových školách vyučovať i reči národnosti v prvej a druhej triede, a to ako pomocný vyučovací jazyk, ale len vtedy, ak aspoň osmina žiakov bola nemadžarská a učiteľ ovládal ich reč. V 3. – 5. triede sa mohla národnostná reč vyučovať ako predmet, ak aspoň tretina žiakov patrila k nemadžarskej národnosti. (Bokes, 1955, s. 405) Podľa iného nariadenia sa umožňovalo vyučovať náboženstvo v materinskej reči žiakov v ľudových školách všetkých druhov. Krátko pred vojnou, v máji 1914, sa v tlači objavili správy, že minister Jankovich povolil vyučovanie náboženstva v národných školách v materinskom jazyku. Toto nariadenie však bolo krátko po začiatku vojny opätovne zvoleným ministrom školstva a kultu, Apponyim, zrušené (bližšie Kádner, 1929, s. 435–436).

V tomto kontexte zostáva nečakaným zistením informácia o počte vydaných slovenských učebníc počas prvej svetovej vojny. Z celkovej slovenskej knižnej produkcie tvorili učebnice iba cca 7%. Najviac učebníc vychádzalo pred rokom 1907, po prijatí Apponyiho zákonov a po vypuknutí prvej svetovej vojny ich počet klesal, ale vydávali sa. Produkcia sa logicky zvýšila až po zániku Rakúsko-Uhorska, resp. vzniku ČSR.

Porovnanie počtu vydaných slovenských učebníc, Frankovičová, 2012, s. 38

obdobie	1900–1906	1907–1913	1914–1918
počet vydaných učebníc	88	53	37

Je potrebné uviesť, že na ich obsahovú stránku mala dosah cenzúra školských inšpektorov. Po roku 1907 sa slovenské učebnice používali už iba na cirkevných školách, na ktorých zostala vyučovacím jazykom slovenčina.

Maďarizačná politika sa de facto úspešne uskutočnila v ostatných typoch národnej školy (meštianske školy, vyššie národné školy, učiteľské ústavy), čo nebolo ťažké, keďže všetky tieto školy zriaďoval a vydržoval štát. Podobná situácia bola v strednom školstve. Na konci prvej svetovej vojny na Slovensku neexistovala ani jedna slovenská stredná škola. Na území Slovenska bola relatívne široká sieť štátnych a cirkevných škôl (v roku 1918 to bolo 33 gymnázií, 6 reálok, 6 lýceí), na všetkých bola vyučovacím jazykom maďarčina. Rovnaká situácia bola aj vo vyššom obchodnom školstve a v priemyselných školách. V roku 1914 maturovalo v Uhorsku iba 44 absolventov slovenskej národnosti oproti 4 983 maďarským. (Kádner, 1929, s. 546–547)

Slovenskí študenti si teda mohli vybrať buď medzi strednou školou na slovenskom území s maďarským vyučovacím jazykom, alebo návštevou stredných škôl v zahraničí, hlavne v českých krajinách. V posledných dvoch desaťročiach trvania Uhorska navštevoval české stredné školy stále väčší počet slovenských žiakov (pozri napr. Kips, 2000), čo malo nielen podstatný vplyv na zachovanie a ďalšie rozvíjanie národného povedomia

doma, ale aj na upevňovanie a prehlbovanie vzájomných vzťahov medzi Slovákmi a Čechmi.

Jedným z negatívnych následkov bol spomínaný odchod slovenských študentov na zahraničné školy, najzávažnejším dôsledkom uhorskej školskej politiky však bolo, že slovenský národ začal zaostávať v oblasti kultúry, vzdelania, hospodárstva i politiky.

Po zániku tzv. matičných gymnázií v rokoch 1874–1875 neexistovali slovenské stredné školy, markantným problémom slovenskej školskej politiky do roku 1918 v oblasti stredného školstva bola požiadavka zriadenia samostatnej strednej školy (gymnázia) so slovenskou vyučovacou rečou, resp. uvedenie slovenčiny ako osobitného predmetu do stredných škôl na Slovensku. Úsilie národovcov smerovalo o. i. aj k zriadeniu slovenskej strednej školy mimo Uhorska. Všetky pokusy zväčšili končili na skutočnosti, že ak by sa chceli absolventi takej školy na území Slovenska domáhať verejného postavenia, museli by sa podrobiť znovu maturite ale v maďarskom gymnázium.

V nami sledovanom období prvej svetovej vojny je známy návrh na založenie slovenského gymnázia alebo reálky v Brezovej pod Bradlom. V Brezovej na výročnom konvente ev. cirkvi a. v. pri príležitosti 400. výročia reformácie v marci 1917 sa rozhodli, že si založia niektorú zo spomínaných škôl. Avšak realizáciu odložili až na obdobie po skončení prvej svetovej vojny. (bližšie Mátej, 1970, s. 47–55)

Počas trvania prvej svetovej vojny fungovala na slovenskom území Uhorská kráľovská univerzita Alžbety, jej zriadenie schválil uhorský parlament v roku 1912. Univerzita, resp. Právnická fakulta v Bratislave bola slávnostne otvorená 3. októbra 1914. Filozofická fakulta sa konštituovala až v marci 1918. Lekárska fakulta sa otvorila v školskom roku 1917/1918. Univerzita vznikala v rokoch prvej svetovej vojny, čo poznamenalo jej organizačný i materiálny rozvoj. Počet jej poslucháčov sa do roku 1917 obmedzoval len na poslucháčov Právnickej fakulty v ročnom priemere 150 poslucháčov. Od školského roku 1918/1919 sa plánovalo aj s možnosťou zápisu žien. Spomínaná univerzita zaniká spolu so zánikom Rakúsko-Uhorska. (Potemra, 1990)

Z vysokých škôl pôsobili v tomto období na území Slovenska ešte Banícka a lesnícka akadémia v Banskej Štiavnici a Právnická akadémia v Košiciach. Počet poslucháčov hlásiacich sa k slovenskej národnosti bol zanedbateľný (1–2 % z celkového počtu poslucháčov).

Stav slovenského školstva teda nezmenila ani prvá svetová vojna. Preto vznik ČSR v roku 1918 znamenal významný medzník v jeho ďalšom vývine. V novovzniknutej ČSR čakali slovenské školstvo veľké výzvy a úlohy. V podstate bolo potrebné úplne nanovo vybudovať nové slovenské školy so slovenskými učiteľmi a profesormi. S českou pomocou sa začalo budovať slovenské školstvo a vychovávať mládež demokratickom a česko-slovenskom duchu (bližšie Kázmerová, 2004, s. 417–444)

Relatívne krátke obdobie existencie ČSR medzi dvoma svetovými vojnami priniesli slovenskému národu nové možnosti v oblasti školstva a umožnilo vybudovať slovenské školstvo po kvantitatívnej aj kvalitatívnej stránke. Do ČSR v roku 1918 vstúpilo Slovensko bez svojho národného školstva, bez vyučujúcich, čo v porovnaní s českými krajinami predstavovalo jeho špecifický problém. Unifikácia školskej sústavy, jej demokratizácia a likvidácia národnostnej diskriminácie boli hlavnými úlohami v školskej oblasti, ktoré vyžadovali okamžité riešenie v súvislosti s vytvorením nového štátu. Zatiaľ čo v Čechách bolo treba odstrániť len štruktúrne a kvantitatívne deformácie v školstve, slovenské školstvo bolo treba budovať od základov. České krajiny mali vlastné národné školstvo,

primeraný počet gymnázií všetkých typov, vlastnú českú univerzitu. Slovensko potrebovalo školstvo vybudovať, české krajiny len zmeniť (Pšenák, 2011, s. 58).

V krátkom čase po vzniku republiky sa konštituoval centrálny orgán riadenia školstva v ČSR – Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO) so sídlom v Prahe, ktoré poverilo Antona Štefánka, funkciou školského komisára pre Slovensko. Rezort školstva mu prináležal aj v dočasnej vláde pre Slovensko pod vedením Vavra Šrobára v novembri 1918 a neskôr sa stal referentom pre oblasť školstva Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Po vzniku Referátu MŠaNO v Bratislave (ďalej len Školský referát) v roku 1919 stál Štefánek štyri roky na čele tejto prvej slovenskej školskej inštitúcie pre riadenie školstva. Referát MŠaNO v Bratislave tvorili prevažne skúsení školskí úradníci z Čiech a Moravy.

Po vzniku ČSR sa na území Slovenska prejavil akútny nedostatok vyučujúcich. Slovenských učiteľov bolo málo, učitelia a profesori maďarskej národnosti odmietali zložiť sľub novovzniknutému štátu a odchádzali z územia Slovenska. Jedným z najväznejších problémov, ktoré riešil Školský referát v Bratislave v prvých rokoch svojej existencie, bola otázka personálneho obsadenia učiteľských miest.

Východiskom z tejto situácie bol príchod českých učiteľov, profesorov, riaditeľov, inštruktorov... Voľné miesta učiteľov a školského personálu na slovenských školách, tak ako v iných oblastiach života spoločnosti, napr. v hospodárstve či v štátnej správe v povojnovom období podľa zákona z. č. 605/1919 Zb. z. a n. postupne obsadili pracovné sily z Čiech a Moravy. Na podnet Vavra Šrobára, Antona Štefánka a Jaroslava Vlčka prišlo na Slovensko približne 1 400 učiteľov zo západnej časti republiky. Ich ďalší prílev spoločne s postupne pribúdajúcimi absolventmi slovenských učiteľských ústavov z väčšej časti vyriešil otázku kvantitatívneho zabezpečenia pedagógov pre slovenské školstvo. Pomocou českých pedagógov sa na Slovensku v pomerne krátkom čase podarilo vybudovať hlavne stredné odborné školstvo. V prvých rokoch trvania ČSR tvorili približne tri štvrtiny a neskôr viac ako polovica všetkých stredoškolských pedagógov na Slovensku. Ich pomoc plne saturovala veľký dopyt mladej slovenskej generácie po vzdelaní a prispela k nebyvalému nárastu chýbajúcej slovenskej inteligencie (Matula, 2006, s. 36).

V texte sa budeme ďalej v krátkosti venovať osobným spomienkam spomínaného Antona Štefánka, ktorý sa v prvých rokoch existencie ČSR významnou mierou pričinil o reštart slovenského školstva.

Koncom roku 1918 stála pred Štefánkom prvá z veľkých úloh. Bolo treba rýchlo a dôkladne vybudovať národné školstvo v pokrokovom a slobodnom duchu. Bolo treba poslovenčiť 2 500 ľudových škôl a ustanoviť vyše 3 000 slovenských učiteľov. Štefánek uvádza, že z toho počtu *„vedelo koľko-toľko asi 2 000 po slovensky a teda aj tu, nielen v strednom školstve sme boli odkázaní na českú pomoc.“* (Šrobár 1928 a SNA, A. Š. 15, 687)

Štefánek stál pred úlohou vybudovať slovenské stredné školy bez slovenského personálu, *„Dnes by sa povedalo stvoril priemysel bez vzdelaných robotníkov a inžinierov,“* spomína Štefánek. (SNA, A. Š. 15, 684)

Po prevrate slovenské školstvo nemalo k dispozícii ani 20 jazykovo a národne kvalifikovaných stredoškolských profesorov. Od novembra 1918 do polovice roku 1919 navštívil Štefánek osobne všetky stredné školy na Slovensku a prihlásilo sa mu 20 profesorov, z ktorých asi polovica vedela dokonale, ostatní obstojne po slovensky. *„Skrátka povedané, keby som nebol mal hneď viac než 300 kvalifikovaných profesorov českých po ruke,*

neboli by sme mohli otvoriť ani 3 plné gymnáziá slovenské na celom Slovensku, ani jednu reálku, ani jednu odbornú školu...” (SNA, A. Š. 15, 688)

Podľa Štefánka „*politici a odborníci v školských kruhoch, ktorí ho poverili úlohou prevziať do správy novozaloženej Československej republiky a premeniť staré školy na nové, ktoré by boli jazykom i duchom slovenské, si sotva uvedomili, že bude treba vyriešiť dva problémy: organizačne a personálne vybudovať na starých základoch, t. j. na základe uhorských platných zákonoch slovenské školy, súčasne ale tiež pripraviť učiteľstvo a verejnosť na nutné reformy od základov štátne, duchom i obsahom pokrokové a demokratické.*” (SNA, A. Š. 15, 686)

ČSR vznikla dva mesiace po začiatku školského roku. Ak nemali byť školy zatvorené, bola potrebná rýchla a energická práca. Šrobár (ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska) so Štefánkom museli prevziať školy a poslovenčiť ich, ďalej ich prispôbiť novým pomerom a očistiť ich od elementov protištátneho zmysľania. Štefánek v tej dobe nemal ešte toľko skúseností (politických) a ani personál, ktorý by sa vyznal v danej problematike. K dispozícii mal hŕstku národne zmysľajúcich učiteľov, ktorí mu mohli pomôcť. V tom čase nemal čas rozmyšľať nad organizačnými plánmi, príp. sa riadiť odbornou literatúrou a študovať zákony. V prvom rade bolo potrebné čo najskôr vymeniť učiteľov, formálnu stránku školskej organizácie ponechať na neskôr. Musel najprv vymeniť úplne školské inšpektoráty, dosadiť tam spoľahlivých ľudí, ktorí budú mať nové inštrukcie a plnú moc na to, aby ich mohli vykonávať. (SNA, A. Š. 27, 888) Vyššie uvedené patrilo medzi Štefánkove priority pri „preberaní“ školstva na Slovensku.

„*Uvedomili sme si predovšetkým to, že na Slovensku možno stvoriť školstvo slovenské, resp. československé len vtedy, keď bude možné zbaviť sa všetkých, alebo značnej čiastky maďarsky zmysľajúcich učiteľov a profesorov a keď bude možné nahradiť ich skutočne slovenskými alebo českými odborníkmi. Druhým naším požiadavkom [sic] bolo zbaviť sa týchto elementov čo možno najskôr, kým u nás vládne revolučné právo. Len tak môžeme predísť mnohým škodám, ktoré hrozili nášmu mladému štátu. Po tretie bolo treba vyhovieť zásade, že školstvo naše musí byť vybudované v republikánskom a demokratickom duchu a že pri tomto budovaní môžu zdarne pôsobiť len pedagógovia maďarskou aristokratickou a monarchistickou ideológiou nie celkom nasiaknutí, muži a ženy majúci lásku a teplé srdce pre slovenský ľud a nový štátny útvar, chápujúci v dostatočnej miere ducha času, demokratických a sociálnych hybných síl novej doby. Po štvrté bolo uvážiť, že škola slovenská musí vychovávať mládež oddanú štátu československému, ale že pritom nesmie mechanicky napodobňovať a kopírovať českú školu, že musí byť naša škola odleskom svojráznosti slovenskej nielen v formálnej jazykovom ohľade, ale v každom smere estetickvej a etickej kultúry Slovákov.*” (SNA, A. Š. 12, 662) Tieto štyri základné normy boli Štefánkovi naznačeným smerom na ceste, na ktorú sa dal na konci roku 1918. Vtedy začalo jeho účinkovanie v Školskom referáte na Slovensku.

Vyriešenie vyššie uvedených problémov sprevádzali Štefánka a vznikajúce slovenské školstvo na ruinách prvej svetovej vojny.

Prameny

Slovenský národný archív (SNA), fond Anton Štefánek 1900–1960, *Maďarské školstvo prevratové*, inv. č. 662, kr. 12; *Školský referát*, inv. č. 687, kr. 15; *Stredné školy na Slovensku*, inv. č. 684, kr. 15; *Školstvo na Slovensku*, inv. č. 688, kr. 15; *Školská úvaha prevratová*, inv. č. 686, kr. 15; *Prednášky o vývoji školstva na Slovensku*, inv. č. 888, kr. 27.

Literatura

- BOKES, František. Príspevok k uhorskej školskej politike v rokoch 1848–1918 so zreteľom na Slovákov. *Historický časopis*. 1955, roč. 3, č. 3, s. 361–406.
- FRANKOVIČOVÁ, Lucia. Vydávanie slovenských učebníc na pozadí maďarizácie (1901–1918). *Knižnica* [online], 2012, roč. 13, č. 3, s. 35–41. Cit. [2014-04-26]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_kniznica/2012/marec/35.pdf.
- KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha: Sfinx, 1929. 549 s.
- KÁZMEROVÁ, Lubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918–1939. In: ZEMKO, Milan a Valerián BYSTRICKÝ. *Slovensko v Československu*. Bratislava: Veda, 2004, s. 417–444.
- KIPS, Milan. *Slováci v českých středných školách 1918–1918*. Bratislava: Present, 2000, 143 s. ISBN 80-967824-2-8.
- MATULA, Pavol. *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918–1938*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, 165 s. ISBN 80-7165-582-1.
- MÁTEJ, Jozef. *Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky (19. a 20. storočie)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1970, 129 s.
- MICHALIČKA, Vladimír. *Dejiny školstva na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia: k storočnici Apponyho zákonov*. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva 2008, 200 s. ISBN 978-80-7098-464-2.
- POTEMRA, Michal. Školská politika maďarských vlád na Slovensku na rozhraní 19. a 20. storočia. *Historický časopis*. 1978, roč. 26, č. 4, s. 497–536.
- POTEMRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918*. Košice: ŠVK Košice, 1990, 584 s. ISBN 80-85128-00-3.
- PŠENÁK, Jozef. *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*. Ružomberok: Verbum, 2011, 329 s. ISBN 978-80-8084-704-3.
- ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko*. Praha: Čin, 1928, 470 s.

SEZNAM AUTORŮ

Mgr. Jana Bartošová, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze

Mgr. Robert Jordán, Jevíčko

Mgr. Petr Juřák, Muzeum Beskyd Frýdek-Místek

Mgr. Jarmila Klímová, Muzeum Komenského v Přerově

Mgr. Marta Konířová, Muzeum Komenského v Přerově

Mgr. Helena Kovářová, Muzeum Komenského v Přerově

Mgr. Josef Märč, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Mgr. Igor Marks, Ph.D., Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom

Mgr. Klára Novotná, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Doc. PhDr. Miroslav Novotný, CSc., Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Lukáš F. Peluněk, Univerzita Palackého v Olomouci

prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc., Univerzita Karlova v Praze

Mgr. Bohuslav Rejzl, Základní a mateřská škola Kladno, Ukrajinská 2447

Mgr. Dalibor Státník, Státní okresní archiv Mělník

Mgr. Martina Šlancarová, Státní okresní archiv Kroměříž

Mgr. Janka Štulrajterová, Ph.D., Univerzita Komenského v Bratislave

Mgr. et Bc. Věra Trníková, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Mgr. Václav Zeman, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Děčín

PhDr. Jitka Zezulová, Státní okresní archiv Kroměříž

ŠKOLA A VELKÁ VÁLKA

Autoři: Jana Bartošová, Robert Jordán, Petr Juřák, Jarmila Klímová,
Marta Koniřová, Helena Kovářová, Josef Märč, Igor Marks,
Klára Novotná, Miroslav Novotný, Lukáš F. Peluněk, Jiří Pokorný,
Bohuslav Rejzl, Dalibor Státník, Martina Šlancarová,
Janka Štulrajterová, Věra Trníková, Václav Zeman, Jitka Zezulová

Editor: Lubor Maloň

Autorka fotografie na obálce: Jitka Hanáková

Vydalo Muzeum Komenského v Přerově, p. o., Horní nám. 7, 750 11 Přerov

Předtisková příprava: ELAN spol. s r. o. Přerov

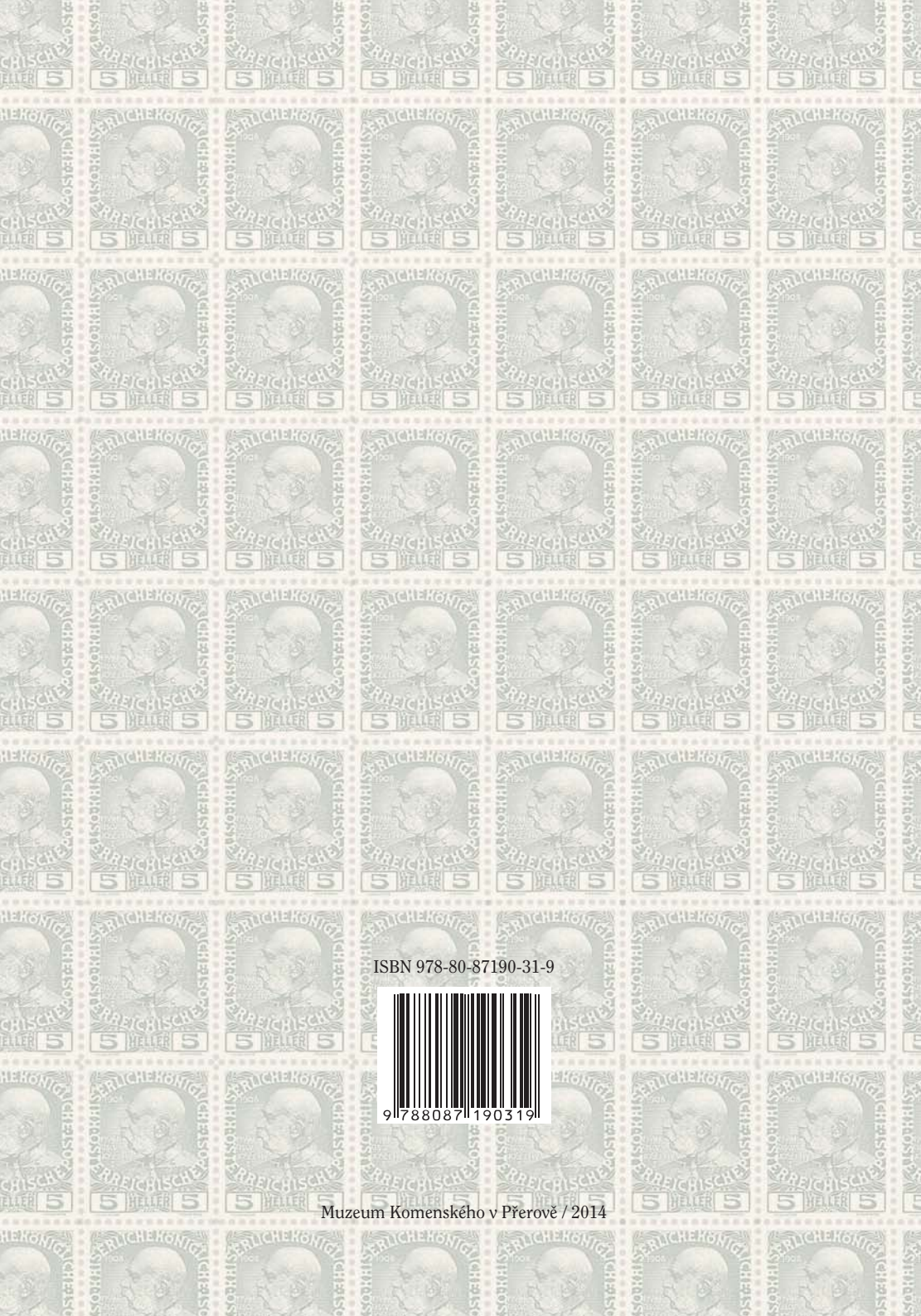
Tisk: ELAN spol. s r. o. Přerov

Náklad: 100 ks

1. vydání

Přerov 2014

ISBN 978-80-87190-31-9

ISBN 978-80-87190-31-9

91788087190319

Muzeum Komenského v Přerově / 2014